

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI
PREHİSTORYA ARKEOLOJİSİ BİLİM DALI

ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM
YERLEŞMELERİNİN ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANLAR
PROF. DR. HARUN TAŞKIRAN
PROF. DR. AHMET A. TIRPAN

HAZIRLAYAN
ECE ÇOKSOLMAZ

KONYA – 2011

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı	Ece ÇOKSOLMAZ		
Numarası	084203021002		
Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Prehistorya Arkeolojisi		
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora	☐
Tezin Adı	ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM YERLEŞMELERİNİN ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI		

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin imzası

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ece ÇOKSOLMAZ		
	Numarası	084203021002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Prehistorya Arkeolojisi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☒	Doktora ☐	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN		
	Tezin Adı	ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM YERLEŞMELERİNİN ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu'daki Dağılımı”, başlıklı bu çalışma 21/06/2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Y. Doç. Dr. Erkin N. DONTANALTI		
Yrd. Doç. Dr. Mustafa YILMAZ		
Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN		

ÖNSÖZ

Tarihsel sürecin çeşitli evrelerinde, birbirinden farklı uygarlıklara sahne olması Anadolu'yu eşsiz kılmaktadır. Anadolu'nun uygarlık tarihi açısından önemi de bu renklilikten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Anadolu Neolitik Çağ uygarlığı, eski bir geçmişe dayanmakla birlikte aynı zamanda bizlere oldukça yakındır.

Neolitik Dönem'i evrelere ayırmak, insanın üretimi ile ilgilidir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, insanlığın üreticiliğe geçiş aşaması ve başlangıcını teşkil eder. “Anadolu'daki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimlerinin Dağılımı” konulu tez çalışmasında; yerleşimler ve dağılımı, yerleşim sakinlerinin; kullandığı aletler ve eşyalar, beslenme alışkanlıkları, ölü gömme gelenekleri, ritüelleri temel alınmıştır.

Öncelikle tez çalışmam sırasında destek ve önerilerle bana yol gösteren ve tezime büyük katkıları olan değerli tez danışmanlarım Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN ve Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN hocalarıma, kaynak açısından yardımlarından dolayı, Yrd. Doç. Dr. Bahattin ÇELİK hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Tezimin desteklenmesine yardımcı olan Selçuk Üniversitesi Bilim Araştırma Projesi Koordinatör'lüğüne teşekkürlerimi sunarım ve benden hiçbir şeyi esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Konya 2011 ECE ÇOKSOLMAZ

Adı Soyadı	Ece ÇOKSOLMAZ
Numarası	084203021002
Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Prehistorya Arkeolojisi
Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN
Tezin Adı	ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEM YERLEŞMELERİNİN ANADOLU'DAKİ DAĞILIMI

ÖZET

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, kronolojik açıdan bulunduğu coğrafyaya göre farklılık göstermiş olsa da, M.Ö 10 bin – 7 bin yıllarını kapsamaktadır. Anadolu’da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi en iyi yansıtan merkezler ilk araştırmalarda Güneydoğu Anadolu’da bulunmuş ve araştırmalarla Anadolu’nun genelinde ortaya çıkarılmıştır.

Bu tez çalışmanın konusunu “Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Anadolu’daki Dağılımı” adlı başlık oluşturmaktadır.

Araştırma konusunun amacı, Anadolu’daki Çanak Çömleksiz Yerleşimlerin genel bir bütünlük içerisinde sunmak ve araştırmalar sonucu, yerleşim yerlerinden çıkan maddi bulguları göz önüne alarak, yerleşim yerlerinin arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmak ve o dönem insanının yaşayış tarzını anlamaktır.

Araştırmanın kapsamını, Anadolu’daki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerin dağılımı ele alınmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinden ele geçirilen objelere, mimari, günlük kullanım eşyalarına ve tarihlendirilmesine değinilmiştir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem de insanlar çanak çömlek yapmayı bilmiyorlardı. Kilden kapların yerine taş kap kullanıyorlardı. Bu dönem insanın aletlerinde kullandığı ana malzeme taştır. Çakmaktaşı ve obsidiyenden oluşan yongalar, ok uçları Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem alet çantasında yer alan ana materyallerdir. Bu dönemi Anadolu’da en iyi temsil eden bölge Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan Çayönü’dür. Alet yapımı ve üreticiliğe yeni geçiş yapılan Neolitik Dönem, insanlığın atılım çağlarından biridir.

Öğrencinin	Adı Soyadı	Ece ÇOKSOLMAZ
	Numarası	084203021002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Arkeoloji / Prehistorya Arkeolojisi
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐ Doktora ☐
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Harun TAŞKIRAN Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN
	Tezin İngilizce Adı	The Distribution of the Pre-Pottery Neolithic Period Settlements in Anatolia

SUMMARY

Pre Pottery Neolithic Period, shown in chronological terms vary depending on the geography, though; covers BC, 10 thousand - 7 thousand years. Pre Pottery Neolithic period that reflects the best centers in Anatolia, Southeastern Anatolia, the first research studies were found and unearthed in Anatolia.

This thesis is the subject of study, “Distribution of Pre Pottery in the Neolithic Age settlements in Anatolia”, the title is named.

The aim of the research subject, the interior of Anatolia Aceramic placements provide an overall integrity and as a result of investigations, settlements of the financial results, taking into account the interaction between the settlements of that period to uncover and understand people’s life style.

The scope of the study, discussed the distribution of settlements in Aceramic Neolithic Anatolia . Pre Pottery Neolithic settlement seized objects, architecture, daily use, belongings, and dating are mentioned.

In Pre Pottery Neolithic Period the people do not know making pottery. Instead of clay vessels, they use stone vessels. The main material used by the human instruments of this period piece. Of flint and obsidian chips, arrowheads, tool bag of Pre Pottery Neolithic Period are the main materials. This period represents the best in Anatolia, the Çayönü in The Southeast Anatolia region. Tool – making and a new transition to productivity is the one of humanity’s progress of the Neolithic Period.

KISALTMALAR

AKMED.	Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü
A. Ü. D. T. C. F.	Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
Cm.	Santimetre
Çev.	Çeviren
ÇDR.	Çevre Durum Raporu
Ed.	Editör
Eds.	Editörler
Fig.	Figür
G.Ö.	Günümüzden önce
Har.	Harita
İÇDR.	İl Çevre Durum Raporu
C14.	Karbon 14
M.	Metre
m².	Metrekare
M.Ö.	Milattan Önce
ODTÜ.	Ortadoğu Teknik Üniversitesi
PN.	Çanak Çömlekli Neolitik Dönem
PPNA.	Pre Pottery Neolithic A (Çanak Çömleksiz Neolitik A)
PPNB.	Pre Pottery Neolithic B (Çanak Çömleksiz Neolitik B)
PPNC	Pre Pottery Neolithic C (Çanak Çömleksiz Neolitikten Çanak
Çömlekli	Neolitiği Geçiş C)
S.	Sayfa
TAÇDAM.	Tarihsel Çevre Araştırma ve Değerlendirme Merkezi
TAD.	Türk Arkeoloji Dergisi
TTK.	Türk Tarih Kurumu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Amaç Kapsam Yöntem.....	1
1.1.1 Amaç.....	1
1.1.2 Kapsam.....	1
1.1.3 Yöntem.....	2
2. TARİH ÖNCESİ SÜREÇ.....	3
2.1 Paleolitik Dönem.....	3
2.2 Mezolitik / Epipaleolitik.....	4
3. BEREKETLİ HİLAL VE ANADOLU İLİŞKİSİ.....	5
4. NEOLİTİK DÖNEM.....	6
4.1 Neolitiğin Adlandırılması.....	6
4.2 Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem.....	10
4.2.1 Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A (PPNA).....	11
4.2.2 Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B (PPNB).....	13
4.3 Çanak Çömlekli Neolitik Dönem.....	15
5. ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE ANADOLU'DAKİ YERLEŞİMLERİN DAĞILIMI.....	16
5.1 Akdeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimlerinin Dağılımı.....	17
5.1.1 Antalya İli.....	18
5.1.1.1 Öküzini Mağarası.....	19
5.1.2 Göller Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Sorunu.....	21
5.1.3 Mersin İli.....	22
5.1.3.1 Gözlükule Höyüğü.....	23
5.1.4 Kahramanmaraş İli.....	24
5.1.4.1 Yamaçtepe.....	24
5.2 Doğu Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimlerinin Dağılımı.....	25
5.2.1 Elazığ İli.....	27
5.2.1.1 Boy Tepe.....	27
5.2.1.2 Çınaz III.....	28
5.2.2. Malatya İli.....	29
5.2.2.1 Cafer Höyük.....	29
5.2.3 Hakkari İli.....	32
5.2.3.1 Tırşın Kaya Resimleri.....	32
5.3 Ege Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşimlerinin Dağılımı.....	33
5.3.1 Afyonkarahisar İli.....	36
5.3.1.1 Baldanlar Höyük.....	36
5.4 Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Dağılımı.....	37
5.4.1 Gaziantep İli.....	39
5.4.1.1 Sakçagözü Mevkii.....	39

5.4.2 Adıyaman İli	41
5.4.2.1 Gritille Höyük	41
5.4.2.2 Hayaz Höyük	44
5.4.2.3 Levzin Höyük	46
5.4.2.4 Pirun.....	48
5.4.3 Şanlıurfa İli	48
5.4.3.1 Göbekli Tepe.....	49
5.4.3.2 Nevali Çori.....	53
5.4.3.3 Gürcütepe.....	59
5.4.3.4 Akarçay Tepe.....	61
5.4.3.5 Bozova Yerleşmeleri.....	69
5.4.3.5.1 Söğüt Tarlası	70
5.4.3.5.2 Biris Mezarlığı	71
5.4.3.6 Şanlıurfa Yeni Mahalle – Balıklıgöl Höyüğü	72
5.4.3.7 Karahan Tepe	75
5.4.3.8 Hamzan Tepe	75
5.4.3.9 Sefer Tepe	77
5.4.4 Diyarbakır İli.....	81
5.4.4.1 Çayönü	82
5.4.4.2 Giryan\ Gri Hami	88
5.4.4.3 Gri Havsarık.....	89
5.4.4.4 Gölbent Mevkii	89
5.4.4.5 Papaz Gölü.....	90
5.4.4.6 Kikan Harabesi	91
5.4.4.7 Körtik Tepe	91
5.4.5 Batman İli	96
5.4.5.1 Hallan Çemi Tepesi	96
5.4.5.2 Harif Pınar.....	101
5.4.5.3 Nevala Denik	102
5.4.5.4 Demirköy Höyük	103
5.4.6 Siirt İli	105
5.4.6.1 Güzir Höyük	105
5.4.6.2 Ber Ava Şikefte.....	107
5.4.6.3 S63/26.....	108
5.4.6.4 S63/7 Ayn Germ	109
5.5 İç Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Dağılımı	111
5.5.1 Eskişehir İli	113
5.5.1.1 Keçiçayırı.....	113
5.5.2 Konya İli	115
5.5.2.1 Çatalhöyük	115
5.5.2.2 Beçene (Biçer) Höyük	117
5.5.2.3 Çukurkent.....	118
5.5.2.4 Suberde (Görüklük Tepe)	118
5.5.3 Karaman İli	121
5.5.3.1 Can Hasan III	121
5.5.3.2 Pınarbaşı A.....	123

5.5.3.4 Hasanlı - Mezel Tepe	126
5.5.4 Aksaray İli.....	127
5.5.4.1 Aşıklı Höyük.....	127
5.5.4.2 Nenezi Dağ	132
5.5.4.3 Acıyer.....	133
5.5.4.4 Bunuş	133
5.5.4.5 Çakılbası ve Yapılıpınar	134
5.5.4.6 Hantepesi	134
5.5.4.6 İninönü	135
5.5.4.7 Musular	135
5.5.4.8 Selime / Yaprak Hisar	139
5.5.4.9 Sırçantepe.....	139
5.5.4.10 Taşkesti	140
5.5.4.11 Yellibelen.....	140
5.5.5 Niğde İli	141
5.5.5.1 Hacıbeyli Höyük	141
5.5.5.2 Kömürcü – Kaletepe Obsidyen İşliğı.....	143
5.5.5.3 Güllüce.....	146
5.5.5.4 İlbiz	146
5.5.5.5 Kabaktepe – Kayırlı Vadisi.....	147
5.5.5.5.1 Ekinlik.....	147
5.5.5.5.2 Bitlikeler	147
5.5.5.5.3 Kayırlı Pınarcık.....	148
5.5.6 Nevşehir İli	148
5.5.6.1 Damsa Barajı.....	149
5.5.6.2 İlfat Kayalığı	149
5.5.7 Kayseri İli	150
5.5.7.1 Dededağ	150
5.5.7.2 Toparın Pınar	150
5.5.8 Sivas İli	151
5.5.8.1 Mergesen.....	151
5.6 Karadeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşimlerinin Dağılımı	152
5.6.1 Kastamonu İli.....	153
5.6.1.1 Sokukayası	153
5.7 Marmara Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Dağılımı	154
5.7.1 Çanakkale İli	156
5.7.1.1 Anzavur Tepe.....	157
5.7.1.2 Çalca Mevkii.....	157
5.7.1.3 Gavurtarla Mevkii.....	158
5.7.2 Balıkesir İli	159
5.7.2.1 Musluçeşme Mevkii.....	159
5.7.3 İstanbul İli	160
5.7.3.1 Dudullu	160
6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	162
7. KAYNAKÇA.....	168
HARİTA ÇİZİM VE RESİMLERİN LİSTESİ	192

Haritaların Listesi	192
Çizimler Listesi.....	194
Şekillerin Listesi	197
Haritalar	200
Çizimler	214
Şekiller	238
ÖZGEÇMİŞ	273

1. GİRİŞ

1.1 Amaç Kapsam Yöntem

1.1.1 Amaç

İnsanlığın uzun geçmişinde birçok kültür ortaya çıkmış ancak belli bir zaman sonra da kaybolmuştur. Bu kültürlerin tümü geçmişi anlamamız açısından son derece önemlidir. Bunların bazıları günümüze kadar gelen uygarlığın gelişim basamaklarını belirlemiş, yalnızca yaşanılmış olunan bölgeyi değil, günümüzün belirlenmesinde sonuçları bakımından evrensel boyutta etkiler yaratmıştır. Bu basamakların en belirgin olanları "devrim" ya da "sıçrama noktaları" olarak tanımlanan Neolitik Çağ'dır. Bu dönem günümüzden yaklaşık olarak 13.000 yıl önce başlamış ve 8.000 yıllarında gelişimini tamamlayarak olgunlaşmıştır.¹

Anadolu, bulunduğu konum itibarıyla tarihsel süreçte köprü durumundaydı. Neolitik Dönem kültürel farklılıkları bulunduğu coğrafyaya göre değişik nitelik göstermiştir. Neolitik dönemin alt evresini teşkil eden Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in varlığı Anadolu'da ilk olarak Güneydoğu Anadolu'dan bilinmekteydi. Ancak, yapılan araştırmalar Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşim alanlarının farklı bölgelerde var olduğunu kanıtlamıştır.

Bu tez çalışmasının hazırlanmasındaki temel amaç, bugüne kadar haklarında sınırlı sayıda araştırma yapılan, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinin Anadolu'daki dağılımını, o dönem insanının; dini inanışları, kültürel etkileşim alanları, günlük hayatta kullandıkları objeleri, yaşamsal faaliyetlerini ve Anadolu'da Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin dışında iskân görmüş alanları inceleyerek, bu dönemin bilinmezlerini gün yüzüne çıkarabilmektir.

1.1.2 Kapsam

Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemin varlığı coğrafi faktörlerden dolayı farklılık göstermiştir. Yapılan kazılar ve araştırmalar sonucu ele geçen

¹ Schmidt, 2007c: 7

bulgular bu görüşü desteklemektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in varlığı ilk olarak Mezopotamya'da bulunan Eriha kazılarında ortaya çıkmış ve hafiri Kenyon tarafından bu kavram ortaya atılmıştır.

Yakındoğu ile Anadolu'nun coğrafi açıdan yakınlığı kültürel etkileşimi de beraberinde getirmiştir. Anadolu coğrafyasının kendi içindeki farklılığı ile ele alındığında Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeler kendine özgü nitelikler üretmiştir. Bu çalışmada Anadolu'daki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerin dağılımı incelenmeye çalışılmıştır. Dağılımın yanı sıra bu dönem sakinlerinin nasıl yaşadıkları, kullandıkları objeler ve dini inançlarına, tarihlendirilmesine değinilerek bu konu hakkındaki araştırmalara yer verilmiştir.

1.1.3 Yöntem

Çalışmamın hazırlık safhasında yapılan kütüphanelerdeki araştırmalar sonucu ele geçen sınırlı kaynakça ve çeşitli dönemde yapılan araştırmalar ışığında Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimlerin Dağılımını inceledik. Bu çalışma kapsamında Anadolu'da, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de yerleşim görmüş alanları ve Neolitik Dönem insanının nasıl yaşadığını tespit etmeye çalıştık.

Çalışmada öncelikle insanın yerleşik düzene hangi aşamalardan geçtiğini yansıtmak için tarih öncesi süreç anlatılmaya çalışıldı. Çalışmanın devamında Neolitik kavramı ve gelişim aşamaları üzerinde duruldu.

Anadolu'daki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerin dağılımı, Anadolu'yu bölgelere ayırarak incelendi. Bölgeler kendi içlerinde ard şehirlere ayrıldı. Anadolu'nun coğrafi bölgeleri arasındaki kültürel farklılıklardan dolayı şehirlerin ayırımında batıdan doğuya doğru bir yol izlendi ve bölge bölge dağılımı grafiklerde sayısal oran gösterilerek incelendi.

2. TARİH ÖNCESİ SÜREÇ

2.1 Paleolitik Dönem

Prehistorik Çağların en eski safhası “Paleolithikum” denilen ve Türkiye’de “Yontmataş Devri” olarak da bilinen dönemdir. “Paleolitik” kelimesi “Eskitaş” anlamına gelen Palaios-logos sözcüklerinin bir araya getirilmesi ile türetilmiş bir kelimedir.²

Gordon Childe; Paleolitik Çağ’ı “Paleolitik Vahşet” adıyla tanımlama yoluna gitmekte ve ekonomik bakımdan Üst Paleolitik Çağ toplumlarının, geçimlerini avcılık, balıkçılık ve toplayıcılığa dayandırdıklarına göre, hala vahşet döneminde sayılmaları gerektiğini kaydetmektedir. Paleolitik toplumların yöntemleri ve araç gereçlerinin hemen hemen devrimci sayılabilecek bir gelişme gösterdiğini; geçmiş kuşaklarının birikmiş tecrübesinden, doğal şartlardan nasıl tam olarak yararlanacaklarını ve nasıl yeni hünerli aletler yapacaklarını öğrendiklerini söylemektedir.³

Bu dönemde ele geçen kalıntılar çoğunlukla taştan yapılmış aletlerdir. Alet yapımında genelde çakmaktaşı/silex kullanılmıştır. Çakmaktaşı aletler arasında el baltaları (iki yüzeyli aletler), kazıyıcılar, deliciler, bıçaklar, rendeleyiciler ve uçlar bulunmaktadır.

Eski ve Orta Paleolitik insanının sosyal ve ekonomik yapısı hakkında fazla bilgi yoktur. Dönemin iklimi büyük değişimler göstermiş, insanlar; buzulların hareketine göre yer değiştiren havyan ve bitkileri takip etmiştir. Avcılık ve toplayıcılıkla geçinilmektedir. Mamut, ayı, geyik, at⁴ ve diğer büyük hayvanlar başlıca av hayvanlarındandır. Son/Üst Paleolitik’te durum oldukça değişmiştir. Homo Sapiens insanı çoğunluktadır. İnsanların yazlık ve kışlık olarak belirli yerleşme yerleri vardır. Yerleştikleri mağaranın duvarlarına ritüel amaçlı boyalı

² Günaltay, 1987: 53

³ Childe, 1998: 29

⁴ Duru, 1966: 6

resimler ve kabartmalar yapmışlardır. En tanınmış mağaralar Kuzey İspanya’da Altamira, Fransa’da Lascaux, İspanya’da Castillodur.

Paleolitik Dönemin ritüel amaçlı yapılan diğer önemli bulguları ise Geç Paleolitik’te yapılan ana tanrıça figürünleridir.⁵

Paleolitik Dönem Anadolu’da; Karain Mağarası (Antalya), Ankara, Adıyaman, Gaziantep Bölgeleri, Amik Ovası, İstanbul (Pendik), Kars civarı, Fırat Nehri ve Akdeniz sahili arasında kalan bölgelerde ve Antalya’nın kuzeyinde mağaralar da yerleşim görülmüştür.⁶

2.2 Mezolitik / Epipaleolitik

Paleolitik Dönemden sonra, “Mezolitik” diye adlandırılan Orta Taş Çağı, Paleolitik Dönem’le karşılaştırılmayacak kadar kısadır.⁷

Anadolu ile Levant tarihsel açıdan çağdaş buluntu toplulukları sergilemiştir. Dolayısıyla bugün elimizde olan veriler dâhilinde görünen odur ki, Anadolu'nun söz konusu dönem buluntu toplulukları için "Mezolitik" terimi yerine "Epi-paleolitik" terimi kullanılmıştır.⁸

Mezolitik Çağ, yakın zamana kadar “mikrolit” (minik taş) aletlerin kullanıldığı çağ olarak tanımlanıyordu. Fakat son zamanlardaki araştırmalar ile bu dönemde aletlerin küçülmesinin yanı sıra ve ondan çok daha önemli Paleolitiğin avcı ve toplayıcı olan ekonomik düzeninden üretime dayanan bir sistemin geçişinin başladığı anlaşılmıştır.⁹ Bu ilerde üretim devrimi olarak adlandıracağımız Neolitik Çağ’ı hazırlayan önemli etkenlerden biriydi.

⁵ Duru, 1966: 7

⁶ Duru, 1966: 10

⁷ Bayladı, 1996: 11

⁸ Kartal, 2003: 35

⁹ Duru, 1966: 7

Güneydoğu Anadolu’da kazısı yapılmış Epipaleolitik Çağ’a ait Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası yerleşimleri önemlidir. Obsidyene az miktarda rastlanması bu hammadde ticaretinin başlangıç aşamasını göstermesi açısından önemlidir.¹⁰ Anadolu’daki en önemli buluntu yeri Öküzini ve Belbaşı mağaralarıdır. Marmara ve Karadeniz Bölgesinde de bu döneme ait yerleşim yerleri tespit edilmiştir.¹¹

3. BEREKETLİ HİLAL VE ANADOLU İLİŞKİSİ

İlk olarak “Bereketli Hilal” kavramı Mısır bilimci James Henry Breasted tarafından ortaya konulmuştur.¹²

Yapılan araştırmalarla ilk uygarlığın – yani bitki ekimi, evcil hayvanlar, evler, ilk köyler ve kentler, belirli bir sanat örgütlenmiş ibadet ve tapınaklar; hepsi bir arada – Yakındoğu’da ortaya çıkarılmıştır.¹³ Bu James Henry Breasted’ın savını ortaya koymasında ana nedeni teşkil eder.

Bereketli Hilal olarak adlandırılan bölge yay şeklinde olup¹⁴, Yukarı Mezopotamya kavramı ile Türkiye’nin güneydoğusunda, güneydeki Türkiye sınırına kadar uzanan Fırat ve Dicle arasındaki dağlık bölge olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle Yukarı Mezopotamya sınırı doğuda Zagros’lara, batıda ise Maraş Vadi kesintisine uzanarak, bir taraftan Kilikia ile Levant (Doğu Akdeniz Kıyısı) diğer taraftan ise doğuya doğru, her dönemde kesin olarak bir kültür ve iklim değişim noktası olarak kendini göstermektedir. Yukarı Mezopotamya, kuzey coğrafya, Doğu Toros Sıradağları’nda, Fırat ve Dicle ile yan kollarının akıp geçtiği, çok sayıda

¹⁰ Özdoğan, 2011c: 50

¹¹ Özdoğan, 2011c: 51

¹² Schmidt, 2007c: 50

¹³ Braudel, 2007: 63

¹⁴ Braudel, 2007: 63

ovanın olduğu yüksek dağlardan oluşmaktadır. Güneye doğru ise, tepelerle sınırlandırılmış dağ önü ovası ile birleşmektedir.¹⁵ **(Harita 1)**

4. NEOLİTİK DÖNEM

4.1 Neolitiğin Adlandırılması

Bu kültür evresi olarak “ Neolitik” adlanması 19. yüzyılda, Taş Devri’nin son aşamalarını temsil eden taş aletlerin işlenişindeki yeni bir teknolojiyi tanımlamak amacıyla ortaya atılmıştır. Zaten Neolitik sözcüğünün anlamı da “yeni taş”tır. Arkeolojinin emekleme çağı olan o yıllarda, yazı öncesi dönemleri tarihleyebilecek herhangi bir yöntem yoktu. Tarihi bilinmeyen eski kültürleri, kullandıkları teknolojinin niteliğine göre, en basitinden en gelişkinine sıralayarak, “görelî” bir tarihleme yapıldı. Neolitik adlanması da bu uygulamadan ortaya çıkmıştır.

Uzun süre boyunca arkeologlar için Neolitik Dönem, yerleşik uygarlığın başladığı, tam olarak tanımlanamayan bir süreç olarak görülmüş, fazla ilgi çekmemiştir. Ancak ilk olarak doğa bilimciler, yabani tahılların tarıma alınması, hayvanların evcilleştirilmesi gibi biodünyayı ilgilendiren gelişmelerin bu evrede gerçekleştiğini öngörmüş ve yabanılların nasıl olup günümüzdeki şeklini aldığı ile ilgilenmişlerdir. Yabanıl türlerden tarıma alınmış ya da evcileştirilmiş türlere olan dönüşüm için oldukça uzun bir sürenin gerektiği de bilinmektedir. Kuşkusuz bu dönüşüm, kültürel açıdan çiftçiliğin ve dolayısıyla yerleşik yaşamın başlaması anlamını da taşımaktadır. Yerleşik yaşam da, kalıcı konut mimarisinin yanı sıra, mülkiyet, farklı bir toplum düzeni, organize işgücü, besin biriktirme ve bunun dağıtımı gibi farklı bir yaşam biçimini gerektirdiğinden, biyolog ve zoologların ardından Neolitik Çağ, toplumbilimcilerin, etnografların ve antropologların ilgisini uyandırmıştır.

¹⁵ Schmidt, 2007c: 50

Neolitik yaşam olarak tanımlanan çiftçilik yeni aletleri, bu aletlerin yapımı için de yeni teknolojilerin geliştirilmesi gereğini ortaya çıkarmıştır. Neolitik öncesi avcı toplulukların gereksinimi, taşın yongalanmasıyla elde edilen sivri uçlu ya da keskin kenarlı aletlerdi. Çiftçilerin ise ağaç kesebilmek, tahta yontabilmek, toprağı kazabilmek için darbelere dayanıklı farklı bir alet türüne, tahılları öğütebilmek için yüzeyi pürüzlü taşlara, bitkisel besinleri yiyebilmek için ateşe dayanıklı kap kacağa gereksinimleri vardı. Bu gereksinimler, taşlara sürttürülerek biçim verilmesi ve kilin hamur haline getirilip biçim verildikten sonra fırınlanması gibi yeni teknolojilere yol açmıştır. Bu dönemde en çok rastlanan alet türü, bazen “celt” olarak adlandırılan yüzeyi parlatılmış yassı taş baltalar olduğundan, arkeolojinin ilk zamanlarında bu dönem “ Cilalı Taş Devri” olarak adlandırılmıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda, özellikle Avrupa’da yapılan kazılar, Neolitik yaşam biçimi olarak adlandırılan tarımın, hayvancılığın, yerleşik köylerin ve bunlarla bağlantılı teknolojilerin bulunduğu çok sayıda buluntu yerini ortaya çıkarmıştı. Ancak Neolitik yaşamın olmazsa olmazları olarak görülen buğday, arpa, çavdar, koyun gibi türlerin yabanıl atalarının Avrupa topraklarında bulunmayışı, ayrıca ortaya çıkartılan yerleşmelerde konut mimarisinin, çömlekçiliğin başlangıç aşamasında değil, gelişkin düzeyde olması, bu kültürün Avrupa’ya başka bölgelerden, gelişimini tamamladıktan sonra aktarılmış olduğunu göstermekteydi. Bunu izleyen soru; Neolitik dönüşümün, tarım, hayvancılık ve yerleşik yaşamın ilk olarak nerede, nasıl ve neden başlamış olduğuydu. 20. yüzyılın başlarında doğabilimciler bu değişimin ancak kuraklık, doğal çevre koşullarının olumsuz bir ortam yaratmasına başlamış bu nedenle ilk Neolitik kültürlerin, bugün çöl olan bölgelerdeki vahalarda ya da çöllerin içinden geçen büyük akarsuların vadilerinde gerçekleşmiş olabileceklerini önermişlerdi. Bu tür zorluklar içinde yaşayan toplulukların çok basit bir yaşamları olduğu ve bu nedenle bunların yaptıkları ilk sabit konutların çok basit kulübelerden ileri gidemeyeceği öngörülmekteydi. Bu nedenle arkeologlar, ilk çiftçi toplulukların izlerinin bulunabilme olasılığına uzun bir süre kuşku ile yaklaşmışlardır.

Arkeologlar arasında Neolitik Dönemin uygarlık tarihi açısından taşıdığı önemi ilk ve en açık şekilde vurgulayan Gordon Childe olmuştur. Childe bu dönemin önemini vurgulamak için “Neolitik Devrim” adlamasını ortaya koymuş ve o dönemdeki arkeolojik bilgilere göre bu devrimin ancak Fırat, Dicle ve Nil gibi büyük akarsu boylarında gerçekleşip geliştikten sonra, başta Avrupa olmak üzere, dünyanın diğer yerlerine yayıldığını ileri sürmüştü.¹⁶

19. yüzyılın sonlarında E. B. Tylor ve L. H. Morgan gibi evrimci teorisyenler, kültürel gelişimin formlarını, her toplumun geçirdiği bir dizi evreye ayırmıştır. İlk evreyi gevşek bir örgütlenmeye sahip, geçim tarzı avcılık ve toplayıcılığa dayalı vahşilik, ikinci evreyi ise ilkel tarımla uğraşan ve kabaca kavim organizasyonuna sahip barbarlık karakterize etmektedir. Üçüncü evre ise, en yüksek “etik dönem” olarak adlandırılan uygarlıktır.¹⁷

Childe, Morgan’ın sosyal gelişim evrimini model alarak, Vahşilik Evresi’ni Paleolitik Çağ’ın avcı – toplayıcı gruplarıyla, Barbarlık Evresi’ni Neolitik Çağ’ın çiftçi topluluklarıyla, Uygarlık Evresi’ni ise M.Ö 3 binyılda Mezopotamya, Mısır ve İndus’da görülen kentli toplumlarla özdeşleştirmiştir. Childe’in bir arkeolog olarak temel sorunu, olasılıkla gözle görülebilecek ya da test edebilecek somut özellikler saptamaktır. Childe meseleyi “Kent Devrimi” adı altında somutlaştırmıştır. Bu bir anlamda tartışmayı, maddi veriler alanına kaydırmıştır.¹⁸

Bu konuda ikinci büyük atılım Robert J. Braidwood tarafından yapılmış, Braidwood doğa bilimlerinden yararlanarak bugün “Doğal Yaşam Bölgesi” olarak tanımladığımız kuramı ortaya çıkarmıştı. Buna göre çiftçilik ancak yukarıda sıraladığımız tahıl ve hayvanların yabanıl atalarının doğal ortamlarında birlikte bulunabildiği, sulama gibi gelişkin bir teknoloji gerektirmeden tarımın yapılabileceği bir bölgede gerçekleşebilirdi. Braidwood doğabilimcilerle birlikte yaptığı ön çalışmayla, çiftçiliğin başlayabileceği bölgenin ancak Yakındoğu’nun belirli kesiminde olabileceğini ortaya koymuştur. “Bereketli Hilal” olarak tanımlanan bölgenin biraz gerisindeki dağların etek ve eşikleri boyunca uzanan, daha sulak ve

¹⁶ Özdoğan, 2007e: 11 – 13

¹⁷ Çevik, 2005: 1

¹⁸ Çevik, 2005: 5

bereketli bir coğrafi kuşağı içermiştir. Braidwood, Neolitik kültürün oluşum bölgesine getirdiği yeni tanımın dışında, “Neolitik” adlamasına da karşı çıkmış, teknoloji kökenli bu terimin yerine, beslenme ve yaşamdaki değişimi yansıtan “İlk Tarımcı Köy Toplulukları Dönemi” adlamasını önermiştir.¹⁹

Braidwood’a göre; “Arkeologlar uzun sürelerle ilişkin buluntuları sınıflandırırken her zaman bölmeyi ve bunları da alt bölümlere ayırmayı severler. Bazı arkeologlar, belkide bir alışkanlık sonucu, bu alt bölümler için Paleolitik, Mezolitik, Neolitik gibi Grekçe adlar kullanmayı yeğlerler. Kulağa çok bilgiççe gelmelerine karşın, Braidwood bunları kullanmaktan kaçınmıştır. Bu sözcükler değişik kişiler için, değişik anlamlar taşıdığı gibi, belirsiz düşünceleri de gizler” der.

Braidwood’a göre; bu ayrım yalnızca besin – devşirme kültürüne ilişkin olduğu sonucu çıkardığımız büyük bir grubu oluşturan en eski arkeolojik buluntulara, besin – devşirme dönemi demiştir. “Evre” değilde “dönem” demesinin nedeni hala tam olarak sona ermediğindendir. Alt bölümlere de evre demiştir.²⁰

Childe ve Braidwood “Neolitik” tanımı üzerinde ortak bir düşüneye sahip değildiler. Fakat Braidwood da, Childe gibi bu dönemde “Besin Devrimi” olduğunu kabul eder. Neolitiğin adlandırılması üzerine çeşitli bilim adamları tarafından farklı fikirler ortaya atılmış olsada geçerliliğini koruyan, genel bir ad olarak “Neolitik” kullanılmaktadır.

Tezimizin dönemi olan Neolitik adlaması, tez içerisinde kimi zaman yazara bağlı olarak Neolitik Çağ, kimi zaman Neolitik Dönem, kimi zaman da Neolitik devrim adlarıyla karşımıza çıkacaktır.

¹⁹ Özdoğan, 2007e: 13

²⁰ Braidwood, 2008: 130 – 131

4.2 Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem

Bu dönemde, tahıla dayalı bir yaşam biçiminin, avcılığın ve toplayıcılığın yerini alması çok güç bir dönüşümdü. Bu nedenle araştırmalar, öncelikle doğal çevrenin kısıtlı olduğu, insanların yaşamlarını sürdürmek için tahıl tanelerini toplamak zorunda olacakları kurak ve yarı kurak bölgelerde, özellikle Filistin, İsrail ve Güney Suriye’de yapılmıştır. Söz konusu araştırmalar ilk olarak Filistin çevresinde yoğunlaşmıştır; Güney Filistin’de Natuf ve Kebaran gibi Neolitik Dönem’in öncülü olabilecek kültürel oluşumlara rastlanması uzun bir süre araştırmacıların ilgisini Güney Levant olarak tanımlanan bölgeye odaklamıştır. Bu bağlamda 1952 yılında K. Kenyon tarafından kazılmakta olan Eriha (Jericho) kazılarında, gerçek anlamıyla Neolitik bir yerleşimin bulunması, daha sonraki araştırmaları yönlendiren önemli bir gelişme olmuştur. Eriha kazıları, Neolitik kültürün başlangıcında çanak çömleğin bilinmediği bir evre olduğunu ve daha önemlisi bu evrede eski bir tarih için görkemli sayılabilecek büyük yapıların bulunduğunu açık olarak ortaya koymuştur. Bugün hala kullanmakta olduğumuz, Neolitik kültürün gelişim basamaklarını yansıtan Çanak Çömleksiz Neolitik A, Çanak Çömleksiz Neolitik B ve Çanak Çömlekli Neolitik ayrımı da ilk kez bu kazıda ortaya atılmıştır. Eriha kazılarıyla hemen hemen aynı yıllarda R. J. Braidwood ve ekibi Kuzey Irak Zagros bölgesinde, doğabilimcilerle birlikte araştırmalara başlamış ve özellikle Jarmo kazıları ilk kez çiftçiliğin başlangıç aşamasındaki basit bir köy toplumunu ortaya çıkarmıştır.²¹

Kenyon, Pre – Pottery Neolithic (Çanak Çömleksiz Neolitik) olarak tabakaları adlandırmıştır. Kenyon, eski ve yeni Pre – Pottery Neolithic tabakaları, Pre – Pottery Neolithic A ve B olarak birbirinden ayırır. PPNA (Çanak Çömleksiz Neolitik A) eski tabakalar ve PPNB (Çanak Çömleksiz Neolitik B) yeni tabakalar olarak Kenyon

²¹ Özdoğan, 2007e: 16

tarafından kısaltılmıştır.²² Tezimizde göreceğimiz PPNA ve PPNB kısaltmaları da buradan gelmektedir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'ın başından bitimine kadar Anadolu'nun güneydoğu kesimlerinin Filistin'e kadar uzanan Doğu Akdeniz Bölgesi ile yakın bir iletişim içinde olduğu aralarında bazı bölgesel farklar olsa da ortak bir gelişme süreci izlediği görülür.²³ **(Harita 2)**

4.2.1 Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A (PPNA)

Neolitik yaşam biçiminde geleneksel bakış açısında Yakındoğu'nun yarı kurak kuşağında, Zagros Dağları ile Akdeniz kıyı şeridi arasındaki bölgenin, yerli Üst Paleolitik kültürlerinden geliştiği öngörülmüştür. Her ne kadar Filistin'deki Erken PPNA kültürlerinin Natuf ile olan bağlantısı ve ikisi arasındaki kültürel süreklilik birçok araştırmacı tarafından ısrarla vurgulanmış ise de, Yakındoğu, Neolitik kültürlerin en eski aşamalarında temelde birçok noktada Natuf'tan ayrıldığı şeklindedir. İki kültür arasında olduğu ileri sürülen benzerlikler daha çok yontmataş alet endüstrisi ile ilgilidir; bunun yanı sıra Natuf yerleşmelerinde görülen bazı sanat eserleri de Yakındoğu Neolitik sanatının öncüleri sayılmıştır. Ancak, Göbekli Tepe başta olmak üzere, PPNA yerleşimlerinin yansıttığı yaşam biçimi, toplumsal örgütlenme modeli ve anıtsal eserleri, Natuf kökeniyle açıklanamayacak kadar gelişkin bir düzeyi sergilemektedir. Bu iki kültür arasındaki geçişi yansıtacak herhangi bir bulgu da mevcut değildir. Gerek Güneydoğu Anadolu'daki, gerekse Kuzey Suriye'deki PPNA yerleşimlerinin yaşam biçimi, toplumsal kurgusu, yerleşim düzeni, yeni bir gelişimin başlangıç aşaması değil, uzun bir gelişim döneminden sonra artık kurallarıyla oturmuş gelişkin bir sistemi yansıtmaktadır. Bu olgunluk düzeyinin kökeni, bölgenin herhangi bir yerinden tanıdığımız Proto – Neolitik kültürlerin hiçbirisiyle açıklanamaz. Bu durumda PPNA kültürünün gelişim sürecini

²² Schmidt, 2007c: 36

²³ Özdoğan, 2011b: 58

tamamladığı farklı bir bölgeyi aramak durumundayız. Bu bağlamda şu ana kadar Anadolu Yarımada'sında da PPNA kültürünün öncüsü olacak herhangi bir buluntu yerine rastlanmamıştır.²⁴

Çanak Çömleksiz Neolitik A, Levant'da yapılan araştırmalarla ortaya çıkarılmış, benzer özellikte yerleşimler Anadolu'da da görülmüştür.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem A evresinde, mimari açıdan, yuvarlak ve ya oval planlı yapılar söz konusudur. **(Çizim 1)** Mimari de kullanılan kilin yanı sıra ağaç ve kamış sık ek malzeme olarak kullanılmıştır. Taş temel üzerine duvarlar ve üst yapının diğer bölümleri kerpiç ya da sazla kaplanmıştır. Çoğunlukla kilden yapılmış zeminler hasırla örtülmüştür. **(Şekil 1)** Zeminde saptanan hasır izleri; Levant'da Mureybet, Jericho ve Netiv Hagdud'da mekân içinde rastlanılmıştır. Bu mekânların yanı sıra depolama alanları da söz konusudur.

Jericho'dan bilinen, büyük taş duvar, hendek ve kule,²⁵ Kenyon tarafından, "saldırılara karşı bir savunma sistemi olarak," yorumlanmıştır.

Levant'da bu dönem boyunca üç eş zamanlı endüstri; pratik veya kültürel değişkenliği akla getirir. Ele geçirilen az ok ucu ve mikrolit aletler geniş bir alanda; balta/keser bıçakları, pul ve çekirdekler dâhil olmak üzere, Sultanian endüstrisi ile ilişkilidir. Aynı bölgede sınırlı buluntu ile Khamian endüstrisi de temsil edilir. İsrail, Geç 9. bin Harifian endüstrisi; mikrolit açısından zengin olan Negev Çölde, avcılık ve toplayıcılık kampları ile ilişkili temsil edilir.²⁶ Buluntu toplulukları arasında tahılları kesmek için kullanılan oraklar ve öğütme taşları ele geçirilmiştir.

Ritüel açıdan Jericho ve Netiv Hagdud'da güney kesimlerinde açığa çıkarılan mezarlarda erişkin gömütlerde kafatası vücuttan ayrılmıştır.

²⁴ Özdoğan, 2007a: 446

²⁵ Bar – Yosef, 1989: 60

²⁶ Rollefson, 2003: 245

Sanat eserleri çoğunlukla kil ve taştan yapılmış nesneler ve heykelciklerdir. Hayvanlardan daha çok insan formları arasında ele geçen figürinlerde dişi figür baskındır.²⁷ Muhtemelen doğurganlık inançları ile ilişkili olabilir.²⁸

4. 2. 2 Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem B (PPNB)

Çanak Çömleksiz Neolitik A (PPNA) yaşam biçiminden Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB) yaşam biçimine geçiş, köyün büyümesi, el zanaatlarında uzmanlaşma, uzak mesafelerde ticaret, yeni inanç sistemleri, evcilleştirmenin ilk adımları ile devam etmiştir.²⁹ Çanak Çömleksiz Neolitik B en erken (M.Ö 7600 – 7200) Bipolar çekirdek ve Byblos uçları (**Şekil 2**) ve dikdörtgen mimarisi (**Çizim 2**) ile ortaya çıkar. İlk olarak Mureybet ve Tell Asvad'da kısa bir süre sonra Cafer Höyük ve Çayönü'nde ortaya çıkarılmıştır.³⁰

8.binin son 200 yılına gelindiğinde Orta PPNB (M.Ö 7200 – 6500) Levant'ta belirgin olarak 1950 ve 1960'lı yıllarda araştırmalar tarafından yansıtılan, yerleşimler kültürel ivme göstermiştir. Toroslar mevkiinde ortaya çıkarılan nispeten bağımsız gelişme gösteren bir çizgi ile Cafer Höyük ve Çayönü, Kuzey Levant'tan ayrılmaktadır. Bu dönemde yerleşim yerleri çok sayıdadır. Merkezi Levant (Şam Havzası ve Kabaca Suriye, Wadi Mojibin, Ürdün ile paralel çizgiye kadar) ve Güney Levant'ta ilk kez kalıcı PPNB tarım köyleri kurulmuştur.

Geç PPNB (M.Ö 6500 – 6000) bu dönem yerleşim modeli bozukluklarına sahne olmuştur. Orta ve Güney Levant'ta başta Jericho, Beidha ve Munhatta olmak üzere sayısız yerleşim yeri Geç PPNB başından kısa bir süre sonra terk edilmiştir. Yeni yerleşim yerlerinden bazıları olmak üzere Ayn Ghazal, 10 hektarlık bir alanda devasa boyutta büyük bir alanı kaplamaktadır. Kuzey Levant yerleşim yerleri daha az oranda kesintiye uğramıştır. Toros bölgesindeki yerleşim yerlerinde, sayısı artan bu

²⁷ Bar – Yosef, 1989: 60

²⁸ Rollefson, 2003: 245

²⁹ Erim Özdoğan, 2007: 68

³⁰ Rollefson, 1989:168

alandaki sosyal gruplar, değişimin kendi yörüngesinde devam etmişlerdir. PPNB sonu ve PPNC evresinde (M.Ö 6000 – 5500) 6.binyılın ilk yarısında ortaya çıkan tablo önemli derecede bulanıktır. Güney ve Orta Levant'ta bu dönem için arkeolojik açıdan bilgi azlığı söz konusudur.³¹

Orta ve Güney Levant Bölgesi ekonomik açıdan durum Erken PPNB için belirsizdir. Tarımsal faaliyet ve avcılık Kuzey Levant ve Toroslar'da açıkça görülmüştür. PPNA ve PPNB arasında nitelik olarak belirgin bir ayrım yoktur. Orta PPNB de yapılan araştırmalarla bu dönemin sonunda keçinin evcileştirildiği anlaşılmıştır. Sığır ve koyun Geç PPNB döneminde, domuz ve köpek ise Final PPNB ve PPNC geçiş döneminde evcilleştirilmiştir. Toplayıcılık, avcılık, tarımsal faaliyetler aynı coğrafyada olmasına rağmen Levant yerleşimleri arasında farklılıklar yaratmıştır. Orta – Geç PPNB Çanak Çömleksiz desenleri birbirine uymamaktadır. Örneğin yapılan incelemeler sonucu, Filistin'in kuzey kıyılarında hayvancılık yapılmadığı ortaya çıkarılmıştır.

Mimari açıdan, Levant PPNB dizisi boyunca karmaşıklık ve değişkenlik göstermiştir. Beidha, Jericho, Ain Ghazal da dairesel evler devam ederken Kuzey Levant'ta, Erken PPNB karakterinde dörtgen yapılar görülmektedir.

PPNB endüstrisi açısından Kuzey Levant ve Toroslar Obsidyen kaynağına yakınlıkta dolayı diğer bölgeye göre daha avantajlıydılar.³² Önkazıyıcılar, kalemler gibi aletlerin sayısında azalma görülmüştür. Asıl değişim aletlerin morfolojisindedir. Biblos uçları ve oldukça standart obsidyen – çift sırlı dilgiler ortaya çıkar. Değişik uçlar görülür. Çakmaktaşı hammadde olarak kullanılmıştır. En önemli gelişme, baskı düzelti tekniği kullanarak obsidyenden işlevsel özel aletler yapılmıştır.³³

³¹ Rollefson, 1989: 169

³² Rollefson, 1989: 170

³³ Erim Özdoğan, 2007: 72

4.3 Çanak Çömlekli Neolitik Dönem

Neolitik köy toplumunun geçim biçimi olan tarımsal üretimin eskiden anıldığıının tersine, avcılık ve toplayıcılıktan fazla ve disiplinli çalışmayı gerektirdiği ortaya konulmuştur. Bununla birlikte tarımsal üretimin ritmi, yoğun tarım mevsimleri dışında insanlara oldukça uzun bir boş zaman bırakabilmiştir. Bu boş zamanda da insanlar başka işlerle uğraşma olanağını bulabilmişlerdir. Böylece kadınlar tarafından yapılan çömlekçilik ve dokumacılık ortaya çıkmıştır.³⁴

M.Ö 7 bin yıllarından itibaren Neolitik Çağ'da çanak çömlek yapımı başlamıştır. Bu yeni endüstrinin insan düşünüy ve bilimin başlangıcı açısından önemi büyüktür. Çünkü çanak çömlek yapımında insan, kimyasal değişimi belki de bilinçli olarak ilk kez kullanmıştır.³⁵ Kilin belirli işlemlerden geçirilip biçimlendirilmesinden sonra ateşte pişirilerek sertleştirilmesiyle elde edilen kap kacağın yaşama girişinin önemi, basit bir teknolojik gelişmenin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Bu değişim üretime dayalı bir yaşamın, çiftçi – köy yaşantısının kurumsallaşmasını simgelemektedir.

M.Ö 7000 ile 5500 yılları arasındaki dönemi kapsayan Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'ın sonunda avcılık, artık beslenme için yaşamsal önemde olmaktan çıkmış, günümüzde olduğu gibi boş zaman uğraşısı haline gelmiştir. Bu dönemde başta buğday ve arpa olmak üzere mercimek ve baklagillerin yoğun olarak ekildiği biçildiği ve giderek bunların tür çeşidinin arttığı görülmektedir. Bu dönemde hala kuru tarım yapılmakta; saban, döven gibi ilkel tarım aletleri bilinmemektedir. Yine bu dönemde yük ve binek hayvanlarının halen evcilleşmemiş olduğunu unutmamak gerekir. Hızla gelişerek doruk noktasına erişen Güneydoğu Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ kültürleri bu değişimden en çok etkilenen bölge olmuştur. Buna karşılık Orta Anadolu ile Göller Bölgesi'nde yerleşme yerlerinin sayısında çok belirgin bir artış görülmektedir. Bu sürece kadar hâlâ avcı, balıkçı ve toplayıcıların yaşadığı Ege ve Güneydoğu Avrupa'da da ilk kez çiftçi topluluklara ait yerleşme

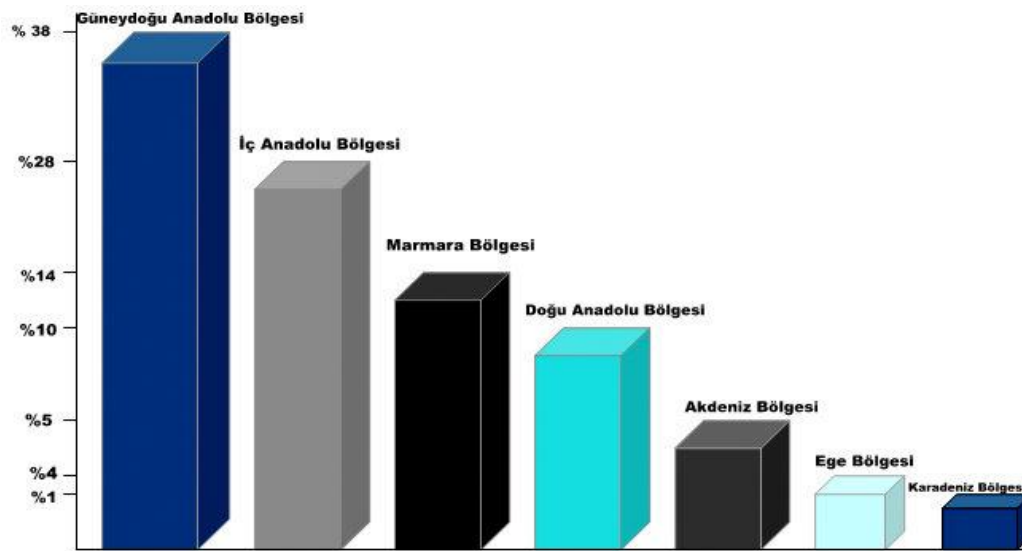
³⁴ Özdoğan, 2011a: 78

³⁵ Childe, 1996: 70

yerleri, hiçbir öncüsü olmadan birdenbire ortaya çıkmaktadır. Bu da Güneydoğu Anadolu, Doğu Akdeniz Bölgelerindeki sosyal çalkantının bir göçe neden olduğunu ilk göç dalgasının Anadolu yaylasındaki mevcut topluluklarla kaynaştıktan sonra hızla Batı'ya Avrupa'ya doğru yayıldığını göstermektedir. Çanak Çömlekli Neolitik Çağ ile birlikte kuzey – güney yönündeki kültürel iletişimin zayıfladığı, bunun yerini doğu – batı eksenindeki kültür bölgesinin aldığı anlaşılmıştır.³⁶

5. ÇANAK ÇÖMLEKSİZ NEOLİTİK DÖNEMDE ANADOLU'DAKİ YERLEŞİMLERİN DAĞILIMI

Tezimizin kapsamında, Anadolu coğrafyası öncelikle bölgelere ayrılarak incelenmiştir. Bölgelerin ayrımında alfabetik sıraya uyularak sıralaması yapılmıştır. Bölgelerin il bazında ayrımı coğrafi farklılıktan dolayı batıdan doğuya doğru sıralanmıştır. **(Harita 3)**

Grafik 1. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinin bölgelere göre yüzdelik tahmini dağılımı

Anadolu'nun coğrafi açıdan farklılıkları insanların iskan potansiyellerini etkilemiştir. Anadolu'yu yedi coğrafi bölge olarak ele alındığımızda, Yakındoğu ile Anadolu'nun kültürler arası bağım noktasında yer alan Güneydoğu Anadolu Bölgesi % 38 'lik dilimi temsil eder. İç (Orta) Anadolu Bölgesi ise % 28'lik dilimi temsil

³⁶ Özdoğan, 2011a: 80 – 81

eder. Anadolu'nun yüksek dağlık noktasında yer alan ovalarında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de yerleşim görmüştür. Marmara Bölgesi %14'lük dilimi temsil eder. Marmara Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmeleri kuzeybatının, Balkanlar ilişkisinde değişik sonuçlar doğurmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi %10'luk dilimi temsil eder. Doğu Anadolu'nun iklimi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinde dağılımını etkilemiştir. Akdeniz Bölgesi %5'lik dilimi temsil eder. Akdeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşmeleri, Anadolu'nun güneyinde kendine özgü Epipaleolitik – Neolitik Dönemler arasında yerleşim görmüştür. Ege Bölgesi %4'lük dilimi temsil eder. Ege Bölgesi'nin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmeleri azdır, devam eden araştırma ve kazılarla bu dönem yerleşmelerinin artması beklenmektedir. Karadeniz Bölgesi %1'lik dilimi temsil eder. Anadolu'nun kuzeyinde kendi etki alanı içinde Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşmeleri yok denecek kadar azdır.

5.1 Akdeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimlerin Dağılımı

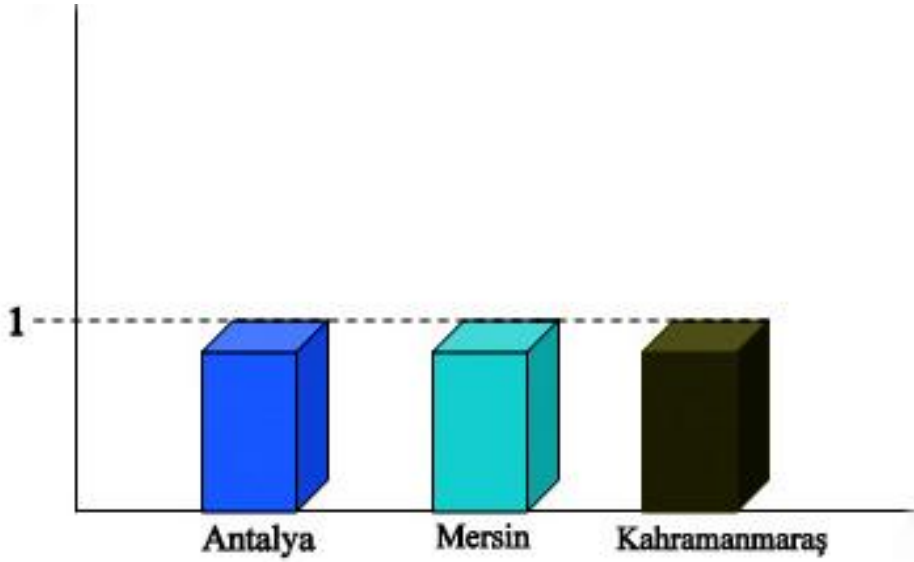
Bölge, Batıda Fethiye Körfezi'nden (Dalaman Çayı vadisinden itibaren), doğuda Uzunyayla'ya ve Elbistan Ovası'na kadar 900 km. den fazla bir mesafe üzerinde, genişliği 120 – 180 km. arasında değişen bir şerit halinde uzanır. Akdeniz kıyısı, Suriye sınırından Dalaman Çayı'na kadar 1577 km. uzunluğundadır.³⁷

Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu'da bulunan Kaletpe Obsidyen İşliğinden çıkan seri üretim “Naviform” çekirdeklerinin, **(Şekil 3)** Doğu Akdeniz yoluyla ticaret organizasyonu konumunda yer aldığını göstermektedir.³⁸ Akdeniz kıyı şeridi ve Ege'nin büyük bir kısmına yayılan, temeli deniz olmasına karşılık, diğer Neolitik çekirdek bölgeleriyle de ilişkili ayrı bir oluşum olarak tanımlanmıştır. Bu bölgenin tanımlanmasındaki en önemli sorun, İlk Neolitik Çağ deniz seviyelerinin günümüze göre çok daha alçak olması, dolayısıyla kıyı Neolitik yerleşimleriyle ilgili verilere ulaşmaktaki güçlütür. Gene de Kıbrıs'ta son yıllarda çıkan şaşırtıcı buluntular

³⁷ Saraçoğlu, 1989: 1

³⁸ Özdoğan, 2007a: 444

denizin, deniz ulaşımının Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'ın en eski dönemlerindeki insanlar için bile sorun olmadığını göstermektedir.³⁹ (Harita 4)

Grafik 2. Akdeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşimlerinin İl bazında sayısal dağılımı

Grafikte, Akdeniz Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik dönem de “1” sayısal değeriyle verilmiştir. Akdeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz yerleşimleri Antalya’da Öküzini Mağarası, Mersin’de Gözlükule Höyüğü ve Kahramanmaraş’ta Yamaçtepe ile temsil edilir. İl bazında sayısal açıdan her ilde bir alan saptanmıştır.

5. 1. 1 Antalya İli

Antalya; Muğla, Burdur, Isparta, Konya, Karaman, Mersin illeri ve Akdeniz arasında kalan bölgededir.

Antalya ve çevresinde, Epipaleolitik Çağ açısından zengin bulgulara sahip olmasına karşın bu yörede araştırmaların daha çok ovalara kaydırılmasından dolayı

³⁹ Özdoğan, 2007a: 447

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmelerinden hiçbiri bulunamamıştır. Yöre arkeolojisinin bir başka sorunu da aslında Epipaleolitik kültürü yaşayan toplulukların İç Anadolu Neolitik toplulukları ile çağdaş olup olmama sorunudur.⁴⁰ Antalya yöresinde Öküzini Mağarası Epipaleolitik dönemi yansıtan bir merkez olmasına karşın, B. Erdoğan tarafından Öküzini Mağarası'nın 4. evresi Akeramik Neolitik içerisinde gösterilmiştir.⁴¹

Paleolitik sonlarında ve Epipaleolitik'te yoğun olarak yerleşim görmüştür. Her ne kadar Burdur ve Isparta arasında yer alan Baradız'da, Epipaleolitik'e ait bazı buluntular ele geçmiştire de, Karain, Öküzini, Beldibi ve Belbaşı mağraları, Antalya Bölgesi'nin bu dönemlerde çok daha yoğun şekilde yerleşildiğinin kanıtlarıdır. Paleolitik'in toplayıcılığa geçildiğii anlaşılan bu dönemde, Pamfilya'da böylesi olumlu koşulların zorlandığı ilk sürekli yerleşimlerin ve belki de ilk besin üretim pratiğinin ön denemelerinin yapıldığını düşünmek de pek fazla spekülative bir öneri sayılmamalıdır. Son yapılan araştırmalarla bölgede Mezolitik buluntular ele geçirilmiştir. Antalya Bölgesi, gerçek anlamda o dönemde tarım için elverişli koşullara sahip değildi. Neolitik Dönem insanı, tarım işinin mekanizması sırrını çözdülerse ki öyle anlaşıyor, bu iş için en uygun yer olarak kuzey ve biraz kuzeybatısındaki geniş düzlüklerde, yayla koşulları içinde bulabilmişlerdi.⁴²

5.1.1.1 Öküzini Mağarası

Öküzini, Antalya'nın kuzeyinde, Yağca Köyü'nün yakınında yer almaktadır. Arkeolojik özelliğii Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından 50'li yıllarda Karain'e paralel olarak yürütölen araştırmalar sırasında ortaya konmuş ve araştırmacı ana boşlukta bir sondaj yapmıştır. 1989 yılında, Kökten tarafından bırakılan stratigrafik kesitlerin biri, Karain Mağarası paleoekoloji çalışmaları çerçevesinde temizlendikten sonra, üzerinden analiz çalışmalarında kullanılmak üzere eşantyonlar alınmıştır. 1990 yılından bu yana ise yeni kazılar Antalya Müzesi adına Ankara Üniversitesi (Prof.

⁴⁰ Harmankaya vd., 1997: 17

⁴¹ Erdoğan, 2004: Karşılaştırmalı Tablolara Göre Anadolu Kronolojisi

⁴² Duru, 1996: 3 – 4

Dr. Işın Yalçinkaya) ile Liege Üniversitesi'nin (Prof. Dr. Mareel Otte) ortak projesi çerçevesinde devam etmektedir. Mağara'nın boyutları Karain'e oranla oldukça küçüktür. Katran Dağı'nın dibinde, çok aktif karstik bir ortamdan ileri gelen su – çıkanlarla suların alüviyal bir ovanın birkaç metre üstünde bulunmaktadır.⁴³

(Çizim 3)

Antalya'nın yaklaşık 31 km. kuzeybatısındaki Öküzini Mağarası buluntu toplulukları, stratigrafik konumlarından ötürü Anadolu açısından oldukça önemlidir. Çünkü Anadolu'daki ilk Epipaleolitik dönem kronolojik stratigrafi bu mağaranın kazısı sonucunda yapılabilmektedir. Mikrolitler üzerinde yapılan çalışmalar, mağaranın yontma taş buluntu topluluklarının 4 ayrı üniteye toplanabileceğini göstermiştir. Buna göre en eski olan I. ünite, M.Ö yaklaşık 17.000 – 16.500 tarihleri vermiş olup, bütünü geometrik olmayan mikrolitler tarafından baskın bir biçimde temsil edilmiştir. Burada sırtlı dilgicikler, mikrogravet uçlar, uzun çeşitkenar üçgenler önemli mikrolitlerdendir.

II. ünite, tıpkı bir alttaki seviye gibi geometrik olmayan mikrolitlerin fazla olduğu ancak, geometrik mikrolitlerin de çoğalmaya başladığı bir safhayı sergilemiştir. M.Ö 15.500 – 14.200 yılları arasına yerleştirilmiş olan bu ünitenin en baskın mikrolit türü sırtlı dilgiciklerdir.

III. ünite, ani bir yükselişle geometrik mikrolitlerin baskın olduğu bir Epipaleolitik buluntu topluluğu sergilemiştir. M.Ö. 13.200 ile 12.000 yılları arasına yerleşen bu ünite, yarımayların en baskın olduğu seviyedir. Yine bu seviyelerde çeşitli boyutlarda sürtme taşları da ele geçmiştir. Ayrıca avcı – toplayıcı ve göçer toplulukların alet çantasında pek de bulunmayan öğütme taşları da ele geçmiştir. Bu türden buluntuların ele geçmiş olması ilginçtir, çünkü Öküzini mağarasında şimdiye değin üretime ait kesin bir veri elde edilememiştir. Sanatsal nitelikli, çakıl ve çeşitli kemik objeler üzerine kazıma yoluyla yapılmış eserler bu seviyeye özgün buluntulardandır. Ayrıca kemikten delici aletler yani bızlar bu seviyede bol olmakla birlikte, tüm katlaşım içinden de ele geçmektedir.

⁴³ Yalçinkaya vd., 1997: 11

IV. ve son evre, mağaranın en üst katmanları tarafından temsil edilmiş olup, ele geçen buluntuları dikkate alındığında, Neolitik,⁴⁴ Geç Neolitik - Erken Kalkolitik Dönem ile Epipaleolitiğin bir karışımını göstermiştir. Bu karışıklık, Epipaleolitik katlaşım sonrasında açılmış olan mezar çukurları nedeniyle oluşmuştur. Mezarlardan ele geçen seramikler Neolitik ve Geç Neolitik – Erken Kalkolitik tarzda olup, mezar hediyeleridir. Yine taştan ve dentalium'dan yapılmış olan boncuklar hem Epipaleolitik, hem de daha geç dönemlerin tipik buluntularındandır.⁴⁵

Öküzini Mağarası da 2. evre içinde incelenebilir. Öküzini Mağarası'nın en üst 4. evresi (Tabaka 0 – Ib) mikrolit aletler ve çanak çömlek ile temsil edilir Çanak çömleğin genelde bir mezarla ilişkili olduğu belirtilmiştir. Ib1 tabakasından gelen dört örnek C14 tarihi ile, M.Ö 9220 – 6640 yılları arasına denk gelmektedir. Çanak çömleğin üst katlara ait olduğunu düşünürsek, Öküzini Mağarası'nın 4. evresi Akeramik ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ'a tarihlendirilebilir.⁴⁶

5.1.2 Göller Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Sorunu

Burdur Bölgesi'nde ve genelde Neolitik Dönem'de ortak bir kültür bölgesi görünümündeki Batı Anadolu'daki duruma gelince, Anadolu'nun batı yarısında, Doğu ve Orta Anadolu'dan farklı nitelikli Neolitik'leşmenin, biraz geç olduğu gibi bir görünümü vardır. Bu bir gerçek midir, yoksa kazıların eksikliğinden kaynaklanan bir yanlış görünüm müdür, tam olarak bilmiyoruz. Çünkü bölgede kazı yapılmasına rağmen, sorular eksiksiz şekilde yanıtlanmamıştır.

Bölgenin en güneyinde, küçük bir ova içinde yer alan 9 m. yüksekliğindeki Bademağacı Höyüğü, tümüyle Neolitik yerleşmeleri içermektedir. Bademağacı'nın 25 km. kadar kuzeyinde, Bucak İlçesi yakınlarında yer alan küçük ve çok yayvan bir höyük olan Höyücek'te, yapılan kazılarla ana toprağa kadar inilmiş, Erken

⁴⁴ Kartal, 2003: 40.

⁴⁵ Kartal, 2003: 41.

⁴⁶ Erdoğan, 2004: Karşılaştırmalı Tablolara Göre Anadolu Kronolojisi.

Neolitik'in varlığı görülmüştür. Kuruçay Höyük ise Hacılar Höyük'le benzerlikle gösterir.⁴⁷

Göller Bölgesi Akeramik Neolitik sorunu Hacılar Höyük'le başlamaktadır. Burdur'un 25 km. batısında yer alan höyük, 1956'da James Melaart tarafından tespit edilmiştir ve 1957 – 1960 yılları arasında kazılmıştır. Araştırmalarının son yılına kadar, Hacılarda Geç Neolitik – Erken Kalkolitik çağlara ait 9 yapı katının varlığı biliniyordu. Son kazı döneminde ise, höyüğün batı kesiminde Geç Neolitik yerleşmelerinden eski olan, değişik nitelikte bir başka yerleşme sürecinin daha olduğu saptanmıştır. 1,5 m. kalınlığında ve yeri ayrı yerleşim evresi olan bu süreçte çanak çömlek ele geçmediğinden, söz konusu en erken yerleşme dönemi J. Melaart tarafından “Çanak Çömleksiz Neolitik” olarak tanımlanmış ve o zamana kadar olan sıralamadan ayrılarak, kendi içinde numaralanmıştı.

J. Melaart kazılarının bitiminden 25 yıl kadar sonra, Hacılar çevresinde yapılan küçük ölçekli bir çalışma sonucunda, önceleri çanak çömleksiz olarak tanımlanan tabakaların da çanak çömlekli bir Neolitik yerleşme olması gerektiğini gösteren bulgulara rastlanmıştır. Bu yeni durumdan sonra, sözü edilen en erken yerleşmelerin de R. Duru Tarafından çanak çömlekli bir dönem olarak (Erken Neolitik) nitelendirilmiştir.⁴⁸

Anadolu'nun Neolitikleşme sürecinde ilk kez Hacılar için kullanılan, “Akeramik Neolitik” tanımının Göller Bölgesi'nin tümü için geçerli olmadığı bir süre önce anlaşılmıştır. Hacıların Çanak Çömlekli Neolitik olduğu öğrenilmiş, daha sonraları Kuruçay, Höyücek ve Bademağacı'nda da anatoprağa kadar inilmesine rağmen, çanak çömleksiz bir döneme rastlanılmamıştır. Yapılan araştırmalar sonucu şu ana kadar bölgenin batı kesiminde, sınırları içerisinde yer alan Suberde, Akeramik Neolitik Dönem'e ait olan tek yerleşimdir.⁴⁹ **(Harita 5)**

5. 1. 3 Mersin İli

İl; Antalya, Konya, Karaman, Niğde, Adana iller ve Akdeniz'in arasında kalan alanda yer almaktadır.

⁴⁷ Duru, 1996: 3 – 5

⁴⁸ Duru, 2007: 331

⁴⁹ Duru, 2007: 350

Bölge, Anadolu Yaylası'nı güneyden sınırlayan Torosların da güneyindeki, verimli Çukurova'nın batısında yer alan Mersin Yumuktepe'nin Erken Neolitik Dönemi yansıtır.⁵⁰

Doğu Akdeniz'de Antakya yöresinde de özellikle Amik Gölü'nün çevresinde, Mersin – Tarsus dağ eşiğinde yapılacak yeni araştırmalar, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağı aydınlatabilecek yeni bulgular bulma ümidi taşımaktadır.⁵¹

5.1.3.1 Gözlükule Höyüğü

Höyük, Mersin ili, Tarsus ilçesi sınırları içerisinde güneybatıda yer almaktadır. Höyüğün, ilk olarak 1934 – 1939 yıllarında H. Goldman tarafından kazısı yapılmıştır. 2. Dünya Savaşı sonrasında 1947'de kazılarına devam edilmiş, M.J Mellink kazılara katılmıştır. Kazılar 1949 yılına kadar devam eder.⁵² Goldman kazılarının sona ermesinden yaklaşık 50 yıl sonra, Eylül 2001 yılında Boğaziçi Üniversitesi'nden A. Özyar başkanlığında yeniden başlamıştır.⁵³ (Şekil 4)

Höyük yaklaşık 300x150 m. boyutlarında ve ovanın günümüz yüzeyinden 20 m. kadar yükselir, ayrıca zemin altından 12 – 14 m. devam eder. Höyük A - B diye adlandırılan iki ana bölgede incelenmiş Son Tunç Çağı tabaklarında Hitit Tapınağı ve arşivi keşfedilmiştir. Yüzeyden 32 m. basamaklar halinde Kalkolitik Çağ'a ait tabakaların altında Neolitik yerleşmelerin izleri belirmiştir. Zemin suyunun yükselmesi nedeni ile dipte sadece 1.25 metrekarelik bir alanda Neolitik Çağ tabakalarına ulaşılmıştır.

Tarsus Çayı (Cydnus) kenarında Çukurova'nın geniş düzlüğünde hafif yükselti üzerine M.Ö 7. binyılda ilk yerleşen köylüler, herhalde tarım için elverişli arazi ile balıkçılığı bir arada sunan bu bölgede rahat edebileceklerine karar vermiş olmalıydı. Ancak yerleşmenin zaman içerisinde en önemli var oluş nedeni herhalde

⁵⁰ Duru, 1996: 2

⁵¹ Harmanakaya vd., 1997: 17

⁵² Özyar, 2011: 229

⁵³ Özyar vd., 2005: 87

Toros Dağları'ndan inildiğinde Akdeniz'e nehir yolu ile ulaşabilen bir güzergâhın üzerinde bulunmasıdır. En az Neolitik Çağ'dan beri ticaretinin yapıldığı bilinen obsidiyenin, İç Anadolu'da bulunan kaynaklarından, Yakınoğu'ya yayılmasına ana ticaret arterlerinden birinin üzerinde bulunan Gözlükule gibi yerleşimler aracılık ediyordu.⁵⁴

Gözlükule'deki ilk yerleşmenin Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da başladığı; ama zemin suyundan dolayı kazıya devam edilemediği için bu tabakanın ortaya çıkarılamadığı tahmin edilmektedir. Ortaya çıkan Çanak Çömlekli Neolitik Çağ tabakası ise yerleşim dokusunu verecek bulgulardan yoksundur. Düzeltilmemiş tarihlerle M.Ö 8000 – 7000 yılları arasına tarihlendirilmektedir.⁵⁵

5.1.4 Kahramanmaraş İli

Kahramanmaraş, batısından Amanos Dağları ve bu sıradağların kuzeye ve kuzeydoğuya dönen kısmının oluşturduğu Kuzeydoğu Toroslar – Ahır Dağları, doğudan ise Kurt Dağı ve daha kuzeyinde Kartal Dağları'yla çevrilidir. Doğal engellere karşın uygun vadilerden Toroslar'ı aşır Orta Anadolu'ya çıkan yollar, Anadolu kültürlerinin de güneye inmesine olanak tanımış gözükmetedir. Kahramanmaraş'ın hemen kuzeyinde yer alan Ahır Dağları, Orta Anadolu ve Fırat'ın batısındaki bölgeyle doğal bir sınır oluşturur. Bu dağların kuzeyinde yer alan Afşin ve Elbistan ovaları da daha yüksek bir platoda yer alırlar ve bu yönleriyle Orta Anadolu – Doğu Anadolu ovalarının özelliklerini yansıtır. Toroslar'ın güney eteğindeki Maraş coğrafi olarak, Mezopotamya ile organik bağları olan bir bölgedir.⁵⁶

5.1.4.1 Yamaçtepe

Yerleşim, Akdeniz Bölgesi, Kahramanmaraş İl sınırları içerisinde yer almaktadır. 1960 – 1961 yıllarında İ. Kılıç Kökten tarafından yapılan Maraş yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir.

⁵⁴ Özyar, 2011: 229.

⁵⁵ Harmankaya vd., 1997: Gözlükule

⁵⁶ Konyar, 2008: 403

Maraş ili, Pazarcık Kazasında, Gani Dağı çevrelerinde, Sarıl ve Ardıl Köyleri arasında uzanan yamaçlarda yüzey araştırması yapılmıştır. Ardıl Çayı boğazının kalkerli suları yüzünden bulunan tabii mağaralardan İkizin isimli sığınakta, mağaranın ağzına yakın bir yerinde açılan küçük sondaj çukurunda çakmak taşından yapılmış Üst ve Orta Paleolitik tipte yonga aletler meydana çıkarılmıştır.

Yamaçtepe, ikiye bölünmüş halde, Ardıl Köyü yakınlarında yer almaktadır. Kökten tarafından yapılan incelemede, çanak çömleksiz, kaba çamurlarla örülmüş taş duvar kalıntıları tespit edilmiştir. Ocak yerlerinde ise, uzun ve rötüşsüz sileks çakılları toplanmıştır. Süreli dış yerleşim başlangıcını veya kaya sığınaklarından çıkışı izlemesi bakımından tepenin önemi büyüktür. Kökten'e göre; Bu tip höyük ilk defa görülmüştür. Bu bölgede incelenmesi ve kazılar yapılması gerekmektedir.⁵⁷

Kökten bu yerleşme yerinin; insanların ilk köy yerleşimlerinden biri veya kaya sığınakları ve mağaralardan açık hava yerleşimlerine geçiş dönemini göstermesi bakımından; önemli bir yer olduğuna işaret etmektedir. Araştırmacı daha sonraki yayınlarında bu yer konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Bu açıdan Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşme yeri ya da işlik yeri olduğu şüphelidir.⁵⁸

(Harita 6)

5.2 Doğu Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimlerin Dağılımı

Bölge, Anadolu'nun en yüksek bölgesi olup ortalama yükseklik 1500 – 2000 m. arasında değişir. Sınır üzerindeki dağlarla İran'dan ayrılır. Bu bölge batıya doğru yavaş yavaş alçalarak İç Anadolu'ya bağlanır. Yüksek yaylalar, ovalar, tek sıradağlarla kaplı bölgenin yüzey şekilleri çok çeşitlidir.⁵⁹

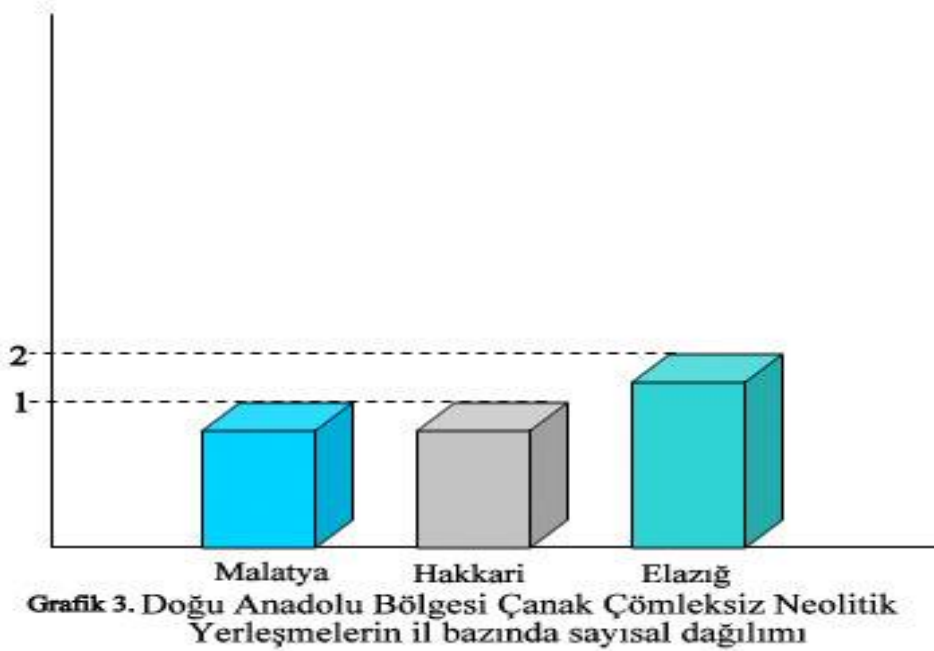
Toros Dağları'nın kuzeyinde Cafer Höyük, Boytepe, Çınaz III gibi Neolitik yerleşmeler bulunmuştur. Bunlardan Boytepe ve Çınaz büyük olasılıkla PPNB döneminin sonlarına aittir; Cafer Höyük'ün ise PPN içinde geniş bir zaman dilimine yayıldığı anlaşılmaktadır. Özdoğan; Doğu Anadolu'da PPNA Dönemi'ne ait

⁵⁷ Kökten, 1962: 40 – 44.

⁵⁸ Harmankaya vd., 1997: Yamaçtepe

⁵⁹ Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, 1984: 259

yerleşme yerlerinin bulunmamış olmasını araştırma eksikliğine dayandırmaktadır.⁶⁰ Harmankaya'ya göre; uzun yıllar şiddetli kışlar yüzünden Neolitik Çağ'ın avcı toplayıcı hatta ilk tarımcı toplulukları için yaşanmayacak bir bölge olduğu iddia edilen Doğu Anadolu'da Cafer Höyük (Malatya), Boy Tepe (Elazığ) ve Çınaz III (Elazığ) yerleşme yerlerinin ortaya çıkışı yaşanmayacak ortam savını ortadan kaldırmıştır. Böylece ilk tarımcı toplulukların yanı sıra avcı ve toplayıcı ekonomileri olan topluluklarında uygun ortamı olan yerlere kolaylıkla intibak ettikleri anlaşılmıştır. İleriki yıllarda yapılacak yeni yüzey araştırmaları özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde henüz bilinmeyen Neolitik Çağ buluntu yerlerini ortaya çıkaracaktır.⁶¹ (Harita 7)

Doğu Anadolu Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Malatya ili Cafer Höyük ve Hakkari ili Tırşın yaylası kaya resimlerinin bulunduğu alan olmak üzere il dağılımında grafikte "1" sayısal değerle temsil edilmiştir. Elazığ ili, Boytepe ve Çınaz III yerleşimleri ile grafikte "2" sayısal değeriyle temsil edilmiştir.

⁶⁰ Özdoğan, 1995: 277

⁶¹ Harmankaya, 1997: 16

5.2.1 Elazığ İli

İl; Tunceli, Malatya, Diyarbakır ve Bingöl illeri arasında kalır. Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat Bölümü'nde Toroslar'a ve Hazar Gölü depresyonuna paralel olarak uzanan Uluova, Meryem Dağları ile iki ayrılır. Kuzeyde Elazığ Ovası yer alır.⁶² Elazığ'ın bulunduğu coğrafya Keban ve Karakaya Baraj Gölleri alanında yapılan kurtarma kazılar ve yüzey araştırmaları dışında, geniş kapsamlı bir araştırma yapılmamıştır. Bununla beraber, sadece baraj gölleri alanında yapılan araştırmalar tüm bölge hakkında fikir verebilecek çoğunlukta ve niteliktedir.⁶³

5.2.1.1 Boy Tepe

Elazığ ilinin 40 km. doğu – güneydoğusunda, Fırat'ın kolu olan Murat'a yakın Toros Dağları'nın kuzey eteklerinde yer almaktadır.

Yerleşim; 150 x 50 x 2.75 m. ebatlarında⁶⁴ yayvan bir höyüktür.⁶⁵ Höyük, R. Whallon ve S. Katman'ın yönetiminde 1967 yılında Keban Baraj suları içinde kalan sit alanlarını saptamaya yönelik yüzey araştırmasında tespit edilmiştir. (**Şekil 5**) Daha sonra yüzey araştırmaları devam etmiş, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait aletler Nur Balkan Atlı tarafından toplanmış ve araştırması yapılmıştır.⁶⁶

Yüzey araştırması ile Whallon ve Hauptmann'ın sistematik örneklemeleri sonucu höyükte, Çanak Çömleksiz Neolitik, İlk Tunç Çağı I – II, Hitit ve Ortaçağ olmak üzere dört dönem Whallon tarafından ayırt edildi.⁶⁷ Höyükte Kalkolitik ve Demir Çağlar'ına tarihlenen çanak çömlek parçalarına da rastlanılmıştır.

⁶² Elazığ İl Yıllığı, 1992

⁶³ Yiğit, 1995: 233

⁶⁴ Balkan-Atlı, 1994: 61

⁶⁵ Whallon, 1979: 246

⁶⁶ Balkan-Atlı, 1989: 87

⁶⁷ Balkan-Atlı, 1994: 61

Yontmataş endüstrisi açısından çok sayıda obsidyen ve çakmaktaşıdan aletler toplanmıştır. Çayönü tipi aletler, mikrolitler, deliciler, kazıyıcılar, dilgiler, kalemler, düzeltili dilgi ve yongalar ele geçirilmiştir. **(Çizim 4)**

Boy tepe, yakın coğrafyada yer alan Cafer Höyük ve Çayönü buluntuları ile benzerlik göstermektedir. PPNB'ye tarihlendirilmektedir.⁶⁸

5.2.1.2 Çınaz III

Elazığ ilinin 72 km., Kovancılar ilçesinin de 6 km. doğusunda, Elazığ - Bingöl karayolu üzerindeki Saraybahçe Köyü'nün 1 km. güneyinde yer almaktadır.⁶⁹ Höyük, V. Sevin ve ekibi tarafından 1987 yılında bulunmuştur.⁷⁰ **(Harita 8)**

Şenova'nın doğu ucundaki höyük yaklaşık olarak 160x150 m. boyutlarında ve 4 m. kadar yüksekliktedir. Kuzey eteğinde küçük bir derenin aktığı bu yayvan höyük Ergani yakınındaki Çayönü'ne kuş uçuşu 60 km. uzaklıktadır. Çevresindeki diğer iki höyük nedeniyle Çınaz III olarak adlandırılan bu yerleşme yerinde ele geçirilen buluntuların başında obsidyenden yapılmış küçük kesici, delici ve kazıyıcı aletler gelmektedir. Çok sayıdaki bu aletlerin yanında, alet endüstrisine işaret edebilecek yonga ve çekirdekler de bulunmuştur. Obsidyen yatakları yönünden zengin olan Bingöl Dağları'nın batı eteklerinde yer alışı Çınaz III yerleşmesinin bu endüstri dalında önem taşıyan bir merkez olduğunu düşündürmektedir.

Diğer yüzey buluntuları arasında taştan kap parçaları **(Çizim 5)**, bilezikler ve bazalttan bir kapı mili yatağı dikkat çekicidir. Beyaz mermerden yapılmış, silindirik gövdeli ve düz dipli kap, iyi açılmış yüzeyiyle mükemmel bir işçiliğin eseridir. Bazalttan oyulmuş yayvan bir çanak ise daha kaba bir işçilik gösterir. İyi kalitede şeffaf beyaz mermerden bilezik parçaları üstün taş işçiliğinin en güzel kanıtlarıdır. Tüm eserlerin benzerlerine Cafer Höyük, Çayönü ve Kuzey Irak'taki Jarmo gibi Akeramik Neolitik merkezlerde rastlamak mümkündür.⁷¹

⁶⁸ Harmankaya vd., 1997: Boytepe

⁶⁹ Bahar, 1988: 501

⁷⁰ Balkan-Atlı, 2007: 25

⁷¹ Bahar, 1988: 501 – 502

Çınaz III, ufak bir yüzey buluntu topluluğu olmasına karşın Anadolu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi için yontma taş teknikleri açısından önem taşımaktadır. Yerleşimdeki dilgi çıkarımında sadece baskı yönteminin uygulanması, doğrudan vurma tekniğinin kullanılması Çınaz III'ü diğer yerleşmelerden ayrılmaktadır. **(Çizim 6)** Anadolu'da bu yongalama tekniğinde, baskı tekniğinin kullanıldığı tek yer olan Çınaz III, Doğu Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik için büyük önem taşımaktadır.⁷²

5.2.2. Malatya İli

İl; Maraş, Sivas, Erzincan, Tunceli, Elazığ, Diyarbakır ve Adıyaman illeri arasında yer alır.

5.2.2.1 Cafer Höyük

Höyük, Malatya'nın 40 km. kuzeydoğusunda, Cafer köyü yakınlarında,⁷³ Doğu Toroslar'ın eteklerinde, Fırat'ın sağ kıyısından 750 m. içeride, mevsimlik Değirmendere'nin kıyısında, Fırat Vadisinin iki kanyon arasında genişlediği bereketli ova üzerinde kurulmuş olarak yer almaktadır. **(Şekil 6)**

Yerleşim, 1976 yılında Karakaya Barajı'nın yapımından önce, İstanbul Üniversitesi tarafından bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında bulundu. Kurtarma kazıları ise 1979 – 1986 yılları arasında J. Cauvin ve O. Aurenche tarafından gerçekleştirilmiştir. Höyüğün daha yüksek olan ve geç dönem çanak çömleği veren batı kısmına dokunulmamış, doğu kısmında ana toprağa ulaşmak amacıyla 50 metrekarelik. Orta kısmında ise tarihöncesi yerleşmenin son evresini ortaya çıkaran 175 metrekarelik iki açma açılmıştır. İki açma 40 m. uzunluğunda 1 m. genişliğinde bir açma ile bağlanmıştır. Kazılan tüm alanlarda

⁷² Balkan-Atlı, 2007: 26

⁷³ Balkan-Atlı, 1994: 61

Neolitik Dönem yerleşmesi ortaya çıkmıştır. Bu yerleşmede 13. yüzyıla ait bir mezarlık tarafından tahrip edilmiştir.

Neolitik dolgu 6 m. olup, 13 tabakadan oluşmaktadır. Kesintisiz devamlılık gösteren yerleşme mimari gelişim ve buluntular açısından 3 evreye ayrılmıştır: erken evreler (13 – 9 tabakaları) ve orta evreler (9 – 5 tabakaları) sadece doğu açmada; geç evre (4 – 1 tabakaları) hem batı hem doğu açmalarında ortaya çıkarılmıştır.⁷⁴

Erken evre M.Ö 8000'lere tarihlenir. Burada, iç mekânı birbirine geçişli yan yana iki veya üç odadan oluşan, güneşte kurutulmuş kerpiç bloklardan yapılma dikdörtgen evlerin kalıntıları bulunmuştur. Taş Endüstrisi ürünü mikrolitler Kafkasya'yla, Byblos tipi bazı ok uçları ise Levant bölgesiyle ilişkilerini ortaya koymaktadır. Hammadde olarak obsidiyen giderek yerini çakmaktaşına bırakmıştır.⁷⁵ Kemik aletler bızlar ve iğneler ele geçirilmiştir. Yeşil renkli taştan yapılan cilalı yassı baltalar, en alt tabakadan itibaren mevcuttur. Çok sayıda öğütme taşı, el taşı ve çizikli taş çayı da ele geçirilmiştir. Yeşil ve kırmızı taştan yapılmış kırık yüzük parçaları ve kuş kemiklerinden yapılmış boncuklar bulunmuştur.⁷⁶

Bu evrede iki gömüt bulunmuştur. Birincisi erişkin bir bireye ait kafatası dışında tüm durumda olan gömüttür. Diğeri ise çocuğa aittir. Her iki durumda gömütler iç mekân dışında ve kafatasları alınmış olarak bulunmuştur. Kafataslarının alınmış olması onların başka bir yerde saklandığına işaret eder ki; Cafer Höyük'te bir çeşit kafatası kültü olduğu varsayılabilir.⁷⁷

Orta evre, aşağı yukarı M.Ö 8000 – 7500 yıllarına tarihlenir. Birbirine geçişli üç odalı (7 – 8 x 4 m) dikdörtgen yapılar bu evrede iki katlıdır; (**Çizim 7**) içinde siloların yer aldığı alt katları (hücre planlı) vardır. Yapılaşma olmayan alanlar (avlular ?) yapılar birbirini takip eder. Bu evrede taş endüstrisi ürünleri mikrolitlerin sayısında azalma, dilgilerde ise artma görülür. Taş kaplar, üç tüm kapla temsil edilmektedir. Kilden yapılma üç adet kadın ile bir erkek figürü dikkat çeken buluntulardır.⁷⁸ Yivli ve gözlü iğneler ve bızlar kemik aletlerini oluşturmaktadır. Öğütme, el taşları ve havanelleri tüm tabakalarda yaygındır. Yeşil taş ve akik türü

⁷⁴ Cauvin vd., 2007: 99

⁷⁵ Aurenche, 2007: 92

⁷⁶ Cauvin vd., 2007: 101

⁷⁷ Cauvin vd., 2007: 100

⁷⁸ Aurenche, 2007: 92

disk şeklinde yuvarlak ve obsidiyen uzun boncuk kolyede kullanılacak ögeler ele geçirilmiştir. Mermer bilezik parçaları da bulunmuştur.⁷⁹

Geç evre, M.Ö 7500 ile 7000'lere tarihlenir. Bu evrede alt katlı (hücre planlı) dikdörtgen yapılar kullanılmakla beraber, bu evrelerin birkaç mekâna bölünmesi, yeni bir uygulamadır. Genellikle büyük çakıl taşlarından yapıma temeller üzerinde kerpiç duvarlar yükselir. Zaman içinde evlerin yöneliminde değişiklik olur. Bunlar kısmen yan yana inşa edilmişlerdir, kısmen aralarından geçen dar yollarla ayrılırlar. **(Şekil 7)** Yapılaşma yerleşmenin merkezinde, etek kesiminde daha yoğundur. Kazılan alanda, Çayönü ve Nevali Çori'deki gibi bulunan kamu yapılarına rastlanmamıştır. Obsidiyen tıpkı bir önceki evrede olduğu gibi, çakmaktaşıdan daha fazla kullanılmıştır ve yerleşime 200 km. uzaklıktaki yataklardan getirilmiştir. İşlenmiş taş aletlerin sayısı kalabalıktır. Bunlar arasında baltalar, taş küreler, yivli dikdörtgen taşlar, mermer veya bazalttan üç adet profili tüm bilezikler yer alır.⁸⁰ Kemik aletler yaygındır.⁸¹

Geç evrede yer alan 3 no'lu yapının hücrelerinden birinde bir mezar bulunmuştur. 8 – 9 erkek çocuğuna ait olan iskelet hocker pozisyonunda olup, beyaz bir madde (kireç?) ile kaplanmıştır.⁸²

Cafer Höyük'te söğüt ve kavak çoğunlukta bulunmaktadır. Kavak mimari öğelerde ve yakacak olarak, söğüt ise sadece yakacak olarak kullanılmıştır. Ayrıca çınar, dişbudak, akçaağaç, meşe ve meyve ağaçlarından ise çitlenbik, Pistachia ve badem hem yiyecek hem de yakacak olarak kullanılmıştır. Cafer Höyük en başından itibaren bir tarımcı köyüdür. Yapılan analizler, köyün başlangıcında tahılların (einkorn, emmer) ve baklagillerin (özellikle mercimek) tarımının yapıldığını göstermektedir. Yerleşmenin başında tahıllar ve baklagiller eşit orandayken, son evrede tahıllar çoğalır ve arpa ortaya çıkar.⁸³ Hayvan faunasında ele geçirilen kemikler ise sığır, geyik, domuz, koyun ve keçi türlerine aittir.⁸⁴

Cafer Höyük'te tarım vardır. Cafer Höyük, Türkiye'de üretime geçişin en ilk devresini gözler önüne sermektedir. Beslenme sürecinde Cafer Höyük'te hayvancılık

⁷⁹ Cauvin vd., 2007: 104

⁸⁰ Aurenche, 2007: 92

⁸¹ Cauvin vd., 2007: 108

⁸² Cauvin vd., 2007: 107

⁸³ Cauvin vd., 2007: 110

⁸⁴ Legge, 1996: 243

yoktur.⁸⁵ İlk yapılan fauna analizleri ise, Cafer Höyük halkının avcı olduğunu ve zamanla avcılık stratejilerinin geliştiği gösterir.⁸⁶

5. 2. 3 Hakkari İli

Hakkari; Anadolu'nun güneydoğu sınırında İran ve Irak sınırıyla, Van ve Şırnak arasındaki olan bölgede yer alır.

5.2.3.1 Tirşin Kaya Resimleri

Tirşin Kaya Resimleri M. Uyanık tarafından tespit edilip, Bölgede 1967'de M. Özdoğan tarafından yüzey araştırması yapılmıştır.

Van – Hakkari İl sınırını oluşturan Tirşin Yaylası'nda (**Harita 9**), yaklaşık 2500 m. irtifada, Yakın Doğu'nun en zengin kaya resimleri topluluklarından biri tespit edilmiştir. Kahn – ı Melkan ve Taht – ı Melkan olarak iki ayrı yerde, çok geniş sarp ve çıplak araziye yayılmış durumda yüzlerce resim bulunmaktadır. Resimler kaya yüzeyine küçük darbelerle vurularak açılan oyukların çizgisel olarak birleştirilmesi ile yapılmıştır. Gerek üslup, gerek konu olarak çeşitli evrelerin varlığı bellidir: daha iri ve gerçekçi olarak yapılmış hayvan betimlemelerinin yanı sıra, daha çizgisel küçük hayvanlar ile belirli bir hareket halindeki insanlara rastlanmaktadır. Bazı kayalarda üst üste birbirini kesen ya da ayrı yönlerde betimlenmiş resimler de vardır. (**Şekil 8 – 9**)

Tirşin yaylası, Doğu Anadolu'nun en sarp, ulaşımı güç, günümüzde bile göçebe aşiretlerinin pek uğramadığı bir yerdir. Çevreye göre çekici olan tarafı buradaki su kaynağı ile eski buzul gölünün varlığıdır. Resimler, olasılıkla buzulları etkisi ile sürüklenerek çevreye rastgele yayılmış olan çeşitli büyüklükteki kayaların üzerine, kayalıkta her hangi bir düzenlemeye gidilmeden yapılmıştır.

⁸⁵ Cauvin, 1983: 66

⁸⁶ Cauvin vd., 2007: 110

Tirşin yaylasında, kaya resimlerinin 200 m. kadar uzağında taş temelleri olan bir yerleşimin yıkıntıları belli olmaktadır. Bu yerleşim yerinde herhangi bir çanak çömlek parçasına rastlanmamış, buna karşılık sirk gölünün çevresinde obsidyen minik dilgicikler bulunmuştur. Ayrıca Tirşin'in insanların yaşayabilmesi için ancak Neolitik Dönem'de olduğu gibi, iklimin günümüz koşullarına göre biraz daha sıcak olması gerektiği düşünülmelidir.

Tirsin kaya resimlerinin bulunduğu yıllarda, yapılan araştırmalar Güneydoğu Anadolu'da M.Ö 9 – 6 bin yılları arasında çok görkemli bir kültürün varlığı kanıtlanmıştır. Tirşin resimleri, Nevali Çori, Göbekli Tepe gibi Neolitik merkezlerdeki örneklerle üslup ve konu bakımından yadsınamaz benzerliklerin olması ve Tirşin'de yüzeyde yalnızca Neolitik Dönem için karakteristik aletlere rastlanması, Tirşin resimleri ile bunların yakınlarındaki yerleşimin Çanak Çömleksiz Neolitik Çağa ait olma olasılığını arttırmıştır.⁸⁷

5.3 Ege Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşimlerin Dağılımı

Ege Bölgesi; Anadolu'nun batısında kuzey – güney doğrultuda olmak üzere, adını batısında yer alan Ege Denizi'nden almıştır. Bölgenin kuzeyinde Marmara Bölgesi, doğusunda İç Anadolu, güneydoğusunda Akdeniz Bölgesi, güneyinde Akdeniz yer almaktadır.

Batı Anadolu, denize dik inen dağlar arasında, doğubatı istikametinde oluk biçiminde uzanan ovalar yer alır. Gediz, Büyük ve Küçük Menderes, Bakırçay nehirlerinin geçtiği bölgelerde aynı ismi taşıyan ovalar vardır. Emirdağı, Domaniç, Kozak, Yurt ve Bozdağlar Ege Bölgesi'nde büyük ovalar arasına girmiş dağlardır.⁸⁸

Ege Bölgesi araştırmalarında Neolitik Dönemi belirleyen temel unsurlarından birinin çanak çömlek olduğu bilinmektedir. Özellikle Batı Anadolu Neolitik sürecinin başında yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi'nin bilinmemesi önemli bir boşluk yaratmasına karşın, Kilin çamur haline getirilip şekillendirilerek kap şekline dönüştürüldüğü Seramikli Neolitik süreçte daha iyi takip

⁸⁷ Özdoğan, 2000: 298

⁸⁸ Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, 1984: 261.

edilebilmiştir. Bu durum sadece Ege Bölgesi'ne özgü bir sorun olmayıp, Göller Bölgesi'nde de benzer sorunla karşılaşıldığı bilinmektedir.⁸⁹

Batı Anadolu'da sayıları giderek artan kazı yerleri, bölge Neolitiğinin Yakın Doğu'nun diğer yerlerinden ne kadar farklı olduğunu ve bölgeye özgü yeni tanımlamalara gerek duyulduğunu açık olarak göstermektedir.

İç Anadolu'nun doğu kesiminde kazılar, sayılarının azlığına karşın, Neolitik Dönemle ilgili bir tablonun ortaya çıkmasını sağlamıştır; buna karşılık Konya Ovası'ndan batıya doğru gidildikçe elimizdeki veriler giderek azalmaktadır. Her ne kadar bu bölgelerde, Neolitik Dönem'in gelişkin aşamaları, Çanak Çömlekli Neolitik – İlk Kalkolitik dönem ile ilgili olarak, başta J. Mellart, D. French ve R. Duru'nun çalışmalarıyla bilgi sağlanmışsa da, bu sürecin başlangıcı ile ilgili hemen hemen hiçbir bilimiz yoktur. Bu nedenle “Neolitik Oluşum Bölgesi”nin batı sınırının nereden geçtiğini ve hatta İç Batı Anadolu'da farklı özelliğe sahip tanımlı ayrı bir çekirdek bölgenin olup olmadığını bile bilmiyoruz. Başlangıç dönemi ile ilgili bilgiyi ancak daha batıdan, Ege ve Balkanlar'dan elde edebilmekteyiz. Ege ve Balkanlar için söylenebilecek en kesin yargı; buralarda Neolitik yaşamın ortaya çıkışı ile Orta Anadolu – Yakındoğu'daki Neolitik Dönem başlangıcı arasından en azından 3 – 4 binyıllık bir farkın olduğudur.

Başka bir anlatımla, Doğu'da, İç Anadolu'ya kadar olan bölgede yerleşik köyler ve gelişkin bir yaşam gelişirken, bu bölgenin batısında “Mezolitik” olarak adlandırılan yaşam biçimi, bütün göstergeleri ile devam etmiştir. Bu bağlamda alışlagelmiş tanımlarıyla “Mezolitik” ile “Neolitik” kavramları arasındaki farkı yalnızca beslenme şekillerindeki ayrım olarak görmek gerekir.

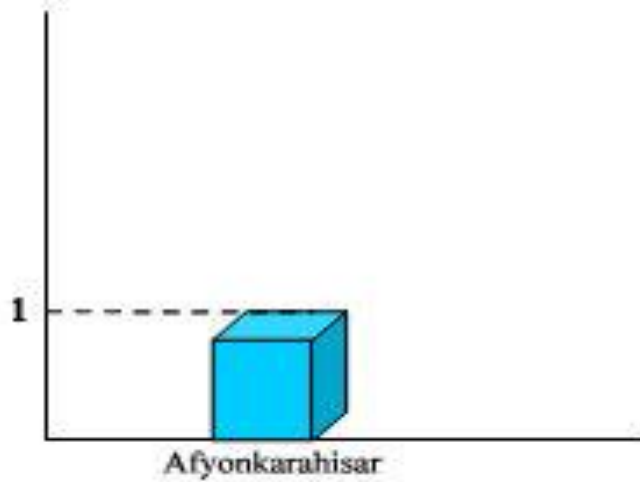
Mezolitik ile Neolitik kültürler arasındaki temel ayrım yaşama farklı bakış açısidir. Bu yeni yaşam biçimi ile birlikte yeni ve öncekinden farklı öğeler içeren bir buluntu topluluğu ortaya çıkmıştır. Son yıllarda “Neolitik Paket” olarak tanımlanan bu buluntu topluluğu, yalnızca yeni yaşamın gereği olan işlevsel aletlerden ve besin maddelerinden oluşmamaktadır.

⁸⁹ Derin vd., 2009: 9

“Neolitik Paket” Batı’ya doğru gidildikçe, kullanılan teknolojilerin ve buluntu topluluğu oluşturan alet türlerinin farklılığı ile belirlenmektedir. Sorun, Batı ile Neolitik’in oluşum bölgesini ayıran sınırın nerede olduğu, bu sınırın tanımlı kesin bir sınır mı yoksa zaman içinde hareketli ve yumuşak geçişli esnek bir sınır mı olduğudur. Ancak genel olarak bu sürecin uzun bir zaman dilimine yayıldığı göz ardı edilmektedir; oysaki elimizdeki veriler, sürecin kısa değil, en azından bin – ikibin yılı kapsadığını göstermektedir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem ile ilgili veri eksikliğine karşı, Batı Anadolu’dan Ege’ye ve Balkanlar’ın içlerine kadar uzanan bölgede, M.Ö 6. binyılın başlarından itibaren, tanımlı “Neolitik Paket” öğelerini bulunduran çok sayıdaki yerleşmenin hemen hemen birdenbire ortaya çıktığı görülmektedir.

Neolitik yaşam biçiminin anlık bir olay olarak ortaya çıkmadığı, Balkanlar gibi en uç bölgede bile bu sistemin oturmasının yaklaşık bin yıllık bir zaman dilimine yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle bölgeler arası karşılaştırmalar yapılırken, çağdaş olma özelliği daima göz önünde bulundurulmalı, örneğin Batı Anadolu’daki M.Ö 6. Binyıla ait bir buluntu topluluğu M.Ö 8. Binyıla ait bir PPNB yerleşmesi değil, ya PPNC ya da İlk Çanak Çömlekli Neolitik topluluk ile karşılaştırılmalıdır.⁹⁰

Grafik 4.Ege Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerin il bazında sayısal dağılımı

⁹⁰ Özdoğan, 2007f: 31-35

Ege Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimi, Afyonkarahisar’da Baldanlar Höyük ile grafikte “1” sayısal değeriyle temsil edilmiştir.

5.3.1 Afyonkarahisar İli

İç Ege’de yer alan Afyonkarahisar, Orta Anadolu ile Batı Anadolu’yu birbirine bağlayan yolların kesiştiği kavşak noktasında yer almaktadır. Bu durum, Afyonkarahisar’a çok önemli bir görev yüklemiştir ki, bu görev, Doğu kültürlerini Batı’ya, Batı kültürlerini de Doğu’ya aktarma görevidir. Gerçekten Afyonkarahisar, tarihin erken dönemlerinden itibaren kendisine yüklenen bu görevi, en iyi şekilde yerine getirmeye çalışmıştır. Afyonkarahisar ve çevresindeki topraklar, ilk yerleşik hayatın başlangıcı olarak kabul edilen Neolitik Devirden itibaren iskân edilmiştir.⁹¹

5.3.1.1 Baldanlar Höyük

Afyonkarahisar ili, Çobanlar ilçesi, Göynük Köyü’nün 3 km. kuzey – kuzeybatısında yer almaktadır.⁹² (**Harita 10**)

Höyük, 2004 yılında Ö.Koçak tarafından Afyon ili ve ilçeleri yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir.⁹³

Baldanlar Höyük mevkii ana kaya üzerinde yer alan bir tepe üstü yerleşmesidir. Burası kuzeybatı – güneydoğu yönünde uzanmaktadır ve bu yönde uzunluğu 200 m.; kuzeybatı – güneydoğusu 120 m. ve yüksekliği 20 m.’dir. (**Şekil 10**)

Yüzey toplamada ele geçen aletler buranın, Akeramik Neolitik’e kadar gidebileceğini göstermektedir. Burada ayrıca Çanak Çömlekli Neolitik, Orta ve Geç

⁹¹ Bülbül, 2010: 2

⁹² Koçak, 2006: 85

⁹³ Koçak, 2006: 83

Kalkolitik Çağlar⁹⁴ ve İlk Tunç Çağı varlığına işaret eden çok sayıda buluntu ele geçirilmiştir.⁹⁵

5.4 Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Dağılımı

Bölge, adından da anlaşıldığı gibi Anadolu'nun güneydoğusundadır. Bölgenin batısında Akdeniz Bölgesi, kuzey ve doğudan Doğu Anadolu Bölgesi, güneyden Suriye, güneydoğusundan ise Irak ile çevrilidir. Gaziantep, Kilis, Adıyaman, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şırnak ve Batman illeri bölge içerisinde yer almaktadır. **(Harita 11 – 12)**

Bölgede ilk sistematik yaklaşım 1967 yılında Keban Projesi çalışmalarıdır; Güneydoğu Anadolu'nun kültür tarihi içindeki yeri, 1975 yılı Aşağı Fırat Havzasında, baraj göl alanları altında kalacak alanların incelenmesiyle artmıştır. 1990 yıllarından sonra kazılar artmıştır.⁹⁶

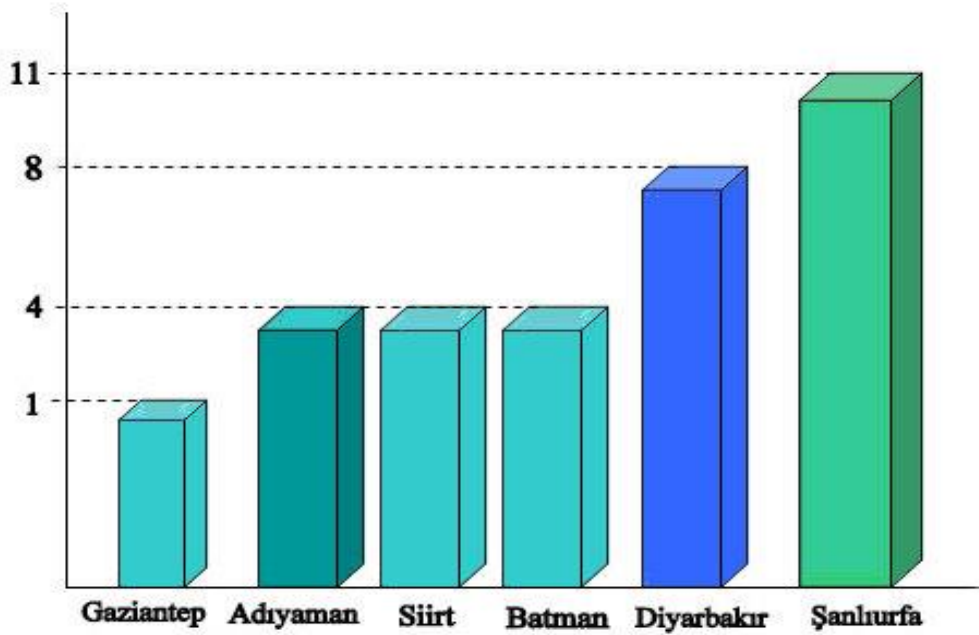
Güneydoğu Anadolu kapladığı alan bakımından Suriye'nin tümüne yakın büyüklüktedir; ayrıca bölgenin doğal çevre ortamı, gerek su kaynakları, gerek bitki örtüsü ve gerekse hammadde bakımından Suriye ve Mezopotamya ile karşılaştırılmayacak kadar zengindir. Zengin olmanın yanında kendi içinde çeşitliliğe sahip olan bu ortamın yansımaları Güneydoğu Anadolu'da Fırat boyundaki Akarçay Tepe ve Mezra – Teleilat, Dicle Havzası'ndaki Körtik Tepe ve Salat Cami yanı ile Hakemi Use gibi yerleşimlerde izlenebilmektedir. Bu yerleşimler aynı zamanda görkemli Çanak Çömleksiz Neolitik kültürler ile Halaf Dönemi arasındaki geçişi de yansıtmakta ve Mezopotamya uygarlığının oluşumunda, daha önceleri tümüyle göz ardı edilen, Güneydoğu Anadolu'nun ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu açıkça göstermektedir.⁹⁷

⁹⁴ Koçak, 2006: 85

⁹⁵ Koçak, 2006: 86

⁹⁶ Özdoğan, 1995: 267

⁹⁷ Özdoğan, 2007a: 443

Grafik 5. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerinin il bazında sayısal dağılımı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Anadolu ile Yakındoğu etkileşimi arasında kalmıştır. Bu açıdan Yakındoğu Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi yerleşimleri ile benzerlikler göstermiştir.

Güneydoğu Anadolu’yu, Anadolu’nun coğrafi farklılıklarından dolayı ele aldığımızda, çalışmamız da batıdan doğuya doğru il sıralaması yapılmıştır, fakat grafikte yerleşimlerin sayısal dağılımına göre sıralandırılmıştır.

Güneydoğu’nun Akdeniz Bölgesi ile etkileşim durağında bulunan Gaziantep; Sakçagözü Mevkii ve çevresinde saptanmış Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e ait bir yerleşme yeridir. Grafik’te sayısal değeri “1” olarak gösterilmiştir.

Adıyaman ili ise grafikte “4” sayısal değerle temsil edilmiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Gritille Höyük, Hayaz ve Levzin Höyük, Pirun yerleşmeleri saptanmıştır.

Siirt ili, grafikte “4” sayısal değerle temsil edilmiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Güzir Höyük, Ber Ava Şikefte, S63/26 ve S63/27 (Ayn Germ) yerleşim alanları iskan görmüştür.

Batman ili, grafikte “4” sayısal değerle temsil edilmiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Hallan Çemi, Harif Pınar, Nevala Denik, Demirköy yerleşimleri saptanmıştır.

Diyarbakır ili, grafikte “7” sayısal değerle temsil edilmiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Çayönü, Giryan/Gri Hami, Gri Havsarık, Göl bent Mevkii, Papaz Gölü, Kikan Harabesi, Körtik Tepe yerleşimleri saptanmıştır.

Şanlıurfa ili, grafikte “11” sayısal değerle temsil edilmiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Göbekli Tepe, Nevali Çori, Gürcütepe, Akarçay Tepe, Bozova Yerleşmeleri (Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası), Yeni Mahalle – Balıklı Göl Höyüğü, Karahan Tepe, Hamzan Tepe, Sefer Tepe, Mezra – Teleilat yerleşimleri saptanmıştır.

5.4.1 Gaziantep İli

İl, Akdeniz Bölgesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin birleşme noktasında yer almaktadır.

Doğusunda Şanlıurfa, batısında Osmaniye ve Hatay, kuzeyinde Kahramanmaraş, güneyinde Suriye, kuzeydoğusunda Adıyaman ve güneybatısında Kilis illeri bulunmaktadır.⁹⁸

5.4.1.1 Sakçagözü Mevkii

Gaziantep il merkezinin batı – kuzeybatısında; Sakçagözü (eski Keferdiz) 250 m. doğusunda, ilçe merkezinden mezarlığa doğru giden yol üzerindeki bir dizi mağaradan biridir. Günümüzde olasılıkla modern yerleşmenin içinde kalmıştır.⁹⁹

(Şekil 11)

Sakçagözü’nde ilk kazılar 1908 yılında J. Garstang tarafından yapılmıştır. 1949’da J. Waechter ve yönetimi altında bir ekip, yerleşim de çalışmaya devam etti

⁹⁸ Gaziantep İl Valiliği ÇDR, 2009: 13

⁹⁹ Harmankaya vd., 1997: Sakçagözü

ve "Mağara" yerinde küçük bir araştırma yürütüldü.¹⁰⁰ 1994 yılında ise Andrew Garrard başkanlığında oluşturulan ekiple yüzey araştırması yapılmıştır.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem PPNA evresine ait herhangi bir buluntu ele geçirilmemiştir, fakat PPNB'yi işaret eden dört yerleşim tespit edilmiştir. Bunların en büyüğü hemen Sakçagözü Köyü'nün kuzeydoğusunda yer alan bir traverten konisinin üzerinde iki hektarlık alanı kaplayan, SAK 4 – 5 olarak adlandırılmış açık hava yerleşimidir ve SAK 6 – 7 olarak adlandırılan, iki yerleşim ise mağaradır. Dördüncü yerleşim ise SAK 25 olarak adlandırılan güneyde Kara Göl'e hâkim volkanik bir yamaç üzerinde yer almaktadır.¹⁰¹ **(Çizim 8)**

Keşfedilen en zengin PPNB yeri, kuzeyde bir traverten konisinde saptanan SAK 4 – 5'dir. Şimdiye kadar Yontmataş topluluğunun, Conolly tarafından tanımlaması yapılmıştır.¹⁰² Yontmataş endüstrisinin çoğunluğunu, yerel çakmaktaşı ve az sayıda obsidyen, kuvarsit ve serpatin temsil eder. Korteksli parçalar, bıçak çekirdekleri ele geçmiştir. Çekirdekler ise çift vurma düzlemli, naviform; disk biçimli ve amorf olmak üzere çeşitlidir. Conolly ele geçen aletlerin yerinde üretildiğin öngörür. Byblos tip uçlarında ele geçirilmesiyle yerleşimin, Hayaz Höyük ve Gritille, Fırat bölgesindeki diğer yerleşimlerle PPNB dönemine ait buluntuyla çağdaş olduklarını göstermiştir.¹⁰³ **(Çizim 9)**

Mağaranın dolgusu içinde ise Neolitik Çağ'a ait yerleşmenin var olup olmadığı kesin bilinmemektedir. Hafirler bu çağa ait bulgulardan bahsetmemektedir. Kazının yayınına bakıldığında; yontma taş endüstrisi içinde eskiye tarihlenebilecek bazı parçaların olduğu görülmektedir. ASPRO'da; bu yontma taş endüstrisi içinde; Byblos tipi ok uçlarının varlığına dayanılarak tarihlenme yapılmıştır. Bu tip ok uçları; Gaziantep yöresinde Ubeyd çanak çömleği veren tabakalardaki buluntularla hiçbir zaman beraber bulunmadığı için; kabaca Ubeyd öncesine konmaktadır. Bu buluntulara dayanarak ASPRO'da; düzeltilmemiş tarihlerle; G.Ö 9.600 – 8.000 yılları

¹⁰⁰ Yakar, 1991: 87

¹⁰¹ Garrard, 1997: 318

¹⁰² Garrard, 1998: 13

¹⁰³ Garrard, 1997: 318

arasına; 3/4. evreye; PPNB'ye tarihlenen bir yerleşmenin var olabileceği kabul edilmektedir.¹⁰⁴

5.4.2 Adıyaman İli

İl; Diyarbakır, Kahramanmaraş, Şanlıurfa, Gaziantep, Malatya illeri arasında kalır. Türkiye'nin en güneyindeki tektonik – orojenik üniteyi oluşturan Kenar Kıvrımları Kuşağı üzerinde yer alan ve Suriye-Arabistan düzlüklerine (platformuna) bakan Adıyaman Havzası, hem iklim hem de yer şekilleri açısından bir geçiş zonunda bulunmasından dolayı Kuvaterner'de meydana gelen doğal ortam değişikliklerinin şiddetle yaşandığı bir coğrafi konuma sahiptir. Havzada çok sayıda görülen Paleolitik, Neolitik, Kalkolitik ve Tunç çağları dönemlerine ait yerleşmeler de bu doğal ortam değişikliklerinden doğrudan etkilenmiştir.¹⁰⁵ **(Harita 13)**

5.4.2.1 Gritille Höyük

Höyük, Fırat Nehri'nin yaklaşık 8 km. batı kıyısında yer alır. Samsat'ın doğusundadır. Kültürel düzeyleri 13 m. yükselen kalın bir yığın şeklindedir. Höyük, Karababa (Atatürk) Baraj Gölü suları altında kalmıştır.¹⁰⁶

1975 yılında Ümit Serdaroğlu'nun başkanlık ettiği ekip tarafından tespit edilmiştir. 1977 yılında Atatürk Barajı suları altında kalacak kültür varlık alanların tespit edilmesi amacıyla “Aşağı Fırat Projesi” kapsamında İstanbul Üniversitesi Prehistorya kürsüsü ve Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi tarafından 1975 ve 1977 yıllarında araştırılmış, yüzey toplaması yapılmıştır.¹⁰⁷

Gritille, üst kısmı 80x40 m., taban ile birlikte 150x100 m. boyutlarında oval biçimli orta büyüklükte bir höyüktür. Günümüzde baraj göl suları altından kalmış

¹⁰⁴ Harmankaya vd., 1997: Sakçagözü

¹⁰⁵ Karadoğan ve Tonbul 2005: 191

¹⁰⁶ Yakar, 1991: 57

¹⁰⁷ Özdoğan, 1977: 111

olan Gritille'nin tepe en üst noktası, baraj yapımından önce Fırat Nehri su seviyesinden 24 m. yüksekteydi.¹⁰⁸ (Şekil 12)

1981 yılı R. Ellis'in başkanlığında yapılan kazı çalışmaları sonucu Erken Neolitik (M.Ö 7000 – 6000), Eski Tunç (M.Ö 3000 – 2000), ve Ortaçağ (yaklaşık M.S 1000 – 1250) buluntularına rastlandı. Ellis'e göre; Demir Çağı (M.Ö 900 – 600) içinde Gritille bir yerleşim bölgesi olmuş olabilir. 1982 yılı çalışmaları sonucu höyüğün yerleşimi ile ilgili az şey bilinmekteydi. Helenistik ve Roma Dönemlerinde kısmi ölçüde yerleşim görmüştür. Buna karşılık İslam ve Haçlı yapıları altında ise Erken Bizans yerleşimi, neredeyse yoktur.¹⁰⁹

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem katmanları, daha geç dönem tabakalarının 9 m. altında höyüğün güney kısmında ortaya çıkarılmıştır. Höyükte, Akeramik Neolitik köy tabakalarının kalınlığı 4 m.'yi geçmemiştir. Korunmuş mimari kalıntılar ise dört yerleşim aşaması ve temel evre olarak stratigrafisi belirlenmiştir.

A Evresi; son yerleşim dönemini temsil eder. Evre, kömür toprakları ile gevşek gri topraktan oluşur, oldukça homojen olmasına rağmen sert dolu yüzeyler (zeminler?) sığ çukurlar tarafından kesilir. Bu çukurlar kül, yanmış kayalar, yontma taş aletler ve artıkları ile dolu olarak saptanmıştır. B Evresi; En iyi belgelenmiş aşamadır. Mimari kalıntılar ve yapılar söz konusudur. C Evresinin, D'nin olduğu evreyle kıyaslaması olduğu zaman yerleşimde küçük bir değişikliğin olduğunu işaret etmektedir. Temel evre ise Gritille'de Neolitiğin başında, toprak zeminde yarım mm. de ele geçirilen malzemeler D evresinden daha erkendir.

Höyüğün erozyona uğramış nehir yamaç incelenmesi Erken Çanak Çömleksiz Neolitik Köyün ana toprak üzerinde doğrudan inşa edildiğini göstermektedir. Yerleşim sakinleri kerpiç için sarı kil kaynağını kullanmış olmalıdır. Ancak daha sonra başka bir kil kaynağına geçiş yaşanmıştır. Çünkü A Evresinde ana inşaat malzemesini olarak kırmızı renk kil kullanılmıştır. Höyüğün bulunduğu alanda akarsu vardır. Çevredeki arazi, neredeyse tamamen düzdür ve geçmişte kolayca ekilebilir olmuş olmalıdır. Höyükten 4 km. uzaklıkta tebeşir ve kalker tepeler, çakmaktaşı yatakları mevcuttur.

¹⁰⁸ Ellis, 1982: 83

¹⁰⁹ Ellis, 1983: 118

Neolitik köy, maksimum 10x20 ebatlarında alanı kaplıyordu. B evresinde korunmuş yapılar kırmızı kerpiçten inşaa edilmiştir. B evresindeki saptanan bir yapının planı dörtgendir. Yapı küçük bölmeli odaya sahiptir. Kerpiç duvarlardaki yapım tekniği tüm yerleşim boyunca aynı olarak kullanılmıştır.

C ve D evrelerinde ise beyaz kireç sıva olarak, duvar ve zeminlere uygulanmıştır. Kırmızı renk izleri ise bir alçı zemin üzerinde tespit edilmiştir. C Evresinde ve ek olarak diğer evrelerde daha az bir alana, derine oval çukurlar, terk edilmiş yapıların kil enkazında ele geçirilmiştir. Bunlar, yiyecek depolaması için kullanılmış olabilir.¹¹⁰

Yontmataş endüstrisinde; yöredeki diğer Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşme yerlerindeki benzeyen taş endüstrinin çeşitli örnekleri ortaya çıkarılmıştır. Hammadde olarak çakmaktaşı yoğun olarak kullanılmıştır. **(Çizim 10)**

Sürtme Taşta ise Çakmaktaşı ve tebeşirden toplar; dipleri düz veya yassı; hafifçe içbükey kullanım yüzü öğütme taşları; daha küçük boyutlu el değirmen taşları gibi tahıl (arpa/buğday) öğütülmesi ile ilgili taş nesneler ele geçmiştir. Havanelleri; açkılı yassı baltacıklar günlük hayatta kullanılan diğer aletler ve avadanlıkları teşkil etmektedir. Kaba grenli taştan; tebeşirden; mermer ve kireçtaşıdan oyularak yapılmış; bazıları açıklanmış kâseler; taş kapların yoğun bir şekilde kullanılmış olduğunu belirlemektedir.¹¹¹

Ele geçen diğer buluntular ise pişmiş topraktan yapılmış hem hayvan ve hem insan figürinleridir. Figürinlerden dizde uzun bacaklar, kıvrılarak oturan ve yüksek ölçüde şematik üçgen şeklinde örneklere rastlanılmıştır.¹¹²

Beslenme açısından Gritille’de koyun ve keçi bir grup olarak en yaygın hayvanlardır. Fakat Gritille keçinin az olduğu görülmektedir. Bu yerde, Akeramik Çayönü’ndeki gibi, koyun oranı olarak keçilerden sayıca üstündür. Domuzlar ve büyükbaş hayvanlara da daha az önem verilmiştir. Karaca gibi diğer hayvanlar, ceylan, yabani tavşanlar, kirpiller ve köpekler (Muhtemelen evcilleştirdi), yerel faunanın parçasıydı. Muhtemelen domuz, Gritille’de evcilleştirildi. Gritillede ele

¹¹⁰ Yakar, 1991: 59

¹¹¹ Harmankaya vd., 1997: Gritille

¹¹² Yakar, 1991: 59

geçen kanıtlar hayvanların, çoğunlukla onların eti için avlanıldığını ve beslendiğini akla getirir.¹¹³

Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB) Evresi içine koymaktadır. Kazıda tabakalardan toplanan kömürlerin 14C analizleri sonucunda; B tabakası için düzeltilmemiş olarak: M.Ö 6.050±150; M.Ö 6.150±80 C tabakası için düzeltilmemiş olarak: M.Ö 6.290±240; MÖ 6.920±90 Dipteki evre için düzeltilmemiş olarak: M.Ö 6.760±190 tarihleri alınmıştır.¹¹⁴

5.4.2.2 Hayaz Höyük

Hayaz Höyük, Karakaya ve Atatürk Barajı suları altında kalacak olan alanların araştırılması sırasında Aşağı Fırat Havzası Yüzey Araştırması Projesi kapsamında Ümit Serdaroğlu'nun başkanlık ettiği bir ekip tarafından tespit edilmiştir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Adıyaman ili, bugün sular altında kalan Samsat İlçesi, Bebek Muhtarlığı, Hayaz (yeni adı Yürekli) Mahallesi, Kalburcu Çayı'nın Fırat'a döküldüğü yerin hemen batısında, Fırat kıyısında yer alır.

Hayaz Höyük, çakıllı nehir dolgusundan oluşan küçük bir kıyı yükseltisinin üzerinde bulunmakta; Kalburcu Çayı'nın son yıllarda yatağını batı yöne kaydırması ile büyük iki akarsuyun arasında kalmıştır. Höyüğün batı yönünde, köyün altına doğru ilerleyen alçak bir terası vardır. Genişliği yaklaşık olarak 90 m. yüksekliği ise 8 m. kadar olan bu höyüğün üzerinde küçük bir düzlük vardır. Höyük beşeri faktör ve meydana gelen seller sonucu tahribata uğramıştır.¹¹⁵

Hayaz Höyük'te yüzey araştırması İstanbul Üniversitesi öğretim üyelerinden Mehmet Özdoğan tarafından devam edilmiştir. Hollanda Arkeoloji Enstitüsü

¹¹³ Yakar, 1991: 61

¹¹⁴ Harmnakaya vd., 1997: Gritille

¹¹⁵ Özdoğan, 1977: 133

başkanı¹¹⁶ Jacop Roodenberg tarafından Aşağı Fırat Projesi içinde yer alan kazılar 1979 yılında başlamıştır.¹¹⁷ 1983 yılına kadar devam etmiştir.¹¹⁸

Hayaz Höyük'te, yapılan kazılar sonucu İlk Tunç ve Kalkolitik çağlara ait tabakalar söz konusudur. Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait tabakalar, nehrin kıyısına doğru eğimli olan ana toprağın üzerinde yer almaktadır. İki evre ile tanımlanmıştır; en alt evre 7 m. ye 12 m.'lik bir alanda sınırlanan kireç taşı yığınlarıyla nitelenir. Bu taş yığınlarının bir kısmının dikey bir şekilde durmaları bunların yıkılan duvarlardan kalan kümeler olduğu kanısını uyandırmıştır. Fazla derin olmayan çukur, bu evreye ait aynı türde inşaat artıklarını kapsar. İç alanı 2 m. genişliğinde olan yarım daire biçimli bir duvarın da bu evreye ait olduğu sanılmaktadır.

Çanak Çömleksiz Tabakanın 2. evresi, kazı alanının sadece doğu yarısını kaplamakla ve 8 m.'ye 15 m.'lik bir alana yayılmaktadır. Bu alanın kuzey kısmı kalın bir yontma taş alet tabakası ile kaplanmış, güney kısmı ise Kalkolitik Çağ'a ait yapı faaliyetleriyle tahrip olmuştur. Bu evrede daha önceleri bir yontma taş işçiliğinin varlığı belirtilmiştir fakat höyükte ele geçen Neolitik Döneme ait en önemli bulgu, büyük ölçüde uygulanmış olan yontma taş işlemiyle tanımlanmıştır. Ele geçen yontma taş artıklarıyla bu sav kanıtlanmıştır. 1.30 m. ve 0. 80 m. derinliğindeki iki çukur yontma taş işliği evresine ait olup, artıkları atmak için kullanılmıştır.

Buna rağmen, üzerinde silika parlaklığı olan dilgi parçacıkları gibi kullanım izi gösteren araçların da varlığı, alet yapımının tek faaliyet olmadığını kanıtlamaktadır. Bu durum hayvan ve bitki örtüsü artıklarıyla da saptanmıştır. Bu çerçevede içinde ele alındığı zaman Roodenberg, alet yapıcılarının işliklerine yakın yaşadıklarını varsaymaktadır.¹¹⁹ Yontma taş endüstrisinin %96 sının atık parçalardan oluşması, bu yerleşimin belki de bir taş yontma işlik yeri olduğunu işaret

¹¹⁶ Roodenberg, 1984: 1

¹¹⁷ Roodenberg, 1984: 4

¹¹⁸ Roodenberg, 1989: 91

¹¹⁹ Roodenberg, 1984: 2

etmektedir.¹²⁰

Yontma taş endüstrisinde (**Çizim 11**) ise Hayaz höyüğün bulunduğu konum itibariyle, çoğunlukla Kalburcu Çayı vadisinin doğu kıyısında, höyüğe 3 km. uzaklıkta ırmağın yukarısından toplanılması mümkün olan çakmak taşı hammaddeyi oluşturur. Endüstri, tümüyle dilgi çıkarımına dayanmaktadır.¹²¹ Geri kalanı ise obsidiyendir.¹²² Aynı zamanda prizma, koni veya omurgalı biçimler gösteren çekirdekler de görülmüştür.¹²³ En sık rastlanan alet türü ise trapez biçimli, sivri dip bitimleri düzeltili, geniş uç bitimleri yalın dilgilerdir. Düzeltili dilgiler ise diğer türü teşkil eder. Ok uçları genellikle sap bitimlidir, buna rağmen yaprak şekilli olanları da mevcuttur. Sap bitim ve çoğunlukla uç bitim karın yüzüne uygulanan balık biçimli düzeltiyle yapılmışlardır. Diğer tür aletler az miktarda ele geçirilmiştir. Bunlar; deliciler, silika parlaklığı olan dilgiler, kalemler ve kazıyıcılar, düzeltili yongalar ve çentik dilgilerdir. Yontma taş endüstrisi yanı sıra, öğütme ve delikli taşlar ile baltacıklar ve amulet olarak yorumlanabilecek kireç taşından yapılma bazı eşyaların da yansıttığı diğer aletler de kullanılmıştır.¹²⁴ Çakmaktaşı malzeme, Orta ve Kuzey Suriye'den tanıdığımız Neolitik Çağ yontma geleneğine uymaktadır.¹²⁵

Hayaz Höyük çakmaktaşı yontma taş geleneği Levant Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem özellikleriyle benzerlik gösterir, M.Ö 7.bine tarihlendirilmektedir.¹²⁶

5.4.2.3 Levzin Höyük

Levzin Höyük, Adıyaman ili, Besni İlçesi, İznik Köyü sınırları içerisinde bulunmaktadır. Keysun (Çakırhöyük) ovasında yer alan höyük, Besni ilçesine 25 km. mesafede yer alır.

¹²⁰ Harmankaya vd., 1997: Hayaz Höyük

¹²¹ Roodenberg, 1984 :2

¹²² Kartal, 2007: 249

¹²³ Roodenberg, 1984: 2

¹²⁴ Roodenberg, 1984: 3

¹²⁵ Roodenberg, 1981: 94

¹²⁶ Roodenberg, 1984: 4

Besni ilçesinde ikamet eden Muhammed Tuğsuz'un tapulu arazisi içerisinde bulunan Levzin Höyük'te, tarla tesviyesi çalışmaları yapılırken, bazı mimari parçalar bulunmuştur. Yapılan inceleme sonucu Adıyaman Müzesi tarafından oluşturulan bir ekip tarafından 1991 yılında kurtarma kazısına başlanmıştır.¹²⁷ 1991 – 1992 yıllarında kazıları yapılmıştır.

Levzin Höyük, 5 – 6 m. yüksekliktedir ve güneydoğuya doğru alçalarak bir dil şeklinde uzanmaktadır. Yaklaşık 15 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Höyükte yapılan kazı çalışmasında ortaçağ yapılarının hemen altında Geç Roma Dönemi yapı katı tespit edilmiş, Demir Çağı tabakalarının ise tahribata uğradığından düzgün bir mimari elde edilememiştir.¹²⁸ Roma Dönemi'nin geç evresine verilen kültür katının hemen altında Neolitik tabakaya geçilmektedir. Neolitik tabaka, Geç Roma kültür katı tarafından oldukça tahrip edilmiştir. Akeramik Neolitik tabakada, sarı renkli sıkıştırılmış toprak taban üzerinde, bir ocak tespit edilmiştir. Bu ocak çevresinde bol miktarda çakmaktaşı malzeme ve cilalı el baltaları bulunmuştur.¹²⁹

Levzin Höyük Neolitik buluntular içinde en büyük topluluğu, cilalı el baltaları ve çakmaktaşı aletler teşkil etmektedir. Ayrıca deliciler, kazıcılar, çeper kazıyıcılar, orak dilgileri sayılabilir. Cilalı taş baltaların (**Şekil 13**) yanında öğütme taşları, havan ve havanelleri, taş kap parçaları bol miktarda bulunmuştur. Kemik alet ise azdır. Höyükte çok miktarda hayvan kemiği ve boynuz elde edilmiştir.¹³⁰ Buda bize Levzin Höyük'te hayvansal besinlerin büyük önem taşıdığını göstermektedir.¹³¹

Levzin Höyük'te birbirini takip eden Geç Roma ve Ortaçağ tabakalarında mimaride bir bütünlük görülmektedir. Elde edilen buluntular, Atatürk Barajı bölgesindeki kurtarma kazıları yapılan Samsat, Gritille ve Tille buluntuları ile benzerlik göstermektedir. Neolitik ve Akeramik Neolitik Döneme ait ele geçirilen cilalı taş baltaları ve çakmaktaşı okuçları ve aletler ise yine Atatürk Barajı bölgesindeki Hayaz Höyük ve Gritille Höyük buluntuları ile büyük benzerlik göstermektedir.¹³²

¹²⁷ Emin, 1993: 351

¹²⁸ Emin, 1993: 353

¹²⁹ Emin, 1994: 286

¹³⁰ Emin, 1993: 353

¹³¹ Emin, 1994: 287

¹³² Emin, 1993: 354

5.4.2.4 Pirun

Adıyaman'ın 4,5 km. kuzeydoğusundadır. Yayınlarda Pirun; haritalarda Piran ve Piron olarak gösterilen bu yere Adıyaman çevresinde Pirin adı verilmektedir.

Güneyi açık ve diğer yönleri dağlarla çevrili olup yerleşmelere ve müdafaaya elverişli bir köşedir. Yapma mağaralar, şehir ve kale yıkıntıları, mozaik, havuz, çeşme ve köprü gibi tarihsel vesikalar bu gerçeğin görünür delilleridir.¹³³

Yerleşim de ilk araştırmalar 1928 yılında E. Pittard tarafından gerçekleştirilmiştir. Pittard; Ziyaret Çayı köprüsü yakınlarında Aurignacian tipte yontma taş buluntular ele geçirmiştir. H. H. Von Der Osten 1931 yılında Pirun yakınında çayın kestiği üç terasta; köprünün yakınında çok sayıda alet ve artık toplamıştır. 1937 yılında köprü civarında küçük bir yüzey araştırmasını tekrarlayan Pittard'ın; 1938 yılında bu sefer Şevket Aziz Kansu ve Hamit Zübeyr Koşay ile birlikte tekrar Pirun'a gelip çevrede Moustérien ve Aurignacien endüstri özellikleri gösteren aletler bulduklarını öğreniyoruz. 1945 yılında Pirun'da araştırma İ.K. Kökten tarafından yapılmıştır.¹³⁴

Çakmaktaşı aletler dereye yakın düzlüklerde ve kaya sığınakları önünde Kökten tarafından toplanmıştır. Paleolitik Dönem aletlerine rastlanılmıştır.¹³⁵ Pirun çevresindeki teraslar planlı bir şekilde araştırılmamıştır. Bu bakımdan yörenin Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ hakkındaki yorumlarımız ancak araştırmacıların raporlarında satır aralarındaki bazı bilgilere dayanmaktadır.¹³⁶

5.4.3 Şanlıurfa İli

Şanlıurfa şehri Orta Fırat Bölümünde yer almaktadır. Geniş kalker yapılı ve bazaltik platoların yer aldığı ilin güneyinde, batıdan doğuya doğru, kuzey – güney uzanışlı Ceylanpınar, Harran ve Suruç alivyal ovaları bulunmaktadır.

¹³³ Kökten, 1947a: 233

¹³⁴ Harmankaya vd., 1997: Pirun

¹³⁵ Kökten, 1947a: 233

¹³⁶ Harmankaya vd., 1997: Pirun

Neolitik yerleşmelerinden biri olan Şanlıurfa şehri kurulduğu dönemdeki yerleşmelerin vazgeçilmez unsurlardan olan; olumlu iklim şartları, tatlı su kaynakları, geniş ekonomik faaliyet alanları ve uygun korunma imkânlarına bağlı olarak kurulup gelişmiştir. Binlerce yıl önce kurulan yerleşmelerin varlıklarını günümüze dek devam ettirebilmeleri ortaya çıkan yeni faktörlere uyum sağlayabilmeleri ile mümkündür. Bütün coğrafi faktörleri değerlendirme yeteneğine sahip grupların kurdukları yerleşmeler uzun süre sağlıklı yaşama imkânı bulabilirken bazı coğrafi faktörlerin unutulması veya yeterince değerlendirilememesi, o yerleşmenin sağlıklı bir yaşam içinde doğmasına neden olmaktadır. Kuşkusuz sağlıklı yerleşme birimleri kısa sürede fonksiyonlarını yitirip yok olabilirken, diğerlerinin yaşama şansı ise daha fazla olmuştur.¹³⁷

5.4.3.1 Göbekli Tepe

Güneydoğu Anadolu’da, Şanlıurfa’nın 15 km. kuzeydoğusunda, daha önce Karaharabe olarak adlandırılan Örencik Köyünün 2,5 km. doğusunda yer almaktadır.¹³⁸

Yerleşim; Göbek kelimesinin, tepe ile birleştirilmesi, dümdüz kireçtaşı platoda yukarı çıkan bir göbeği andıran, kalıntıların olduğu tepenin silüetini çok iyi anlatan “Göbekli Dağ” gibi bir anlama sahip bir isimi ortaya çıkarmaktadır.¹³⁹

(Şekil 14)

Nevali Çori’nin güneydoğusunda bulunan Göbekli Tepe, başlangıçta İstanbul Üniversitesi ve Chicago Üniversitesi tarafından yürütülen Güneydoğu Anadolu Karma Projesi kapsamında, araştırmanın parçası olarak 1963 yılında Peter Benedict tarafından tespit edildi. Kaya kütlesi üzerinde yer alan bu höyük, bu yüzey üzerinde dağılmış bir durumdaydı. Taş heykel ve sütun parçası ve çakmaktaşı aletler nedeniyle Heidelberg Üniversitesi’nden Alman ekibin dikkatini çekti.¹⁴⁰ Göbekli

¹³⁷ Güzel, 2009: 111

¹³⁸ Schmitd, 2007a: 115

¹³⁹ Schmitd, 2007c: 103

¹⁴⁰ Voigt, 2000: 274

Tepe’de Alman Arkeoloji Enstitüsü işbirliği ile Şanlıurfa Müzesi tarafından 1995 yılında kazılarına başlandı.¹⁴¹

Göbekli Tepe’de kazılar, büyük mimari yapıların yüzeyde görünmesinden dolayı, güney yamaçta yoğunlaşmıştır. Bugüne kadar yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkarılan tabakalar karmaşık durumda değildir. Neolitik sonrası yapı katı I, Orta Çağ’da ve günümüzde tarımsal etkinlikler nedeniyle oluşan doğal erozyon ve çökeltme süreçlerinin sonucunda oluşmuş birikintileri içerir. II. yapı katı, İlk ve Orta PPNB dönemine aittir ve tepenin üst kesimiyle sınırlıdır; bu evrede harçlı mozaikli tabanları olan, birkaç dikdörtgen odadan oluşan büyük yapılar vardır. III. yapı katı, PPNA/PPNB dönemine tarihlenir. Höyüğün güney yamacında büyük bir çöküntünün merkeziyle sınırlıdır ve çapları 10 m. ile 30 m. arasında olan taştan büyük dairesel yapılarla temsil edilir; üzerinde Yapı Katı II’nin yapıları vardır. Yine Çanak Çömleksiz Neolitik dönemde, bizim bilmediğimiz nedenlerden dolayı, daha eski tabakaların molozu yerleşmeyi örtmek için dolgu malzemesi olarak kullanılmıştır ve böylece Göbekli Tepe’nin megalit mimarisi korunmuştur. Bu bağlamda A, B, C ve D **(Şekil 15)** mekânlarının içindeki kültürel dolgu, yapının kendi gerçek dolgusu değil, başka bir yerden aktarılan¹⁴² bir dolgudur. Göbekli Tepe’de henüz ana zemine ulaşılmadığından dolayı ilk yerleşimin ne zaman kurulduğu bilinmemektedir; bununla birlikte yerleşmenin ne zaman terk edildiği ya da bu havzadaki ikincil kalıntının tam olarak nereden kaynaklandığı gibi sorular halen yanıtıdır.¹⁴³ Yapılan jeomanyetik ölçümler sonucu en az 20 anıtsal yuvarlak yapının bulunduğu, II. Tabakaya ait daha fazla sayıda yapının varlığını göstermektedir.¹⁴⁴

En çok dikkat çeken buluntu grubu, kuşkusuz “T” biçimli dikilitaşlardır. Bazı örneklerde görülen kabartma tekniği ile işlenmiş kol ve ellerden dolayı, dikilitaşların stilize edilmiş insan figürleri olduğu ve abartılı bir şekilde stilize kübik bir forma indirgenerek gösterilen gövde ile yaşayanları değil başka bir boyutun varlıklarını temsil ettikleri öngörülmektedir. Taş dikmeler, bir grup olarak birlikte çember oluşturacak ve ortada kendi türlerinden fakat boyut olarak kendilerinden çok daha heybetli iki merkez dikilitaşa bakacak şekilde düzenlenmiştir. İki merkez dikilitaş

¹⁴¹ Schmitd, 2008: 61

¹⁴² Schmitd, 2007a: 116

¹⁴³ Schmitd, 2007a: 117

¹⁴⁴ Schmitd, 2007b: 95

ortada serbest dururken, etraflarında çember oluşturan diğer dikilitaşlar, taş duvarlar ve duvar önlerinde yer alan taş banklarla birbirlerine bağlanmıştır; aralarında yaratılan bağla “iç ve dış” bariz biçimde birbirinden ayrılarak yapıların “temenos” karakterini güçlendirilmiştir. Dikilitaşların ön yüzünde, alçak kabartma tekniğinde yapılmış iki paralel hat halinde ilerleyen ve bir çeşit atkı motifi oluşturan şeritler yer almaktadır. Bu kabartma bantlar ile olasılıkla, taşıyıcısının özel işlevini vurgulayan bir giyim eşyası temsil edilmektedir. Dikilitaşlar üzerinde sıklıkla hayvan motiflerine de rastlanmaktadır. En yoğun kullanılan figürler yılan, tilki, yabandomuzu ve kuş betimleridir. (**Şekil 16 - 17**) Daha seyrek olan yabansığırı, gazel, yabaneşegi, ayrıca kurbağa ve örümcek gibi figürlerle karşılaşılır. Hayvan kabartmaları genellikle, birbiriyle ilişkisiz, dikey bir düzlemde sıralanmıştır. Ancak bazı örneklerle canlandırılmış sahneler de fark edilebilmektedir. Böyle bir örnekte, karşılıklı tasvir edilmiş iki figürde, yılan motifi bir boğaya adeta “dizlerinin üstüne” zorlar bir ifadeyle gösterilmiştir. Bunların dışında, karmaşık bir sembol sisteminin parçaları olduğu anlaşılan soyut simgeler kullanılmıştır.

Sembollerin yorumlanması girişim ve çabaları henüz ilk evrelerindedir; ancak gelecekteki araştırma programın en önemli ve heyecanlı bölümünü oluşturmaktadır. Şimdilik kabartmaların, taşıyıcılarının, yani bu durumda dikilitaşın kimliği hakkında bilgi mi aktardığı ya da yuvarlak yapılarda bulunan kabartmalı dikilitaşların yerleştirilmesinde belli bir ritmin takip edilip edilmediği, aralarında bağlantılı temelde bir hikâyeyi,¹⁴⁵ bitimi anlatan resimsel programın olup olmadığı gibi temel sorunların dahi yanıtları tahmin edilememektedir.¹⁴⁶

Yerleşmede bulunan aletlerin kapsamı ok uçlarını (**Şekil 18**), kalemleri, uç kazıyıcıları ve kazıyıcıları, çentikli ve dişli aletleri içerir. Biblos, Nemrik ve Helvan uçları başlıca türlerdir. Çoğunlukla, karın yüzeylerinin ortalarında, sap düzelticilerinininkilere (oluklu taş) benzeyen derin oyukları olan büyük oval kazıyıcılar yaygındır. Obsidyen çok az sayıda alet için kullanılmıştır; endüstrinin %99’u iyi kaliteli, bağdaşık ve koyu renkli çakmaktaşına dayanır. Çoğunlukla tipik kayak biçimli, iki yönlü çekirdekler çok yaygın olarak kullanılmıştır.

¹⁴⁵ Schmitd, 2007b: 94

¹⁴⁶ Schmitd, 2007b: 95

Kemik ya da boynuzdan yapılmış aletler çok enderdir. Birçok tarihöncesi buluntu yerinden bilinen, ayak kemiklerinin birinden yapılmış tipik bızlar neredeyse hiç yoktur. Bazı spatula ve çengel biçimli buluntu parçalarıyla, delikli ve yuvarlak kesitli, cilalı iğnelerin parçalar bulunmuştur.¹⁴⁷

Sürtülerek biçimlendirilmiş taş endüstrisi daha çok, biçim birlikteliği içindedir. Bazalttan yapılmış ağır, oval biçimli havanlar çok yaygındır. Silindir biçiminde ve konik havanelleri de bazalttan yapılmıştır. Kireçtaşıdan yapılmış büyük ve ağır kaplar da oldukça sık görülür. Kireçtaşıdan yapılmış ve üzerleri gruplar halinde küçük kap izleriyle kaplı, oyun tahtaları olarak yorumlanmış, levhalar çok yaygındır; ancak bunların işlevleri de, çapları 50 ile 100 cm. arasında değişen kireçtaşıdan yapılmış büyük ve ağır halkalar gibi bilinmemektedir.

İnce kenarlı, bezekli birkaç taş kap parçası Hallan Çemi örnekleriyle benzeşmektedir. Geometrik ve figürlü bezekler, kapların ve kâselerin dış yüzeylerine kazınarak yapılmıştır; bu gruba ait tüm kaplar, yakın zamanda Körtik Tepe’de bulunmuştur.¹⁴⁸

Yuvarlak yapılar, kabartmalı dikilitaşların yanı sıra, büyük boyutlu kireçtaşı heykellerle donatılmıştır (**Şekil 19**). Ancak bu heykeller genellikle, mekân dolgularında, kırık vaziyette günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında, vahşi ve tehlikeli hayvan tasvirleri çoğunluktadır.¹⁴⁹

Göbekli Tepe’de ele geçen diğer buluntular ise; birkaç sap düzeltisinin (oluklu taş) Yukarı Mezopotamya’daki çağdaş buluntu yerlerinden bilinenleri andıran kazıma bezekleri vardır. Bu gruptaki betimlemeler hem geometrik hem de figüratiftir. Bir örnek Jell El Ahmar’da olduğu gibi yılanla bezeli, diğer örnekler geometrik bezemelidir. “Jerf El Ahmar türü plaket” adı verilen buluntularda ise bir madeni paradan daha büyük, üzerinde bezekler ve simgeler bulunmaktadır. Plaketler gibi yeşilimsi bir taştan yapılmış düğmeler, küçük buluntular arasındaki en ilginç tür durumundadır. “Kulp”un ucunda verevine bir delik vardır. Bu düğmelerde Nevali Çori’de ele geçen az sayıda düğmelerle paralellik göstermektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik buluntu yerinden bilinen bilezikler, yerleşimde oldukça enderdir. İki ya da

¹⁴⁷ Schmitd, 2007a: 115

¹⁴⁸ Schmitd, 2007a: 116

¹⁴⁹ Schmitd, 2007b: 95

çok delikli ara boncukları ele geçirilmiştir. Bu boncuklar Levant Bölgesinde hiçbir yerleşimde yoktur.

Göbekli Tepe’de topraktan heykelcik yoktur. Buna karşın kireçtaşıdan yapılmış küçük heykellerde ele geçmiştir. Bunlar hayvan heykelleridir.

İlk Neolitik Dönemin büyük boyutlu insan heykel envanteri, Göbekli Tepe’de bulunan doğal boyuttan çok daha büyük insan kafası ve Urfa kent merkezinde olasılıkla Çanak Çömleksiz Döneme ait bir yerleşimde tek başına bulunan bir parçayla tamamlanmıştır.

Yerleşimde, hayvan kalıntıları arasındaki yabani sığır, yabandomuzu ve ceylana ait kemikler tespit edilmiştir. Evcil hayvan kalıntılarına rastlanmayan yerleşimde yine yabani formlarıyla badem, fıstık ve tahıl kalıntılarına rastlanır.¹⁵⁰

Göbekli Tepe, M.Ö 10000–9000 yıla tarihlenmektedir.¹⁵¹ Göbekli Tepe’de yerleşim yerinden daha çok ritüel amaçlı kullanılan bir alandır.¹⁵²

5.4.3.2 Nevali Çori

Nevali Çori, Şanlıurfa ilinin 40 km. kadar kuzeyinde, Hilvan İlçesinde Kantar (Gülüşağı) Köyü yakınlarında, köye göre daha alt bir kotta, yerleşimi doğu ve batı olarak ikiye bölen, bütün yıl akan bir akarsu olan Kantara Çayı’nın iki yakasında yer almıştır. Deniz yüzeyinden 490 m.’lik bir yükseltide, Fırat’ın 3 km. güneyindedir.¹⁵³

1980 yılında H.Gebel yönetimindeki yüzey araştırmaları sırasında bulunmuş; Heidelberg Üniversitesi’nin Şanlıurfa Arkeoloji Müzesi’nin işbirliğiyle yaptığı kazılar 1983, 1985-1987 ve 1989-1991 yılları arasında 7 sezon kazısı yapılmıştır. Yerleşme, 1992’den beri Atatürk Baraj gölünün suları altındadır.¹⁵⁴

Fırat nehri üzerindeki Atatürk Barajı yapılmadan önce Fırat Nehriyle birleşen, Kantara Çayı’nın her iki yamacında, çayın önce batıya sonra tekrar kuzeye dirsek yaptığı yerde, çayın doğu yakasındaki Yangintepe adlı kalker yükseltinin altında, iki

¹⁵⁰ Schmitd, 2011: 65

¹⁵¹ Schmitd, 2007b: 93

¹⁵² Schmitd, 2005: 345

¹⁵³ Hauptmann, 2007: 136

¹⁵⁴ Hauptmann, 2007: 137

kuru derecik arasında 90x40 m. boyutlarında bir alan ile Kantara Çayı'nın batı yamacında baraj gölüne daha yakın bir konumda olan başka küçük bir alanda bulunmaktadır. Kantara köyünden eski Fırat Nehri'ne bakıldığında, doğudaki yamaçta yer alan yerleşme yeri Nevali Çori I, batıdaki yerleşme yeri ise Nevali Çori II olarak adlandırılmıştır. Çayın doğu yamacındaki yerleşmenin 2 m. kalınlığında kültür dolgusuna sahip olduğu ana toprağa inilerek saptanmıştır. **(Çizim 12)**

Kantara Vadisi'nin Türkçe “ Hastalıklar Vadisi” anlamına gelen Nevali Çori adlı mevkisinin, yerleşme yeri olarak yalnız Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'da değil diğer çağlarda da tercih edilmesinin en büyük sebebi, olasılıkla çevrenin tatlı su kaynakları açısından zengin olmasıdır. Nevali Çori biçiminde yazılan bu adın aslı, farklı bir dilde “ Sülün Vadisi” demektir.¹⁵⁵

Kazılarda başlıca üç yerleşme evresi ortaya çıkarılmıştır: I – V arası evreler İlk Neolitik Dnem yerleşimlerini kapsamaktadır. Tek bir yapıyla temsil edilen Evre VI, çanak çömleği ile kesin olarak Son Neolitik Dönem'in Orta Halaf kültürünü yansıtmaktadır. Evre VII, Hassek kazılarından da tanıdığımız, İlk Tunç Çağ Ib I evreleriyle örtüşen, İlk Tunç Çağı Ib'ye ait yalnızca tek bir ev kompleksi tam olarak korunmuştur.

Nevali Çori'de “Ana yerleşme I” olarak tanımlanan son tarihöncesinin yerleşimi altında, 2 m dolgu kalınlığı olan İlk Neolitik Dönem'e tarihlenen beş yapı katı (I – V) saptanmıştır; ancak yerleşimin sol kıyısında bu dönem yalnızca iki yapı katı ile temsil edilmektedir. İki büyük yapının yanı sıra, 29 yapı ortaya çıkarılmıştır. Dikdörtgen planlı ve düzenli iç bölmeleri olan yapılar ayık düzende yerleştirilmişlerdir. Duvarlar kalın bir çamur tabakasıyla örülmüş kireçtaşından yapılmıştır. Dış duvarların genişlikleri 30 ila 60 cm. arasında değişir. I **(Çizim 13)** – IV yapı katları boyunca yapılar, Çayönü Çanak Çömleksiz Neolitik mimarisinde de olduğu gibi, aynı yerde, üst üste gelecek şekilde yenilenmiştir. Bir yapı terk edildiğinde, duvar yükselteleri azaltılarak düzletilmiş ve yeni yapı düzlemin üzerine oturtulmuş; bu nedenle yerleşimin yaşam süreci boyunca yapılar KKB\GGD' ya yönelik durumlarda korunmuşlardır. Bu sürecin tek istisnası, evrenin son yapı katındaki Konut I'dir. Ayırık yerleşme düzeni içinde yapılar, aralarında geçit gibi

¹⁵⁵ Umar, 1999: 7

açıklıklar bırakılarak, birbirlerine koşut olarak yan yana dizilmişlerdir. Dar girişli ön cepheler güneybatı ya da güneydoğudaki Kantara Vadisi'ne bakmaktadır.

Tabakalanmada “Alt Evre Çukurları (basal pist)” olarak tanımlanan çukurlar gibi “pişirme çukuru”na rastlanmıştır. Diğer yandan, oval ya da “U” biçimli ateş çukurları söz konusudur.¹⁵⁶ Saptanan konutlarda taban altı gömütler mevcuttur.¹⁵⁷

Nevali Çori, Güneydoğu Anadolu'daki en eski tapınak yapılarından birine sahiptir.¹⁵⁸ Tabaka I'de yapılan ve II'ye kadar yenileyerek varlığını sürdüren, terasın kuzeybatı ucunda, kareye yakın planlı büyük bir yapı bulunmaktadır. Ana hatları ve daha özenli yapısı ile iç düzenlemesi, onu dikdörtgen konutlardan ayırmaktadır. Yapının Tabaka I'de görülen duvar kalıntıları, bunun birçok kez yenilenmiş olduğunu göstermiştir. Yapının arka duvarı, yamaç eğimini düzelterek alt kotta bir düzlem elde etmek için, yamacı keserek içine giren 3 m. bir teras duvarı ile örülmüştür.¹⁵⁹

Kült binası II (**Şekil 20**), hemen hemen kare biçimli olup, 13,90x13,50 m.'lik boyutuyla 188 metrekare yüz ölçümüne sahiptir. Yan uzunluğu yaklaşık 14 m.'dir. İç kısmında çepeçevre taş sekiler bulunan yapının, ikisi merkezde olmak üzere, toplam 13 monolit taş payesinin “T” biçimli başlıkları bulunmaktadır.¹⁶⁰ Bunların arasında kalan sekinin üst kısmı taş levhalar ile kaplanmıştır. Girişi sağlayan güneybatı açıklıktan mekânın içine iki basamakla inilmektedir. Taban döşemesi terrazzo tekniğinde yapılmıştır ve bu tabanın ortasına, ardılı Kült Yapısı III'te olduğu gibi, iki dikme yerleştirildiği varsayılmaktadır. Güneydoğu duvarı boyunca uzanan 2,30 m. uzunluğundaki seki, 1,85 m.'de kesilmiş ve girişten görülemeyen bir niş oluşturmak üzere, geriye çekilmiştir. Bir ortostat parçasından oluşan podyum, olasılıkla anıtsal bir kült figürünün kaidesidir. Yapının seki ve arka duvarının içinde gömülmüş olarak, bir önceki kült yapısına ait olması gereken kireçtaşı bir heykelin parçaları bulunmuştur. Daha sonra yapılan bir yenilemede, doğu köşede yer alan “T” başlıklı, diğeri “ters L” ye benzeyen iki dikilitaşı olan taş seki üzerine, dikdörtgen bir podyum yapılmış ve büyük bir kuş heykeli, podyuma gömülmüştür.

¹⁵⁶ Hauptmann, 2007: 138

¹⁵⁷ Hauptmann, 2007: 139

¹⁵⁸ Köroğlu, 2006: 41

¹⁵⁹ Hauptmann, 2007: 140 – 141

¹⁶⁰ Hauptmann, 1997: 1343

Bunu izleyen Kült Yapısı III (**Şekil 21**) (H 13 C) bir önceki yapının hala ayakta duran duvarlarının hemen içine yapıldığından, iç alanı küçülerek 155 metrekare'ye inmiş olan yapının boyutları 12,10x12,80 m.dir.¹⁶¹ Terrazzo taban, taş banklar ve taşıyıcı direklerin oluşturduğu esas taslağın değişmediği görülmektedir. Taş bankın monolitik taş levhaları arasında yer alan on payenin yanı sıra, giriş bölümüne iki paye daha eklenmiştir. Bu yapıdaki farklılık, ziyaretçilerin arka duvardaki kült nişini, yükseklikleri 3 m.'yi bulan payeler ardından, doğrudan görebilmelidir. "T" başlı monolit paye, stilize insan kabartmalarıyla bezenmiş bir betimleme olup yüksekliği 3 metreyi aşmaktadır.¹⁶²

Yeniden döşenen iç odadaki eski terrazzo taban kullanılmaya devam etmiştir. Duvarlarda içine gömülmüş olarak, önceli II'nin kalıntıları olabilecek, kullanılmış taşların dağınık parçaları bulunmaktadır. Kireçtaşından yapılmış, yılanlı baş nişin arka duvarına yerleştirilmiştir. İki yapının arkasındaki süreklilik, olasılıkla sihir ve büyü gibi inanç simgelerinin bir yapıdan diğerine aktarılmış olduğunu düşündürmektedir.

Kült Yapısı III'ün tepesindeki yamaçta doğrudan anakayanın üzerine yapılmış olan "U" biçimli bir yapının kalıntıları vardır. Kütlesel yapısı ve seçkin konumu, yerleşmenin kutsal kesimine ilişkin başka bir yapıyı temsil ettiğini gösterir.

Her iki anıtsal yapının inanç sistemiyle ilgili törenler için yapılmış olduklarını ve yerleşme için büyük önem taşıdıklarını, yalnızca bunun ayrıcalıklı konumundan değil, içlerinde bulunan sanatsal öğelerin niteliği, anıtsallığından da anlaşılmaktadır.¹⁶³

Nevali Çori ve Göbekli Tepe mimarisinin temel unsurunu, "T" biçimli dikilitaşlar oluşturmaktadır. Bu buluntu grubuyla, Yukarı Mezopotamya dışında başka kültürde görülmeyen tarzda bir sembol söz konusudur. T biçimli dikilitaşlar, stilize edilmiş insanı sembolize eden yani antropomorfik eserlerdir. T biçimiyle anlatılmak istenen gövde, omuzlar ve kollar değildir; aksi halde burada başarısız insan tasvirleri söz konusu olurdu. Dikilitaşların T biçimini oluşturan bölümü, başı,

¹⁶¹ Hauptmann, 2007: 142

¹⁶² Hauptmann, 1998: 125

¹⁶³ Hauptmann, 2007: 143

uzun gövdesi ise vücudu temsil etmektedir. T biçimli dikilitaşların, antropomorfik anlamları konusunda düşünceler, her türlü kuşkudan arındırılmalıdır.

Nevali Çori’de terazzo yapısı kazısında bulunan iki merkez T biçimli dikilitaş ile bu buluntu grubunun, antropomorfik anlamı açık bir şekilde ortaya çıkarmaktadır.¹⁶⁴

Anıtsal yontuculuk, tümüyle özel yapılar ile bağlantılıdır. T biçimli antropomorfik dikilitaşların düz bir çatıyı destekleyici öğeler olduğu varsayılsa bile, yumuşak kireçtaşından yapılmış 11 heykel, yapıların özel önemini kanıtlar. Konut 3’teki podyumdan gelen biri dışında bütün heykeller daha sonraki Kült Yapıları II – III’de duvar içlerine, uygun biçimde “gömülü” şekilde devşirme malzeme olarak bulunmuşlardır.

Gerçek boyutlardan daha büyük dazlak bir başın (yak.37 cm) kulakları belirgindir ve yüzü kırık olarak bulunmuştur; arkasında çöreklenmiş bir yılan betimlemesi vardır (**Şekil 22**). Bu heykel Kült Yapısı II’nin (H 13 B) nişine konmuş olan büyük bir kült figürüne ya da stele ait olmalıdır. Ereksiyon halindeki phalluslu figürleri temsil eden bu gibi insan biçimli ”heykel”lerin varlığı, Göbekli Tepe’de yüzeyde bulunan ve bir erkeğin gövdesinin üst bölümünü gösteren kaba heykel ile kanıtlanmaktadır. Nevali Çori’de bulunan heykeller içinde; başındaki güzel işlenmiş yılan figürü, erkek başlı bir kuş biçimli, bir dikilitaşın ön yüzü, bir kuşun pençeleri arasında olduğu açıkça görülen olasılıkla büyük bir kadın başı (**Şekil 23**), insan başı üstünde hayvan ya da kuş motifi, aynı zamanda kaba taş heykeller vardır.

Heykel gibi üç boyutlu olarak biçimlendirilmiş akbaba benzeri bir kuşun kuyruğundaki çiviler kült yapısının duvarına takılmış hayvan biçimli tılsım simgesi olarak işlev görmüş olabileceğini düşündürse de, yine bileşik bir figüre ait olması da mümkündür. Gagası olmadığı için, hayvanın bir akbaba olarak tanımlanması kuşkuludur.

Kireçtaşı teknedeki kabartma bir friz farklı boyutlardaki maske benzeri yüzü olan iki insan figürü betimler. Dinamik sahne, “dans eden iki adamın bir kadını kavraması” olarak yorumlanmıştır. Kenarlarda tanımlanamayan başka figürler de bulunmaktadır.

¹⁶⁴ Hauptmann ve Schmidt, 2007b: 28-29

Yüksek bir kabartma, kurbağa gibi bir canlıya benzeyen, olasılıkla bir insan figürünün üst bölümünü gösterir. Kireçtaşı teknedeki kaplumbağa benzeri figür gibi, bu motifte çoğu kez, bir toplumun çoğu kez üremeyi güvenceye alması ya da güvenli doğuma ilişkin olarak, doğurganlığı yansıttığı şekilde yorumlanmıştır. Başka bir antropomorfik betimleme, T biçimli bir dikilitaş başının parçası olduğu açıkça anlaşılan kireçtaşı bir levhanın üzerine kazınmıştır. Burada ağızları açık üç stilize figür kaçarken betimlenmişlerdir. Devinim dolu bu istisnai sahne, bir avlanma olayını betimliyor olabilir.¹⁶⁵ **(Şekil 24)**

Yontmataş Endüstrisinde Nevali Çori yontucuları, hammaddelerini çevredeki çakmaktaşı yataklarından sağlamış; zeytin yeşili ve koyu kahve renkli iyi kalite çakmaktaşıdan, çift vurma düzlemlili teknikleriyle çeşitli uçlar ve tarım aletleri geliştirmişlerdir. Avcı ve tarımcı Nevali Çori topluluğunun besin ekonomisine delil sağlayan, Byblos tipi uçlar, silika parlaklığı izleyen dilgiler, orak bıçaklarının yanı sıra kazıyıcılar, kalemler, bulunan yontmataş endüstrisi ürünleridir.

Sürtme Taş Endüstrisinde, Küçük yassı baltacıklar, kireçtaşı kâseler ve dibekler, kuvarsitten vurgu taşları gibi kaba taş aletlerin yanı sıra gene taştan yapılmış süs nesnesi olarak kullanılan boncuklar ve bilezikler vardır. Tapınak yapısının moloz taşları arasında ve çevresinde kireçtaşıdan panter, ayı, yabani domuz, at, kuş, akbaba gibi hayvanların yanı sıra doğal ve stilize insan başları ve kireçtaşı ve kilden yapılmış heykelcikler bulunmuştur. Ele geçen 179 tane erkek heykelciği ise bazen bir şeye sarınmış gibi ayakta durmaktadır. **(Şekil 25)** Ayrıca yerleşmede yapılan analiz sonucunda, ısıtılarak dövülmüş bakır boncukları bulunmuştur.¹⁶⁶

Bitkisel ve hayvansal kalıntılar bize o zamanlar uygulanan ekonomiye ilişkin ipuçları verir. Kültüre alınmış bitkiler arasında en sık görülen einkorndur; onu iki taneli buğday izler. Arpa yalnızca yabanıl olarak bulunmuştur. Baklagiller, mercimek, nohut, karaburçak ve baklanın yanı sıra diğer baklagiller ile temsil edilir. Beslenme şamfıstığı, badem ve üzüm toplamanın yanı sıra başka yabanıl otların ve kıvılcı buğdayın toplanmasıyla tamamlanıyordu.

¹⁶⁵ Hauptmann, 2007: 144 -146

¹⁶⁶ Harmankaya vd., 1997: Nevali Çori

Nevali Çori’de yaşayanlar, tahıl ve baklagiller ile gelişkin bir tarım yapmaktaydı. İnsan kemikleriyle yapılan bir izotop analizine göre Nevali Çori’de yaşayanlar bitkisel yiyecekleri tüketerek beslenmektedir. Ancak, yongalanmış taş endüstrilerinde av silahlarının yüksek oranda bulunması, beslemede avcılığın rolünün de göz ardı edilmemesi gerektiğini gösterir. Hayvan kemikleri arasında en çok görülen kemikler; ceylan, boğa, domuz, koyun ve eşek, geyik, keçi, kızıl tilki gibi av hayvanlarına aittir.

Nevali Çori’nin I-V (İlk ve Orta Çanak Çömleksiz Neolitik B) tabakalarındaki İlk Neolitik yerleşmenin, Çayönü’ndeki mimari gelişmeyle karşılaştırıldığında, Nevali Çori Tabaka I’in başlangıcını Çayönü’nün ikinci evresiyle aynı zamana tarihler. Bu da Izgara Planlı Yapılar alt evresinin sonlarıdır. Daha sonra Kanallı Yapılar Evresiyle devam ederek Taş Döşemeli Yapılar alt evresinin sonuna ya da hatta Hücre Planlı Yapılar alt evresinin başlarına, yani dördüncü evreye kadar sürer. En yakın benzerleri Kuzey Suriye ve Levant Çanak Çömleksiz Neolitik B evresinde bulunan çakmaktaşı buluntu topluluğu, kökeninin Nevali Çori V içinde olma olasılığını ortadan kaldırmaz ise de, Çanak Çömleksiz Neolitik B son evresinin başlarında burasının bir süre için terk edilmiş olduğu söylenebilir. Tabaka I/II için uyarlanmış MÖ. 8.550 – 7.950 tarihlerini veren radyokarbon örnekleri, Çayönü’nün erken tarihleriyle örtüşür, yani Nevali Çori’deki yerleşme Son Çanak Çömleksiz Neolitik A evresi içinde başlamış olabilir.¹⁶⁷

5.4.3.3 Gürcütepe

Şanlıurfa şehrinin güneydoğu ucunda yer alan ve Gürcütepe olarak adlandırılan Neolitik Dönem’e ait yerleşme yeri, dört adet çok basık ve yayvan tepe topluluğundan oluşmaktadır. Urfa’da bulunan su kaynaklarından başlayıp, güneydoğu yönünde Harran Ovası’na doğru ilerleyen dere yatağı boyunca sıralanan tepeler, doğudan batıya doğru olmak üzere Romen rakamlarıyla numaralandırılmıştır.¹⁶⁸ (Şekil 26)

¹⁶⁷ Hauptmann, 2007: 148-149

¹⁶⁸ Schmidt, 2007b: 96

Gürcütepe, Henry Wright tarafından 1994 yılında tespit edilmiştir.¹⁶⁹ Harald Hauptmann tarafından “Urfa Projesi” kapsamında, Şanlıurfa Müzesi işbirliği ile 1995 yılında kazısına başlanmış,¹⁷⁰ on yıl sürmesi planlanan kazılara 1997 yılında son verilmiştir.¹⁷¹

Gürcütepe I yerleşmesinde yüzeyinde Çanak Çömlekli Neolitik Dönem malzemesi ele geçirilmiştir. Gürcütepe II’de bulunan dökme kerpiç yapılardan Gürcütepe I’de hiçbir ize rastlanmamıştır. Çok sayıda çukur vardır ve bunlardan bazılarının altı yiyecek kavurmak için çakıl taşlarıyla döşenmiştir. Kazılan alan yerleşim tabakasıydı, sadece merkezi ocak yeri ile birlikte bulunan kerpiç platform bir mimari yapıya işaret ediyordu, fakat ne sınırları belirgin bir duvar, ne diken örgü duvar ya da hatıl deliği bulunamamıştır. Beklenildiğinin tam tersine tarım toprağının altında, yani daha derin tabakalarda çanak çömlek buluntuları çıkmamıştır. Gürcütepe I’in yüzeyinde Neolitik Çağ buluntuları toplandığından dolayı, burada Çanak Çömleksiz Neolitik B’den (PPNB) Çanak Çömlekli Neolitiğe (PN) geçişin olduğu evreyi bulunacağını düşündürmüştür. Ancak söz konusu döneme ait evrelere rastlanılmamıştır.

Gürcütepe II’de ise Urfa’nın eski su şebekesi yer almaktadır. Bu nedenle höyüğün kuzey yamacında oluşan su yarıklarında Taş Çağı tabakalarını görmek mümkündür. Bu mini vadi profilinde kerpiç duvarları, tabanları, çukurları görülmüştür. Bunun yanı sıra yıkanmış çakmaktaşı ve obsidyen aletler “büyüklüklerine göre ayrılmış” bir şekilde ele geçirilmiştir. Bu nedenle kazılar ilk olarak bu alanda yapılmıştır. Kazı çalışmaları sonucu ilk olarak Geç Antik Dönem’e ait, içinde mezar hediyesi olmayan, üstünü kapatmak için çatı kiremitleri kullanılmış mezarlar ortaya çıkarılmıştır. Mezarlar taş temel üstüne dökme kerpiç duvarla yapılmış dört köşeli büyük yapıların içinde açılmıştı. Dökme kerpiç yapılar tespit edilmiştir. Tespit edilen planlar küçük mekânlı evlerin varlığına işaret ediyordu. **(Şekil 27)**

Yapılardan birine ait duvarların kalınlığı 1,4 m.’idi. Duvarların kısmen dikkati çekmesi için büyük taş levhaların kullanılması, burada da bir ikamet mekânı

¹⁶⁹ Schmidt, 2007c: 84

¹⁷⁰ Schmidt, 2007c: 85

¹⁷¹ Kürkçüoğlu, 2002: 98

yerine, özel bir yapıyı akla getirmektedir. Ancak bu yapıdan sadece geriye bir köşe kaldığı için işlevi konusunda kesin sonuca varılamamıştır. Kazıda çanak çömlek bulunmadı, ama buna karşın su oluğundaki buluntuların da önceden gösterdiği gibi çok sayıda taş alet ortaya çıkmıştır.

Gürcütepe II şimdiye kadarki çalışmalara göre suya ve tarım alanlarına yakın, genel yaşam birimlerine ve tek tük özel yapıya sahip ilk Neolitik yerleşme tipine uymaktadır.¹⁷²

Gürcütepe III ve IV yerleşimlerinde yapılan araştırmalar sonucu Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlendirilmişlerdir. Gürcütepe’de ele geçen buluntular zengin çakmaktaşı ve obsidyen alet endüstrisinde, başta büyük Byblos ok uçları olmak üzere, Palmyra¹⁷³ uçları ve Çayönü aleti adı verilen tipler bulunmaktadır. Buluntular arasında taştan yapılmış baskı mühür, üzerindeki motiflerle mühür sanatının en erken örneklerinden biridir. Fauna, yabani hayvan türlerinin olduğu gibi evcil hayvan türleri örneklerini de kapsamaktadır. Gürcütepe höyükler topluluğu, çiftçi yaşam ve yerleşim düzenini ortaya koymaktadır. Bu dönemde artık, Göbekli Tepe’nin avcılığa dayalı dünyası unutulmuş ve anlamını yitirmiştir.¹⁷⁴

5.4.3.4 Akarçay Tepe

Akarçay Tepe, Şanlıurfa İli, Birecik İlçesi Mezra Beldesine bağlı Akarçay Köyü’nün hemen yanında ve kısmen altında yer alır. (**Şekil 28**)

Akarçay Tepe, Karkamış ve Birecik Barajlarının taşkın ve etkileme bölgesi içinde kalan alanlarda, 1989 – 91 yılları arasında Guilermo Algaze başkanlığında bir ekip tarafından yapılmış olan yoğun yüzey araştırması sırasında saptanmıştır.¹⁷⁵ 1998 yılında ODTÜ, Tarihsel Çevre Araştırma Merkezi Ilısu ve Karkamış Baraj Projesi kapsamında ikinci kez ziyaret edilmiş, aynı yıl İstanbul Üniversitesi Prehistorya

¹⁷² Schmidt, 2007c: 86 – 88

¹⁷³ Palmyra, Or ta Suriye’de bulunan bir sit alanı.

¹⁷⁴ Schmidt, 2007b: 98

¹⁷⁵ Balkan-Atlı vd., 1999: 63

Anabilimdalı üyelerinden oluşan bir ekip tarafından höyük üzerinde toplama yapmak amacıyla bir başka araştırma gerçekleştirilmiştir. İlk kazı kampanyası, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Anabilim Dalı, Barcelona Otonom Üniversitesi ve Tsukuba Üniversitesi'nden oluşan karma bir ekip tarafından gerçekleştirilmiştir.¹⁷⁶

Akarçay Tepe de kazıldığı kadarıyla en eski yerleşme, MÖ 8.binyılın (uyarlanmış) hemen başına tarihlenir. Bu en eski yerleşme tabakalarına, höyüğün yalnızca doğu kesiminde ulaşılmıştır. **(Çizim 14)** Akarçay Tepe'ye, bitkileri kültüre alma, hayvan evcileştirme, taş duvar örme ve kerpiç yapımı gibi bilgilerle gelen ilk yerleşikler, Su Deresi üzerindeki terasa yerleşmişlerdir. Ortaya çıkarılan en eski yerleşme tabakası olan Tabaka II, ızgara planlı bir yapı ile temsil edilmektedir. N olarak adlandırılan yapı **(Şekil 29)**, birbirine paralel şekilde dizilmiş, dört taş sırasından oluşmaktadır. Duvarlar; orta ve küçük boy kireçtaşıyla, kuru taş tekniğinde yapılmıştır. Kazılan alanın sınırlı, üstteki tabakaların ise henüz kaldırılmamış olması nedeniyle ızgaraların bir yapının bir bölümü mü, yoksa bağımsız bir yapı mı olduğu şu an için belirsizdir. Bir sonraki tabakada, taş temel üzerine kerpiç duvarlı, dörtgen planlı bir yapı görülür; AB yapısı. Halen kazılmaktadır ve yalnızca güney bölümünden bilinmektedir. Bunun üstündeki tabakada, yine ızgara planlı bir yapı olan M yapısı yer almaktadır. Izgaralar bu kez hem malzeme hem boyut açısından da önceki ızgara planlı N yapısından ayrılır. İki çift, birbirine paralel uzanan kerpiç duvarlardan oluşan M yapısı, bu kez hemen güneyinde yer alan dörtgen planlı taş temelli L yapısı ile ilişkilidir.¹⁷⁷

10. ve 11. tabakalarda bir dizi çukur ve taşlarla çevrelenmiş direk yerleri mevcuttur. 0.15 – 0.20 m. çapındaki direk çukurları belli bir düzen göstermemekle birlikte, hafif çatı yapısına sahip mekânları işaret etmektedir. Söz konusu tabakaların kısıtlı bir alanda ortaya çıkarılması ve sağlam koruna gelmiş mimari öğelerin yokluğu bu alanın kullanımı ile ilgili daha kesin veriler elde edilmesini engellemektedir. Bununla birlikte ele geçen malzemin çoğunluğunu, yontmataş endüstrisi ürünleri ile hayvan kemikleri oluşturur. Çanak çömlek yoktur, taş alet

¹⁷⁶ Arimura vd., 2001: 309

¹⁷⁷ Özbaşaran ve Molist, 2007: 180

özellikleri Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem özelliklerini işaret eder.¹⁷⁸ N, AB, M ve L yapılarının ait olduğu 11'den 9'a kadarki tabakalar, burada bulunan yontmataş endüstrisi ürünlerinin tipolojik ve teknolojik özelliklerine bağlı olarak, Çanak Çömleksiz Neolitik B evresinin orta aşaması sonu (Orta PPNB) tarihlendirilebilir. Arada herhangi boşluk bulunmaksızın bunları izleyen tabakalar, Tabaka 8 – 7, Akarçay Tepe'de en yoğun ve en geniş alanlarda araştırılmış ve halen kazısı devam eden tabakalardır. Bu nedenle, yerleşme düzeni ve mekânsal düzenlemeler önceki evreye oranla daha iyi bilinmektedir. Tabaka 8 ve 7'de en azından altı yapı, tümüyle ortaya çıkarılmıştır. Genel özellikleri, “plan ve yapı malzemelerinde çeşitlilik” olarak özetlenebilir: tek mekanlı yapılar, çok mekanlı\hücre planlı yapılar; tümüyle taş, taş temelli kerpiç duvarlı yapılar gibi çeşitlenmelerin tümü aynı yerleşim evresine ait tabakalarda bulunmaktadır.¹⁷⁹ Taban üstü kül çukuru (7. tabaka), taş yapı kalıntıları (8. tabaka) ve döşeme (9. tabaka) gibi yapısal öğeler, açık alanda yürütülmüş kimi faaliyetlerin kanıtlarını oluşturmaktadır.¹⁸⁰ Tabaka 8 ve 7'nin mekânlarına bakıldığında, tek mekânlı yapılardan birisi olan C yapısı, korunmuşluk düzeyi ve diğer yapılar tarafından çevrili açık bir alanın ortasında bulunan konumu açısından öne çıkan bir yapıdır. Duvarlar tümüyle kireçtaşındandır; kuru taş tekniğiyle örülmüştür ve kazıldığı kadarıyla 1,60 m. yüksekliğe kadar korunagelmıştır. Bu yapının eski yapı evresine ait, batı duvarında dışa açılan bir kapısı bulunmaktadır. Kapı girişi olasılıkla iç avlu olarak kullanılan, alana açılır. Yapının ikinci yapı evresinde kapı, iri bir taş blok ile kapatılmıştır.¹⁸¹

R, T ve G yapıları, aynı tabakalara ait çok mekânlı yapılardır. Doğu-batı yönünde uzanan yapılardan ilk ikisi batıda kısmen tahrip olmuştur. T yapısı, taş temel üzerine inşa edilmiş kerpiç bir yapıdır. Ortaya çıkarılan 11 mekân, üç sıra üzerinde tasarlanmıştır; üç kanatlı yapı planlarını çağrıştırır. Büyükçe mekânlar orta sırada, daha küçük, hücre benzeri mekânlar her iki kenarda yer alır. Odaların bazıları sıkıştırılmış toprak tabanlıdır. Duvarlar sıvalıdır. Bir mekanda ortaya çıkarılan ve doğu duvarına bitişik, küçük bir platform, çok nadir görülen iç yapı öğelerinden

¹⁷⁸ Arimura vd., 2001: 310

¹⁷⁹ Özbaşaran ve Molist, 2007: 180

¹⁸⁰ Arimura vd., 2001: 311

¹⁸¹ Özbaşaran ve Molist, 2007: 180

biridir. T yapısı geç evresine kazılmış, iki evreli yapıdır.

Aynı alanda, kerpiçten yapılmış ikinci yapı, çok odalı G yapısıdır ve C'den, çok dar bir boşlukla ayrılır. Batı duvarındaki payanda görünümlü kerpiç bölmeler iç mekanı üç kısıma ayırır. G yapısında iki evrelidir; ortaya çıkarılan geç evresinde taban üzerinde olasılıkla hasır kullanımına işaret eden organik izler rastlanmıştır.

Çok mekânlı, taştan bir başka yapı R yapısıdır; orta ve küçük boy kireçtaşlarından yapılmıştır. Planı; ortada büyükçe merkez avlu ile bunu çevreleyen, hücre benzeri küçük odalardan oluşur. Kuzeyinde, dış duvarları boyunca, bu yapı planları tipik bir özellik olarak görülen ek duvar yer alır. Bu tür dış duvarlar, yapının ana duvarlarından daima daha alçaktır; kullanılan taşların çeşitliliği ilginçtir. Yapının ana duvarlarının inşasında yalnızca kireç taşı tercih edilirken, seki ya da destek duvarı görünümündeki bu dış duvarlarda bazalt, kireçtaşı, çay taşı ve kimi zaman da çakmaktaşı blokları kullanılmıştır. Akarçay Tepe'de kireçtaşı kullanımı, Çanak Çömleksiz Neolitik mimari için tipiktir ve adeta dönem belirleyicisidir.

Bir diğer çok odalı yapı, planı R yapısına benzeyen Y yapısıdır. Y yapısı, ortada uzun bir ana mekân ve bunun iki yanına sıralanan daha küçük mekânlardan oluşur; yapının güney kanadı üzerine, farklı boyutlarda, dört küçük mekân, doğu kanadında ise üç odası bulunur. Y yapısının kuzey ve batı bölümlerinin neredeyse tamamı geç tabakalar tarafından tahrip edilmiştir.

Tabaka 8 ve 7'nin mimari kalıntılarına genel olarak bakıldığında belirli bir düzen görülür. Yapılar, ortak kullanıldığı düşünülen açık alanların çevresinde yer almaktadır. Diğer bir deyişle, yapılarla çevrili açık alanlar ortak kullanım alanlarıdır. Yapılar birbirlerinden bağımsız, ayrı ayrı konumlanmışlardır. Açık alanlar, dolgu özelliklerine bağlı olarak, günlük işlerin yapıldığı iç avlular olarak yorumlanabilir. Ateş çukurları, pişirme çukurları, kül ve çöp çukurları bu alanda yer alır. Böylesi açık alanlardan biri olan AM, kuzeyde bir taş duvar ile sınırlanmıştır; mekanın ortasında bir ateş yeri bulunur. Bu alanın batısındaki mekan, AK, T, C ve R yapılarıyla çevrili bir başka ortak alandır. Doğudaki, balıksırtı duvar, mekânı ikiye böler; işlevi olasılıkla C yapısına girişin önündeki boşluğu sınırlamak, ayırmak, belki de korumaktır. Kuzeyden ve batıdan G, C ve R yapılarınca çevrelenen diğer açık

alan da, söz konusu yapılar tarafından kullanılmış olması gereken çok sayıda çöp ve kül çukuru ile günlük kullanım dolguları içermektedir.

Tabaka 6, önceki tabakalarda ortaya çıkarılan hücre planlı yapılar¹⁸² ile karşılaştırıldığında benzer özellikler gösteren K yapısı ile temsil edilir. Her iki plan arasındaki fark iç mekan bölümlenmesinde yatar. K yapısı doğu – batı yönünde üç sıra, kuzey – güney yönünde üç sıra halinde dizilen ince uzun, küçük boyutlu mekânlarda simetrik bir planı sergiler. Bu yapıların özelliği olan dıştaki ek duvar bu yapıda da vardır ve yapının batı uzun duvarı boyunca yer alır. Yapı malzemesi ve inşa teknikleri önceki tabakadakilere benzemektedir. Aynı anlayışla yapılmış bir başka dış duvar yapının güney duvarında görülür; bu kez yalnızca orta boy bazalt bloklar kullanılmıştır.¹⁸³

K yapısı, hücre benzeri küçük mekânlarında ortaya çıkarılan nitelik ve nicelik bakımından çeşitlilik gösteren buluntularıyla sıra dışı bir örnek oluşturur. K1 mekanında üç hayvan heykelciği, bir taş kap parçası, üç ağırlık taşı ve kazı\çizi bezemeli bir kireç taşı bulunmuştur. K3 mekanı iki kemik alet, bir taş kap, iki ağırlık taşı ve bir boncuk; K6 odası iki kazı\çizi bezemeli taş; K7, bir öğütme taşı ve iki sapan taşı içermektedir. Buluntu dağılımı belli bir görüntü ya da belli bir farklılaşma göstermez. Ancak, malzeme çeşitliliği ve toplumdaki faaliyet alanlarını, zanaat çeşitliliğini işaret etmesi açısından önemlidir. Dahası, bu malzemelerin ister günlük kullanımına yönelik olarak isterse daha sonra kullanmak amacıyla olsun yapının bu bölümünde saklandığını ve\veya depolandığını gösterir. Nesnelerin in situ durumda bulunuşunun yapıdaki kısmi yangına mı bağlı olduğu, yoksa topluluğun ortak yaşam, ortak kullanım anlayışında bir değişime mi işaret ettiği, yapı içi buluntu zenginliğiyle K yapısının özel bir yapı mı olduğu, halen çok yönlü olarak tartışılan konulardandır.¹⁸⁴ Ancak bu sorunların dışında, yapının ortaya çıkarılan seviyesindeki hücre tipindeki mekanlarının depolama veya üretim amaçlı olarak kullanılan zemin kat olduğu kâbul edilirse, bu durum, yaşam alanı olarak kullanılan ikinci katın

¹⁸² Hücre planlı yapı, mekanın aralarında küçük avluları olan, iki katlı yapılardır.

¹⁸³ Özbaşaran ve Molist, 2007: 181

¹⁸⁴ Özbaşaran ve Molist, 2007: 182

varlığını işaret eder. Nitekim duvarların kalınlığı iç bölümler, aynı dönemde bölgenin başka yerleşmelerinden de bilinen ikinci kat olasılığını güçlendirmektedir.

Kazısı devam eden ve 5 – 4 ve 3. Tabakaları kapsayan yerleşme evresine ait BA yapısı, batı yarısı neredeyse tümüyle tahrip olmuş, temel seviyesinde bulunmuş, dolayısıyla çok da iyi korunarak zamanımıza gelmemiş bir yapı olmakla birlikte, gerek Akarçay Tepe, gerekse Yakınoğlu Neolitik Dönem'i için çok önemli bir yapıdır. Yapı, 30 m².’den fazla bir alanı kaplar ve çok mekânlıdır. Höyüğün batıdan doğuya doğru hafif eğimli eski topoğrafyasını uyarlanarak, yapılmış yapının kuzeyi kare planlı iki küçük mekân ile son bulur. Uzun ve dar merkezi bir mekân ortadan ikiye bölünmüştür. Yapının batı kesiminde tahrip olmasına karşın tümleme çalışmaları ile, kuzeyde iki odanın bulunduğu, güneyde ise her biri üç odalı iki sıra ile toplamda sekiz mekanın olduğu düşünülebilir. Bu tip hücre planlı yapıların geniş bir çeşitlenmesini sergileyen Çayönü gibi başka yerleşmelerden de benzer planlar bilinmektedir.

BA yapısının tabanı bulunamamıştır; bununla birlikte yapının doğusunda ve güneyinde, çukurların, direk çukurlarının ve taş öbeklerinin bulunduğu yapı dışı açık alan tabanları, üzerindeki in situ buluntularıyla birlikte ortaya çıkarılmıştır. Dış tabanlar, hayvan kemiği parçaları, çakmaktaşı ve obsidyen kırıkları ve küçük çakıllarla karışık sert bir dolgu toprağına sahiptir. Yapının ve yapıya ait bu dış mekanların önemi, Akarçay Tepe’de bulunan ve en eski çanak çömlek parçalarının gerek yapı içindeki mekan dolgularında, gerekse dış mekan tabanlarında bulunmuş olmasıdır. Bu çanak çömlek parçaları, BA yapısını Akarçay Tepe’nin en eski çanak çömlekli evresine tarihlenmektedir.

BA yapısının yapım tekniği, yapı malzemesi, küçük, hücre benzer mekânları, yönü ve boyutu kendinden önceki Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem hücre planlı yapıları ile doğrudan ilişkilendirilebilecek benzerlikler göstermektedir. Bu özellikler yontmataş ve kemik endüstrisinin teknolojik özellikleri ile doğrulanmaktadır. BA yapısının içinde ve dışında bulunan çanak çömlek, yerleşmede “çanak çömleksiz yaşam tarzı” tüm öğeleriyle sürmekteyken gelmiş ve bu yeni girdi Akarçay Tepe’deki yaşamı bu aşamalar değişmemiştir. Çok az sayıda bulunması,

görünümünün Çanak Çömleksiz Neolitik'in özenli yapım taş kapları hatırlatır olması, bunların büyük olasılıkla Akarçaylılar tarafından yeni bir malzeme, bir prestij malzemesi gibi kabul edilmiş olduğunu işaret etmektedir. Akarçay Tepe'de Çanak Çömleksiz Neolitik'ten Çanak Çömlekli Neolitik'e geçiş evresidir.¹⁸⁵

Akarçay Tepe yontmataş endüstrisinde en çok kullanılan hammadde çakmaktaşıdır. Çakmaktaşının büyük bir çoğunluğu yerleşmenin yaklaşık 1 km. uzağındaki dağ eteklerinde bulunan kaynaklardan gelmektedir. Bu kaynaklarda çakmaktaşı farklı renkler ve dokular sergileyen yuvarlanmış yumrular veya tablasal plaketer durumunda gözlenmiştir. Ayrıca nehir yatağında sürüklenmiş çakmaktaşı yumruları Fırat Nehri teraslarında bulunmaktadır.

Yerel çakmaktaşı dışında, çok iyi kaliteli bir başka tür çakmaktaşının da kullanıldığı gözlenmektedir. Bu, çikolata renginde, homojen dokulu ve tebeşir korteksli bir çakmaktaşıdır. Yerleşmeye en yakın kaynak, 25 km kadar uzakta saptanmıştır. Bu cins çakmaktaşı sadece bazı aletlerde ve özellikle ok uçlarında gözlenmektedir.¹⁸⁶ Ayrıca bu çakmaktaşına ait yongalama ürünlerinin yerleşmede bulunmaması bu aletlerin ithal olduğu kanısını uyandırmaktadır.

Yerleşmelerin evreleri sürecinde hammaddeye giderek daha az önem verildiği gözlenmektedir. Yerleşmenin son evrelerinde kullanılan çakmaktaşı niteliği ilk dönemlere oranla daha çok kötüdür. Yongalama teknikleri ve üretim amacı yerleşmenin evreleri süresince farklılık göstermektedir; erken evrede dilgi üretimi yoğundur. İki vurma düzlemlili dilgi üretimi, dilgilerin %70'ni kapsamaktadır. Bu yongalama amacı çeşitli aletler; kalem, kazıyıcı, orak bıçakları için düzgün öncül parçalar elde etmektir. Yongalama yüzünün merkezinden elde edilen dilgiler doğal uçları nedeniyle özellikle Byblos tipi ok ucu¹⁸⁷ yapımında kullanılmışlardır.¹⁸⁸ **(Şekil 30)**

Akarçay Tepe'de ele geçen obsidyenlerin maskosropik incelemeleri sonucu

¹⁸⁵ Özbaşaran ve Molist, 2007: 183

¹⁸⁶ Arimura vd., 2001: 320

¹⁸⁷ Yakınoğu ele geçirilmiş, ön yüzü iki düzlemlili, arka yüzü alt tarafı sivri uçlu, üst tarafı hafif yontulmuş ok ucudur.

¹⁸⁸ Arimura vd., 2001: 321

Doğu Anadolu obsidyen kaynaklarına işaret ettiği, çok şeffaf kahverengi – gri bir obsidyen grubunun ise Orta Anadolu kaynaklarını anımsattığı söylenebilir. Akarçay Tepe'nin güneyinde ve Fırat Nehri kıyısındaki Tell Halula ve Dja'de yerleşmelerinde bulunan Orta Anadolu Obsidyenleri bu varsayımı desteklemektedir.¹⁸⁹ Akarçay'da bulunan obsidienlerin büyük bir çoğunluğunu ince dilgi ve dilgicikler oluşturur. Doğu Anadolu (Bingöl veya Van Gölü) kaynaklı yeşil obsidyen yüksek oranda bulunmaktadır. Kronolojik olarak yeşil obsidyen oranı hızla düşerken, kahve renkli opak obsidyenin çoğaldığı görülür. Küçük buluntular arasında kemikten yapılmış birkaç bız\çuvaldız ile iğne, spatula, kesici ve açkılama aletleri ayrıca kilden yapılmış; hayvan heykelcikleri (koyun, keçi, yaban domuzu veya sığır?) ya da stilize olmuş kadın heykelcikleri ele geçmiştir. Kahverengi obsidyen azalırken ise yerini gri ve kahverengi gri obsidyen daha yoğunur. Daha sonra Kapadokya kökenli olduğu saydam obsidyenin çoğalmaya başladığı görülür; ancak diğer renkler yine azınlıktadır.¹⁹⁰

Akarçay Tepe'de Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait küçük buluntular arasında kemikten yapılmış birkaç bız\çuvaldız ile iğne, spatula, kesici ve açkılama aletleri ayrıca kilden yapılmış; hayvan heykelcikleri (koyun, keçi, yaban domuzu veya sığır?) ya da stilize olmuş kadın heykelcikleri ele geçmiştir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait ele geçen taş kaplar da ise ikisi minyatür kaplardır. Çoğu pembemsi beyaz ya da pembemsi devetüyü renklidir; pembe, gri ya da grimsi mavi damarlı oldukça iyi parlatılmıştır. Bezekli tek kap parçası ise çizik\kazıma çizgili bir bezemeye sahiptir. Kap biçimleri genelde düz dipli kase ya da tabaklardır.

Takılar arasında ise bu döneme ait basit yuvarlak, küçük silindirik ve oval biçimli boncuklar ele geçmiştir. Ayrıca kemikten kemer tokası Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeye ait buluntular arasındadır.¹⁹¹

Akarçay Tepe'de en eskisinden en geç evrelere doğru, avlanan hayvan türleri

¹⁸⁹ Arimura vd., 2001: 323

¹⁹⁰ Balkan-Atlı vd., 2004: 234

¹⁹¹ Arimura vd., 2001: 324

çeşitliliğinde belirgin düşüş görülür. Çeşitli av hayvanlarına (at, geyik, ceylan, domuz, tavşangiller, aslan ve köpekgiller) bağlı olan avlanma türü, son evrelerde ceylan avcılığına odaklanmıştır. Uygulanmakta olan hayvancılık yöntemlerine göre, genel olarak koyun – keçi sınıflamasında koyunun her durumunda egemen tür olduğu görülür. Sığır ve domuz ise sayısal olarak ikinci durumdadır.

Arkeobotani çalışmaları, PPNB dönem örnekleri ele alındığında farklı tahıl türlerine aittir; bunlardan 4'ü tarım alınmış, ikisi yabani ya da morfolojik açıdan tarıma alınmamış tahıllardan oluşur. Tanımlanmış türler, einkorn buğdayı, emmer buğdayı; kabuzsuz buğday ile tarıma alınmış iki sıralı kabuklu arpadır. Morfolojik¹⁹² olarak yabani tahılların da varlığı bilinmektedir. Baklagillere bakıldığında, bu dönem için tek bir tür görülür; acı bakladır. PPNB'de görülen tahıl kalıntılarındaki geniş morfolojik çeşitlilik, yabani tahıl türlerinin tarıma alınmış türlerle birlikte kültüre alındığına işaret etmektedir.¹⁹³ (Şekil 31)

Yerleşme kronolojik olarak M.Ö 9. binyıl ile 8. binyılı kapsar. Elde edilen veriler ışığında yerleşmede sürekliliğin var olduğu söylenebilir.¹⁹⁴ Akarçay Tepe, gerek Çanak Çömleksiz ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönemler açısından bölgede en uzun yerleşme silsilesi gösteren, gerekse PPN'den, PN'ye geçiş aşamasının kesintisiz izlenebildiği iki höyükten birisidir; bu bağlamda Neolitik Dönem'in anlaşılması için kilit yerleşmelerinden birisidir.¹⁹⁵

5.4.3.5 Bozova Yerleşmeleri

Şanlıurfa ilindeki yüzey araştırması, İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları kapsamın da, 1963 yılında Bruce Howe yönetiminde bir ekiple yapılmıştır. Yüzey araştırmaları sırasında yirmi bir buluntu yeri saptanmıştır. W. Higgins'in önerdiği bölgelerden iki buluntu

¹⁹² Balkan-Atlı vd., 2002: 297

¹⁹³ Balkan-Atlı vd., 2002: 298

¹⁹⁴ Arimura vd., 2001: 324

¹⁹⁵ Balkan-Atlı vd., 2004 : 235

yeri, yani Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası, daha sonra kazı yoluyla Bruce Howe denetiminde incelenmiştir.

5.4.3.5.1 Söğüt Tarlası

Şanlıurfa ili Bozova İlçesinde 1964 yılında Bruce Howe başkanlığın da kazıya Söğüt Tarlası mevkiinde başlanmıştır. Söğüt Tarlası, ilçe merkezinin 2 km. güneybatısında, yaklaşık olarak 50x90 m. boy 2 – 3 m. yükseklikte, küçük alçak höyüktür. Adını kuzeybatısındaki gölün kıyısında yetişen söğütlüğün güneyine rastlayan tarladan almaktadır.

Söğüt Tarlası'ndaki höyüğün kazısında, 5x5 m. boyunda açılan dördül açmada, yaklaşık 2,50 m.'de ana kayaya inilmiştir. Değişik derinliklerde bazı taş kümelerine rastlanmakla beraber, yapısal nitelikte oldukları söylenebilecek kanıtlar ele geçirilememiştir. Höyük dolgusunun üstteki 1 m.'lik kısmında, Amuk F evresinin Kuzey Uruk ya da Gavra tipleri türünden oldukça bol miktarda çanak çömlek bulundu. Dolgunun geri kalan kısmında sadece işlenmiş çakmaktaşı buluntuları ele geçmiştir. Bruce Howe dipteki, yani 1,50 m. derinlikte çanak çömlek öncesi malzemeyi, bazı minik aletleri de kapsayan bir dilgi işçiliği (Lama endüstrisi) olarak tanımlanmakta ve bunun, çanak çömleğin bulunduğu, daha yukarıdaki evre ile hem benzerlikler, hem de ayrılıklar gösterdiğini belirtmektedir.¹⁹⁶

Buluntu topluluğunun içinde, sayıca az da olsa bazı ok uçlarının varlığı, bu Epi - Paleolitik yerleşmenin Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme (PPNB) kadar varlığını, belki de kesintili olarak sürdürmüş olduğunu düşündürmektedir.¹⁹⁷ Ele geçmiş yontmataş buluntularının, ilk üretimciliğe geçiş evresine yerleştirilme eğilimi vardır ve burası M.Ö. 10.000 – 8000 yılları arasına tarihlenmektedir.¹⁹⁸

¹⁹⁶ Çambel ve Braidwood, 1980: 12

¹⁹⁷ Hauptmann, 2007: 135

¹⁹⁸ Kartal, 2007: 243

5.4.3.5.2 Biris Mezarlığı

Biris mezarlığındaki ikinci kazı yeri Söğüt Tarlası'nın 1 km. kadar güneyinde, taşlık, kayalık bayırda ve önüne bent çekmek suretiyle suları şişirilmiş bir pınarın oluşturduğu küçük bir gölün hemen batısındadır. Söz konusu bayırın üzerinde, yaklaşık olarak 25x125 m. boyunda ve göldeki su düzeyine oranla 4 – 5 m. yükseklikte, alçak uzunlamasına bir tepe, bir höyükçük uzanır. Bugün bu tepayı yakın çağa ait bir mezarlık kaplamaktadır. (**Şekil 32**) Gerek höyük, gerekse bayırın geri kalan kısımlarında serpinti halinde bol miktarda çakmaktaşı döküntüsü vardır ve bu döküntü göldeki suyun altına da kesilmeden uzanır.

Bruce Howe yönetiminde devam eden 15 gün süren kazıda; işlenmiş çakmaktaşı örneklerinin, muhtelemen mezar çukurlarının açılması yüzünden bol şekilde yüzeye yayıldığı gömütlük alanında, kazıdan önce yapılan yüzey toplamasını kontrol edebilmek amacıyla, işaretlenen alanda toplama yapıldı. Açılan açmalarda bazılarında yapı izine rastlanmadı, daha küçük olan açmada 1.80 m. derinliğe inilmiştir ve yamacın, son zamanlara ait olduğu anlaşılan kara toprak akıntısı içinde çanak çömlek kırıntıları ve işlenmiş çakmak taşı kalıntılarına rastlandı. Biris'teki tarihöncesi kalıntılarının, gömütlük yüzünden, karmakarışık hale gelmiş oldukları böylelikle anlaşılmaktadır. Bruce Howe, çakmaktaşı buluntularını, çok iyi bir çakmaktaşıdan yapılma, bol sayıda kalem ve kazıyıcı ile bazı minik taş aletlerini kapsayan bir dilgi işçiliği olarak tanımlamaktadır. Bu malzeme Söğüt Tarlası buluntularının alt kısmı ile benzerlikler gösterir ve Paleolitiğin sonlarına ait bir malzeme türü olabilir. Biris Mezarlığı'nın alt kısmındaki malzeme içinde çanak çömlek bulunmadığı halde, bunların Çayönü'ndeki çanak çömlek öncesi malzeme topluluğu ile ilgisi olmadığı sanılmaktadır.¹⁹⁹

Yontmataş öğeler arasında mikrolitler dikkate değerdir. Bu yerleşimde, özellikle de geometrik mikrolitler kullanılmış olup, bunların Kebarien tipte oldukları

¹⁹⁹ Çambel ve Braidwood, 1980: 12

belirtilmektedir. Hauptmann, özellikle Şanlıurfa çevresinin, Kebarian kompleksi boyunca Toros Bölgesi'yle ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Mikrolitlerin dışında; çeşitli saplı ok uçları, kazıyıcılar, taş kalemler ve çekirdekler ile yonga ve dilgiler ele geçmiştir (**Çizim 15**). Biris Mezarlığı buluntuları, Çayönü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yontmataş endüstrisine kesinlikle benzemez. Bu yerleşim yeri M.Ö. 10.000'e tarihlenmiştir.²⁰⁰

5.4.3.6 Şanlıurfa Yeni Mahalle – Balıklıgöl Höyüğü

Urfa'nın eski yerleşim yerlerinden biri olan Yeni Mahalle semti, kutsal olarak bilinen Balıklıgöl'ün yanında yer alır. Bu semti ikiye ayıran Yeni Yol Caddesi üzerinde bulunan bir kesitte, 1997 yılında Şanlıurfa Müzesi ve Harran Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nün işbirliği ile kısa süreli bir çalışma yapılmış ve yaklaşık 15 km.'lik bir alan incelenmiştir. Yapılan kazı çalışması sonucu kesitin Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait olduğu, buluntu ve analizler sonucu anlaşılmıştır.²⁰¹

Urfa eski kent merkezi; doğusunda Harran Ovası, batısında ve güneyinde Fatik Dağları, kuzeyinde Kaşmer Dağı ile çevrilidir. Harran Ovası ve etrafta bulunan platolara kuşbakışı bakıldığında, açıklığı güneye doğru uzanan at nalı şeklinde bir görünüme sahip olduğu anlaşılır. Kent merkezi de bu coğrafik şeklin tam olarak kuzeybatı köşesine yer almaktadır. (**Şekil 33**) Yeni Mahalle yerleşimin doğusu hafif eğimle Harran Ovası'na doğru yönelir. Ayrıca, yerleşimin güney ve batı kısmı, eski Karakoyun Deresi yatağı sayesinde bir nevi doğan bir bariyer oluşturmaktadır. (**Şekil 34**)

Yeni Mahalle'de üzerinde çalışılan toprak kesit, yaklaşık 15 m.'lik uzunluğa, yer yer 1 m. ile 2 m. arasında bir yüksekliğe ve 30 ile 70 cm. arasında değişen bir genişliğe sahiptir. Kesitte, tümü Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait 13 tabaka saptanmıştır. Yapılan çalışmalardan yerleşimin kuzeye doğru alçalan bir anakayanın üzerinde oturduğu anlaşılmaktadır. Kesitte gözlenen bazı tabanların üzeri açılmış ve

²⁰⁰ Kartal, 2007: 243

²⁰¹ Çelik, 2007: 165

ayrı katmanlarda dört ayrı “terazzo” türünde²⁰² taban saptanmıştır. Bu tabanların içine yerleştirilmiş ve biçim olarak söve taşına benzeyen, bazalttan taşlar görülmüştür. Tabakaların bazılarında çok yoğun yangın izleri gözlemlenmiştir.

Yeni Mahalle kesitinin üst kesimleri, bugünkü modern yapıların altında kalmış olup, üzerinde çalışılmış olan kesitin en üst bölümü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem içinde sona ermektedir.

Mimari açıdan terazzo tabanlar ortaya çıkarılmıştır. I. Terazzo taban özensiz yapılmıştır. Yaklaşık 3 – 3,5 m. uzunluğunda olan tabanın, kenar kısımları belirgin olarak açığa çıkarılmıştır. Bu tabanın güney kenarında düzensiz bir taş yığını bulunmaktadır. Bu yığının duvar olma ihtimali çok yüksektir. Ancak tabanın kuzey kenarında bu duvara koşut olarak başka bir duvara rastlanmamıştır. I. Terazzo, tabanı daha da sağlamlaştırmak altında bulunan çakıl döşeme ile beraber yaklaşık 25 cm.’lik bir kalınlığa sahiptir. Bağlı bulunduğu yapının planı anlaşılamamıştır. İlginç olan, bu tabanda 3 adet söve taşının yan yana bulunmuş olmasıdır. Aynı zamanda bu tabanın yüzeyinde yer alan tümsekler gözlemlenmiştir. Ayrıca I. Terazzo tabanın yaklaşık 50 cm. altında tamamen çakıldan oluşan bir kesit daha bulunmaktadır. Bu çakıl kesitin terazzo taban olduğunu söylemek güçtür.

II. Terazzo taban ise çok özenli bir işçilikle yapılmıştır. Üzeri pürüzsüz olan bu taban yuvarlak şekilde, yaklaşık 2 m. boyutundadır. Bu tabanın yarısı korunmuş olup bağlı bulunduğu yapının yuvarlak planlı olması muhtemeldir. Tabana dik bir şekilde ve olasılıkla yapının sınırlarını oluşturan terazzo sıvası da bulunmaktadır. Bu taban diğer tabanlara göre ince bir kesite sahiptir. Tabanın kalınlığı yaklaşık 2 cm. dir.

Yeni Mahalle kesitinin en üst tabakalarında bulunan III. Terazzo tabanın 1 m.’lik kısmı korunmuş olup, altında yer alan çakıl tabakası ile birlikte, yaklaşık 20 cm. kalınlıktadır. Son olarak kesitin en kuzey kesiminde, içine gömülü söve taşı ile ele geçen IV. Terazzo tabanın ise yine yaklaşık 1 m.’lik kısmı korunmuştur. Bu tabanın kalınlığı da yaklaşık 20 cm.’dir.

²⁰² “Terazzo” türü; kırmızı kireç boyası ile yapılmış tabanlardır.

Bazalttan yapılmış olan söve taşları 4 adet olup, terazzo tabanların içinde gömülü bir şekilde bulunmuştur. Bu taşların ortasında 10 – 12 cm. yarıçapında 3 – 5 derinliğinde oyuklar bulunur. Söve taşlarına tüm Neolitik yerleşimlerde rastlamak mümkündür. Bu tür taşlar mimari ile ilgili olup, kapı milinin altında yer alan ve genellikle özensiz yapılan taşlardır. Ancak 3 adet söve taşının güneydeki I. Terazzo taban içinde yan yana yerleştirilmiş olması, bunların söve taşı olarak kullanılmış olma olasılığını güçleştirmektedir. Bunların kapı için değil, direk altlığı olduklarını da düşünülmektedir. (**Çizim 16**)

Yeni Mahalle'nin hemen batısında bulunan Kızılkoyun Mahallesi'nde bir kaya mezarlığının içinde yer alan nişin duvarında, üzerinde geniş yiv bulunan bir stelin gövde kısmı bulunmuştur. Söz konusu örnek, her ne kadar Yeni Mahalle kesitinden ele geçmemiş olsa bile bu semtte “ T” biçimli bir stelin bulunmuş olması, bölgede Göbekli Tepe ile Nevali Çori, Karahan Tepe, Sefer Tepe, Hamzan Tepe gibi alanlardan bilinen yapı geleneğinin Urfa merkezinde de bulunduğunu göstermektedir.

Yeni Mahalle kesiti yontmataş buluntu topluluğu çoğunluğunu çakmaktaşları oluşturur. Ok uçları (**Çizim 17**), deliciler, ön kazıyıcılar, silikalı dilgiler ele geçmiştir. Çakmaktaşından yapılmış yontmataş aletlerin yanı sıra, az olarak obsidyen aletlerle de ele geçmiştir. Ayrıca kesitten ezgi taşları, havanelleri, yassı balta (**Şekil 35**), 1 taş kap, 1 kazı bezekli taş, kemik objeler, taş boncuklar ve hayvan kemiği de ele geçirilmiştir. Çalışılan kesitte çanak çömlektan yapılmış hiçbir buluntuya rastlanmamıştır.

Arkeobotanik analizler sonucu; yabani fıstık, badem, arpa, yabani buğday, bezelye, kültüre alınmış bitkiler tüketilmiştir.

Hayvan kemik analizleri sonucunda ise ceylan, yabani sığır, Asya yabaneşegi, yabandomuzu, kızıl tilki, tavşan, yabani koyun, 1 adet boz ayı, küçük kör fare, sıçangiller tüketilmiştir. Hayvan evcilleştirilmesi ile ilgili hiçbir buluntuya rastlanmamıştır.

Yenimahalle kesiti, “Dergah ve Balıklıgöl Çevre Düzenleme Projesi” sayesinde ortaya çıkmıştır. 1993 yılında yapılan hafriyat sonucu, bugünkü İbrahim Peygamber Makamı'nın kuzeyinde yer alan ve Yeni Mahalle'ye ait eski evlerin bulunduğu alanın altından ortaya çıkan 1,93 m. boyutundaki bir heykel (**Şekil 36**),

burada Neolitik yerleşmenin olduğunun ilk habercisidir. 1997 yılında ise yapılan kazı çalışmasıyla ele geçen buluntuların analiz sonucu, çalışılan kesitin Geç Çanak Çömleksiz Neolitik A evresinden Erken Çanak Çömleksiz Neolitik B evresine kadar iskân görmüştür.

Yeni Mahalle kesitinden ele geçen kömür örneklerinden sadece iki tane kalibre edilmiş radyokarbon analiz sonucu 11.270 ve 9.400 tarihlerini vermiştir.²⁰³

5.4.3.7 Karahan Tepe

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Şanlıurfa ilinin 63 km. doğusunda ve Tektek Dağları üzerinde yer almaktadır.

Yerleşim, 1997 yılında Harran Üniversitesi'nden Bahattin Çelik tarafından tespit edilmiştir. Yerleşimin en belirgin özelliği, ele geçirilen 266 adet in situ stellerdir.²⁰⁴ (**Çizim 18**)

Tepenin yüksekliği 705 m.dir. Yerleşimin bulunduğu doğu teras 680 m. yüksekliğe sahiptir. Tepenin güney ve batı yamaçlarında çok sarpdır. Kayalık olan yerleşim çoğunlukla doğu ve kuzey yamaçlarında oluşur. Yerleşmenin doğu kıyısında kayalık bir plato, kuzeyinde Keçili Tepe vardır.

Karahan Tepe'den çanak çömleğe dair bir buluntu ele geçmemiştir. Yüzeyden tespit edilen yontmataş buluntular arasında byblos ok uçları oldukça tipiktir. Obsidiyenin varlığına karşın, çakmaktaşı kullanımı geneldir. Buluntular dikkate alındığında Karahan Tepe, Göbekli Tepe'nin üst seviyeleri ve Nevali Çori III ile çağdaştır. Palmyra uçlar ve Çayönü aletlerinin olmamasına karşın, Karahan Tepe Orta Çanak Çömleksiz Neolitik B ile çağdaşlık gösterir.²⁰⁵

5.4.3.8 Hamzan Tepe

Hamzan tepe, Şanlıurfa şehir merkezinin 10 km. güneyinde, batı – doğu eğimli, erozyon sonucu oluşmuş, kalkerli anakayanın üzerinde yer alır. Yerleşim bölgesi, yüksekliği yaklaşık 600 – 700 metredir. ve bozkır özellikleri mevcuttur.

²⁰³ Çelik, 2007: 166-175

²⁰⁴ Çelik, 2000: 6

²⁰⁵ Çelik, 2000: 7

Haritalarda “Fatik Dağları” olarak gösterilir. Yerleşmenin bulunduğu coğrafyada su kaynakları mevcuttur. Yerleşmenin korunmuş kısmı kabaca 5000 m². lik bir alanı kaplamaktadır.

Hamzan Tepe de, Alt Paleolitik ve Çanak Çömleksiz Neolitik dönemleri bulgularına rastlanır. Yerleşimin çakmaktaşı kaynaklarına yakın oluşu Hamzan Tepe’ye yerleşilmesi açısından önemli bir rol oynamaktadır.

Hamzan Tepe yerleşiminde çakmaktaşıdan yapılmış aletler, boldur; Keşfedilen aletlerin sayısı, m² başına yaklaşık olarak 250’dir. Mimari kalıntılar ise seyrek. Temel kaya üzerinde yerleşim seviyelerinin kalınlığı kısmen açık mimari unsurlar bırakarak 20 – 60 cm. vardır. Tepe de çukurlar saptanmıştır. Bu çukurlar 8 – 10 ve 40 – 50 cm. derindir. Burada stellere rastlanılmıştır. Bunlar ise mimari kalıntıların önceki varlığı için kanıttır. Yerleşim sakinleri tarafından meydana getirilmiş çöküntüler vardır. Bu çöküntü çapı yaklaşık 10 cm. ve derinliği 5 – 8 cm. dir. Çöküntülerin yanlarında 1,5 – 3,0 m. değişen çaplarda ve ana kayaya oyulmuş 40 – 60 cm. derinliği olan üç adet yuvarlak, havuza benzeyen çukurlar vardır. Benzer havuz gibi çukurlar; Karahan Tepe de doğu ve kuzey; Göbekli Tepe kuzey ve güneybatı kesimlerinden bilinmektedir. **(Şekil 37)**

Şimdiye kadar Hamzan Tepe’de keşfedilen sadece mimari kalıntılar, birkaç taş tabakasından inşa edilen bir duvarın bir kısmıdır ve benzer tipin T - şeklindeki dikilitaşlardan biri; Nevalı Çori, Göbekli Tepe, Kilisik ve Karahan Tepe kazılarında çıkarılmıştır. Hamzan Tepe’de çıkarılan dikilitaş, diğerlerine göre daha küçüktür. **(Şekil 38)** Nevalı Çori’de tapınağın yan duvarlarında dikilitaşları²⁰⁶ ve Göbekli Tepe’de ikinci evrenin dikilitaşlarını hatırlatır. Hamzan Tepe steli; bize Göbekli Tepe, Nevalı Çori, Karahan Tepe ve Adıyaman – Kilisik de kanıtladığı gibi tapınak ibadet geleneğinin de Hamzan Tepe’de olduğunu gösterir.

Hamzan Tepe yerleşim bölümü Göbekli Tepe’nin güneybatı bölümünde kazılmış olan iki alanda benzer. Orada temel kaya üzerinde toprak 10 – 40 cm. kalınlığındadır. İlk olarak alanda bir çömelmış hayvan betimi olan bir stel bulunmuştur. ikinci alanda bulunan bir tapınak ve havuz gibi anakaya ve küçük yuvarlak çöküntü içine oyulmuş çukurlar sözkonusudur. Her iki alanda da yüzeyde

²⁰⁶ Çelik, 2005: 3

çok sayıda çakmak taşı eser ele geçirilmiştir. Hamzan Tepe’de ana kayaya oyulmuş havuz gibi çukur ve çöküntüler Göbekli Tepe’dekiler ile yakın paralellikler göstermektedir.

Küçük buluntular ise yakın bir çalışma ile Hamzan Tepe yerleşiminde iki yerleşim evresi olduğunu ortaya koymaktadır. Paleolitik döneme ait olduğuna inanılan ilk aşaması “triedrique pics” ve “Orta ve Üst Acheulian aşamadan bifacials” ile karakterizedir. “Triedrique pics” bolluk içinde bulundu. Taşkiran’a göre; bitkilerin köklerini kazımak için kullanılmışlardır.²⁰⁷ Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu’dan bilinenler ile paralellik göstermektedir.

Hamzan Tepe’nin ikinci aşaması Byblos ve Nemrik²⁰⁸ tipi yerleşimlerin başına ve Çanak Çömleksiz Neolitik B’nin ortasına tarihlendirilmektedir. Diğer buluntular, az sayıda obsidyen dilgiler dâhil silisk²⁰⁹ parlaklık ile çakmaktaşı dilgiler, dere çakılı ile yapılmış taş kaplar parçaları ve el baltaları ele geçirilmiştir. Bu bölgede bu dönemde diğer özellikleri Çayönü araçların eksikliği ve T şeklinde ki stel, 10 km. kuzeyinde yer alan Şanlıurfa – Yeni Mahalle ve 25 km doğusunda yer alan Göbekli Tepe ile çağdaştır. Bu coğrafi yakınlık küçük buluntuların tipolojisi de kendini belli eder.²¹⁰

5.4.3.9 Sefer Tepe

Sefer Tepe Şanlıurfa’nın 70 km. doğusunda, Viranşehir ilçesi sınırları içerisinde yer alan küçük bir yerleşim yeridir. **(Şekil 39)**

Yerleşim, 2000 – 2003 tarihleri arasında “Şanlıurfa Bölge Kültür Envanteri Projesi” çerçevesinde arkeoloji ekibi tarafından keşfedildi. Yerleşim 700 m. yükseklikte yaklaşık 1000 m².’lik bir alana yayılmıştır. Yerleşim anakayadan doğrudan 6 m. yükselir. Yerleşimin güneydoğu köşesinde bir evin artezyen kuyuları mevcuttur. Güney tarafındaki alan ise pamuk yetiştiren köylüler tarafından kullanılmıştır.

²⁰⁷ Taşkiran 2003: 248

²⁰⁸ Bylos ve Nemrik, Yakınoğu’da yer alan, Neolitik Dönem yerleşim alanlarıdır.

²⁰⁹ Silisk; doğada bulunan, endüstri de kullanılan bir çeşit mineral.

²¹⁰ Çelik, 2005: 3

Sefer Tepe'nin kuzeyinde ve doğusunda Viranşehir ovaları uzanır. Batısında Tektek Dağları ve onların uzantısı, Çoban Deresi mevkii, en yakın su kaynağı ise doğuda Cırcıp akarsuyudur. En yakın bazalt kaynağı ise yerleşimin 2 km. kuzeyindedir. Jeolojik açıdan kalkerli bir alanda yer almaktadır. Yerleşim ve çevresinde yapılan yüzey araştırmasında herhangi bir çakmaktaşı kaynağı ortaya çıkarılmamıştır.

Sefer Tepe'nin en dikkat çekici özelliği in situ olarak ele geçen, günümüze kadar korunmuş, 16 adet "T" biçimli dikili taşlarıdır (**Şekil 40**). Bu yapı taşları tüm kireçtaşıdan, yan yana durmaktadır. Bu tam yerleşimin üzerinde dağıtılan, sütunlar (**Şekil 41**) 2.00 metreye 1.50 ayrı yerleştirilir ve yerin 30 – 40 cm. dolaylarında yukarısında yükselir. Bu bağlamda, Karahan Tepe yüzeyindeki sütunlar ve Göbekli Tepe'nin tabaka II mimarisini sergiler ve yakın paralellik gösterir.²¹¹

Sefer Tepe'de ele geçen buluntular az sayıdadır. Genelini çakmaktaşı ve obsidyen aletler oluşturmaktadır. Çakmaktaşı aletler ok uçları (**Çizim 19**), deliciler, ön kazıyıcılar ve oraklardır. Obsidyen aletler de ise kazıyıcılar, dilgiler ve ince parçalar ele geçirilmiştir.

Çakmaktaşı aletler, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin tipolojisini yansıtmaktadır. Ok uçları Byblos tipindedir. Bu ok uçları Göbekli Tepe, Nevalı Çori, Şanlıurfa Yeni Mahalle ve Karahan Tepe yerleşimleriyle paralellik göstermektedir.

Sefer Tepe'nin keşfi önemli bir gerçeğe işaret etmektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait T biçimli dikili taşlar, sadece Fırat Vadisi ve Harran Ovasında bulunmadığını, Şanlıurfa'nın doğusunda da ele geçmiştir. Sefer Tepe son yirmi yılda keşfedilen "T" biçimli sütunlar içeren bir mimari geleneği ile karakterize edilen yerleşimlerin yeni bir üyesidir. Gelecekteki geniş ve kapsamlı araştırmalar bu bölgede yeni yerleşimleri gün ışığına çıkaracaktır. Sefer Tepe'nin, Göbekli Tepe'nin tabaka II mimarisiyle paralelliği gösterdiği ele alınırsa yerleşim PPNB evresine aittir.

212

²¹¹ Çelik, 2006: 23

²¹² Çelik, 2006: 24

5.4.3.10 Mezra – Teleilat

Mezra Teleilat, Orta Fırat Bölgesi’nde, Şanlıurfa ili, Birecik ilçesi sınırları içinde, Fırat’ın sol yakasında ve en alçak tarafta bulunan, yaklaşık 350x150 m. boyutlarında alçak bir höyüktür.²¹³ (Şekil 42)

1989 – 1991 yılları arasında G. Algaze’nin yaptığı yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir.²¹⁴ Höyük, Karkamış Barajı etki alanı içinde kaldığı için ODTÜ TAÇ – DAM, GAP projesi içerisine alınmış ve 1998 yılında sınırlı yüzey araştırması yapılmıştır.²¹⁵ İstanbul Üniversitesi tarafından M. Özdoğan’ın başkanlığındaki ekiple kazı 1999 yılında başlatılmış ve 2004 yılına kadar aralıksız devam etmiştir.²¹⁶ (Şekil 43)

Algaze yüzey araştırmasında 150 kadar parça toplamış. Ele geçen malzemeler çift vurma düzlemlili büyük dilgi çekirdeği, Byblos ve Amuk türü uçlar ve yassı balta, dilgi, kazıyıcı ve delicilerdir.²¹⁷ Yüzey araştırması sırasında yüzeyin tarım bitkileri ile kaplı oluşu, yöntemli bir toplama yapılmasını engellemiştir.²¹⁸

Yerleşmede 1999 yılından bu yana sürdürülen kazı çalışmaları sonucunda 4 kültür evresine ait arkeolojik dolgulara rastlanmıştır. Bunlardan en üstte bulunan Demir Çağı’na ait 1. kültür evresi kendi içinde üç döneme (A – C) ayrılır. En üstte az sayıda mimari kalıntı ve çok sayıda çukur ile temsil edilen Pers – Akhamenid Dönemi dolgularının altında Yeni Asur Dönemine tarihlenen büyük bir anıtsal yapı yer alır. Temel seviyesinde korunmuş yapı Anadolu’da²¹⁹ bu döneme ilişkin geniş alanda açılmış tek yapı olma özelliği taşır. Sözkonusu yapının altında ise Tunç Çağı ile İlk Demir Çağı arasındaki geçiş dönemine ait IC yap katı bulunmaktadır. Demir Çağı kültür evresinin hemen altında Çanak Çömlekli Neolitik dönem dolguları ile karşılaşılır. Neolitik dolgunun en üst ile Demir Çağı’nın en eski dolguları arasında 4 bin yıldan fazla bir zaman farkı bulunmaktadır. Ancak yerleşimde bu süre içinde oluşması beklenebilecek steril bir dolguya rastlanılmamıştır. Bu da çanak çömlekli

²¹³ Özdoğan, 2007d: 99

²¹⁴ Karul, 2003: 535

²¹⁵ Özdoğan vd., 2001: 165

²¹⁶ Özdoğan, 2007d: 99

²¹⁷ Algaze vd., 1991: 201

²¹⁸ Özdoğan vd., 1999: 5

²¹⁹ Karul, 2003: 525

dolgunun üst kısmının Demir Çağı yapıları tarafından kesildiğini ve buradaki Neolitik Çağ'a ait kültür katlarının, en azından açılan alanlarda bulunmadığını göstermektedir.

Mezra – Teleilat'taki II. Evre'yi oluşturan Çanak Çömlekli Neolitik dönem kendi içinde alt evreleri bulunan 3 evreden oluşur. Bunlardan kırmızı astarlı ya da açık renk üzerine kırmızı boya bezemeli çanak çömlekle belirlenen II A Evresi Hassuna kültüründen Halaf Kültürüne geçiş sürecisi, Son Neolitik Çağ'ı temsil eder. Orta Neolitik Çağ'a tarihlenen II B Evre'si ise Mezra – Teleilat'ta en geniş açılan evredir.²²⁰

Mezra – Teleilat kazılarında ortaya çıkarılan III. Evre Çanak Çömlekli - Çanak Çömleksiz Neolitik Geçiş Dönemi şimdiye kadar Yakındoğu'da hiçbir yerleşmeden bilinmeyen bir süreci yansıtmaktadır.²²¹ Bu evre 4 yapı katı ile temsil edilmektedir. En alttaki iki yapı katında hiç çanak çömleğe rastlanmayan bu evrede yapı geleneği öncesi ve sonrasından tümüyle farklı olduğu ve yoğun ahşabın kullanıldığı, hafif dalörgü yapıların bulunduğu anlaşılmaktadır. Bulunan çanak çömlekler ise Koyu yüzlü açkılı türündedir. Bu da çanak çömleğin başka bir bölgede, olasılıkla daha batıda bulunduğunu ve Fırat Havzası'na ithal olarak geldiğini göstermektedir.²²²

Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB Orta); bu döneme tam olarak inilmemiş, yalnızca höyüğün kuzey ve güneyinde yapılan sondajlardan gelen ve henüz mimariye bağlanmayan dolgulardaki çakmaktaşı aletlerin biçimsel özellikleri, yerleşimde PPNB döneminin olduğunu göstermiştir.

Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB Sonu) Dönemi ise höyüğün kuzeyindeki derin sondaj ile höyüğün batı yamacındaki basamaklı açmada, oldukça sınırlı bir alanda saptanmıştır. Bu dönem, Mezra – Teleilat yakınlarındaki başta, Akarçay Tepe olmak üzere, Suriyede'ki birçok kazı yerinden oldukça ayrıntılı olarak bilindiği için, kazı stratejisinde bu dönemin açılmasına ağırlık verilmemiştir.

Kazısı yapıldığı kadarıyla bu döneme ait en az 3 mimari tabaka bulunmaktadır. Mimari, bölgedeki diğer höyüklerde olduğu gibi, bölmeleri standart

²²⁰ Karul, 2003: 526

²²¹ Karul vd., 2004: 68

²²² Karul, 2003: 527

olmayan hücre planlı yapılardan oluşmaktadır. Ortaya çıkan yapılardan en eski olanı taş temelsiz kerpiç, hemen bunun üzerinde ise taş temellidir.²²³

Mezra – Teleilat yontmataş topluluğunun büyük bir çoğunluğunun çakmaktaşı olmasına karşılık, ithal obsidyene az da olsa rastlanır. Farklı nitelikte olan çakmaktaşılarının büyük bir kısmının yerel olduğu söylenebilir.²²⁴ (**Şekil 44**)

Buluntu topluluğu, bölgenin diğer Son PPNB yerleşimlerinde olduğu gibi, özellikle yontmataş alet geleneğindeki yozlaşmayı yansıtmaktadır. Bu bağlamda PPNB'nin belirgin “naviform”²²⁵ çekirdekleri ve yonga aletleri azalmış, niteliksizleşmiş, buna karşılık saplı ok uçları sayıca artmıştır. Buluntu topluluğunun içinde, özellikle çok nitelikli kemik bız ve iğneler, kil ya da kemik hayvan heykelcikleri (**Şekil 45**) ile Mezraa – Teleilat'ta tek bir örnekle temsil edilen stetopik kadın heykelciği dikkat çekicidir.²²⁶

Beslenmede elde edilen ilk sonuçlar evcil hayvanların ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Sığır kemiklerinden yapılan genetik değerlendirme, daha sonraki dönemlerin evcil sığırının atasının bu bölgede olduğunu göstermiştir. Botanik çalışmaları ise, bu evre de dahil olmak üzere, kazısı yapılan tüm evrelere bitkilerin, tarıma alındığını ortaya koymuştur.²²⁷

Mezra – Teleilat Höyüğü'nün en uzun kullanıldığı dönem, Neolitik Çağdır. Höyük yerleşimi tüm dönemler dâhilinde C14 tarihlemesine göre M.Ö 9324 – 7746 yıllarına arasına tarihlendirilir.²²⁸

5.4.4 Diyarbakır İli

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin en önemli şehirlerinden biri olan Diyarbakır,²²⁹ doğusunda Siirt ve Muş; güneyinde Mardin, batısında Urfa, Adıyaman, Malatya; kuzeyinde Elazığ ve Bingöl İlleriyle sınırdadır.²³⁰ (**Harita 14**)

²²³ Özdoğan, 2007c: 190

²²⁴ Coşkunsu, 2001: 175

²²⁵ Naviform; gemi şekline benzeyen, sivri uçlu, koştut kenarlı dilgi türüdür.

²²⁶ Özdoğan, 2007c: 190

²²⁷ Özdoğan, 2007c: 191

²²⁸ Özdoğan, 2007c: 199

²²⁹ Tuncer, 2001: 164

²³⁰ Beysanoğlu, 1996: 1

5.4.4.1 Çayönü

Diyarbakır ili, Ergani ilçesine bağlı Çayönü bugünkü Hilar (yeni adı ile Sesverenpınar) köyünün tam kuzeyinde, Boğazçay adındaki küçük bir derenin kuzey yakasında (**Şekil 46**), Ergani kasabasının 7 km. kadar güneybatısında,²³¹ etrafı daha sonraki höyük ve kalıntılarla çevrili, yaklaşık olarak 250x150 m. çapında alçak bir höyüktür.²³² Höyükte kültür dolgusunun kalınlığı 4,5 – 7 m. arasındadır.²³³

Çayönü, Robert Braidwood ve Halet Çambel'in 1963 yılında Türkiye'nin güneydoğusunda başlattıkları yüzey araştırmalarında, ülkenin bu bölgesinde ilk kez ilk Neolitik Çağ yerleşmeleri arasında tespit edilmişti.²³⁴ Kazı 1964 yılı itibariyle İstanbul Üniversitesi'nden Halet Çambel²³⁵ ve Chicago Üniversitesi'nden Braidwood tarafından başlatılmıştır ve İstanbul, Karlsruhe ve Roma Üniversiteleri ortak çalışmaları ile 16 sezon sürmüştür. 1985 yılında kazı başkanı Mehmet Özdoğan olmuştur.²³⁶ 1992 yılında kazıya zorunlu olarak ara verilmiştir. Buna karşılık arazi çalışması yapılmamış, Çayönü yerleşim değerlendirilmesi yapılmıştır.²³⁷ Çayönü Yakınoğu Neolitik merkezlerden bilinen en büyük yerleşim yerlerinden birisidir 8000 metrekare alan açığa çıkarılmıştır.²³⁸

Çayönü; araştırması sonucu ele geçen veriler Neolitik Çağ'ın yanısıra Kalkolitik, İlk Tunç, 2. Bin ve Demir Çağı kültürlerinin de olduğunu açıkça göstermiştir.²³⁹

Neolitik Dönem; Yakın Doğu'da, Proto Neolitik, Çanak Çömleksiz Neolitik A (PPNA), Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB), Geçiş süreci (PPNC), ve Çanak Çömlekli İlk Neolitik Çağ bölümlendirilmektedir. Her ne kadar Çayönü'nde Proto Neolitik'in dışındaki tüm evrelerin tümü ortaya çıkmışsa da PPNC ve Çanak

²³¹ Çambel ve Braidwood, 1980: 13

²³² Çambel, 1973: 36

²³³ Erim – Özdoğan, 2011: 62

²³⁴ Schmidt, 2007c: 66

²³⁵ Çambel vd., 1982: 1

²³⁶ Mithen, 2003: 525

²³⁷ Özdoğan vd., 1994: 103

²³⁸ Gates, 2003: 20

²³⁹ Özdoğan vd., 1991: 78

Çömlekli Neolitik Dönem, 1989-1991 yılı çalışmalarında ele alınmıştır. PPNA'nın varlığı ise 1991 yılı kazısı ile kesinlik kazanmıştır.²⁴⁰

Yuvarlak Kulübeler Evresi (**Çizim 20**) denilen en eski yerleşme, 4 – 5 m. çapındaki alanları çevreleyen çukur tabanlı, saz ve dal – örgü yuvarlak kulübelerden oluşur. Yuvarlak kulübelerin hemen üzerindeki PPNA sonu ile PPNB başına tarihlenen, Izgara Planlı Yapıları (**Çizim 21**) kamış ve ince dallardan – bazen üzeri toprak sıvalı – yaşanabilir bir yüzeyi taşıyan ızgara şeklinde taban altı düzlemli, üst yapı örtüsünde dal örgü geleneğinin korunduğu yaklaşık 5.5x11 m. ebadında uzun söbe yapılardır. Yapılar üç bölümden oluşur: Güney kısım küçük hücrelerden, orta kısım köşesinde bir ocağın bulunduğu tabanı sıvalı bir mekândan oluşur; kuzeydeki kısmın belirleyici özelliği çalı çırpı ya da dalların serilip üzeri sıvanarak oluşturulan tabanı taşıyan birbirine paralel “duvarlar”dır. Bu evrede yapı içlerinin işlevsel bölünmesi dikkati çeker. Izgaralar üzerindeki kuzey mekân deri işçiliği, terzilik, süs eşyası üretimi için atölye işlevini görür. Daha aşağı düzlemde orta mekân ise mutfaktır. Yapının en güneyinde değişik büyüklükteki bölmelerin ortasında kapı yer alır. Izgara planlı yapıların sakinleri, ölümlerin büzülmüş halde tek veya ikili ya da üçlü gruplar halinde, yer yer boş alanlara, eski yanmış ve terk edilmiş kulübelerin dolgularının içine, bazen de avlularına ya da seyrek de olsa ızgara aralıklarına, tek veya ikili üçlü gruplar şeklinde gömmüşlerdir.²⁴¹ Izgara planlı yapıların en eski tabanlarında ele geçen buluntular arasında oldukça önemli yekûn tutan obsidiyenin varlığı, az da olsa deniz kabuklarına rastlanması, yük taşıma hayvanların henüz evcilleştirilmediği bir dönemde bile Çayönü'nün uzak coğrafi bölgeler ile ilişkileri olduğunu açık bir biçimde sergilemektedir.²⁴²

Bunu takip eden Kanallı Yapılar Evresi'nde (M.Ö 8500'den itibaren; PPNB'nin ortaları), yapılar içinden dar kanallar geçen taş platformlar üzerinde yükselir; duvarlar taş ve kerpiç örgülüdür. Yapıların, üzeri geleneksel biçimde çalı – çırpı, saz gibi malzemeye örtülmüştür. Yapının çevresini dolanan taş kaldırım (Tretuar) bu dönemin başka bir yeniliğidir. Izgara planlı yapıların ev içi üretimi artık profesyonel atölyelere dönüşmüştür. Köyün yerleşim düzeninde değişiklik olmuştur.

²⁴⁰ Özdoğan vd., 1994: 105

²⁴¹ A. Özdoğan, 2007: 89-90

²⁴² Çambel vd., 1982: 19

Batı kesimi, hafif malzemedan kulübelerin yer aldığı geniş açık alanla çevrili doğu – batı yönündeki konut yapıları ile konut + atölye alanı olarak ayrılmış, doğu kesimi ise “özel yapıları” ile köyün ortak “özel alanı” kimliğine bürünmüştür.²⁴³ Yapının ilk ortaya çıktığı 1981 yılında ortaya çıkarılan yapı, 70 insan kafatasının dışında başka bir unsura rastlanmadığından dolayı “kafataslı yapı” olarak adlandırılmıştır.²⁴⁴ En az altı kez yenilenmiş Kafataslı Yapı’nın ilk planı söbedir.²⁴⁵ Daha sonraki yapı evrelerinde ise dikdörtgen planlıdır. **(Şekil 47)** Yapının içerisinde yüzlerce bireyin kalıntısı bulunmuştur; çoğu tek kemikler veya iskelet parçaları şeklindedir, bazen tüm iskeletle karşılaşmıştır. **(Şekil 48)**

Kanallı Yapıları izleyen Taş Döşemeli Yapılarda **(Çizim 22)** dış duvarlar taşla örüldükten sonra iç duvarlarla birbirinden geçişli üç oda oluşturulmuş, tabana taş döşenerek yapı bitirilmiştir.

Hücre Planlı Yapılar Evresi’nde **(Çizim 23)** (M.Ö 7500’den itibaren) yapılar, doğu-batı yönündeki terasların arkasına, aralarda küçük avlular bırakarak kuzey, kuzeydoğu-güney, güneydoğu yönünde dizilmiştir. Bu evrede yapılar iki katlıdır. Hücre Planlı Yapıların taş duvarlı, dışa kapalı çok bölmeli bodrumu üzerinde, kerpiç tuğla duvarlı üst kat yükselir. “Ev modeller” **(Şekil 49)**, düz toprak damla kapatılan yapıların, kenarları korkuluklu olduğunu gösterir. Evlerin içindeki eşya ve hammaddenin çokluğu ve çeşitliliği üretimin tekrar evlere kaydığına işaret eder. Yerleşimin doğu kısmında, ortalama 2 m. yüksekliğindeki dikilitaşların sıralandığı 60x20 m.’lik açık bir alan (plaza) vardır. Plazanın tabanı yer yer yanık kerpiç, yer yer de yerinde yakılarak elde edilen kırmızı toprakla kaplıdır. Birçok kez yenilenen taban her seferinde temizlenmiştir.²⁴⁶ Alanın kuzeydoğusunda 12 x 9.25 boyutunda Terazzo Yapısı yer alır. Yapının döşemesi, ortalama 12 cm. kalınlığında, söndürülmüş kireç ile birbirine bağlanmış beyaz kireç taşı bir dolgunun üzerine aynı cins kırmızı taşın dökülüp bastırılması ve açıklanarak düzeltilmesi şeklinde yapılmıştır.²⁴⁷

²⁴³ A. Özdoğan, 2007: 90

²⁴⁴ Çambel vd., 1990: 61

²⁴⁵ Söbe; biçimi yumutta gibi olan, oval anlamındadır.

²⁴⁶ A. Özdoğan, 2007: 90

²⁴⁷ A. Özdoğan, 2007: 91

Hücre Planlı Yapıların, esas mimari öğeler aynı kalmakla birlikte, plan özellikleri bakımından, kendi içlerinde birçok değişik türlerinin olduğu izlenmiştir. 1984’te açılan CE yapısı, dört hücre ile bir giriş odasından oluşan, Çayönü’nde ilk kez görülen yeni bir yapı çeşitlenmesi açıdan ilginç bir örnek teşkil eder.²⁴⁸

Hücre Planlı Yapılarda oturanlar ölülerini bazen tek tek, bazen de çoklu gömmüşler; çoğu zaman çeşitli hediyelerle donatmışlardır. Hücre Planlı Yapıları yarı çukur tabanlı, basit taş duvarlı tek mekânlı konutlar şeklindeki Geniş Odalı Yapılar takip eder. Dış kullanım alanları da eski düzenini yitirmiş, hatta çok önem verilen plaza bile bir süre sonra çöplüğe dönüşmüştür. Beslenme alışkanlıkları ve inanç sisteminde de çarpıcı değişimlerle karşılaşırız. Geniş Odalı Yapılarda oturanların mezarlarını, tıpkı daha sonra Çanak Çömlekli Neolitik’teki gibi gibi, yerleşim dışında aramak gerekir.²⁴⁹

Çayönü mimarisinin yerleşmenin ilk başından sonuna kadar süreklilik gösterdiği, yapı plan ve tiplerinin değişmesine rağmen, sonuç olarak bunun Çayönü yerleşmesi içinde gerçekleşen bir gelişim olduğu ve yerleşmenin hiçbir şekilde kesintiye uğramadığıdır.²⁵⁰

Buğday ve mercimek ağırlıklı olmak üzere bazı tarıma alınmış bitkilerin en eski evreden beri kullanıldığı, bunlar ile birlikte çeşitli kabuklu yemişler ve bitkilerin de tüketildiği bilinmektedir. Ancak “Hücre Planlı Yapılar” evresinin sonlarına kadar beslenmede avın temel girdi olduğu, tarımın girdilerinin ikinci ve hatta yabancı yemiş toplayıcılığından sonra üçüncü derecede öneme sahip olduğu gözlemlenmektedir. Bu evreden sonra evcil koyun ve keçinin, başka bir yerde evcilleştirilmiş olarak sürü halinde Çayönü’ne geldiği ve avcılığın önemini yitirdiği anlaşılmaktadır.²⁵¹

Çayönü, tümüyle yabancı bitki ve hayvan türlerinden onların evcillerine geçişin izlenebildiği ilk yerleşme yeridir.²⁵²

Çayönü gerek miktar ve çeşit, gerekse metalurji alanında proto – teknik aşamaların izlendiği bir yer olması açısından Çanak Çömleksiz Neolitik’te ayrıcalıklı bir yere sahiptir. En eski bakır nesne ilk kültür basamağı’nın sonlarında görülmekle

²⁴⁸ Çambel vd., 1985: 45

²⁴⁹ A.Özdoğan, 2007: 91

²⁵⁰ Çambel, 1988: 47

²⁵¹ Özdoğan vd., 1994: 111

²⁵² Şenel, 1993: 57

birlikte Yuvarlak Planlı Çukur Barınaklar Evresi dolguları arasında birkaç tane işlenmiş ve işlenmemiş malahit²⁵³ parçasına rastlanmıştır.

Kemik aletler ilk yerleşmeden itibaren tipolojik olarak oldukça farklı aletlerden oluşan Çayönü kemik alet çantası dekoratif olmaktan çok işlevseldir. Zaman içinde gereksinime bağlı olarak yeni biçimler geliştirilmiştir. Değişik büyüklükteki iğne ve çuvaldızlar; söbe gözlü iğneler ve yuvarlak gözlüler ilk kez Kanallı Yapılar Evresinde ortaya çıkar. Farklı tip delici aletler de ise özellikle doğal – kanatlı ve dirsek – baldır kemiği bızlar en eski aletlerdir. İri hayvanların kaburga kemiklerinden imal edilen bıçaklar ilk dönemden itibaren kullanılmışlardır. Kemik ve boynuz keskiler ise Çayönü'nün bütün evrelerinde karşımıza çıkar. Özenli işçilik gösteren ip delikli aletlerde vardır. Kemik, boynuz saplar ve boynuz orağı ise kemik aletlere göre azdır. İğne, kör – kenarlı – spatula/açkılایıcılar ve ip – delikli aletlere mezar hediyeleri arasında da rastlanılmıştır.

Sürtmetaş alet topluluğu içinde tiplerin çoğuna en eski yerleşmeden itibaren rastlanır. Tokmaklar, ezgi taşları kullanılmıştır. Taş havanları ise azdır. Silindirik – kancalı tokmaklar (taş asalar) günlük kullanım eşyasından çok sembolik anlam taşırlar. Ezgi taşları ise fazla sayıda çeşitlidir. Bazalt öğütme taşları ve yassı baltalara da rastlanılmıştır.

Değişik taşlardan değişik boyutlarda yapılmış “taş toplar” bulunmaktadır. Dörtgen taşlar ise ne amaçla kullanılmış olduğu bilinmemekle beraber “sap düzelticisi” olarak yorumlanmıştır.

Diğer tipik alet ise yongalanmış – yuvarlak kazıyıcılardır. Kazıyıcı olarak adlandırılan aletlerin, keskin ve yongalanmış ağızları ve ahşap sapa takılmaya elverişli sapları vardır. İlk tarım aletlerinin öncüllerini teşkil eder. Topuzbaşı benzeri nesneler, delikli balta, iki delikli çekiç gibi aletler ise ızgaralı ve geniş odalı yapılar arasındaki dönemde rastlanır.

Özellikle Kanallı ve Taş Döşemeli Yapılar Evrelerinin atölye için üretildiği düşünülen, daha küçük boyutlu, genellikle yumuşak taştan keskiler, deliciler, bızlar, “tornavidalar” ve yassı spatulalar ince sürtmetaş aletleri arasında önemli yer tutar. Delikli spatula olarak adlandırılan taşlarda söz konusudur.

²⁵³ Malahit; yeşil ve üzerinde daha koyu yeşil ortak merkezli çizgileri olan bir taştır.

Takılar ise tatlısu salyangozlarından, yaban domuzlarının ön kesici dişlerinden, çeşitli yumuşak taşlardan tek veya çift delikli damla biçimli askılı ve küçük halka boncuklar takmışlardır. Zamanla taşlara değişik şekil verilmiş, delik sayısı ve taşların renkliliği artırılmıştır. Boncukların yanısıra giysiye tutturmaya elverişli hazırlanmış minik yivli taşlar, taş, kemik ve sedef düğmeler üretilmiştir. Kemikten kemer tokaları ve kancalar, bakırdan boncuklar da söz konusudur.

Kakmalar için ise çoğunlukla siyah ve kırmızı renkte taşlar seçilmiştir. Seyrek olarak beyaz taşlar da kullanılmıştır. Ayrıca malahit ve tatlısu kabuklarının da kakma yapımında yer aldığı görülür. Dikdörtgen, yuvarlak gibi geometrik biçimlerin yanı sıra doldurulacak alana göre farklı biçimde kakmalarda yapılmıştır.

İlk kil buluntular, çivi gibi olasılıkla ilk Izgara Planlı Yapılar Evresi'nin bezeme ögesi olduğu düşünülen işlevi belirsiz nesnedir. Kadın heykelcikleri değişik tiplerde, stilize olarak betimlenmiştir. Taştan kadın heykelciği bir tane ele geçmiştir. Erkek heykelcikleri ise son dönemlerin tipleridir. Hayvan heykelciklerinde ise domuz heykelciklerine; Yuvarlak Planlı Çukur Barınaklar ve Izgara Planlı Yapılar evreleri dışından bütün evrelerde rastlanılmıştır. Değişik biçimde kil pullar ele geçmiştir. Zamanla sayıca artan aplik gibi kil bezekler ilk defa Kanallı Yapılar Evresi'nde ortaya çıkar.

Çayönü halkı birbirinden çok farklı sayıda taştan nesneler üretilmesine karşılık kap yapımında bu malzemeyi fazla tercih etmemiştir. Taş kaplar kaba ve kaliteli yapım olmak üzere iki grupta değerlendirilmiştir. Kaba kaplar genelde kireçtaşındandır. Bazalt ve granit nadir kullanılmıştır. Kaba kaplar genellikle kalın kenarlı, düz dipli derin kâseler ve alçak köşeleri yuvarlatılmış dörtgenimsi çukur tabakalar şeklindedir. Yerleşmenin en başlangıcından Hücre Planlı Yapılar evresine kadar üretilmiştir.²⁵⁴

Çayönü'nün, farklı ekolojik çevre ve hammadde yataklarına sahip coğrafi bölgelerin kesişme noktasında olması, değişik dönemlerin ekonomik gereksinimlerini karşılamış ve halkına farklı bölgelerle ilişki kurma olanağı sağlamıştır.²⁵⁵

²⁵⁴ Erim – Özdoğan, 2007: 81-89

²⁵⁵ A. Özdoğan, 2007: 89

Tarihleme ise Çayönü Esas Evresi 39 C14 tarihine göre (uyarlanmış), GÖ 10.200–8.100 arasına tarihlenmektedir. Aşağıdaki çizelge Çanak Çömleksiz Neolitik Evrenin tabaka sıradüzenini, kodları ve C14 tarihlerini içermektedir.²⁵⁶

<u>Evre adı</u>	<u>Kısaltma</u>	<u>Yaklaşık Tarih (GÖ)</u>
Çukur Barınaklar	r1 – 4	10.200 – 9.400 PPNA
Izgara Planlı Yapılar		
İlk	g (1 – 4)	9.400 – 9.200 PPNA
Son	g (5 – 6)	9.200 – 9.100(?) İlk PPNB
Kanallı Yapılar	ch 1 – 4	9.100 – 9000 İlk PPNB
Taş Döşemeli Yapılar	cp1 – 3	9.000 – 8.600 (?) Orta PPNB
Hücre Planlı Yapılar	c1 – 3a – b	8.600 – 8.300 Son PPNB
Geniş Odalı Yapılar	lr1 – 6	8.200 – 8000? PPNC

14C yaş belirlemelerine göre Çanak Çömlekli Neolitik Çağ yerleşmede G.Ö 8.100 – 7.500 arasına, İlk Tunç Çağı ise G.Ö 4380 – 4260'lı yıllara tarihlenir.²⁵⁷

Çayönü, Fırat ve Dicle kültürlerinin ortak buluşma noktasında, Neolitiğin gelişin sürecini en iyi şekilde yansıtmıştır.²⁵⁸

5.4.4.2 Giryan\ Gri Hami

Diyarbakır İl merkezinin kuzeybatısında; Ergani ilçesinin 11 km. güney-güneybatısında; Giryan Köyü yanında yer alan küçük bir konaklama yeridir. Tepenin isminin ise Gri Hami Tepesi olduğu belirtilmektedir.²⁵⁹

1988 yılında Güneydoğu Anadolu Prehistoryası Projesi kapsamında Mehmet Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilmiştir.²⁶⁰

²⁵⁶ Erim – Özdoğan, 2007: 63

²⁵⁷ Erim – Özdoğan, 2011: 62

²⁵⁸ Erim – Özdoğan, 2007: 90

²⁵⁹ Harmankaya vd., 1997: Grihami.

²⁶⁰ Özdoğan, 1990: 459

Ergani ovasının güneyinde, kayalık sırtların eşiğinde, bir su kaynağının yanındaki doğal tepede, yaklaşık olarak 100x150 m.'lik bir alanda yer alır. (**Şekil 50**)

Yapılan yüzey araştırmasında ele geçen malzemenin çoğu obsidiyen ve bir bölümü ufak minik dilgilerden oluşmaktadır. Bu özelliğinden dolayı Çayönü ile benzerlik göstermektedir. M. Özdoğan tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir.

5.4.4.3 Gri Havsarık

Diyarbakır İli Ergani İlçesi sınırları içinde yer almaktadır. 1988 yılında Mehmet Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilmiştir.

Ergani Ovasının kuzeydoğusunda, dağlık bölgenin içine doğru giren, cep gibi küçük bir ovanın ortasındaki doğal yükseltide yer alır.

Yüzey araştırması kapsamın da, ele geçen buluntu topluluğu hemen hemen % 90 obsidiyendir. Obsidiyenlerin büyük bir bölümü ise ufak ve minik dilgilerden oluşmaktadır. Obsidiyen ve dilgilerin fazla olması Çayönü ile arasında farklılık oluştursa da, Çayönü'nün tipik aleti olan sarp kenar düzeltili kalın ve uzun dilgilere rastlanmıştır. Gri Havsarık'de daha geç döneme ait kalıntılar bulunduğundan, Neolitik yerleşmenin sınırları belirlenememiştir.

Çayönü ile çağdaş özellikler taşıdığından dolayı Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait bir yerleşim yeri olduğu sanılmaktadır.²⁶¹ Gri Havsarık'de kazı yapılarına kadar kesin bir fikir yürütülemeyecektir.

5.4.4.4 Gölbent Mevkii

Diyarbakır İl merkezinin kuzeybatısında; Ergani İlçesinin kuzeydoğusunda; Yakacık (Kötekan) Köyü'nde yer alan bir konaklama yeridir.²⁶² (**Şekil 51**)

²⁶¹ Özdoğan, 1990: 462

²⁶² Harmankaya vd., 1997: Gölbent Mevkii

1988 yılında Güneydoğu Anadolu Prehistoryası Projesi kapsamında Mehmet Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilmiştir.²⁶³

Ergani Ovasının kuzeydoğusunda, Dicle Vadisine açılan dar bir vadide, büyük bir kaynağın üzerindeki kademeli sekilerde, yaklaşık olarak 200x150 m.'lik bir alanda yer almaktadır.²⁶⁴ Ovadaki diğer Neolitik Çağ yerleşme yerleri ile beraber değerlendirildiğinde; ekolojik ortam açısından ovanın; ilk yerleşimci topluluklarına çok olumlu şartlar sunan bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle su kaynakları açısından çok verimli bir ortama sahiptir.²⁶⁵

Yüzey araştırmasından toplama sonucu ele geçen obsidiyen ve dilgicikler Çanak Çömlesiz Neolitik Dönem'in varlığını göstermektedir.²⁶⁶

5.4.4.5 Papaz Gölü

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Diyarbakır İli, Ergani İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

Papazgölü yerleşimi, Ergani Ovasında, Çayönü kazılarının paralelinde Mehmet Özdoğan'ın öncülük ettiği bir ekiple Diyarbakır yüzey Araştırması sırasında 1988 yılında tespit edilmiştir.

Papazgölü, Ergani Ovası'nın kuzey sınırında, ova ile dağlık kütle arasında geçişi sağlayan ve her iki yanından da küçük birer dere yatağı ile kesilmiş, hafif eğimli eşik bölgesindedir. Yerleşmenin hemen yanında kaynak vardır. Yaklaşık olarak 300x500 m.'lik bir alana yayılan yerleşmenin bir kısmını karayolu kesmiş, bir kısmı bir benzin istasyonu tarafından tahrip edilmiş, yükseltisinin bir bölümü de, grayder ile düzeltilmiş durumdadır. Ergani kent merkezine ve çimento fabrikasına yakınlığı nedeni ile her an yok olma tehlikesi karşı karşıyadır.

Papazgölü yerleşmesinde, yüzey araştırması sonucu obsidiyen ve mikrolit yongalar ele geçirilmiştir. Çanak Çömleğe rastlanılmamıştır. Özdoğan'a göre;

²⁶³ Özdoğan, 1990: 459

²⁶⁴ Özdoğan, 1990: 462

²⁶⁵ Harmankaya vd., 1997: Gölbent Mevkii.

²⁶⁶ Özdoğan, 1990: 462

Çayönü de dahil olmak üzere Güneydoğu Anadolu'nun bilinen en büyük Neolitik Çağ yerleşimidir²⁶⁷. Çayönü ile değerlendirildiğinde Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlendirilmiştir.

5.4.4.6 Kikan Harabesi

Diyarbakır - Ergani İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır Mehmet Özdoğan'ın öncülük ettiği bir ekiple Diyarbakır Yüzey Araştırması sırasında 1988 yılında tespit edilmiştir.

Ergani Ovasının güney kenarında, batıya doğru açılan bir vadinin kenarında, doğal bir kayalığın eteğindedir. Aynı yerde ilk Demirçağ ve Orta Çağ kalıntıları da olduğundan yerleşimin yayılım alanı saptanamamıştır.

Yontmataş endüstrisinde, diğer merkezlerle olduğu gibi obsidiyen ve dilgiler yüzey toplamasında ele geçirilmiştir.

1988 yılında Özdoğan tarafından yapılan yüzey araştırması sonucunda, Ergani ovasında beş yerleşim yeri tespit edilmiştir. Özdoğan, Neolitik Dönem'e tarihlediği bu yerleşimlerin birbirine yakın alanda bulunmasını, Yakın doğuda başka bir yerde rastlanılmamış olduğunu söylemektedir.²⁶⁸ Yerleşimlerin incelemesinde, Türkiye Arkeolojik Yerleşim'leri (TAY) Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem içerisinde ele almıştır.

5.4.4.7 Körtik Tepe

Körtik Tepe (yöresel ismiyle Kotik ya Kotuk Tepe) Diyarbakır İli, Bismil İlçesi, Ağıl Köyü yakınlarında²⁶⁹ Pınarbaşı Mevkisi'nde, Dicle ile Batman Çayı'nın birleşim noktasının batısında yer almaktadır.²⁷⁰ Halen bir tarım alanı olarak

²⁶⁷ Özdoğan, 1990: 461

²⁶⁸ Özdoğan, 1990: 462

²⁶⁹ Özkaya vd., 2002: 739

²⁷⁰ Özkaya ve Coşkun, 2007a: 86

değerlendirilen Körtik Tepe, yaklaşık olarak 50x100 m. genişliğinde bir alanı kapsamaktadır. Yakın çevresindeki yerleşim birimleriyle bağlantısı dikkate alındığında, daha geniş yayılım gösterdiği anlaşılmaktadır. Körtik Tepe; kuzeydoğusundaki Ziyaret Tepe ve kuzeyindeki Aşağı Sazlık Mezrası altında kalan alanla birlikte bir bütünlük oluşturmaktadır.

Körtik Tepe, 1991 yılında G. Algaze'nin Ilısu Barajı etkilenme alanında yaptığı yüzey araştırması sırasında tespit edilmiştir. Ilısu ve Karkamış Baraj gölleri altında kalacak arkeolojik ve kültür varlıklarını kurtarma projesi kapsamında 2000 yılında Vecihi Özkaya başkanlığında oluşturulan bir ekiple kurtarma kazısına başlanmıştır.²⁷¹ 2000 yılı itibariyle devam eden kazı iki yıl ara verildikten sonra 2005 yılında tekrar başlamıştır.²⁷²

Kazılarla elde edilen sonuçlar doğrultusunda, açmaların tamamında iki ana kültür evresi saptanabilmiştir. İlki, farklı derinliklerle algılanabilen, dolayısıyla Neolitik tabakaları da tahrip eden Ortaçağ yerleşimini, ikincisi ise, özgün karakterini koruyan Akeramik Neolitik Evreyi ilgilendirmektedir.²⁷³ Ortaçağ kalıntıları, genelde tarihleyici ve tanımlayıcı bulgulardan yoksun mezarlarla temsil edilmektedir. Yüzeyden itibaren yaklaşık 1,50 m. kadar derinliğe gömülmüş olmaları nedeniyle, geç dönem mezarları çoğunlukla erken katmanların tahribatına yol açmıştır.²⁷⁴

Körtik Tepe'de Neolitik Dönemi ilgilendiren özgün mimari karakteri ve evreleri konusunda bütünü kavrama yönünde verilere ulaşılamamıştır.²⁷⁵ Yerleşimin en azından altı ayrı mimari evre halinde gerçekleştiği teyid edilmiştir. Mimari katmanlarda konutlar yuvarlak planlı (**Şekil 52**), genelde tek sıra halinde işlenmemiş taşlardan oluşan konutların tabanı sıkıştırılmış topraktır. Genelde üç tip ile temsil edilen Körtik Tepe yapılarının ilkinin yuvarlak planlı yapılar oluşturur. Çapları 2.30 – 3 m.'lerde değişkenlik gösteren bu yapılar, basit işlenmemiş taş sıralarından oluşan temelleriyle ortak özellik içerirler. Bağımsız olan yapıların yanı sıra çoğunlukla birbirine bitişik yapılardır.

²⁷¹ Özkaya vd., 2002: 739

²⁷² Özkaya, 2007: 29

²⁷³ Özkaya vd., 2008: 352

²⁷⁴ Özkaya vd., 2009: 87

²⁷⁵ Özkaya ve San, 2007: 23

İkinci grubu, yaklaşık bütün yapılanma seviyelerinde varlığına tanık olunan ve çapları 1.10 – 2.10 m. arasında değişen yapı modelleri oluşturur. Diğerleri gibi yuvarlak plana sahip bu yapıların tabanı, küçük ve orta ölçekli çakıl taşıyla döşelidir. Boyutları itibariyle oturma elverişli olmayan bu yapılar, Hallan Çemi'deki gibi depolama alanı olarak kullanılmış olmalıdır. Ayrıca bu yapılarda ele geçen yoğun bitkisel kalıntılar bu görüşü kanıtlar niteliktedir.

Sadece üç örneği ortaya çıkarılan üçüncü grubu, daha büyük boyutlu yapılar oluşturur. Diğerleri gibi yine yuvarlak planlı olan yapıların ikisi höyüğün batı yakasında; diğeri ise doğu tarafta yer alır. Yapılarda sıkıştırılmış toprak tabanda mezar yer almaktadır. Yaban keçisi boynuzu ve hayvan kemiklerine rastlanılmıştır. Doğü yakasında diğeri yapı ise temeli balçık harçla kaynaştırılmış orta büyüklükteki taşlarla doludur. Bu yapılarda ele geçen hayvan kemik ve boynuzları Hallan Çemi'de olduğu gibi bu yapılan kamusal alan olasılığını arttırmaktadır.²⁷⁶

Körtik Tepe iskeletleri, dönemine özgü bilinen gelenekleri bütün yönleriyle yansıtmaktadır. Doğrudan toprak derinliğine ya da sıkıştırılmış taban altına gömülen iskeletlerin büyük çoğunluğu, mimari dokusu tam olarak algılanamayan konutlarla bağlantılı olarak saptanmıştır. Tabanlarında birden fazla gömü saptanan konutların varlığı, benzer uygulamaların görüldüğü Demirköy'e koşut olarak²⁷⁷ intramural gömü geleneğinin yaygınlığını göstermektedir. Bu durumda bağlantı içermeyen iskeletlerin durumu tartışmalı olmakla birlikte, genelde yerleşimin içine gömüldükleri gözlenir. Gelişigüzel uygulamaların yerine, iskeletlerin çoğunluğunun hoker ya da yarı – hoker tarzda gömülmesi, sapmalar görülmekle birlikte, mezarlarda yön birliğine dikkat edilmesi ve zengin gömü armağanları ile donatılmaları, höyük sakinlerinin inanç değerlerinin gelişmişliğinin ifadesi olarak yorumlanabilecek bazı kuralların geliştirildiğine işaret etmektedir.²⁷⁸ Tekil uygulama örneği, olarak bir kol kemiği üzerine boya ve işlenmiş bezeklerin varlığı, gömülmeden önce iskelet üzerinde bazı uygulamaların yapıldığını kemiklerin yumuşak dokudan arındırıldığını düşündürmektedir.²⁷⁹ Bunun yanı sıra, bazı iskeletlerin başsız korunmuş olması ya da aşı boyasıyla kaplandıktan sonra sıvı kireçle kaplanması, ölü gömme törenlerinin

²⁷⁶ Özkaya vd., 2010: 517-519

²⁷⁷ Rosenberg ve Peasall, 1998: 199

²⁷⁸ Özkaya ve Coşkun, 2007b: 88

²⁷⁹ Özbek, 2005: 41

farklı bir boyutlarına kanıt oluşturmaktadır.²⁸⁰ Bu uygulamalar karmaşık dinsel inançlara sahip gelişmiş bir toplumun varlığına işaret etmektedir. Ayrıca mezarların nicelik ve nitelik bakımından farklı armağanların bulunması, bazılarının ise bundan yoksun olması sosyal statünün varlığına işaret etmektedir.²⁸¹ **(Şekil 53)**

Mezarların büyük çoğunluğu, kabuk, taş ve kemikten üretilmiş boncuk, obsidiyen ve çakmaktaşı alet, değişken tipli baltaların yanı sıra, yakın koşutlarına Hallan Çemi, Demirköy ve Çayönünde rastlanılan, kabartma ve kazıma yöntemle işlenmiş geometrik bezek ve hayvan figürleri içeren taş kaplardan oluşan armağanlarla donatılmıştır. Ölü armağanları, nicelik ve nitelik bakımından genel olarak, ortak karakter gösterir. Kabuk ve taştan üretilmiş boncuklar ile taş kap parçaları asal ölü armağanı olarak kullanılmıştır. Boncukların büyük çoğunluğu mezar dolgularında dağınık olarak saptanmakla beraber, bazıları taş kaplar içerisinde in situ olarak korunmuştur. **(Şekil 54)** Gömütlere bağlantılı diğer buluntu kümesini de sunu taşları oluşturur. Yaklaşık 9 cm. yükseklikleri, 35 – 42 cm. arasında değişen çapları, kenar kabartma bantla profillendirilerek iç bükey derinleştirilmiş yarı küresel gövdeleri ile söz konusu nesneler, günlük kullanım için işlevsel olmayan biçimsel özelliklere sahiptir. Değişken boyutlara sahip ve çoğunluğu mermerimsi beyaz taşla işlenmiş olmakla beraber, az sayıda da olsa, klorit, andezit ve yerel taşlardan yapılmış olanlarına da rastlanılmıştır.²⁸²

Yontmataş endüstrisinde çakmaktaşı ve obsidiyen kullanılmıştır. Çakmaktaşı, nitelik açısından değişiklik göstermiş ve yerel kaynaklardan elde edildiği belirlenen gri renkte, üç ayrı türde mevcuttur. Yerel kaynaklardan elde edilen birinci grup çakıl taşı niteliği taşıyanlar Batman Çayı yatağından; büyük yumruların ise, Raman Dağı gibi bölgede varlık gösteren birçok kaynaktan temin edilmiştir. Biri saydam kahverengi, diğeri siyah ile uçuk yeşil arasında değişen renklere sahip son iki grubu oluşturan çakmaktaşının ise kaynağı henüz bilinmemektedir. Demirköy’de bulunan çakmaktaşı aletlere oranla Körtik Tepe çakmaktaşı aletletler özensiz şekillendirilmişlerdir.

²⁸⁰ Özkaya ve Coşkun, 2007b: 88

²⁸¹ Özkaya ve Coşkun, 2007b: 89

²⁸² Özkaya ve San, 2007: 24

Yontmataş buluntular genelde küçük boyutlu kesici ve sap çıkıntılı aletlerden oluşmakla beraber, büyük bir kısmı çakmaktaşıdan yapılmış büyük kazıyıcılarda çoğunluk teşkil etmektedir. Daha formal aletler ise obsidiyenden üretilmiştir. Biçimsel olarak, başta yarım ay biçimliler ve geometrik şekilli olanlar yaygındır. Ayrıca ok uçlarının da sayısal olarak çok olduğu gözlemlenmiştir. Bölgenin diğer Çanak Çömleksiz Neolitik merkezleri ile benzerlik gösteren yalın kesicilerden oluşan Körtik Tepe yontmataş aletleri, özellikle Hallan Çemi ve Demirköy buluntuları ile benzerlik göstermektedir.²⁸³

Kemik aletlerde ise buluntular işlevine göre dekoratif ve işlevsel olarak iki şekilde incelenmiştir. Dekoratif olanlar; genel olarak oval biçimli, yüzeylerinde yalın kazıma çizgilerden oluşan bezemelere rastlanıldığı gibi, özenle açılanmış bazı örneklerinde iki delikli olduğu görülmüştür. Hangi amaç doğrultusunda üretildikleri konusunda kesin bir yargıda bulunmak olası görünmemekle beraber, dekoratif kemik eserler Hallan Çemi’de ele geçen örneklerle yakın benzerlik göstermektedir.

İşlevsel aletler daha çok bız ve delgilerden oluşmaktadır. Bu aletlerin hemen hemen tümü ağız ve bezemesiz olup, çoğunluğu parçalar halinde ele geçmekle birlikte, biçimsel olarak tanımlanabilir durumdadırlar. Biçimsel açıdan aynı amaç için yapılan aletler Çayönü ve Zavi Chemi örnekleri ile benzerlik teşkil etmektedir.

Sürtmetaş buluntu topluluğunun çoğunluğu ise mezar buluntusudur. Yoğunluk olarak değişik kullanım amaçlı yapılmış delikli taş nesneler, farklı biçim ve boyutlara sahip törensel baltalar, havanlar, ezme – öğütme taşları ve figürleri taş nesneler mevcuttur. Değişik teknik ile yapılmış ve çok sayıda ritüel amaçlı da kullanılan taş kap ele geçirilmiştir. Üst bitimi dağ keçisi betimi sonlandırılmış zoomorfik biçimli havaneli Çayönü örnekleri ile benzerlik gösterir.²⁸⁴ Takılar ise diğer mezar buluntularıdır. Boncuklar değişik taşlara işlenmiş ve farklı renktedirler.²⁸⁵ Ayrıca kuş, balık gibi bazı hayvanların omurga kemiklerinden ve kabuklu hayvanlardan yapılmış boncuklarda ele geçirilmiştir.²⁸⁶

Buluntuların tamamı Körtik Tepe’nin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e aitliğini kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde kanıtlanmıştır. Bu olgu, aynı zamanda, iki

²⁸³ Özkaya ve San, 2007: 25

²⁸⁴ Özkaya ve San, 2007: 26

²⁸⁵ Özkaya ve San, 2007: 31

²⁸⁶ Özkaya ve San, 2007: 32

ayrı C14 analiziyle de doğrulanmıştır. Depolama amaçlı kullanılan yapının tabanında ele geçen hayvan kemikleri üzerinde yapılan analizde M.Ö 8.370 – 7.440 ve M. Ö 9.870 – 9.290 yönünde iki ayrı tarihleme sonucu vermiştir. Sonuç olarak, Körtik Tepe, Yukarı Dicle Vadisi Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeleri arasında bilinen en eski merkez olan Hallan Çemi'den sonraki, Demirköy'den önceki bir tarihe aittir. Güneydoğu Anadolu'nun bilinen en eski yerleşimlerinden birisi durumundadır.²⁸⁷

5.4.5 Batman İli

İl; Diyarbakır, Muş, Bitlis, Siirt, Mardin illeri arasında kalan alanda yer almaktadır. (**Harita 15**)

5.4.5.1 Hallan Çemi Tepesi

Hallan Çemi Tepesi 1990 yılında, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki baraj yapımlarıyla tehlikeye giren arkeolojik buluntu yerlerinin saptanması için yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunmuştur. Batman Barajı'nın suları altında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olduğundan, 1991 yılında Diyarbakır Müzesi'nin ve Delaware Üniversitesinin ortak desteğiyle yerleşmede dört yıllık kurtarma kazılarına başlanmıştır.²⁸⁸

Hallan Çemi, Batman İli sınırları içinde, Batman'nın yaklaşık 50 km kuzeyinde, Dicle Nehri'nin bir kolu olan Batman Nehri'nin Sason Çayı kolunun batı yakasında yer alan tabakalanmış küçük bir höyüktür. Yüksekliği yaklaşık 4,3 m olan höyük, 0,5 hektardan daha az bir alanı kaplar²⁸⁹ (**Şekil 55**), Yerleşmede Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait en az dört yapı katı saptanmasına karşın, çalışmaların zorunlu olarak sona erdirilmesinden önce, ancak üç yapı katı açığa

²⁸⁷ Özkaya ve San, 2007: 22

²⁸⁸ Rosenberg, 1993: 117

²⁸⁹ Rosenberg, 1993: 118

çıkartılabilmektedir.²⁹⁰ 16 adetten oluşan bir dizi yeni akseleratör tarihlemesi (0xA12298 – 99, 12328 – 41), bu yerleşmede C14 tarihlemesine göre uyarlanmış M.Ö 10. binyılın ortaları G.Ö 11. binyılın sonlarına doğru birkaç yüzyıl oturulduğunu onaylanmıştır.

Yerleşmedeki mimari kalıntıların niteliğine ve buluntu topluluğundaki bitki ve hayvan kalıntılarının mevsimsel çeşitliliğine dayanarak, Hallan Çemi, Doğu Anadolu’da bilinen en eski tam yerleşik köydür ve olasılıkla, bölgenin Çayönü gibi daha sonraki yerleşmelerinden bilinen tam yerleşik Neolitik kültürlerinin kökeni olan bir kültürü temsil etmektedir.

Höyüğün yerleşme düzenini, çapı yaklaşık 15 m. olan, ortak kullanıma açık bir alanın çevresinde konumlanmış çeşitli yapılar ve diğer öğeler belirtmektedir. Meydan niteliğindeki bu alana ait dolgularda, yoğun hayvan kemiği ve höyüğün yakınındaki nehir yatağından alındığı belirlenen, ateşten dolayı çatlamış olan taşlara rastlanılmıştır. Bu alandaki hayvan kemikleri çoğunlukla, hayvan iskeletlerinin büyük ve hala birleşik durumdaki bölümlerine aittir; bu alanda ayrıca, üç adet koyun kafatasının doğrusal şekilde durduğu bir düzenleme vardır. Bu nitelikteki bir dolgunun ortak bir şöleni gösteren, yiyeceklerin halka sergilenmesi ve ortak tüketimiyle ilgili olduğu öngörülmüştür.

Merkezi açık alanı çevreleyen tanımlı taş yapıların arasında, alçak dairesel platform ile belli bir biçimi olmayan, kalın, beyaz alçı alanlar dağınık halde bulunmaktadır. Taş, sıkıştırılmış çamur ve sözü edilen beyaz alçı olmak üzere çeşitli malzemelerden yapılmış olan platformlardan, en azından birinin çamurla sıvanmış olduğu saptanmıştır; çapları ortalama 2 m. kadardır ve korunmuş yükseklikleri 10 – 40 cm. arasındadır. Herhangi bir şeyi kaplamak amacıyla yapılmış gibi görünmemektedirler. Şimdilik işlevlerine ilişkin en akla yakın açıklama, üst yapıları daha dayanıksız malzemedan inşa edilmiş depolama silolarının temelleri olduklarıdır. Bu bağlamda, yıl boyunca yaşanan yerleşmede besin depolama yapıları olması gerekmektedir ve bu yerleşmenin yapı katlarında depolama çukurlarına rastlanmamıştır.

²⁹⁰ Rosenberg, 2007a: 1

Yukarıda sözü edilen platformlardan ayrı olarak, tümü yuvarlak ve çapları 50-70 cm. arasında değişen boyutlarda yapılmış alçak alçı öğelere, her üç yapı katındaki taş yapıların hem içinde hem de dışında rastlanılmıştır. Bunlar olasılıkla ocaktır ve birçoğunda sıva, sıvanırken çatladıkları anlaşılan, sabit olarak yerleştirilmiş taşları kaplamaktadır.

Platformların ve ocakların yanı sıra, gruplar halindeki birçok dikme deliğine ek olarak, kalın, alçı benzeri bir malzemeye kaplı, belirli bir biçimi olmayan geniş yüzeyler de, taş yapıların arasında dağınık olarak bulunmaktadır. Bu sıvalı alanların bazıları doğrudan taş yapılara birleşiktir ve olasılıkla o yapılarda ilişkili dış etkinlik (korunaklı oldukları varsayılır) göstermektedir. Bununla birlikte, taş yapıların hemen bitişiğinde olmayanlar, taştan daha dayanıksız malzemeden yapılmış müstakil yapılardan geriye kalanları temsil ediyor olabilir. Ahşap izleri taşıyan çok sayıda yanık çamur parçasına yerleşmenin her yerinde rastlanmaktadır; bu da, sıvalı alanlar ile ilgili herhangi bir üst yapının inşasını da kapsamış olabilecek yapım işlerinde, çamur dolgulu dal – örgü tekniğininde kullanıldığını belirtir.

Kazılar en alttaki 3. yapı katında ortaya çıkarılan taş yapıların üçü de oldukça basittir ve olasılıkla konut niteliği taşımaktadır. Hepsi de, harç olarak beyaz, alçı benzeri, bir malzeme kullanılarak örülmüş, nehir çakıllarından / kaba çakıllardan yapılmış duvarları olan, yaklaşık 2 m çaplı yüzey yapılarıdır. Üçü de “C” biçimli olan yapıların tabanları da döşemesizdir. **(Şekil 56)**

Bir sonraki 2. yapı katında, kazılan yapılarda açıkça görülen bazı mimari farklılıklar vardır. Bu tabakadan, tanımlı toplam beş yapı bilinmektedir; ancak yalnızca dördü bütünüyle kazılmıştır. Tümüyle kazılmış bu dört örnek de yine, duvarları 3. tabadaki yapılarla aynı tarzda inşa edilmiş (yani, beyaz kireç taşı ile örülmüş çakıl / kaba çakıl) duvarları olan, yüzey yapılarıdır. Bu dört yapıdan birinin tabanı 3. tabaka yapılarındaki gibi döşemesizken, diğer üç yapının tabanları ise birbirine bitişik kum taşı levhalarla döşenmiştir. Tabanı kaplı olan yapılardan bir tanesi, yaklaşık 4 m.’lik çapıyla oldukça büyüktür ve ortasında küçük, sıvalı bir tekne vardır. Bununla birlikte, en üstte yer alan 1. yapı katında, yalnızca konut niteliğinde olmayan ve bir çeşit kamusal işlevi olan yapıların varlığına ilişkin kesin kanıtlar bulunmaktadır. Bu yapı katına ait dört yapı kazılmıştır. Bunların tümü de, araları harç dolgulu çakıllarla değil de, kum taşı levhalarla inşa edilmiş olmaları nedeniyle,

daha önceki tabakalarda bulunmuş olanlardan ayrılmaktadır. Bunlardan ikisi, yaklaşık 2,5 m. çapında görece küçük yapılardır. 2. ve 3. tabakalarda bulunan yapıların çoğu gibi “C” biçimindedir; bunlar olasılıkla konut niteliğinde olmalıdır. Diğer iki yapı ise, yaklaşık 5-6 m. çaplarıyla, diğer yapılara oranla önemli ölçüde büyüktür ve alanları bakımından da, diğer İlk Neolitik yerleşmelerindeki kamu yapıları olduğunu söyleyen yapılara benzemektedirler. Diğer yapılardan büyük olan bu yapıların her ikisinde tam daire biçimindedir ve toprağa yarı gömük olarak yapılmıştır. Ayrıca, her yapının duvarına yaslanan, yarım daire taş seki/platform biçimli ayırıcı öğeler içerirler. Yine her iki yapının da tabanları, oldukça steril ince toprak dolgu üzerine, birçok kez belirgin özellikli sarı bir kum ve alçı karışımıyla kapanmıştır. Bunun yanı sıra, her iki yapıda, konutlarda yapılan işler ile ilgili, örneğin öğütme tabanları gibi, malzeme ve nesnelerden yoksundur; buna karşın obsidiyen ve özellikle bakır cevheri gibi ithal malzemelerle doğrudan ilişkililerdir.²⁹¹ Obsidiyen analizinde Van ve Bingöl bölgelerindeki kaynaklar kullanılmıştır.²⁹² İthal malzemelerin varlığı, uzak mesafe ticaretinin çok eski bir döneme indiğini göstermektedir. Ayrıca ithal malzemelerin bu büyük ve yarı gömük yapılarda bulunmuş olması, bu yapıları kullanan topluluğun bu ticaretle doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Son olarak, bu yarı gömük yapılardan A yapısının, giriş kapısına bakan kuzey duvarında asılıymış gibi görünen tüm bir oroks²⁹³ kafatası bulunmaktadır; yalnızca bu yapıyla ilintili grubu mu simgelediği yoksa daha karmaşık bir simgesel anlam mı taşıdığı belli değildir.

Hallan Çemi’ de çok sayıda taş kap bulunmuştur. Bunlar tipik olarak gri/yeşil-siyah klorit ya da beyaz kireçtaşıdan yapılmış, çoğunlukla kazıma olarak geometrik ve doğal motiflerle, bazen kabartma bezeklerle özenle bezenmiştir. Burada ayrıca, birçoğu biçimlendirilmiş saplı, iyi cilalanmış bir dizi küçük havaneli bulunmuştur.

Hallan Çemi buluntuları, yontmataş buluntu topluluğu kapsamında en güçlü tipolojik bağlarının, Zawi Chemi, Shanidar ve diğer geç Zarzi yerleşmelerinin taş buluntu topluluklarıyla aynı olduğu görünür. Hallan Çemi buluntu topluluğu tipik

²⁹¹ Rosenberg, 2007a: 3

²⁹² Rosenberg ve İnal, 1994: 126

²⁹³ Orosk; bir hayvan türü olan bizondur.

Zarzi²⁹⁴ tarzında, tek platformlu çekirdekten üretilmiş ve önemli bir miktarından başka kenarları eşit olmayan üçgenler olmak üzere geometriklerin yapılmış olduğu dilgiler ile tanımlanır.

Hallan Çemi buluntu topluluğunda, Toros-Zagros yayı boyunca yer alan, aşağı yukarı aynı döneme ait yerleşmelerle olan bağlantılar da görülmektedir. Bunlardan en çarpıcı olanı, Hallan Çemi'nin biçimlendirilmiş havanelleiriyle, yine Musul bölgesinde yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşmesi Nemrik 9'un benzer biçim verilmiş taş nesneleri arasındaki açık benzerliktir. Bu türdeki buluntulara, ne çağdaşı olan Levant koridorundaki yerleşmelerde rastlanır, ne de bu döneme ilişkin tipik Levant türü nesneler Hallan Çemide ortaya çıkar.

Yontmataş aletler de aynı modeli yansıtır. Ok uçlarının Hallan Çemi'de nadir olmasına karşın, varlığı büyük oranda Toros-Zagros yayı ile sınırlı olan, kolaylıkla Nemrik türünün çeşitlemeleri olarak sınıflandırabilecek önemli sayıda ok ucu vardır.

Hallan Çemi'de bulunan türdeki biçimlendirilmiş havanelerinin ve bezemeli taş kapların, Yukarı Dicle Havzası boyunca yer alan ve daha geç bir döneme ait, özellikle Demirköy Höyük ve Çayönü gibi Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmelerinde tek tük bulunmaları, bu yerleşmelerle olan kültürel bağları gösterir.²⁹⁵

Hallan Çemi tam yerleşik bir toplum tarafından iskân edilmiş olmasına karşın, yerleşme halkının geçimi temelde yabanıl hayvanların avlanmasına ve bitkilerin toplanmasına dayanmaktaydı.²⁹⁶

Faunal kalıntı olarak ele geçen örnekler sayısal ve tür olarak oldukça çok sayıda hayvanın yerleşmenin iskânı sırasında tüketildiğini gösterdi. Yoğun olarak en çok tüketilen hayvan türleri; geyik ve koyun, bununla birlikte ayı, domuz, köpek, inek ve küçük memeli türleri, kuşlar, sürüngenler ve balık da çok sayıda tüketilmiştir. Morfolojik açıdan koyun evcil görünmemektedir.²⁹⁷ Özellikle Domuz yetiştiriciliğiyle uğraşılmış ve evcileştirilmiştir.²⁹⁸

²⁹⁴ Zarzi, Zagroslarda yer alan sit alanıdır.

²⁹⁵ Rosenberg, 2007a: 5

²⁹⁶ Rosenberg, 2007a: 6

²⁹⁷ Rosenberg, 1995: 86

²⁹⁸ Rosenberg vd, 1995: 6

Besin türü olarak Bezelye, mercimek ve fıstık dâhil olmak üzere, birçok bitki kalıntısı ortaya çıkarılmıştır. Arpa ya da buğday taneciği görülmemiştir.²⁹⁹ Yabani otlara ait nispeten az sayıda tohum bulunmuştur.³⁰⁰

Rosenberg'e göre; bu durum taş alet topluluğun orak bıçaklarının olmayışı ile de uyum göstermektedir. Bitki kalıntıları arasında bulunan tanıcı türler birleştirildiği zaman sağlam mimari yapılar tarafından da oluşturulan izlenimi tamamlıyor. Bu bize, yerleşmenin mevsimlik olarak değil sürekli olarak iskân edildiğini gösteriyor, Hallan Çemi'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bilinen en eski köy yerleşmesi olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.³⁰¹

Hallan Çemi'nin bulunması ve kazı çalışmaları, birçok sonucu ortaya çıkaran veriler üretilmesini sağlamıştır. Hallan Çemi, Güneydoğu Anadolu'daki Son Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait karmaşık kültürlerin kökeninin, daha önceki yerli kültürlerden kaynaklandığını ve komşu bölgelerden ithal olmadığını kanıtlamaktadır.

Hallan Çemi, Son Çanak Çömleksiz Neolitik dönem sırasında en olgun evresine ulaşan kültürel kurumların ilk olarak, yerleşik köy yaşamına geçilmesinin ilk aşamalarında geçildiğini göstermektedir.³⁰² Yerleşik köy yaşamı, kamu yapıları ve kurumları gibi, yeni ve karmaşık sosyal mekanizmaların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunlarla, topluluğun dayanışması ve yerleşik yaşam tarzına entegrasyonu sağlanmıştır. Bu yeni düzenlemeler, daha sonraki uygarlıkların anıtsal sembollerin de, en yüksek ifadesine kavuşur.³⁰³

5.4.5.2 Harif Pınar

Batman İli, Kozluk İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında, Batman Baraj suları altında kalacak olan kültür alanlarının araştırılması amacıyla Sason, Hiyan ve Ramdenka Çaylarının kapladığı

²⁹⁹ Rosenberg, 1995: 88

³⁰⁰ Rosenberg, 1994: 128

³⁰¹ Rosenberg, 1995: 88

³⁰² Rosenberg, 2007a: 8

³⁰³ Rosenberg, 2007c: 84

alanları incelemek üzere 1990 yılında M. Rosenberg ve H. Togul tarafından gerçekleştirilen yüzey araştırmasında saptanmıştır.³⁰⁴

Harif Pınar küçük bir yerleşmedir. Yüzey araştırmasında yerleşmede, küçük taş topluluğu ele geçmiştir ve obsidiyen yüksek orandadır. Rosenberg verileri göz önünde bulundurarak Harif Pınar'ı Epipaleolitik veya Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem içerisinde düşünmüştür. Yerleşim yerinin döneminin belirlenmesi için daha fazla araştırma ve çalışma gereklidir.³⁰⁵

5.4.5.3 Nevala Denik

Nevala³⁰⁶ Denik, Batman İli, Çatakköprü ilçesi, Mirenkan Köyü'nün güneyinde yer almaktadır.³⁰⁷

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamında, baraj yapımıyla tehlikeye giren arkeolojik buluntu yerlerinin saptanması amacıyla Batman Barajı (Sason Çay, Hiyan Çay ve Ramdenka Çay'ları) Batman Nehri ve kolları boyunca; Orta Doğu Teknik Üniversitesi Arkeolojik Buluntular (TEKDAM) Merkezi ve Pennsylvania Üniversitesi işbirliğiyle 1990 yılında M. Rosenberg'in başkanlığında yapılan yüzey araştırması sırasında tespit edilmiş ve araştırılması yapılmıştır.³⁰⁸

Nevala Denik, Ramdenka çay'ı akan bir akarsuyun her iki kenarı boyunca yüksek yerde uzun birkaç yüz metrenin olduğu bir alanı kaplamaktadır. Açık hava dağılımı olan bir yerleşim yeridir.

Yontmataş aletler, geneli çakmaktaşı ve obsidiyenden oluşur. Hafif patinalı gri çakmaktaşı, Paleolitik Dönem, Ramanian örneklerine benzer parçalar, büyük piramit biçiminde parça çekirdekleri, büyük kenar ve dışbükey kazıyıcılar ele geçirilmiştir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönemi temsil etmektedir, Paleolitik Çağ'ın patinalı çakmaktaşılarının yanı sıra, Nevala Denik'in güney kısmında ve batı

³⁰⁴ Rosenberg, 1992: 447

³⁰⁵ Rosenberg, 1992: 451

³⁰⁶ Nevala; Kürt dilinde "dere" anlamını taşımaktadır.

³⁰⁷ Harmankaya vd., 1997: Nevala Denik

³⁰⁸ Rosenberg, 1992: 447

ucundaki 5 hektarlık alanda büyük bir malzeme ile serpiştirilmiş obsidiyen ve patinasız çakmaktaşı dağılımı görülmüştür. (Çizim 24)

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'i temsil eden beyaz çakmaktaşıdan orak bıçak kesimler, bıçak çekirdekleri, kazıyıcılar ve oval uçlar toplanmıştır. Nevala Denik'in Neolitik Dönem yerleşimi olduğunu gösteren baskı yöntemiyle yongalanmış obsidiyen dilgi ele geçirilmiştir. Ele geçen buluntular doğrultusunda Çayönü ve diğer Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem merkezleri ile benzerlik göstermektedir.³⁰⁹

5.4.5.4 Demirköy Höyük

Demirköy, Batman sınırları içerisinde, bugünkü Batman Havaalanı'nın karşısında, yeni Batman-Diyarbakır karayolunun geçtiği köprünün yaklaşık 2 km. kuzeyinde yer almaktadır. Höyük, yaklaşık 540 m. yükseklikte, Batman Nehri'nin batı kıyısında, Batman'ın Fıratın birleştiği yerin 20 km kuzeyinde ve Hallan Çemi yerleşmesinin 40 km güneyindedir.³¹⁰

Demirköy Höyük, 1989 yılında Dicle-Fırat Arkeolojik Yüzey Araştırma Projesi kapsamında G. Algaze ve M. Rosenberg tarafından tespit edilmiştir.³¹¹ 1993 yılında yüzey araştırmasına devam edilmiş, yüzey buluntuları ele geçirilmiştir. 1997 yılında M. Rosenberg tarafından 2000 yılı itibariyle kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Höyükteki tabakalanma 75 metrekairelik bir alanda ortaya çıkarılmıştır. Doğal koşullar nedeniyle çok bozulmuş durumdaki, hafifçe yanmış, kerpiçten yapılmış ve alçak, belirsiz yarım daire (azami çapı 2 m. kadar) biçimli ögenin hızla kaybolan izleri ile birkaç gömüt dışında, sondajlar sırasında karşılaşılan tanımlanabilir stratigrafik ögeler, bir dizi ince, kırık sıvalı yüzeylerle dönüşümlü olarak bulunan, aynı incelikte, daha yumuşak külsü çöp dolgularından oluşmaktadır.³¹²

³⁰⁹ Rosenberg, 1992: 449

³¹⁰ Rosenberg, 2007b: 13

³¹¹ Algaze ve Rosenberg, 1991: 139

³¹² Rosenberg, 2007b: 13-14.

Ele geçen buluntular Hallan Çemi'yi terk edenler tarafından Demirköy'e yerleşildiğini göstermektedir.³¹³ Hallan Çemi'den elde edilen yontmataş aletler içinde en karakteristik olanların kenarları birbirine eşit olmayan üçgen biçimli geometrikler ve ok uçları çoğu Demirköy'de de vardır. Dönemsel eğilimlere ilişkin beklentilere uygun olarak, tipik Nemrik uçlarını da içeren ok uçları Demirköy'de, Hallan Çemi'de olduğundan yaygındır. Geometrik aletlerin çoğunluğu, hala kenarları eşit olmayan üçgen biçimli geometrikler oluştursa da, orak bıçakları ve aycık biçimli geometrikler yaygındır. Hallan Çemi'ye göre Demirköy'de obsidiyen kullanımı düşüktür.

Hallan Çemi'de kullanılan karakteristik sürtme taş alet türlerinin çoğu Demirköy'de de vardır. Yontmataş kapların, biçim verilmiş havanellerinin ve asa başlarının bulunduğu örneklerin tümü parçalar halindedir ve Hallan Çemi'den farklı olarak klorit taşından yapılmıştır. Taş kap parçaları yeniden işlenerek (**Şekil 57**) küçük pandatiflere, plakalara ve küçük, ayakta duran stilize “boynuzlu parçalar”a dönüştürülmüştür. Sap düzelticiler ise dikdörtgene benzer biçimli, derin kazıma ve şevron bezemelidir. Betimli olarak nitelenebilecek kemik buluntuya rastlanılmamaktadır. Kemik buluntular nadir olarak ele geçmiştir. Demirköy'e özgü ele geçen diğer buluntu ise çentikli taş çubuklardır, neyi temsil ettikleri ise henüz bilinmemektedir. Bölgede ilk kez Demirköy'de görülen birçok buluntu türü vardır. Özellikle bitüm (yer sakızı) ya da kil gibi şekil verilebilen maddelerden yapılmış bazı nesnelerdir. Pişmiş kilden heykelciklere ait kol ve bacak uzantıları gibi görünen parçalar ele geçmiştir.

Demirköy'de ele geçen diğer ilginç buluntu ise Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimde bilerek pişirilmiş tek kil bir kabın üç küçük parçası ele geçirilmiştir.

Hallan Çemi'de gömütlerin olmamasının aksine Demirköy'de gömütlerin bulunuşu, ölü gömme ritüelleri, sembolizm, kozmoloji gibi önemli değişiklikleri kapsayan, en göze çarpan davranışsal yenilik durumundadır. Toplam altı insan ve köpekgillere (**Şekil 58**) ait iki mezar bulunmuştur.

³¹³ Rosenberg ve İnal, 1999: 250

İnsan gömütlerindeki bireylerin yaşları, bebekten yetişkine kadar değişmektedir ve gördükleri işlem bir biçimde birbirinden farklıdır. Gömütler genelde sağ yatırılış, kuzey-güney doğrultusunda yönlendiriliş ve bükme bir yana bırakılırsa, bireysel gömü şekli farklılıkları oldukça değişken gibi görünmektedir.

Demirköyde yaşayan topluluğun beslenmesiyle ilgili elde edilen kalıntılardan yalnızca arkeobotani verileri kapsamlı olarak incelenmiştir. Demirköy'den elde edilen bitkisel buluntu topluluğu, Hallan Çemi buluntu topluluğuna kıyasla önemli ölçüde sınırlıdır ve ayrıntılı karşılaştırma yapma olanağını kısıtlamaktadır. Demirköy'den elde edilen bitkisel buluntu topluluğu, Hallan Çemi verileriyle genelde benzeşmektedir. Deniz sandalye sazı, baklagiller, badem ve şamfistığının da aralarında olduğu kabuklu yemişler tüketilmiştir.

Demirköy'de yüzdürme yöntemiyle elde edilen tohumların sağladığı M.Ö 10. binyılın başlarını (uyarlanmış) gösteren iki akselatör tarihi (0 x A 12488 – 99) ilk tahminleri doğrulamıştır.³¹⁴

5.4.6 Siirt İli

Siirt, Güneydoğu Toroslar'ın eteğinde, Dicle Nehri'nin kolları olan Botan ve Reşan Çayları arasında yer almaktadır. Denizden 930 m. yükseklikte ve yüzölçümü 5046 km². dir. İl, doğusundan Van-Hâkkari, batısında Batman, kuzeyinde Bitlis, güneyinde ise Şırnak ve Mardin illeri ile komşudur. Şehrin batı toprakları Diyarbakır Havzasında, diğer toprakları ise Güneydoğu Toroslar içerisindedir.³¹⁵

5.4.6.1 Güzir Höyük

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Siirt İl merkezinin güneyinde, Eruh İlçesinin

³¹⁴ Rosenberg, 2007b: 14-17

³¹⁵ Boran vd., 2002: 17

batısında; Bağgözü (Girden) Köyü'nün kuzeybatısında bulunmaktadır.³¹⁶

Ilısu Baraj Gölü suları altında kalacak olan arkeolojik sit alanların araştırılması kapsamında G. Algaze tarafından 1988 ve 1990 yılları arasından yürütülen yüzey araştırmaları sırasında saptanmıştır. ODTÜ TAÇDAM Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi kapsamında; J.Velibeyoğlu, A. – Ş. Schachner tarafından oluşturulan ekiple Botan Vadisi ve Çattepe (Tilli) Yüzey Araştırmaları ile tekrar incelenmiştir. 2009 yılında Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın Ilısu Barajı sahasında kalacak tarihi ve kültürel eserleri kurtarma çalışmaları kapsamında başlanan kazı, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Ana Bilim Dalından Necmi Karul ve Savaş Harmankaya başkanlığındaki bir ekip tarafından yürütülüyor.

Güzir Höyük, doğudan Botan Nehri ile birleşen Kavaközü Vadisi'nin güney kenarında, iki sarp kireçtaşı tepenin arasında bulunmaktadır. Yerleşimin hemen hemen doğusunda yağışlarla beslenen yuvarlak bir göl bulunmaktadır. Yaklaşık 3-4 hektar büyüklüğündeki yerleşimin üzeri, yayılış alanı anlamayı zorlaştıracak derecede, neredeyse tamamen bahçe ve tarlalarla kaplıdır. Arazi, batıdan doğuya doğru yükselmekte ve yaklaşık 2 – 3 km. yüksekliğinde erozyona uğramış bir profille göle doğru eğim göstermektedir. (**Şekil 59**) Yerleşimin batı kesimindeki bahçelerde, birçok yerde duvar parçalarının söküldüğü görülmektedir. Göle doğru eğimli alanın hemen kuzey batı kesiminde ise kare planlı, olasılıklı modern bir yapının temelleri göze çarpmaktadır. Gölün kıyısındaki alanlarda, sık otlar nedeniyle hiçbir buluntu görülmezken, yeni sürülmüş olan alanlardan çok az sayıda taş, silex (**Çizim 25**) ve obsidiyen aletler toplanabilmektedir. Obsidiyen sadece az sayıda üretilmiştir. Tipoloji bakımından buluntular Güneydoğu Anadolu'daki diğer yerleşimlerle benzerlik göstermektedir.³¹⁷

G. Algaze, Güzir Höyük'teki yüzey araştırmasındaki yaptığı ön keşif sonucunu değerlendirerek Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in varlığını ortaya

³¹⁶ Harmankaya vd., 1997: Güzir höyük

³¹⁷ Velibeyoğlu vd., 2002: 784

koymuştur.³¹⁸ Ele geçen buluntularda bu görüşünü desteklemiştir. J. Velibeyoğlu'nun öncülük ettiği yüzey araştırmasında ise daha sonraki dönemlere ait buluntular ele geçmemiştir. Güzir Höyük bu tarihlemeyle, ovada değilde dağlık araziye kurulmuş olan nadir yerleşim yerlerinden birisidir. Obsidyen aletlerin varlığı, olasılıkla Botan ve Bitlis nehir yollarını kullanan ve Van Gölü Bölgesi'ne değin uzanan bir değiş tokuş sisteminin varlığına da işaret etmektedir.³¹⁹

5.4.6.2 Ber Ava Şikefte

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, Siirt-Şırnak yolu üzerinde, Siirt'ten 58, 9 km. de yer almaktadır.

Ber Ava Şikefte, 1963 yılında İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi, Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları kapsamın da Halet Çambel ve Robert J. Braidwood'un öncülük ettiği ekip tarafından Diyarbakır – ŞanlıUrfa – Siirt İl'leri yüzey araştırmaları sırasında bulunmuştur.

Ber Ava Şikefte yerleşimi bir kaya sığınağıdır. Yamaçta ve yamacının altındaki tarlalarda malzeme bulunmuştur. Malzemenin tarladaki yayılım alanı 90x60 m. dir ve yamaçta tarlalardan itibaren 20 m. yüksekliğe kadar uzanır. Kaya sığınağının aşağısında bir dere akmaktadır.³²⁰

Yüzey araştırması sırasında yapılan toplamada elde edilmiş olan parçaların çoğunluğunu çakmaktaşı parçalar oluşturmakla beraber, doğalcam aletler de mevcuttur. Çakmaktaşı parçaların büyük bir kısmını çekirdeklere ilişkin parçalar ve yongalar meydana getirmektedir.³²¹

Yontmataş endüstrisinde hammaddeyi teşkil eden çakmaktaşı; çekirdeklerin yarısı parçalar halindedir ve çok yönlü yongalama gösterir. Kırık olmayan

³¹⁸ Algaze ve Rosenberg, 1991: 143

³¹⁹ Velibeyoğlu vd., 2002: 784

³²⁰ Benedict, 1980: 117

³²¹ Benedict, 1980: 125

çekirdekler içinde birkaç tanesi piramit biçiminde dilgi çekirdekleridir. Diğerleri ise tek vurma düzlemlili yonga çekirdekleri ya da şekilsiz çekirdeklerdir. Yongalarda çoğu ya çok az ya da hiç kenar değişimi göstermez. Kazıyıcılar ise iyi bir işçilik gösterir ve hemen hemen yarısı dilgi segmanlarından yapılmadır. Dış bükey ön kazıyıcılar ve yuvarlak yonga kazıyıcılar yetkin düzelti örnekleri verir. Bunların dışında kalan bir kaç parça ise çok belirgin, tırnak biçimli kazıyıcı türündedir. Kalemler, dilgi ve dilgisel parçalardan, yalın, açılı ve çok vurgulu tiplerde kalemler yapılmıştır.³²² Ber Ava Şikefte N. Balkan-Atlı tarafından Neolitik Dönem içerisinde gösterilmiştir.³²³

5.4.6.3 S63/26

Siirt İli sınırları içerisinde bulunan Güney Mahalle Köyü'nün güneydoğusunda ve okul binasının kuzeydoğusundadır.³²⁴ Günümüzde höyüğün bulunduğu alanda binalar bulunmaktadır.³²⁵ (Şekil 60)

Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi kapsamında, Halet Çambel ve Robert J. Braidwood başkanlığında oluşturulan ekip tarafından 1963 yılında tespit edilmiştir ve yüzey araştırması yapılmıştır.

Yerleşim de 30x50 m. bir alanda ekili tarla üzerinde malzeme yoğunluğu görülmüştür. Kuzeydoğusunda ise bir kaynak vardır.³²⁶ Yerleşimde ki toplamada doğalcam boldur ve toplam malzemenin % 97'sini oluşturur. Bununla birlikte, gerek doğalcam gerekse çakmaktaşı parçaların belirli bir özelliği yoktur ve kullanım aşınımı dışında, kenar değişimi pek sınırlıdır. Çekirdekler, çekirdek ve çekirdek parçaları görelili olarak yaygındır. Parçalardan çoğu büyük boyutludur. Belirgin, yetkin piramit biçimli çekirdeklerin varlığı, yüksek nitelikte bir dilgi yapım

³²² Benedict, 1980: 126

³²³ Balkan-Atlı, 1994: 100

³²⁴ Benedict, 1980: 116

³²⁵ Harmankaya vd. 1997: S63/26

³²⁶ Benedict, 1980: 116

geleneğine işaretler.

Dilgilerin hepsi de belirli bir iş görmüş olmakla beraber, hafif veya düzensiz kenar değişimine rastlanmaktadır. Bir miktar dilgi ve dilgi segmanında ise ağır kullanım aşınımını görölür. Bunların yanısıra, bir uç bitimde kullanım gösteren parçalar, (kesin delgi örnekleri denemez), çentikli parçalar, kenarlarda geniş, yaygın yongalama, gösteren parçalar ve balık pulu düzeltili parçalar da vardır. Yongalar, şekil bakımından genellikle düzensiz, kaba parçalardır. Bunlardan birkaçı hafif, aralıklı kenar değişimi göstermektedir. Kazıyıcılardan yaklaşık olarak yüzde onu bitimde kullanım aşımı gösterir. Eşit oranlı sayılarda dışbükey, içbükey, düz ve eğimli bitimler görölmekle beraber, bunların hemen hemen hepsi de kullanım aşınması sonucu meydana gelmişlerdir. Çakmaktaşı; çekirdekler, dilgi çekirdekleri, bir tek tüm piramit biçimli çekirdek ve üç adet çekirdek parçasından oluşur. Ayrıca bir adet de şekilsiz yonga çekirdeği mevcuttur. Yongalar, düzgün biçimli değildir ve birçoğu kenar değişimi göstermiştir.³²⁷

Benedict yerleşim hakkında bir tarihleme yapmamıştır. Buna karşın Balkan-Atlı; Piramit biçimli çekirdeklerin ve dilgi endüstrisinin örneklerine dayanarak, Neolitik çağ yerleşmesi olduğunu ileri sürmektedir.³²⁸

5.4.6.4 S63/7 Ayn Germ

Siirt İl merkezinin batısında; Kurtalan ilçesinin 13 km batısında; Kurtalan-Beşiri – Batman karayolunun 400 m. güneyindedir.³²⁹

Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi kapsamında, Halet Çambel ve Robert J. Braidwood başkanlığında oluşturulan ekipler 1963 yılında tespit edilmiş ve yüzey araştırması yapılmıştır.

³²⁷ Benedict, 1980: 125

³²⁸ Balkan-Atlı, 1994: 100

³²⁹ Harmankaya vd., 1997: S63/7 Ayn Germ

Yerleşimin, yüksekliği 7 m.'dir. Eksenleri ise kuzey - güney 100 m., doğu-batı 200 m.'dir. Yerleşim, tepeüstünde harabe kalıntılıları mevcut olan çıplak bir tepedir. Höyüğün 100 m. batısında da bir göl bulunmaktadır. Höyük S63/6'nın doğusunda yer almaktadır.³³⁰

Yüzey araştırması sırasındaki toplama çoklukla doğalcamdan oluşur, fakat çakmaktaşı endüstrisi de doğalcam ile ortak ve türdeş özellikler taşımaktadır. Çok zengin ve çok çeşitli olan doğalcam dilgi endüstrisi dikkat çekmektedir. Çekirdekler de ise tüm çekirdek yoktur. Bütün çekirdek parçaları yenileme yongalarıdır ve genellikle tablasal parçalar ve çekirdek kenarı düzlemlerinden ibarettir. Toplulukta çekirdek parçası oranı oldukça düşüktür. Dilgiler çok sayıdadır ve boyutları yönünden değişiktirler ve büyük, ağır, kaba dilgilerden küçük ince minik (mikrolit) boyutlara kadar bir çeşitlilik gösterir. Yongasal dilgiler, yongacıklar, kırık parçalar mevcuttur. Kazıyıcılar ise çeşitli biçimleri gösterir; hem kullanım hem de düzelti sonuç oluşmuş örnekleri vardır. Büyük bir grup ise hafifçe yuvarlatılmış, geniş çalışma kenarları olan parçalardır ve çoklukla enli dilgilerin bitimlerinde kullanım sonucu meydana gelmişlerdir.³³¹ Güdük dilgiler ise kazıyıcılar kadar boldur. Kalemler ise kırık dilgi köşeleri oluşturmuştur, tek ve iki vurgulu örnekler ve az miktarda kalem kıymığı da bulunmuştur. Uçlu parçalar ise düşük niteliktedir. Geometriklerde ise iyi işçilik gösteren üçgen, yarımay ve yamuk şeklinde mikrolitler vardır.

Çakmaktaşı ise çekirdekleri iki veya üç vurma düzlemine sahiptir. Yonga dilgiler mevcuttur. Ele geçen kazıyıcılar ise "somak" bitimli ön kazıyıcılar, daha geniş şekilde yuvarlatılmış veya düz bitimlileride mevcuttur.³³² Çekirdek kazıyıcılarda ise mikrolit işçiliğe rastlanılmamıştır. Kalemler, Kurs Biçimli yongalar, minik delgiler de ele geçirilmiştir.

Sürmetaş teknolojisini yansıtan yüzey toplamasında yassı balta parçası, büyük havaneli parçası, kübümsü çekiçtaşı parçası ele geçirilmiştir.³³³

³³⁰ Benedict, 1980: 115

³³¹ Benedict, 1980: 120

³³² Benedict, 1980: 121

³³³ Benedict, 1980: 122

Ayn Germ yakınındaki bu yerleşme; Güneydoğu Anadolu Bölgesi yüzey araştırmasının en sistemli ve örnek olabilecek toplama yapılan höyüğüdür.³³⁴ Balkan-Atlı tarafından da Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ olarak kabul edilmektedir.³³⁵

5.5 İç Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Dağılımı

Anadolu'nun orta kısmını teşkil eden coğrafi bölge, adından da anlaşıldığı üzere Anadolu'da Karadeniz, Doğu Anadolu, Akdeniz, Ege, Marmara Bölgeleri arasında kalan coğrafi bölgedir. Yüz ölçümü 151. 275 kilometrekaredir. İç Anadolu Bölgesi içinde Nevşehir ve Kırşehir'in tamamı, Eskişehir, Ankara, Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Yozgat ve Sivas il topraklarının çoğu, Çorum, Çankırı ve Afyon illerinin bir kısmı yer alır.

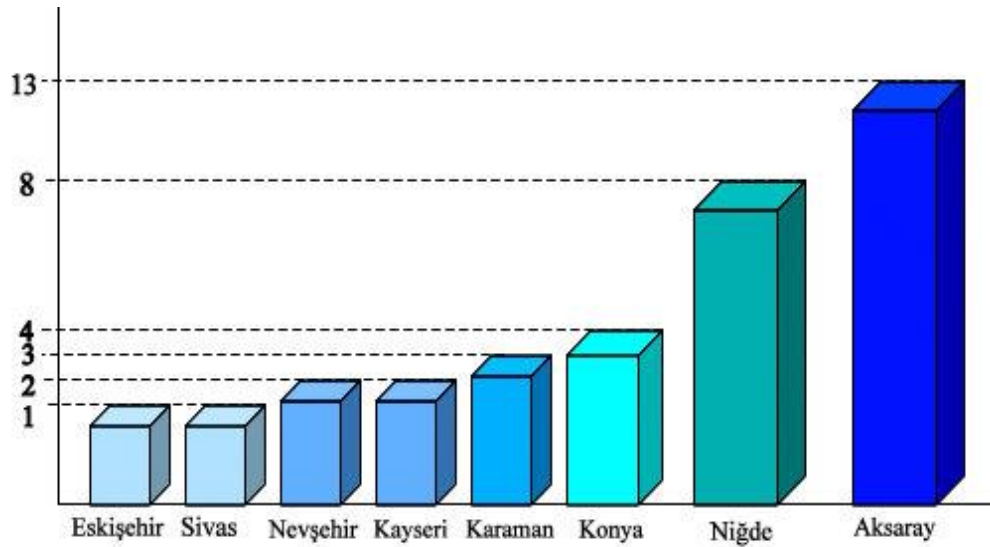
Bölge güneyden Toroslar, kuzeyden Kuzey Anadolu dağları ile sınırlanan, doğudan Doğu Anadolu yücelerine doğru yükselen dağlarla çevrilir. Bölgenin kuzeydoğusunda Yukarı Kızılırmak bölümü, bunun batısında Orta Kızılırmak, Kuzey batıda Orta Sakarya ve Güneyde Konya bölümü olmak üzere dört bölüme ayrılmaktadır.³³⁶

Bölgede, araştırma konumuzu oluşturan Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşme yerleri, Batı Kapadokya, Konya Ovası ve Göller Bölgesi'nde yoğunluk göstermektedir. **(Harita 16)**

³³⁴ Harmankaya vd., 1997: S63/7 Ayn Germ.

³³⁵ Balkan-Atlı, 1994: 100

³³⁶ Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, 1984: 55

Grafik 6. İç Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinin il bazında sayısal dağılımı

İç Anadolu Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimleri, grafikte il bazında incelendiğin de yerleşim dağılımında 1’den 13’e doğru artış göstermiştir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmeleri Eskişehir’de Keçiçayırı ve Sivas’ta Mergesen yerleşmeleriyle grafikte “1” sayısal değeriyle temsil edilmiştir.

Nevşehir’de; Damsa Baraj alanı, İlfat kayalığı ve Kayseri’de Dededağ, Toparın Pınar Akeramik Neolitik yerleşmeleriyle grafikte “2” sayısal değeriyle gösterilmiştir.

Karaman’da; Can Hasan III, Pınarbaşı A ve Hasanlı – Mezel Tepe Akeramik Neolitik yerleşmeleriyle grafikte “3” sayısal değeriyle gösterilmiştir.

Konya’da; Çatalhöyük, Beçen - Biçer Höyük, Çukurken ve Suberde (Görüklük Tepe) olmak üzere Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmeleri, grafikte “4” sayısal değeriyle gösterilmiştir.

Niğde’de, Hacıbeyli Höyük, Kömürcü – Kaletepe obsidyen işliğı, Güllüce, İlbiz, Kabaktepe – Kayırlı vadisi ve bu vadinin içerisinde yer alan Ekinlik, Bitlikeler ve Kayırlı Pınar Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmeleri, grafikte “8” sayısal değeriyle gösterilmiştir.

Aksaray’da; Aşıklı Höyük, Nenezi Dağ, Acıyer, Bunuş, Çakılbaşı ve Yapılıpınar, Hantepesi, İninönü, Musular, Selime – Yaprak Hisar, Sırçan Tepe,

Taşkesti ve Yellibelen Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmeleri olmak üzere, grafikte “13” sayısal değeriyle gösterilmiştir.

5.5.1 Eskişehir İli

İç Anadolu Bölgesi’nin kuzeybatısında, Kuzeyinde Bolu, doğusunda Ankara, güneyinde Konya ve Afyonkarahisar, batısında Kütahya ve Bilecik illeri bulunmaktadır. Eskişehir ilinin topoğrafik yapısını; Sakarya ve Porsuk havzalarındaki düzlükler ile bunları çevreleyen dağlar oluşturur.³³⁷

5.5.1.1 Keçiçayırı Höyüğü

Kütahya’nın doğusunda, Eskişehir’in güneyinde yer alan Bardakçı Köyü’nün güneybatısında yayvan bir höyüktür.³³⁸

Defneciler tarafından yapılan kaçak kazıların resmi makamlara ihbar edilmesi sonucu, yerleşme ilk defa 1977 yılında, Eskişehir Müzesi Müdürlüğü tarafından tescili yapılmıştır. 1988 – 1995 yılları arasında yapılan Kütahya-Bilecik-Eskişehir İlleri Yüzey Araştırmaları ve 1996 yılından itibaren Küllüoba kazıları sırasında yerleşme alanı, T. Efe’nin başkanlığındaki araştırma ekipleri tarafından birkaç defa ziyaret edilerek üzerinden malzeme toplanmıştır.³³⁹ Yerleşme, 2006 yılından bu yana Eskişehir Arkeoloji Müzesi Başkanlığı’nda ve Prof. Dr. Turan Efe’nin bilimsel danışmanlığında kazılmaktadır.³⁴⁰ (Şekil 61)

Höyüğün çapı 110 m. ve ova seviyesinden yüksekliği de 7 m. kadardır. Höyüğün doğu tarafında, toplamada yüzeyde Frig çanak çömleği ele geçirilmiştir. Ancak, kaçak kazılar sonucu açılmış olan çukurlardan atılan toprak içinde, Erken

³³⁷ T.C. Eskişehir İl Valiliği İÇDR, 2009: 11

³³⁸ Efe, 1997: 217

³³⁹ Efe ve Türkteki, 2007: 75

³⁴⁰ Fidan, 2009: 6

Neolitik Dönem'e tarihlendirebilecek, çakmaktaşıdan baskı tekniği ile yapılmış kama veya mızrak uçları ile sarp düzeltili kazıyıcılar ele geçirilmiştir.³⁴¹

Kuzeybatı Anadolu'dan bugüne kadar hemen hemen hiç bilinmeyen Paleolitik ve Erken Neolitik Dönemlere ait malzeme, Keçiçayırı'nda; Teras, Höyük ve Kuzeybatı Tarlaları'nda ele geçirilmiştir. Teras'ta bulunan birkaç taş alet Orta Paleolitik Döneme tarihlendirilebilir. Ancak stratigrafik malzeme, bu alanlardan sadece Kuzeybatı Tarlaları'nda açılan b 88 (**Şekil 62**) açmasında saptanmıştır. Burada üç ayrı yerleşim tabakası söz konusudur. Bunlardan en alttaki büyük olasılıkla Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e, onun üzerindeki ise İlk Neolitik Dönem'e tarihlenmektedir. En üstte ise Roma Dönemi kalıntıları yer alır.³⁴²

Kuzeybatı tarlalarda açılan açmalarda Roma Dönemi buluntuları, onun altındaki tabakada ise ele geçirilen çakmaktaşı aletler, çanak çömlek parçası Erken Neolitiğin varlığına işaret etmektedir. Bu tabakanın hemen altında, yine kuzey kesimde, çeşitli büyüklükte çay taşlarından oluşan bir tabaka ortaya çıkarılmıştır. 2 yuvarlak çukur ve çift vurma düzlemlili çakmaktaşı çekirdeği ele geçirilmiştir. Çay taşı dolgu kaldırıldıktan sonra direk ana toprak yer alır. Çanak çömlek ele geçirilmemiştir. Yontmataş ise üst tabakaya göre azalma görülmüştür.³⁴³

Kuzeybatıdaki tarlalarda, su kaynağına yakın bir yerde bir test açması açılmıştır (b 88 Açması). Burada yukarıda da değinildiği gibi Neolitik Dönem'e tarihlendirilmesi gereken üç tabaka tespit edilmiştir. Üstteki iki tabaka çok az sayıda Çatal Höyük'ün orta katları ile çağdaş olabilecek çanak çömlek içerirken, en altta sadece çakmak taşı aletler ele geçirilmiştir. Ayrıca ana toprak içine açılmış çukurlar bulunmaktadır. Söz konusu tabakalarda oldukça fazla miktarda hayvan kemiği de ele geçirilmiştir. Tarlalardaki b 88 açmasında saptanan çakmak taşı alet endüstrisi, "höyük" olarak adlandırılmış olan tepedekinden büyük oranda farklıdır. Yontmataş alet uzmanı İvan Gatsov, Höyük'te bulunan taş aletlerin önemli bir kısmının Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³⁴⁴

Höyük olarak adlandırılmış olan doğal yükseltide yapılan çalışmalarda ise; kuzeydoğuda daha önceki yılda prehistorik tabakanın daha iyi korunmuş

³⁴¹ Efe, 1997: 217

³⁴² Fidan, 2009: 6

³⁴³ Efe ve Türkteki, 2007: 77

³⁴⁴ Efe ve Türkteki, 2007: 79

olabileceğini düşünülerek açılan açmada, Roma Dönemi'ne ait anakayadan itibaren olan duvar kalıntısına rastlanmıştır. Roma Dönemi'ne ait buluntular ve kuzeydoğu tarafından yassı taşlarla yapılmış mezar tespit edilmiştir. Tüm tabakalarda prehistorik yontmataş alet ele geçirilmiştir.³⁴⁵

Cıbirda Tepesi'nde ise yapılan çalışmalarda çakmak taşı atölyeleri, iki tane Geç Kalkolitik mezar, İlk Tunç Çağı II'ye ait kale³⁴⁶ ve kaleye ait sur duvarları saptanmıştır.³⁴⁷

Keçiçayırı kazılar Kuzeybatı Anadolu'nun Neolitik ve İTÇ II Dönemleri'nin aydınlatılması açısından büyük önem taşımaktadır

5.5.2 Konya İli

Konya; İç Anadolu Bölgesinin güneyinde yer almaktadır. İlin topraklarının büyük bir bölümü, İç Anadolu'nun yüksek düzlükleri üzerine rastlar. Güney ve güney batı kesimleri Akdeniz Bölgesi'ne dâhildir. Türkiye'nin en büyük yüz ölçümüne sahip olan ilidir. Ortalama yükseltisi 1.016 m. dir. İdari yönden; kuzeyden Ankara, batıdan Isparta, Afyonkarahisar, Eskişehir, güneyden İçel, Karaman, Antalya, doğudan Niğde ve Aksaray illeri ile çevrilidir.

Konya ili geniş düzlükler üzerinde yer almıştır. Bu düzlükler, genç formasyonlarla kaplıdır. Konya ilinin güneydoğu, güneyi ve güneybatı yönleri Toros Dağları ve uzantıları ile çevrilidir.³⁴⁸

5.5.2.1 Çatalhöyük

Çatalhöyük, Konya Ovası'nın en bereketli bölümünde yer almakta olup, Konya ilinin güneydoğusunda ve Çumra ilçesinin 11 km kuzeyinde bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği ise yaklaşık 980 m.'dir.³⁴⁹

³⁴⁵ Efe ve Türkteki, 2007: 78

³⁴⁶ Fidan, 2009: 6

³⁴⁷ Efe ve Türkteki, 2007: 78

³⁴⁸ Tuncel ve Candan, 2009: 2

³⁴⁹ Mellaart, 1962: 42

Çatalhöyük, 1950’li yıllarda James Mellaart tarafından Orta Anadolu’daki yüzey araştırmaları sırasında bulunmuştur. Mellaart tarafından 1961 yılında kazı çalışmalarına başlanmış, daha sonra 1964’te verilen bir aradan sonra 1965 yılına kadar sürmüştür. Daha sonra kazıları 1993 yılında Ian Hodder tarafından başlamıştır. Kazılar halen sürmektedir.³⁵⁰

1960’lardan bu yana, Anadolu Neolitigine dair bilgilerimiz büyük oranda değişmiştir. Bazı bakımlardan, Çatalhöyük artık bir istisna olmaktan çıkmıştır. Tarih olarak da artık daha eski dönemlere ait, pek çok köy ya da kasaba türünden yerleşmelerin, Orta Anadolu ve Levant’daki varlığı bilinmektedir. Bunlardan bazıları Çatalhöyük ölçülerinde, hatta daha da büyük yerleşmelerdir. Ayrıca, Çatalhöyük’ten binyıl kadar önce, bu bölgelerde, bitkilerin kültüre alınışı ile koyun ve keçinin evcilleştirilmesi konusunda gelişmeler vardır. Nitekim Çatalhöyük, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin sonlarında başlamış, Çanak Çömlekli Neolitik boyunca devam etmiş ve Kalkolitik döneme kadar sürmüş, dolayısıyla Neolitik dönemin ileri aşamalarını yansıtan bir yerleşmedir. Ancak Çatalhöyük’ü yine diğerlerinden farklı kılan özellikleri vardır. Duvar resimlerin öyküsel niteliği Anadolu ve Yakındoğu’nun aynı döneme ait hiçbir yerleşimiyle paralellik göstermez.

Çatalhöyük’te, Anadolu ve Yakındoğu’daki pek çok Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmede olduğu gibi, onlarca yıl kullanılan sert kireç tabanlar yerine, genellikle kireç bakımından zengin kille sıvalı, dolayısıyla yumuşak ve sıkça yenilenmesi gereken özelliğe sahip tabanlar bulunur. Bu nedenle, tabanlar ve duvarlar, yıllık hatta aylık olarak son derece ince katmanlar halinde yeniden sıvanmıştır. **(Çizim 26)** 10 cm.’lik duvar dolgusunda, 450 kez yapılmış sıvama işlemini saptamak mümkündür. Tıpkı bir ağacın büyüme halkaları gibi bu özellik de bize yapıların içindeki günlük yaşama dair ayrıntılı bir belge sunmaktadır. Böylece, ocaktan yapılan bireysel çöp atımı bile tanımlanabilmektedir. Daha sonra evin terk edilmesi sırasında boyaların üzeri kapatılmış, bazen de fırın ve diğer yarıları çoğunlukla özenle ve temiz bir toprakla doldurulmuştur. 21 m. yükseklikteki höyük ev ev üstüne yapılarak yükselmiştir. Karbonize bitkilerin, hayvan ve insan kemiklerinin vb. iyi bir şekilde kalmasına neden olan toprak özellikleri ile birlikte,

³⁵⁰ Mutluay, 2010: 68

bu dolgu birikme süreci, yerleşmenin kayda değer bir biçimde korunmasını sağlamıştır. Bu gelişkin düzeyi ile kazı yapmak güçleşmişse de, ödül, ayrıntılı bilginin fazlalığı olmaktadır.³⁵¹

Çatalhöyük'teki yerleşim düzen ve konutlar; Çatalhöyük'ün doğu kısmında yer alan yerleşme Erken Neolitik Çağa aittir. Höyükte ortak kamusal alan tespit edilememiştir. Evler tek katlı ve düz damlar, taş temelsiz, kimi zaman ahşap dikme ve kiriş destekli kerpiç duvarlarla birbirine bitişik inşa edilmiştir. Evler 20 – 30 metrekare kadar genişliğinde, dikdörtgen bir oda ve depo odalarından oluşmaktadır. Eve giriş damdan uzanan merdivenle sağlanıyordu. Ritüel amaçlı yapılan duvar resimlerinin yanı sıra kafa kültü geleneği ilginçtir. Ölen aile bireylerinin kafaları gövdelerinden ayrılıp, boyalarla süslenerek eve gömülmüştür. Erken Neolitikte geçim kaynağını; tarım, hayvancılık ve az sayıda ticaret oluşturur. Beslenme açısından avcılıkta, Yabani sığır, koyun, eşek, geyik, keçi, domuz, tavşan ve kuş türleri avlanmıştır. Çanak Çömlek bu tabakalarda çok ele geçmişse de, ele geçen taş kapların sayısı azdır. Endüstriyel etkinlikler arasında hasırcılık, taş, kemik, tahta işlemeciliği önemli yer tutmaktadır. Pişmiş topraktan figürinler de önemli yer tutar.³⁵²

Çatalhöyük, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem açısından önemli bir yerleşmedir. Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin sonlarında başladığı için Çatalhöyük hakkında bilgi eksikliği vardır.

5.5.2.2 Beçene (Biçer) Höyük

Konya İli, Selçuklu ilçesine bağlı Beçene Köyünün 2 km. güneyinde yer almaktadır. 1997 yılında Konya ve Çevresi yüzey araştırması sırasında Hasan Bahar tarafından tespit edilmiştir. (**Şekil 63**)

Höyük, 300x200x40 m. boyutlarındadır. Höyükte Neolitik Çağ'ı yansıtan bol miktarda obsidiyen alet parçacıkları tespit edilmiştir. Ayrıca höyük üzerinde M.Ö II. Bin ve Demir çağı yerleşme izlerini yansıtan keramik parçaları ele geçmiştir. Diğer

³⁵¹ Hodder, 2007: 313-314.

³⁵² Mutluay, 2010: 69-82

tarafından höyüğün 50 m. güneyinde yayvan bir şekilde genişleyen 200x200x5 m. boyutlarında ikinci bir höyükleşme bulunmaktadır. Obsidiyen parçaları (**Çizim 27**) bu alanda ve kuzeye doğru yayılan bir alanda tespit edilebilmektedir.

Beçene Köyü içinde antik dönemden kalan mimari parçalar, pithos parçaları bulunmaktadır.³⁵³ Harmankaya tarafından, buluntu topluluğu göz önüne alınarak Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem içerisinde değerlendirilmiştir.³⁵⁴

5.5.2.3 Çukurkent

Konya İli, Höyük ilçesi, Çukurkent Kasabası'nın kuzeyinde su deposunun da bulunduğu yamaç üzerinde yer almaktadır.³⁵⁵

1998 yılı Konya İli yüzey araştırması kapsamında Hasan Bahar'ın yönettiği ekip tarafından³⁵⁶ tespit edilmiştir.

Yerleşme kuzeye doğru 500 m. uzanmaktadır. Yerleşmede bol miktarda obsidiyen alet görülmüştür. Neolitik Çağda yerleşildiği düşünülen bu sırtta keramiğin az olması yerleşmenin akeramik olabileceğini düşündürmektedir. Köy içinde birkaç adet Roma mimarı parçası da dikkati çekmektedir.³⁵⁷

5.5.2.4 Suberde (Görüklük Tepe)

Yerleşim, Konya ilinin güneybatısında; Seydişehir ilçesinin 11 km. güneydoğusunda; Gölyüzü (Suberde) Köyü'nün 500 m doğusundadır.

Ralph S. Solecki ve William Farrand tarafından 1963 yaz ayında Beyşehir ve Suğla Göl'ü çevresinde yapılan arkeolojik ve jeolojik yüzey araştırması sırasında

³⁵³ Bahar, 1999: 27

³⁵⁴ Harmankaya vd., 1997: Beçene

³⁵⁵ Bahar, 2001: 191

³⁵⁶ Bahar, 2001:187

³⁵⁷ Bahar, 2001: 191

tespit edildi. Suberde de 1964'te Jacques Bordaz'ın yönettiği ekip tarafından kazıya başlandı.

Suğla Gölü'nün kuzeybatı kıyısında 700 m uzunluğunda; 70 m genişliğinde; göl yüzeyinden 30 m. yükseklikteki ince uzun kalker bir sırtın üzerinde yer alan höyük; 3,5 – 4 m. kalınlığında kültür toprağına sahiptir. Kalker tepeye verilen isimden dolayı esas adının Görüklük tepe olması gerekirken; en yakın köyün isminden dolayı Suberde olarak adlandırılmaktadır. (**Şekil 64**)

Kazılar yerleşimin kuzeybatı bölümünün Erken Neolitik'te iskâna uğradığını işaret etmektedir. Yerleşimin tabakalaşması üç ana parçaya ayrılmıştır:

I. yüzey tabakası: 1,25 m. kalınlığında, gri bir katmandır. Bir Bizans yapısının kalıntıları, geç dönem mezarları ve iki taş duvar parçası mevcuttu. Ele geçen buluntuların çoğunluğunu Roma, Bizans ve İslami örnekler oluşturur.³⁵⁸ Bunun yanı sıra Frig ve Tunç Çağı da tespit edilmiştir.

II. Tabaka; Üst Prehistorik Tabaka/Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ.

III. Tabaka ise Alt Prehistorik Tabaka/Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ,

IV. Tabaka; Anakaya/Steril toprak temsil etmektedir.

Mimari açıdan II. tabakada gün ışığına çıkartılan kerpiç duvarlardan, dörtgen veya kare planlı evlerin var olduğu tespit edilmiştir. Taş temel örgüsü ise yalnız bazı duvarlarda kullanılmıştır. Genellikle bu kerpiç duvarların günümüze kadar ancak birkaç sıra ile muhafaza edilmesine karşın; bazı duvarların 8–9 sıraya kadar bozulmadan ayakta kalmaları yapım tekniği konusunda bilgi vermiştir. Bazı duvarların farklı renk kilin kullanıldığı, kerpiç sıralarından yapıldığı ortaya çıkartılmıştır. Kerpiçler çamur harç ile birbirlerine tutturulmuştur. Duvarlarda sıva olup olmadığı söylenmemesine karşın oda tabanlarının taş döşeme üzerine kil sıvalı olduğu görülmüştür. III. tabakada ise mimari öğelerin farklı olmadığı; aynı yapım tekniğinin devam edildiği anlaşılmıştır. Gene kerpiç yapılar mevcuttur. Ayrıca mekan, tabanlarından 15 – 20 cm. yükseklikte ağız düzlemine sahip; içleri kil sıvalı çukurların; işlevleri tam olarak anlaşılamamakla beraber; depolama çukurları olduğu ileri sürülmektedir. Bazılarının içinde kül kalıntıları ile birlikte, çukur sıvalarının pişmiş olması; ateş çukuru olarak kullanılmış olduklarını akla getirmektedir. Çanak

³⁵⁸ Bordaz, 1964: 1

Çömlek; yerleşim yerinin alt tabakalarında çok az sayıda çanak çömlek parçasının ortaya çıkışı; bu iki tabakada yerleşiklerin en azından çanak çömlek yapımının bilindiği bir dönemde yaşadıkları düşüncesini ortaya koymaktadır. Karışık buluntu topluğu, III. tabakanın üst kısımlarında ele geçirilmiştir. I. tabakada ise 12 adet Neolitik Çağ çanak çömlek parçası bulunmuştur.³⁵⁹

Neolitik Çağ buluntuları arasında 63 küçük celtler³⁶⁰ ve alçı zemin tabaka ile ilişkili görünmektedir. Diğer buluntular ise çok sayıda taş boncuklar, kolye genel anlamda süs eşyaları bulunmuştur. Çeşitli taş öğütme aletlerinde 400'den fazla parça ele geçirilmiştir. Çeşitli delici aletler ve ince kemik endüstrisi bulunmuştur. Seramik kaplara ve kaba hamur parçalarına, prehistorik tabakada rastlanılmıştır. Kilden yapılmış hayvan figürünleri, koni şeklinde 2 ile 3 cm. yüksekliktedir ve birkaç antropomorfik figüründe ele geçirilmiştir. Bakır madeni parçaları'da prehistorik tabakada ele geçirilmiştir. 1964 ve 1965 yılında Suberde toplanan yontma taş endüstrisinin neredeyse dörtte üçü zaten obsidyen (yaklaşık% 90) ağırlıklı olarak sınırlandırılmıştır. Çekirdek ve çekirdek parçalarının çeşitli formları mevcuttur; yuvarlak, uç ve kenar kazıyıcılar, orak – bıçakları, çeşitli tiplerde delici alet, ele geçirilmiştir.³⁶¹

Yerleşimin orta ve alt tabakalarında, Anadolu Erken Neolitik döneme (M.Ö 7000 – 6000) ait yontmataş endüstrisi hâkimdir. Endüstrinin 3/2 si obsidyendir. Çakmaktaşı aletler, taş sektöründe nadiren 4 cm. uzunluğunda olan aletler, küçük boyutu ile karakterizedir. Geometrik mikrolitler bulunmuştur. Yuvarlak kazıyıcılar olmadan, düzeltisiz çekirdekler ise yontmataş endüstrisinde en göze çarpan unsurlardır.³⁶²

Toplamada ele geçen hayvan kemikleri; Kırmızı geyik, karaca, ceylan ve alageyik gibi avlanan hayvanların sayısız örneklerinin yanı sıra koyun, keçi, domuz ve sığır kemikleride ele geçirmiştir.³⁶³ Belirlenen diğer hayvanlar ise yaban öküzü,

³⁵⁹ Harmankaya vd., 1997: Suberde

³⁶⁰ Celt, yüzeyi parlatılmış, yassı biçimde taş balta.

³⁶¹ Bordaz, 1966: 1

³⁶² Bordaz, 1966: 2

³⁶³ Bordaz, 1964: 2

keçi, kurt, tilki ve kaplumbağa idi.³⁶⁴ Suberde de tarıma alınmış bitki ve evcilleştirilmiş hayvanlar için kanıt bulunamamıştır.³⁶⁵

Suberde/Görüklük Tepe kazılarında toplanan birçok karbon örneğinin; 14C analizleri gerçekleştirilmiştir. Özellikle III. tabakanın düzeltilmemiş tarihlerle ortalama MÖ 6.600 – 6.200±100 yılları (düzeltilmiş tarihlerle MÖ 6.500–6.000) arasına verilmiştir.³⁶⁶

5.5.3 Karaman İli

İç Anadolu Bölgesi'nin güneyinde yer alır. Kuzeyinde Konya, güneyinde Mersin, doğusunda Konya/Ereğli, güneydoğusunda Mersin/Silifke, batısında Antalya yer alır. Deniz seviyesinden yüksekliği 1033 metredir. Karaman genelde ova görünümündedir.

Karaman, coğrafi konumunun, iklim ve bitki örtüsünün elverişliliği nedeniyle yaklaşık 10.000 yıldan bu yana önemli bir yerleşim merkezi olmuştur.³⁶⁷

5.5.3.1 Can Hasan III

Yerleşim, Karaman'ın 13 km. kuzeydoğusunda, Can Hasan Paleolitik yerleşiminin 1,5 km. kuzeyinde yer almaktadır.³⁶⁸

Can Hasan III' ün kazısı David French tarafından 1969 ve 1970 yıllarında yapıldı. Kazılar 600 metre kare bir alan üzerinde yapılmıştır. Akeramik Neolitik köy düzeyleri 7 tabakada (**Çizim 28**) tespit edildi. Nispeten iyi korunmuş mimari kalıntılar bulunmuştur. Mimari pise tekniği³⁶⁹ ve kerpiç ağırlıklı evler inşa edilmiştir. (**Çizim 29**) Köy, bitişik konut ile Çatalhöyük'te görülen planı anımsatır. Ancak

³⁶⁴ Bordaz, 1964: 2

³⁶⁵ Bordaz, 1966: 3

³⁶⁶ Bordaz, 1969: 59

³⁶⁷ Karaman Valiliği İÇDR, 2008: 14

³⁶⁸ Atalay, 1998: 233

³⁶⁹ Pise tekniği, somun biçimli kerpiç topanların kullanıldığı duvar tekniğidir,

sokaklar ve avlular bu düzen içinde konut birimleri, bazıları ayrılmış olabilir. Zemin ve evlerin iç duvarları çamur sıva ile örtülmüştür. Kısmen veya tamamen evlerin içinde kırmızı boya izleri görülmüştür.

Arkeobotanik toplamda einkor, emmer buğdayları, mercimek yetiştirilen ürün olduğunu kanıtlar. Vahşi einkorn, burçak, baklagiller, küçük tohumlu otlar, böğürtlen, saz (kamış) ele geçirilmiştir. Üst düzeyler de ocak kalıntılarında kömürleşmiş saman ile birlikte parçaları muhtemelen yakıt olarak kullanılan yanmış gübre kalıntıları ele geçirilmiştir.³⁷⁰

Arkeozooloji çalışmaları sonucu ele geçen hayvan kemik kalıntıları Akeramik Neolitik Dönem’de Can Hasan III’de düzenli et kaynağında türler için yerel halkın tercihini ortaya çıkarmaktadır. Büyük memeliler, koyun, keçi, domuz, yaban eşiği, alaca geyik ve karaca kemiklerine rastlanmıştır. Diğer türler küçük memelilerden tavşan, kuş, yılan, kamlubağa ve balık kemikleri ele geçirilmiştir.³⁷¹

Yontmataş endüstrisinde obsidiyen kullanılmıştır. Düzelteli uçlar; uç kazıyıcılar; yonga kazıyıcılar; sarp düzelteli dilgiler; deliciler; geometrik yarım aylar ve yamuklar ele geçirilmiştir.³⁷² Bazı düzelteli dilgicikler (bıçakları daha az 5 cm) mevcut olanlar, herhangi bir açık tip veya geometriler göstermez ve bu yüzden mikrolit olarak düşünülmemektedir.³⁷³ Çakmaktaşıdan yapılmış aletler sayıca daha azdır; özellikle orak – bıçakların yapımında kullanılmıştır. Neolitik taş baltalar; cilalı kolyeler ve boncuklar (**Şekil 65**) diğer taş buluntuları oluşturur. Kemik endüstrisi örnekleri arasında iğneler; spatulalar ve boncuklar sayılabilir.³⁷⁴

Kronolojik olarak uyarlanmış C14 tarihlemesine göre yerleşim M.Ö 7. binin ikinci yarısında yerleşim görmüş ve M.Ö 6. binin ilk çeyreğinde terkedilmiş olduğunu göstermektedir.³⁷⁵

³⁷⁰ Yakar, 1991: 194

³⁷¹ Yakar, 1991: 195

³⁷² French vd., 1972: 189

³⁷³ Düring, 2011: 82

³⁷⁴ French vd., 1972: 189

³⁷⁵ Yakar, 1991: 196

5.5.3.2 Pınarbaşı A

Pınarbaşı'nın adı ilk olarak 20. yüzyılın başlarında Ramsay'ın bulmuş olduğu bir Bizans yazıtı nedeniyle yayına geçmiştir. Daha sonraları 1970 yılında D. French tarafından ziyaret edilmiştir. T. Watkins, “Konya Ovası Yüzey Araştırması” Projesi kapsamında 1993 yılında yerleşmeyi yeniden ziyaret etmiştir ve kaçak kazılardan kalan çukurlara ait atık topraklarda çok sayıda mikrolit aletlere rastlanmıştır. Pınarbaşı kazıları ilk olarak T. Watkins tarafından 1994 yılında başlatılmış ve 1995'te kısa süreli bir çalışma olarak devam etmiştir.³⁷⁶ **(Çizim 30)**

Orta Anadolu, Karaman İli'nde Süleymanhacı Köyü yakınlarında yer almaktadır.³⁷⁷ Yerleşme volkanik Karadağ kütlelerinin kuzeybatısı boyunca uzanan Bozdağ kireçtaşı tepelerinin en uç noktasındaki bir uzantıda yer almaktadır. Yerleşimin bulunduğu yer, Bozdağ kütlelerinin kuzeybatı uzantısında batıya bakan bir girintinin içindedir. Burası aynı zamanda gerek Karadağ yönünde kuzeybatı, gerekse batı yönünden ovaya yaklaşırken kolaylıkla göze çarpan tepelik alanın kuzeybatı kısmını oluşturan yamaçlardır. Yerleşimin kendisi farklı birimlerden meydana gelmektedir. **(Şekil 66)** Söz konusu yamaçlarda bulunan çok sayıdaki kaya sığınağı ve mağaradan yalnızca en kuzeyde yer alan B alanında kazı yapılmıştır. Yamaç boyunca kısmen kaya dolgusu, kısmen doğal aşınma sonucu birikim, kısmen İlk Tunç Çağı, Roma – Bizans dolguları ve daha altlara doğru Hellenistik – Bizans ve çeşitli dönemlerde yapılan tarım nedeniyle teraslanarak oluşan dolgu bulunmaktadır.

Pınarbaşı Kayaaltı Sığınağı, B alanında yapılan çalışmalar M.Ö 7. binyıla tarihlenen Çanak Çömlekli Neolitik konak yeri düzleminin altında, daha eski kültür katlarının varlığını gösteren izler saptanmıştır. Alt tabakalarda yarım aycık, özgün minik kazıyıcılar ise Natuf Kültürünün varlığını gösterir. Epipaleolitik Dönem'de yerleşim görmüştür.

Pınarbaşı, elde edilen veriler sonucu yerleşimin yakınlarında, Hotamış Havzası'nda, bir göl vardı. Bataklığın olduğunu göstermektedir. Açılan üç açmada,

³⁷⁶ Baird, 2007: 287

³⁷⁷ Watkins, 1998: 26

M.Ö 9. bine tarihlenen yerleşimin, tamamı değilse bile geniş bir bölümünün, göle ya da bataklık alana doğru çıkıntı yapan burunun üzerinde konumlandığını göstermiştir. M.Ö 9. bine ait olan yerleşim belkide yaklaşık olarak 0,5 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. D açmasında, anakayaya kadar ulaşılan birimde, 9. bin dolgusu yaklaşık 0,8 m.'lik bir kalınlığa sahip olup, önemli bir yoğunluğa ve uzun süreli yerleşime işaret etmektedir. A ve D açmaları 9. bine ait yapı ve bazı birimlerine ait izleri ortaya çıkarmıştır. Yapılar değişik ögelere sahiptir. Yapıların planları hakkında kesin bir bilgi elde edilememiştir. Kalıntıların arasında hafif dönüşlü olarak uzanan sıva izi de bulunmaktadır. Yıkıntı molozlarının arasında ise çamur ve dal – örgü yapıların varlığını gösteren çok sayıda kamyş ve ahşap izli kil toplarına rastlanmıştır.

D alanında, B3 olarak tanımlanan ve alttaki dolgulara 25 cm. derinliğe kadar kesen, en az 1,6 x 1,4 m. boyutlarında söbemsisi bir yapı saptanmıştır. Taban ve kenarları yaklaşık 7 kez, olasılıkla yerel olarak elde edilen beyaz toprakla (marl) sıvanmıştır. Sazdan yapılara ait hasır döşemeyi tutturmak için, tabanlar tam kurumadan çakılmış kazık delikleri görülmektedir. Bunun yanında tabanlar üzerinde bazı kırmızı renkli aşı boyası parçacıkları da görülmüştür. Yapının iç dolgusunda görülen dal izli topanlar, üst yapının, A alanı 5 no'lu yapıda olduğu gibi, yarı gömük tabanlı bu yapının çamur sıvalı dal – örgü tekniğinde olduğunu göstermektedir. Bu yapının tabanında ayrıca ters dönmüş durumda büyük bir öğütmetaşı bulunmuştur. B3 yapısının altında, tabanı kırmızı aşı boyalı olan, daha eski bir yapı saptanmıştır.

A alanında hiç değilse iki kez sıvanmış iç bükey biçimli sıvalı tabana sahip (Alan 4) olan yapının kazılan bölümünde, yapının tabanında, yapının merkezine yakın bir yere kurulmuş olabilecek bir ocak alanı dâhil olmak üzere oval şekilde sıvalı bir birim, taştan oturma yeri ya da işlik alanıyla küçük bir çukur yer almaktadır. Tabanın son evresi üzeri, yapının dal izli kerpiç topan³⁷⁸ molozuyla kaplanmıştır. Yerleşimin genel mimari özelliği kısmen çukur tabanlı, planı dar dönüşlü olan, çamur dolgulu dal – örgü tekniğinde yapılmış ve sıvanmış, içinde çeşitli yapısal öğeler bulunan yapılar bilinmektedir. Yerleşmedeki yapılara genel olarak bakıldığında, kısa süreli ya da düzenli olarak kullanılmak üzere düzenlenmiş

³⁷⁸ Topan; yuvarlak ve ya küre biçiminde.

olan yapıların bakımı ve yenilenmesine verilen önem, yerleşik yaşama geçme sürecindeki bir topluluğun sürecini yansıtmaktadır.

Kullanım sonucu ya da hazırlanmış yüzeylerle belirlenen açık alanlarda, besin hazırlama ve olasılıkla bunların açık ocaklarda pişirilmesinden arta kalan ve oldukça iyi korunmuş hayvan kemikleri, dağınık durumda taşlı alanlar saptanmıştır. Kül ve ateşte pişmekten çatlamış taşlarla dolu oval biçimli derin olmayan bir pişirme çukuru, A alanındaki yerleşimin geç evresine aittir.

Ölü gömme gelenekleri; A alanının, M.Ö 9. bine tarihlenen dolguların üst kısmında küçük bir mezarlığın bir kısmı açığa çıkarılmıştır. Dolgunun üst kısmı tamamen aşınmış olduğundan, mezar çukurlarının nereden açıldığı hakkında bir fikir yoktur, fakat taban altı gömütleri olmadığını göstermiştir. A alanında saptanan mezarların arasında, bacağının alt kısımlarında çok nitelikli mikrolit bir obsidyen uçla yan tarafına büzülmüş olarak yatırılmış, erişkin bir erkeğe ait 10 no'lu mezar (**Şekil 67**), eklem yerleri kısmen korunmuş, aşırı büzülmüş ve kısmen karışmış durumdadır. Bir kadına ait 6 no'lu mezar ve 1994 yılında kazısı yapılmış, büyük parça aşı boyasıyla birlikte eklem yerleri ayrılmamış durumda bulunmuş, 10 yaşlarında bir gömüt vardır. Bir diğer gömüt de A alanının erken evrelerinde ortaya çıkarılmıştır. D alanının erken evrelerindeki gömütler, A alanındaki tekli, eklem yerleri bozulmadan yatırılmış gömütlerden farklıdır. D alanının erken evrelerinde, eklem yerleri kısmen bozulmadan, birlikte gömülmüş olan iki genç ve bir yetişkine ait kemiklerin ancak bir kısmı bulunabilmiştir.

Yontmataş endüstrisi ise %80'inini obsidyen, geri kalanı ise çakmaktaşı ve çört oluşturmaktadır. Yapım artıklarının arasında çekirdeğin birincil ve ikincil yongalama işlemlerini yansıtan parçalar yok denecek kadar azdır. Çift vurma düzlemli çekirdekler tipik olup, bunların çoğu düzensiz ve hemen hemen tükenmiş durumdadır. Ayrıca iki adet naviform çekirdek bulunmuştur. Mikrolitler ise %10'luk oranıyla, bütün aletler içinde en yaygın grubu oluşturmaktadır; birçok çeşitlemesi olan mikrolitler içinde en tipik alet grubu ise, ince uzun eşkenar olmayan üçgenlerdir. Yerleşmeden çakmaktaşı mikrolitlerde vardır. Obsidyenin sayısal çokluğu, Orta Anadolu'da daha M.Ö 9. binyılın içinde, uzun mesafeli hammadde aktarımın yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Dilgicik ve mikrolit çıkarımında

naviform yönteminin kullanılmış olması Güneydoğu'ya özgü tekniklerin buraya aktarıldığını göstermektedir. **(Çizim 31)**

Sürtmetaş endüstrisinde ise havaneli, daha ender olarak havanlara rastlanılır. Öğütme için kullanılmış olabilecek küçük el taşları yaygındır. Bazalt yassı levhalar da ise hammadde 5 km. uzaktaki Karadağ'ın eteklerinden gelmiş olmalıdır. Ayrıca yeşil renkli, küçük yassı baltalar da alet grubunun önemli öğeleridir. Bezemeli sap düzelticiler de vardır. Bunların yanında birkaç kemik uç ve diğer aletlerde bulunmuştur. Kabuk ve taş boncuklar ele geçirilmiştir.

Pınarbaşı sakinleri avcılık ve toplayıcılıkla yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ele geçen hayvan kemikleri analiz sonucu; koyun ağırlıklı olmak üzere yerleşmede daha çok koyun ve keçi türlerinin olduğu sonucunu doğrulamamıştır. Esas av hayvanlarının yabani sığır ve atgiller gibi büyük memeliler olduğunu göstermiştir. Balıkçılık ve kuş avcılığı da yapılmıştır. En yaygın olarak tüketilen bitki türleri badem ve yabani fıstıktır. Tarıma alınmış bitki tespit edilememiştir.

Pınarbaşı M.Ö 9. binin ikinci yarısına ve 8. binin başlarına tarihlendirilmektedir ve Yakındoğu'nun ilk PPNB'si ile çağdaştır. ³⁷⁹

5.5.3.4 Hasanlı - Mezel Tepe

Karaman İl'i, Süleymanhacı, Adakale sınırları üzerinde yer almaktadır. ³⁸⁰
1998 yılı Konya ve Karaman İlleri'ni yüzey araştırmaları kapsamında Hasan Bahar'ın yönettiği ekip tarafından ³⁸¹ tespit edilmiştir. **(Harita 17)**

Höyük, 100x75x6 m. boyutlarındadır. İlk Tunç Çağı ve Akeramik Neolitik Döneme ait bir yerleşmedir. ³⁸²

³⁷⁹ Baird, 2007: 287-299

³⁸⁰ Bahar, 2001: 192

³⁸¹ Bahar, 2001: 187

³⁸² Bahar, 2001: 192

5.5.4 Aksaray İli

Aksaray; Orta Anadolu'da, Ankara, Konya, Nevşehir, Kırşehir ve Niğde illeri arasında kalan bölgededir.

5.5.4.1 Aşıklı Höyük

İç Anadolu Bölgesi'nde Aksaray'ın 25 km. güneydoğusunda,³⁸³ Kızılkaya Köyü sınırları içerisinde yer almaktadır.³⁸⁴ (**Harita 18**)

Höyük, 1964 yılı sonbaharında Edmund Gordon tarafından ziyaret edildi.³⁸⁵ Daha sonra Ian Todd tarafından yüzey araştırması yapıldı.³⁸⁶ Mamasun Baraj Gölündeki su kodunun yükseltilmesi kararı üzerine U. Esin tarafından 1989 yılında kurtarma kazılarına başlanmıştır.³⁸⁷ (**Şekil 68**)

Kazılarda tabakalanma yukarıdan aşağı 1'den itibaren numaralandırılarak höyüğün kuzey batısındaki açmalarda derin sondajında dikey ekseninde şimdilik 3 tabaka bulunmuştur. 2. tabaka 10 yapı evresine, 3. tabakada ise şimdilik 5 yapı evresine ait kerpiç konutlar, avlular gün ışığına çıkarılmıştır. Höyüğün üzerinde ise yatay düzlemde geniş bir alanda yapılan kazılarla 2. tabakanın son üst yapı evrelerindeki yerleşme düzeninin saptanmaya çalışılmıştır. (**Şekil 69**)

3. tabakada dörtgen ve yuvarlak planlı yapıların aynı köy içinde beraber kullanıldıkları görülmüştür. Özellikle yuvarlak planlı yapıların depolama mekânı olup olmadıkları henüz saptanamamıştır. Avluda yer alan ateş çukurları ise alanın günlük yaşamda bir atölye olduğu izlenimi uyandırmıştır. Çöplük ve işlik yeri olarak kullanılan alanların dışında, UT mekânının içinde taban altına gömülmüş hocker durumunda iskelet bulunmuştur. Bu alanın batısında taş havan ele geçirilmiştir.

³⁸³ Esin ve Harmankaya, 2007: 255

³⁸⁴ Esin, 2000: 75

³⁸⁵ Todd, 1998: 20

³⁸⁶ Esin ve Harmankaya, 2007: 255

³⁸⁷ Özbaşaran ve Cutting, 2007: 56

3. tabakanın yapı evrelerine ait mekân ve dolgularda obsidyen aletlerin dışında, en çok kemik ve sürmetaş aletler bulunmuştur. Tabakada dilgi endüstrisi egemendir ve aletlerin çoğu yonga ve dilgi kazıyıcılardan oluşur. Ok uçlarının sayısı ise çok azdır. Çekirdekler tek ve iki vurma düzlemlidir. 3. tabakanın alet boyutlarında küçülme saptanmıştır.

3. tabakaya ait bitki kalıntıları ve hayvan kemiği ön analizlerine göre; hayvan kemikleri arasında sığır kemikleri ele geçmiştir. Fakat bunlar standart sığır ölçüsünden büyüktür. Ayrıca koyun, keçi, geyik, at, domuz, tavşan ve tilki kemiklerinin bulunduğu bildirilmiştir. Köpek kemiklerine ise bu tabaka da rastlanmamıştır.

2. tabaka, Aşıklı Höyük Çanak Çömleksiz Neolitik kültür öğelerini belirleyen ana evresi oluşturmaktadır. 2. tabakayı 3. tabakadan, sel kalıntılı milli dolgu ile onun üzerinde yer alan 4 G-H açmalarını tümüyle kaplayan bir çöplük/işlik dolgusu ayırır. Sel dolgusu bütün 3. tabaka yapı evrelerine ait mekânların duvar ve dolgularında birikintiler bırakmıştır. Bu açıdan bu evrelere ait yapıların tabakalaşma konumlarında ilerde değişiklik olabileceği unutulmamalıdır. **(Çizim 32)**

2. tabaka, sel dolgusunun üstünde, önce derin bir sondajın büyük bir kısmını, daha sonra gitgide küçülerek yalnızca sondajın güneyini kaplayan, 2. tabakanın en eski 2J yapı evresine ait konut ve dar avluların yapıldığı, kendi içindeki evrelere göre RG/SI/SS olarak adlandırılan büyük bir çöplük/işlikle 3. tabakadan ayrılmıştır. Bu en eski 2J yapı evresinde çöplük/işlik niteliğindeki boş alanın batısı ve doğusu mekânlarla sınırlanmıştır. Bunlar birbirinden bağımsız tek mekânlı yapıların işlik alanı çevresinde yer aldığı düzen göstermektedir. Kerpiç duvarlar 20-30 cm. genişliğinde olup, ayrıca kil sıvalıdır. Mekânlar yaşam alanı ya da konut olarak kullanılabilecek büyüklüktedir.

2J evresinde de, gene yapılar arasında kalmış, avlu niteliğinde çöplük alanı, onun doğusunda ise daha büyükçe ve ocaklı mekân, avlunun güneybatısında silosu olan, onun kuzeyinde mekânlar sıralanmıştır. Onların güneyinde ise kendi içinde birkaç evre geçirmiş R1 meâan ve avlu söz konusudur. Bu mekânda taban üstü ocaklar tespit edilmiştir. Bu evrede yapı sayısında artış görülmektedir. R1 mekânında ise sıvalı taban kesilerek çukur açılmış ve hocker olarak gömülü iskelet bulunmuştur. Aşıklı ölü gömme geleneğine göre, ölen kişinin, taban altına gömülmesinden sonra

mekan tabanı ve sıvası yenilenmekte ve aynı yerin bir konut ya da mutfak olarak kullanılması sürdürülmektedir.

2H evresinde de, yerleşme düzeni çok farklı değildir, ancak mekânların sayısı ve boyutlarında değişiklik yapılmıştır. 2H evresinde yer alan diğer mekânların yanı sıra MS, D ve P mekânları ise ocaklı mekânlardır. Ancak P mekânının güneydeki ocağından ayrı olarak, kuzeybatı köşesinde bozuk bir ocak kalıntısı daha vardır. Tabanı üzerinde ise iki mezar çukurunun açıldığı izlenir. Bu evrede mekânlarının tümünün duvarları ve tabanları kil sıvalıdır. P mekânının kuzeybatı köşesindeki ocağa ait küçük bir pencere görünümündeki baca deliği, çok daha sonraları höyük üzerindeki mekânlarda izlenen bacalı ocak yapma geleneğinin daha bu evreden itibaren başladığını göstermektedir.

2G yapı evresini de 2F yapı evresi izlemektedir. 2F yapı evresindeki yapı sayısı, düzeni ve yapıların olası işlevleri 2G yapı evresinden değişik değildir. 2F yapı evresine ait ME ve AS mekânlarının içinde de ocaklar bulunmaktadır.

2E yapı evresinde 4 G-H açmalarının kuzey bölümü, yamaç aşmasından dolayı çok fazla tahrip olmuştur. Bu yüzden 4 G açmasının kuzey yarısı yamaçtan aşağı akmış, mekânların yalnız güney bölümleri kazılabilmektedir. Yerleşme ana hatlarıyla aynı düzeni korumakla birlikte, bu evrede bazı yapısal değişikliklerle karşılaşılır.

JY olarak isimlendirilen çöplük/işlik alanı kendine özgü kerpiç duvarlarla ve aradaki dar sokaklarla yapılardan ayrılmıştır. JY ayrıca kendi içindeki bir bölme duvarıyla ikiye bölünmüştür. Bu evrede ayrıca sokak ve geçitlerle adeta kerpiç yapılardan oluşan mahalleler de birbirinden ayrılmıştır. Daha sonra höyük üzerinde yerleşme düzeninde görülen Aşıklı'ya has bu özellik, 2E yapı evresinden itibaren belirginleşmektedir. 2D yapı evresinde bir önceki 2E yapı evresindeki yerleşme düzeni korunmuştur.

2C yapı evresinde D, P, R ve G mekânlarının yenilenerek kullandıkları izlenir. Ancak bu yenilemeler sırasında bazı değişiklikler yapılmıştır. P mekânının güney duvarı yenidir. P ve R mekânlarının güney duvarları boyunca, duvarı güçlendirmek amacıyla yassı taşlar diklemesine yerleştirilmiştir. Kapadokya'da yapıların duvarlarını desteklemek amacıyla diklemesine taş yerleştirilmesi

geleneğinin, Aşıklı'nın bu Çanak Çömleksiz Neolitik evresinden başlayarak günümüze kadar geldiği izlenmektedir.

2B evresine ait olan yapılar ise yenilenerek kullanılmıştır. 2A yapı evresi 4 H açmasında, 2B evresinin çöplüğünün dolgu karakterine benzeyen dolgu damarlarıyla tanımlanmaktadır. Bu dolgular içinde çok yoğun hayvan kemikleri, obsidiyen, kemik/boynuz alet artıkları, kömürleşmiş ve çürümüş bitki kalıntıları ve yıkıntı duvarlara ait kerpiç parçaları bulunmuştur. Bunlar 2B yapı evresinin çöplük kalıntıları ile karışıktır.

Kazılar başlamadan önce Aşıklı Höyük'ün tüm düzeyi tarla olarak kullanılmıştır. Traktör ile tarlaların sürdürülmesi ve doğal aşınma höyükteki en üst tabakanın tümüyle tahrip edilmesine yol açmıştır. Bu açıdan 1. tabakaya ait kalıntılar, yüzey toprağı ile karışık olarak, 3-4 J ve 4 H açmalarında çukur, toprak kanal ve bazı taban parçaları şeklinde karşımıza çıkmaktadır.³⁸⁸

Aşıklı Höyük verilerinden yola çıkarak Orta Anadolu'nun Kapadokya kesiminde Neolitik Dönemin Çanak Çömleksiz Evre'sinde yapıların tümüyle kerpiçten inşa edildiği söylenebilir. Girişleri damdan olan bu yapılar, birbirine bitişik düzendedir. Boyutlar genelde küçüktür, görece büyük yapılarda taban seviyesinde kullanım alanı 13, küçük olanlarda ise 6 m². civarındadır. Bazı yapılarda özenle yapılmış, dikdörtgen planlı, taşla çevrili ocaklar yer alır. İki ya da üç odalı yapılarda mevcuttur. Yapıların dışa açılan kapıları olmamasına karşılık, çok odalı yapılarda, bir mekândan diğerine geçilen kapılar vardır. Tabanlar ve duvarlar sıvalıdır; bazı yapılarda taban altı gömütler bulunmuştur. Yerleşmenin konut kısmını oluşturan bu küçük ve aynı tür yapılarda yaşayanların, kendi yapılarından çok daha büyük, birinin üstü kısmen açık bir diğerinki kapalı büyük mekânları, yapıları, çok büyük bir ocağı ortak olarak kullandıkları bilinmektedir. Bu yapılar yerleşmedeki konutlardan ayrılan bir alanda bulunur; boyutları daha büyüktür, yapı malzemesi ve işçiliği farklıdır, kireç taban gibi bazı özel uygulamalara sahiptir.³⁸⁹

Aşıklı insanların asıl besin kaynaklarını avlandıkları hayvanlar, topladıkları yabanıl sebze ve meyveler oluşturur. Tarıma alınmış einkorn, emmer, durum

³⁸⁸ Esin ve Harmankaya, 2007: 256 – 262

³⁸⁹ Özbaşaran ve Cutting, 2007: 58

buğdayı, arpa, bezelyegillerin tüketimi çok azdır. Buna karşılık yabani buğday ve yabani arpadan yararlanılmıştır. Yabani meyveler içinde en çok tüketilenlerden biri çitlenbik olmuştur. Aşıklı'da hayvan evcilleştirilmediği anlaşılmaktadır. Aşıklı'da en çok obsidyen ve kemik/boynuz aletler kullanılmıştır. Jeokimyasal analizlere göre Aşıklı'ya Göllüdağ yakınında bulunan kaynaklar arasından, tümü olmakla beraber, büyük ölçüde Kayırlı ve Nenezi obsidiyen kaynaklarından, bloklar şeklinde obsidyen getirilmiş ve tüm yongalama işlemleri Aşıklı'da yapılmıştır. Analiz toplamında mikrolitler, ok uçları, uçlu dilgiler, deliciler, kazıyıcılar, yan kazıyıcılar, düzeltili dilgiler, düzeltili yongalar, kalemler, ara parçalar ele geçirilmiştir.

Kemik/boynuz alet endüstrisindeki aletler içindeki en büyük çoğunluk bızlardır. Kemik aletlerin üzerindeki aşınım izlerinden dericiliğe yönelik olarak kullanıldığı izlenimi vermektedir.³⁹⁰ (Şekil 70)

Sürtmetaş alet endüstrisinde öğütücüler, eziciler gruplara ayrılabilir. Taş kaplar az olarak ele geçirilmiştir. Aşıklı'da yaygın bir boncuk işleme geleneği ile karşılaştırılmıştır. Yarı değerli ya da basit taşlardan yapılan boncukların yanında kemikten, geyik dişinden ve doğal bakırdan yapılanları da vardır. Aşıklı'da pişmemiş, yarı pişmiş ve pişmiş kilden hayvan figürleri olasılıkla simgesel/dinsel yaşam hakkında az da olsa bilgi vermektedir.³⁹¹

Aşıklı insan topluluklarının en önemli uğraşları arasında kerpiç konutları ve başka amaçlar için gerçekleştirdikleri yapı faaliyetleri, beslenmelerin ana kaynağı olan avcılık, toplayıcılık, az da olsa çiftçilik gelmektedir. Bunun yanında özellikle Göllüdağ obsidiyen kaynaklarının yakınındaki atölyelerin işletilmesi, oralardan gelen obsidiyen bloklarının yerleşme yerinde alet haline sokulması, değiş tokuş yoluyla yakın ve uzak bölgeler, hatta Kıbrıs, Levant, Kuzey Suriye ve Irak gibi komşu ülkelerle yapılan obsidiyen ticareti ve bu ticaretin örgütlenmesi, avladıkları hayvanların derilerinin işlenmesi, gereksinim duyulan tuzun olasılıkla Tuz Gölü çevresinden köye taşınması, yapı faaliyetleri için kerpiç yapımı, çevredeki tüf, kalker, andezit, bazalt gibi kayalardan parçalanarak, yontulan taş bloklarının yerleşme yerine getirilerek sürtmetaş aletlerin yapımında kullanılması sayılabilir.³⁹²

³⁹⁰ Esin ve Harmankaya, 2007: 266

³⁹¹ Esin ve Harmankaya, 2007: 277

³⁹² Esin ve Harmankaya, 2007: 267

Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin en iyi gözlenebildiği yer Aşıklı Höyüktür. Aşıklı Höyük M.Ö 7008 – 6661’e tarihlenmektedir.³⁹³

5.5.4.2 Nenezi Dağ

Aksaray İli, Bekarlar Köyü’nün doğusunda, ova ortasında büyük bir riyolit konisi olan Nenezi Dağ bulunmaktadır. İki oluşum evresi olan bu dağda obsidien yatakları ve obsidien işleme alanları bulunmaktadır.³⁹⁴

S. Payne tarafından bölge yapılan yüzey araştırmasında tespit edildi.³⁹⁵ 1993-95 yılları arasında N. Balkan-Atlı’nın başkanlığında; M.C. Cauvin ve bir araştırma ekibi tarafından yürütülen Aksaray; Niğde; Nevşehir İlleri Obsidien Yüzey Araştırması sırasında yüzey toplaması yapılmış ve atölyenin varlığı kesinlik kazanmıştır.³⁹⁶

Nenezi Dağ’ın üç noktasında obsidien yataklarına rastlanmıştır. Dağın doruğunun yakınlarında gri – yeşil renkli obsidien vardır³⁹⁷ ve dağın batı yamacında bantları (damar) olarak bildirilmektedir. Geniş bir alana yayılmış küçük bloklar da vardır. Obsidien siyah kahverengi ve kalite kadar renk değişir.³⁹⁸ Yonga ve çekirdekler bulunmuştur. Esas atölye dağın tepesinde, koninin altındaki düzlükte saptanmıştır. Bu atölye geniş bir alanı kaplamakta ve çok yoğun obsidien artığı içermektedir. Batı ve tepede ele geçen buluntular benzerlik göstermektedir. Buluntular genelde tek vurma düzlemlili dilgi çekirdekleri, yonga ve dilgiler, iki yüzeyli tipi ön şekillendirilmiş parçalar içermektedir. Ayrıca iki yüzeyli oval uçlar bulunmuştur. **(Çizim 33)**

Aşıklı Höyük obsidienleri üzerinde yapılan kimyasal analizler; bu obsidienlerin Kayırlı ve Nenezi Dağ obsidienleri ile aynı kimyasal bileşimleri verdiklerini göstermiştir. Dolayısıyla her iki kaynağın da Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ’da kullanıldığı anlaşılmıştır.³⁹⁹

³⁹³ Tuğcu, 2010: 72

³⁹⁴ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 298

³⁹⁵ Todd, 1980: 34

³⁹⁶ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 293

³⁹⁷ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 298

³⁹⁸ Balkan-Atlı, 1994: 31

³⁹⁹ Harmankaya vd., 1997: Nenezi Dağ

5.5.4.3 Acıyer

Aksaray, Ağzıkarahan Köyü sınırları içinde Gökpınar Deresi'nin hemen batısında yer almaktadır.

Aksaray, Niğde ve Nevşehir illeri 1994 yüzey araştırması projesi kapsamında U. Esin'in başkanlık ettiği ekip tarafından tespit edilmiştir.

Acıyer yamaç yerleşmesi şeklinde bağımsız buluntu alanıdır.⁴⁰⁰ (**Şekil 71**) Yüzey toplamaları sırasında 900'ü aşkın yontma taş alet toplanmıştır. Buluntu yoğunluğuna göre ilk sırayı yonga üzerine yapılmış kazıyıcılar alır; bunu kullanım izli/düzelteli dilgiler; dilgi üzeri kazıyıcılar; uçlar; kalemler ve geometrikler izler. (**Çizim 34**)

Acıyer, Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ yerleşmesi olan Aşıklı Höyük ile büyük benzerlikler gösterdiği saptanmıştır⁴⁰¹

5.5.4.4 Bunuş

Aksaray İl merkezinin doğu – kuzeydoğusunda; Acıgöl'ün batısındaki,⁴⁰² Gösterli Köyünün batısında bir düzlükte bulunmaktadır.

Musular kazı ekibinden Dr. Erhan Bıçakçı'nın belirttiği yerleşim, 1996 yılında Aksaray, Niğde, Nevşehir illeri obsidiyen (**Çizim 35**) yüzey araştırması sırasında N. Balkan Atlı ve M. C. Cauvin başkanlık ettiği ekip tarafından araştırılmıştır.

Yüzey araştırmasında ele geçen buluntular, tek ve çok vurma düzlemlî çekirdekler, omurgalı dilgiler, yongalar, kazıyıcılar ve ara parçalar bulunmaktadır.

⁴⁰⁰ Gülçur, 1997: 405.

⁴⁰¹ Harmankaya vd., 1997: Acıyer

⁴⁰² Harmankaya vd., 1997: Bunuş

Çanak çömleğin bulunmadığı Bunuş'ta N. Balkan Atlı tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait olduğunu öngörmüştür.⁴⁰³

5.5.4.5 Çakılbası ve Yapılıpınar

1997 yılında Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri ortak yüzey araştırması kapsamında Ufuk Esin'in başkanlık ettiği ekip tarafından, Aksaray İli, Demirci – Bekarlar çevresinde tespit edilmiştir.

Bölgede yer alan, en önemli tarih öncesi buluntu alanlarıdır. Birbirinin devamı niteliğindeki bu iki buluntu yeri, Bekâr Sultan Türbesi ve Büyük Türbe Tepesi'nin hemen kuzeyinde⁴⁰⁴ ovidan tepelik bölüme doğru yükselen ilk arazi basamağı üzerinde, Karasu ve Yassı Ketir kaynaklarının bulunduğu tarım arazisi içinde, basta Nenezi Dağı olmak üzere diğer obsidiyen kaynaklarının yakınında ve antik/eski ulaşım yolları üzerindedir. ±1.50 km uzunluğunda bir alanı kaplamaktadır. Yapılan yüzey toplanmasında yaprak biçimi uçların ön formlarının (**Çizim 36**) yanı sıra, değişik türden çekirdek, yonga ve dilgi hazırlama parçaları ele geçmiştir. Neolitik Çağ'a tarihlenebilecek obsidiyen işliklerini ve olası yerleşimi barındırdığı düşünülen tarlalarda çanak çömlek yok denecek kadar azdır.⁴⁰⁵

Esin tarafından, bölgede yapılan araştırma yerleri içerisinde Akeramik İşlik ya da düz yerleşme olarak vurgulanmıştır.⁴⁰⁶

5.5.4.6 Hantepesi

Aksaray ili, Gülağaç ilçe⁴⁰⁷ merkezindeki belediye yapısının 800 m. doğusunda; Karasu Nehri'nin 150 m kuzeydoğusunda yer alan 100 m. çapında sivri görünümlü bir tepedir.⁴⁰⁸ (**Harita 19**)

⁴⁰³ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1998: 222

⁴⁰⁴ Esin vd., 1999: 193

⁴⁰⁵ Esin vd., 1999: 194

⁴⁰⁶ Esin vd., 1999: 188

⁴⁰⁷ Omura, 1998: 43

1996 yılında İç Anadolu’da yürütülen yüzey araştırması sırasında Sachihiro Omura başkanlığında oluşturulan ekip tarafından tespit edilmiştir

Yüzey toplamada obsidiyen aletler ve çok az sayıda çanak çömlek parçası ele geçirilmiştir. Omura tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ içerisinde değerlendirilmiştir.⁴⁰⁹

5.5.4.6 İninönü

Aksaray ili, Sapmaz köyünün 2 km güneybatısındadır. 1990 yılında Orta Anadolu yüzey araştırmaları sırasında Sachihiro Omura başkanlığındaki Japon ekip tarafından tespit edilmiştir.

Yüzeyde obsidiyen aletler ve Roma Çağı çanak-çömlek parçaları ele geçti.⁴¹⁰ Harmankaya tarafından yüzeyinde olasılıkla Çanak Çömleksiz Neolitik aletlerin ele geçirilmiş olabileceğini vurgulamıştır.⁴¹¹

5.5.4.7 Musular

Aksaray İli, Gülağaç İlçesi, Kızılkaya Köyü sınırları içerisinde⁴¹² Aşıklı Höyük’ün 300-350 m. kadar batı, güneybatısındadır. “Kapadokya Volkanik Bölgesi” olarak adlandırılan bölgenin güney sınırını çizen Hasandağ ve Melendiz dağlarının arasından, Melendiz eteklerinden kaynaklanan aynı adlı nehrin batısında yer almaktadır.⁴¹³ (Şekil 72)

Aşıklı Höyük kazı ekibi tarafından yakın çevrede Ufuk Esin başkanlığında yürütülen yüzey araştırması sonucu tespit edilmiştir.⁴¹⁴ 1996 yılında M. Özbaşaran başkanlığında başlatılan arazi çalışması 2004 yılında son bulmuştur.⁴¹⁵

⁴⁰⁸ Harmankaya vd., 1997: Hantepesi

⁴⁰⁹ Omura, 1998: 43

⁴¹⁰ Omura, 1992: 542.

⁴¹¹ Harmankaya vd., 1997: İninönü

⁴¹² Özbaşaran ve Endoğru, 1999: 631

⁴¹³ Özbaşaran, 2003: 362

⁴¹⁴ Özbaşaran vd., 2007: 273

⁴¹⁵ Özbaşaran vd., 2006: 245

Musular da çalışmalar iki ana evrenin varlığını ortaya koymuştur. Üstteki evre çanak ömlekleli Neolitik, alttaki evre ise çanak ömleksiz Neolitik dönemi yansıtmaktadırlar.

Çanak ömleksiz Neolitik ağ buluntu yerine yönelik yapılan kazılar, buranın bir köy yerleşmesi gibi nitelendirilmeyeceğine dair bulgular ortaya koymuştur. Ortaya çıkarılanların tümü özel işlevli yapı ve yapı öğeleridir.

Aşıklı Höyük'teki T yapısı ile karşılaştırılabilecek Musular A yapısı, dörtgen planlı, sekili, ocaklı bir yapıdır. Tabandan doğu - batı yönünde, iki direk deliği ile çukurlar bulunmaktadır. Kuzey – güney doğrultusunda iki taban taşı, direk altlığı olarak işlev görmüş olmalıdır. Yapı kötü korunagelmüştir; dış duvarların hiç biri bulunamamıştır. Yapının planı ve içyapı öğeleri, kırmızı boyalı (**izim 37**), sıvalı taban takip edilerek, dönüşlerden anlaşılmaktadır. Ortadaki sıvalı bölme duvarı, yapının kuzey bölümünü güney bölümden ayırır. Kuzey kesimde güney gibi kireç sıvalı ve kırmızı boyalı bir taban ile temsil edilmektedir. Mekânın batısında seki vardır. Her iki bölüm tabanıda iki kez yenilenmiştir. Yapı, anakayanın eğimli kesiminde yer almaktadır. Batı ve güney kesimleri doğrudan anakaya üzerine otururken, doğusu tesviye amacıyla serilen toprak dolgusu üzerinde yer almaktadır. Bu konum özellikle seçilmiş ve drenaj sorunları nedeniyle özellikle tercih edilmiştir. Yapıları kuzeyde sınırlayan bir evre duvarı kuzeybatı uçta iki yassı taşın diklemesine konmasıyla oluşturulmuş küçük bir kanal ile sonlanmaktadır. Taşla örölmüş kanal ise 14 m. uzunluğunda, 35–40 cm. genişliğindedir ve diğer kanallardan farklı özelliklerdedir. Kanalin batısı⁴¹⁶ ise taş temel üzerine kerpiç duvarlı bir yapı (N yapısı) ile birlikte örölmüştür; güney kısmı yanıklı bir dolguyu çevreler.

A yapısının güneybatısında bir başka yapı, Z yapısı yer alır. Bu da; diğerleri gibi, günlük gereksinimler için yapılmış bir yapı değildir. Planı ve yapımı ilginçtir, işlevi bilinmezlerle doludur. Yapı temelde anakayaya oyulmuş aynı doğrultudaki iki duvardan oluşur. Duvarların batıya bakan yüzeyleri, iri yassı taşlarla kaplanmıştır. Bu durum, yapının cephesinin batı yüzü olduğunu düşündürmektedir. Ortadaki dizinin iki yanında ince uzun dar oluklar yer almaktadır. Orta sıranın iki ucundaki

⁴¹⁶ Özbaşaran vd., 2007: 274.

taş, anakaya içine açılan deliklerin içinde sonlanmaktadır. Yapının dolgusunda yalnızca hayvan kemikleri ve obsidiyen bulunmuştur. Ele geçen kömürleşmiş bir ağaç örneği C14 tarihlendirilmesinde kullanılmış, Çanak Çömleksiz Neolitik dönemin varlığını göstermiştir. Bunların yanı sıra anakayaya oyulmuş iki adet dörtgen planlı, havuz ya da tekne olarak adlandırılabilir çukurluk bulunmuştur.⁴¹⁷

Yerleşmede 1996-2001 yılları arasındaki kazı çalışmalarında sekiz bireye ait iskelet kalıntısına rastlanmıştır. Bunlardan dördü in situ durumda; üçü dağınık halde ele geçmiştir. Bir birey ise yalnızca çene kemiği ile temsil edilmektedir. Sağlam korunagelmüş olanlar; ölümlerin hocker pozisyonunda yatırıldıklarını; yanlarına ölü armağanı bırakılmadığına işaret eder. Ortaya çıkarılan iskeletlerden üçü Çanak Çömleksiz Neolitik'e aittir; diğerleri Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem dolgularının içine üstten çukurlarla inen geç dönem iskeletleridir.⁴¹⁸

Yontmataş endüstrisinde obsidiyen yoğun olarak kullanılmıştır. Analiz sonucu, Musularda Nenezi, Göllüdağ'ın iki farklı alanı olan Kaletepe ve Kayırlı obsidiyen kaynakları kullanılmıştır.

Obsidiyen endüstrisi temelde naviform tekniğinde kullanılan dilgi endüstrisidir. Çekirdekler sayıca azdır. Tipolojik çalışma sonucu düzeltiyle şekillendirilmiş aletler arasında kazıyıcılar en yoğun grubu oluşturur (**Şekil 73**). Yonga ve dilgi üzerine yapılmıştır. Düzeltili yongalar, düzeltili dilgiler ve ok – mızrak uçları ele geçmiştir. Ara parçalar, deliciler, kalemler ve çentiklerde ele geçirilmiştir. Musularda mikrolit yoktur. Çakmaktaşı ise çok az sayıdadır. Sarımsı renkli ince grenli, iyi kalitedir. Çakmaktaşı parçaların hemen tümü düzeltili dilgilerdir.⁴¹⁹

Musularda sürtme taş aletlerinin hammaddesi, yörenin volkanik yapısından kaynaklanan andezit, bazalt, ponza taşı, gabro gibi kayalarlardır. Gabro yassı baltaların, ponza ise ağırlık olarak tanımlanabilecek ortası delikli yuvarlak taşların yapımında kullanılmıştır. Sürtme taş buluntular arasında yoğunluğu, yontma taş endüstrisinde vurgu taşı olarak ya da ezme ve öğütme işlevinde kullanıldığı düşünülen el taşlarının aldığı görülür. Söz konusu grubu sayıca alt öğütme taşları,

⁴¹⁷ Özbaşaran vd., 2007: 276

⁴¹⁸ Harmankaya vd., 1997: Musular

⁴¹⁹ Özbaşaran vd., 2007:276

yassı baltalar, ağırlıklar ve havanlar izler. Palet olarak kullanılmış olduğu düşünülen ve üzerinde boya izine rastlanan ince yassı taşlar, açkılama taşları olarak yorumlanan işlenmiş ya da doğal çakıl taşları, diğer sürtme taş buluntuları oluşturmaktadır. Kemik endüstrisi ürünlerinin başlıcaları bızlardır. Kil boncuklar ele geçirilmiştir.⁴²⁰

(Çizim 38)

Arkeobotani çalışmaları sonucu Musular'daki ana faaliyet arasında bitki üretimin yer almadığına işaret etmektedir. Tahıl çeşitleri çok azdır; bunların arasında arpa, ekmeklik ve emmer buğdayı vardır. Sayıca çok az olmakla birlikte türlerin mevcudiyeti açıktır. Tahılların yanı sıra toplanan baklagiller, meyveler ve yabani bitkiler çeşitlilik gösterir.

Botani kalıntılarının tersine hayvan kemiği fazladır. Taştan örülmüş kanalın güneyinde, anakayadaki doğal bir girinti, hayvan kemiklerinin depolanması için kullanılmıştır. Bu alandaki egemen tür yabani sığırdır. Bunu koyun ve keçi izlemektedir. Diğer mevcut hayvanlar ise at, eşek, geyik, yaban domuzu, köpek, az sayıda kamlumbağa, tilki, yabani tavşan ve kemirgen kemiklerine rastlanmıştır. Yabani sığırın yaş dağılımı ilginçtir. Musular sakinleri avcılık sırasında, yabani sığırın yaşı ve boyuta göre ayırmışlardır. Avlanan yabani sığırlar belli bir yaşın üzerindedirler.

Musularda oturma, yaşama mekânları, evler yoktur; ocak ya da fırın gibi günlük faaliyetler ilgili buluntu ve bulgular yoktur. Ortaya çıkarılan tüm yapı ve yapısal öğeler özel bir işleve sahiptir. Musullar'daki ana faaliyetin av – özellikle sığır avı-ve av sonrası avlanan hayvanlarla ilgili faaliyetlerin gerçekleştirildiği yer olduğuna işaret etmektedir.⁴²¹

Çanak Çömleksiz Neolitik Musular yerleşmesi; gerek malzeme üzerinde yapılan ilk gözlemlere; gerekse 14C sonuçlarına göre hemen yakınındaki aynı dönem Aşıklı Höyük yerleşmesinin en geç evreleriyle hemzamanlıdır: GrN-23518: 7.980 ±220; GrN-24918: 8.300±90; GrN-24923: 8370±110; GrN-24924: 8420±110. (kalibre edilmemiş G.Ö tarihleridir)⁴²²

⁴²⁰ Özbaşaran ve Endoğlu, 2000: 85

⁴²¹ Özbaşaran vd., 2007: 275 – 277

⁴²² Harmankaya vd., 1997: Musular

5.5.4.8 Selime / Yaprak Hisar

Aksaray il merkezinin güneydoğusunda, Melendiz Suyu'nun Ihlara Vadisi'nden çıkışında batı kanyonun üst düzlüğünde yer almaktadır. (**Şekil 74**)

Yerleşim 1996 yılında Aksaray, Niğde, Nevşehir illeri obsidiyen yüzey araştırması sırasında Nur Balkan Atlı ve Marie-Claire Cauvin başkanlık ettiği ekip tarafından tespit edilmiştir.

Yerleşimde oldukça yoğun obsidiyen buluntu topluluğu ele geçmiştir. Alan tarım alanı olarak kullanıldığından malzeme çok dağınık bir durumda bulunmaktadır. Buluntu topluluğu tek vurma düzlemlili çekirdekler ve dilgiler, kazıyıcılar, çeşitli düzeltili yonga ve dilgiler bir ara parçalar ve bir ok ucu sapından oluşmaktadır. (**Çizim 39**)

Nur Balkan Atlı'ya göre; Çanak çömleğe rastlanmaması buranın çanak çömleksiz Neolitik'e ait olabileceğini düşündürmektedir.⁴²³

5.5.4.9 Sırçantepe

Aksaray – Nevşehir anayolu kuzeyinde Bebek Köyü sınırları içinde, ufak bir derenin kenarında yer almaktadır.⁴²⁴

Sırçantepe, Aksaray, Niğde ve Nevşehir illeri 1995 yılı yüzey araştırması projesi kapsamında Sevil Gülçur'un yönettiği ekip tarafından tespit edilmiştir.⁴²⁵

Yüzey araştırmaları sırasında toplanan malzeme; ilk incelemelere göre; Sırçan Tepe'de Çanak Çömleksiz Neolitik; Kalkolitik ve Tunç çağlarında yerleşildiğini göstermektedir.

Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ buluntu topluluğunu yontmataş alet endüstrisi ürünleri oluşturur. Yonga üzeri kazıyıcılar sayısal açıdan ilk sırayı alırlar; bunu sırtlı

⁴²³ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1998: 222

⁴²⁴ Gülçur, 1997: 405

⁴²⁵ Gülçur, 1997: 401

dilgiler; kullanılmış/düzeltili dilgiler; dilgi üzeri kazıyıcılar; uçlar; çentikli dilgiler; çekirdek üzeri kazıyıcılar ve kullanılmış/düzeltili yongalar izler. Obsidiyenin yanı sıra çakmaktaşıdan bir çekirdek ve birkaç parça yumru da ele geçmiştir.⁴²⁶ **(Çizim 40)** Sırçantepe, Akeramik Neolitik Çağ Höyük'lerinden biridir.⁴²⁷

5.5.4.10 Taşkesti

Aksaray - Gülağaç ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır. 1996 yılında İç Anadolu'da yürütülen yüzey araştırması sırasında Sachihiro Omura başkanlığında oluşturulan ekip tarafından tespit edilmiştir. **(Harita 19)**

Yüzeyinde obsidiyen aletler toplanmıştır. Omura tarafından Neolitik Çağ'a ait olduğu öngörülmüştür.⁴²⁸ Çanak-çömlek parçaları az olarak ele geçtiğinden dolayı Harmankaya tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik dönem içerisinde verilmiştir.⁴²⁹

5.5.4.11 Yelibelen

Aksaray-Gülağaç İlçesi; Kızılkaya Köyü'nün yaklaşık 1km. kadar güneybatısında; İhlara-Güzelyurt anayolunun doğusunda; Kızılkaya köy yolu üzerinde yer alır.⁴³⁰

Aksaray, Niğde ve Nevşehir illeri 1993 yüzey araştırması projesi kapsamında U. Esin'in başkanlık ettiği ekip tarafından tespit edilmiştir.⁴³¹

Melendiz Suyu batısından kalan Çeltekk Köyü'nün güneyine kadar uzanan geniş, engebeli arazi parçası ekip tarafından yürünerek taranmıştır. Saptanan

⁴²⁶ Harmankaya vd., 1997: Sırçantepe

⁴²⁷ Gülçur, 1997: 405

⁴²⁸ Omura, 1998: 43.

⁴²⁹ Harmankaya vd., 1997: Taşkesti

⁴³⁰ Harmankaya vd., 1997: Yelibelen

⁴³¹ Gülçur, 1995: 191

Yellibelen Tepesi çanak çömleksiz döneme ait küçük bir yerleşme alanıdır.⁴³² 300x250 m. boyutlarında bir yamaç yerleşmesidir.⁴³³ (**Şekil 75**)

Aşıklı Höyük yakınlarında yer alan Neolitik Çağ bağımsız buluntu alanıdır.⁴³⁴ Yüzey araştırmaları sırasında toplanan ana malzeme; Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a ait yontma taş alet endüstrisi örnekleridir; ancak bunun yanı sıra daha geç dönemlere ait dağınık halde çanak çömleklere de rastlanmıştır. Yüzey araştırmaları sırasında toplanan yontma taş alet endüstrisi örnekleri arasında sayıca en büyük grubu kazıyıcılar oluşturur. Bunların çoğunluğu yonga üzerindedir. Düzeltili/kullanım izli dilgiler; ikinci sırayı alır; bunları sırasıyla ara parçalar; uçlar ve kalemler izler.⁴³⁵ (**Çizim 41**)

5.5.5 Niğde İli

İç Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusunda, Orta Toroslar içinde, kuzeybatıda Aksaray, kuzeyde Nevşehir, kuzeydoğuda Kayseri, batı ve güneybatıda Konya illeri ile komşu olan Niğde ili, güneyde Bolkar dağları ile İçel, güneydoğu ve doğuda Aladağlar'ın oluşturduğu Adana illerinden ayrılır. Büyük bir bölümü İç Anadolu Bölgesi'nde olan Niğde ili Güneyde yer alan Çamardı ve Ulukışla İlçelerini Akdeniz Bölgesi'ne bırakmaktadır.

5.5.5.1 Hacıbeyli Höyük

Niğde İli, Merkeze bağlı Hacıbeyli Köyü'nün 1.5 km. doğusundadır. 1990 yılında S. Omura yönetimindeki Japon ekip tarafından Orta Anadolu'da yürütülen

⁴³² Gülçur, 1995: 193

⁴³³ Harmankaya vd., 1997: Yellibelen

⁴³⁴ Gülçur, 1997: 405

⁴³⁵ Harmankaya vd., 1997: Yellibelen

yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir.⁴³⁶ Yerleşmenin Çapı yaklaşık 110 m. ve yüksekliği 13.5 m dir.⁴³⁷

Hacıbeyli Köyü'nün batısındaki sırttan doğuya; vadinin içine bakıldığında; vadi tabanındaki bahçeler arasında; iki tepenin olduğu görülmektedir; güneydeki tepe Hacıbeyli höyüktür. Nehir vadisi elma, kavak ve diğer yaprak döken ağaçlar ile kaplıdır. Bu zor olasılıklar arkeolojik keşfin gecikmesine neden olmuştur. Yüzey araştırmalarında, höyük sonraki zamanlarda uzaktan tespit edilmiştir. **(Şekil 76)**

Yerleşim, çapı 100 m. ve yüksekliği 10 m. olan yuvarlak bir höyüktür. Höyüğün üst yüksekliği yaklaşık 1200 m. dir. Höyüğün kuzeyinde elma bahçesi, güney yamaçlarında ise ekim alanları vardır. Yıllık akışı höyüğün doğu eteklerinde çevresinden kuzeye doğru akan küçük bir dere vardır.⁴³⁸

Höyükteki incelemeler sonucunda; 2 – 3 m. kalınlığında olan üst tabakalarda Erken Tunç dâhil, Demir çağları'na ait çanak çömlek parçaları ve az sayıda obsidiyen ele geçirilmiştir. Buna karşılık 1,5 – 2 m. kalınlığındaki alt tabakalarda çanak çömleğe rastlanılmamıştır. Aşıklı Höyük'teki örneklerle benzeyen çok sayıda obsidiyen alet bulunmuştur. Kanıtlar göz önüne alındığında, Hacıbeyli Höyük'te Çanak Çömleksiz Neolitik ve Erken Tunç – Demir Çağların varlığı saptanmıştır.

Alt tabakalarda kül, yanmış parçalar ve hayvan kemikleri ele geçmiştir. Yanmış toprak ve çakıl katmanları da bu alanda tanındı. Çanak Çömleksiz Neolitik tabakada ise 1 m. yüksekliğinde kerpiç duvar tespit edilmiştir. Kerpiç duvarlar 20 – 30 cm. genişliğinde, 6 – 7 cm. kalınlığında açık kahverengi kerpiçle yapılmıştır. Bu duvar Aşıklı Höyük Tabaka 2 ile paralellik göstermiştir.⁴³⁹

Yüzey toplamada 122 yontmataş alet ve Erken Tunç – Demir çağlarına ait çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

Yontmataş endüstrisinde hammaddenin genelini obsidiyen teşkil etmektedir. Fujii, obsidiyen alet grubunu üçe ayırıp incelemiştir.

1. Grup: yarı – yarı şeffaf, homojen, siyah obsidiyen.
2. Grup: saydam, çizgisel / benekli, grimsi obsidiyen.

⁴³⁶ Omura, 1992: 541

⁴³⁷ Omura, 1992: 541

⁴³⁸ Fujii, 1995: 132

⁴³⁹ Fujii, 1995: 134

3. Grup: Diğer türler.⁴⁴⁰

Endüstride, dilgi çekirdeklerinin yanı sıra yonga çekirdekleri de mevcuttur. Bunlar içinde düzeltilmiş/kullanılmış dilgiler, bıçaklar, yongalar, çentikli dilgiler, kalemler, kazıyıcılar, deliciler, kıymık parçaları bulunmaktadır.⁴⁴¹

Höyük, Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ açısından kazılması gereken yerleşme yerlerinden biridir. 1996 yılında Aşıklı Höyük kazı ekibinin bu höyüğe yaptıkları ziyarette; Fujii'nin bahsettiği kesitte toplama yapılmış ve kesitin en altında; olasılıkla Çanak Çömleksiz Neolitik olarak düşünülen kısımda; çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Bu açıdan; yontma taş endüstrisine dayanarak Neolitik Çağ tabakasının varlığını kabul etmek; buna karşın bu tabakanın Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a tarihlenmesine şüphe ile bakmak gerekmektedir.⁴⁴²

5.5.5.2 Kömürcü – Kaletepe Obsidyen İşliği

Niğde İli, Göllü Dağ yöresinde, Kömürcü Köyü sınırları içinde bulunan⁴⁴³ Kaletepe işliği Göllüdağ'ın kuzey eteklerinde, yaklaşık 1600 km. rakımda bulunmakta ve 4 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. (**Şekil 77**) Bu alan, ignembitlerle kaplı riolit bir tepenin oldukça düz olan platosudur. Platoyu kesen dere kenarlarında obsidiyen blokları gözlenebilmektedir. Buradaki işlikler, sonbahar – ilkbahar arası iklimin çok güç olması nedeniyle, büyük olasılıkla mevsimlik olup, yaz mevsiminde kullanılmaktaydı.

Tümü Neolitik döneme tarihlenen yüzey buluntuları, farklı teknoloji ve gelenekleri yansıtır: iki yüzeyli taslaklar ve önformlar, standart iki vurma düzlemli dilgi çekirdekleri, standart prizmatik baskı çekirdekleri ve tek vurma düzlemli dış bükey çekirdekler. Paleolitik döneme ait buluntular da (Levallois çekirdekleri, Aşöl el baltaları) var olup, daha çok çevrede yoğunlaşmaktadır.⁴⁴⁴

⁴⁴⁰ Fujii, 1995: 135

⁴⁴¹ Fujii, 1995: 137

⁴⁴² Harmankaya. vd, 1997: Hacıbeyli

⁴⁴³ Balkan-Atlı vd., 2000: 41

⁴⁴⁴ Balkan-Atlı ve Binder, 2007: 217

1995 ve 1996 yılı Batı Kapadokya (Göllü Dağ ve Nenezi Dağ) yüzey araştırmalarından sonra 1997 yılında başlayan Kaletepe obsidiyen atölyesi kazısı Anadolu arkeolojik araştırmalarında bir yeniliğe imza atıyordu.⁴⁴⁵ 1997-2001 yılı alan çalışması ve 2002-2004 yılı malzeme çalışması sonucunda Kömürcü – Kaletepe obsidiyen atölyesinin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’e ait işliğin araştırması; Anadolu’da ilk olarak karşımıza çıkan ve Yakın Doğu’daki (özellikle Kuzey Suriye ve Kıbrıs) örnekleri bu işlikten uzak mesafelere gerçekleştirilen bir ticaret mekanizmasını ortaya çıkardı.⁴⁴⁶

Yerleşimde, 1997 yılı kazısında açılan birçok açmadan sonra, 1998 yılında standart Neolitik üretim sergileyen alan saptanmıştır. P alanı (**Şekil 78**), Çanak Çömleksiz Neolitik döneme ait bir işlik olup, kazı 100 metrekairelik bir alada gerçekleşmiştir. Günümüzde güney-doğu yönünde bir eğim olmamasına karşın, işlik düz bir yüzeyde kurulmuştur. Stratigrafi 5 tabakadan oluşuyordu.

1. tabaka: Günümüzde eğimi örten 10 cm. kalınlığında kırmızımsı toprak.
2. tabaka: Eğimin üst kısmında 15 cm. kalınlığa ulaşan ve riylit bloklar içeren gri – sarı alt düz dolgu. Bu dolgu Çanak Çömleksiz Son Neolitik Çağ’a tarihlenebilecek öğeler içermektedir.
3. tabaka: Açık sarı renkli dolgudan oluşmakta olup, M.Ö (uyarlanmış) 8300 – 8200’ye tarihlenmekte ve işliğı içermektedir.
4. tabaka: Antropik izler taşıyan minik çakıllı dolgu, tarihlenmedi.
5. tabaka: Orta Paleolitik öğeler, riylit ve obsidyen bloklar içeren kumlu dolgu.
6. tabaka: Riylit anakaya.

İşlikteki buluntuların çoğunluğu, taslağı oluşturma’nın ilk aşamaları ile önformu şekillendirme parçalarından, geri kalan buluntular ise tükenmiş çekirdeklerden, vurma düzlemi açma yongaları, yenileme tabletleri, omurgalar, yan dilgiler, ender olarak merkezi dilgiler ve elverişsiz önformlardan oluşmaktadır.

Tüm dilgiler (**Çizim 42**) (tek veya çift yönlü) oldukça dikkatlice hazırlanmış, iki yüzeyli önformlardan elde edilmişlerdir. Taslakların ve önformların ilk şekillendirilme sürecinde, tek veya iki yönlü yongalamayı gösterip göstermedikleri her zaman saptanamamıştır. Vurma düzlemi açma yongalarının boyutları farklılıkları

⁴⁴⁵ Balkan-Atlı vd., 2008: 53

⁴⁴⁶ Balkan-Atlı vd., 2008: 54

gösterse de genelde taslak boyutları ile uyum sağlamaktadır. İkincil düzlem açma parçaları çekirdeklere ve kırık önformlara tam olarak uymaktadır. Bu ölçüler ve tüm önform, taslakların şekillendirme öncesi boyutları hakkında bir tahmin yapılmasını sağlamıştır: 18 cm uzunluk, yaklaşık 10 cm genişlik ve 5 cm'den daha fazla olmayan kalınlık.

İki yönlü dilgi çıkarımın da; bu üretimin amacı altı trapez kesitli, üstü üçgen kesitli, sivri uçlu düzgün dilgiler elde edilmektedir. Bu üretim Kaletepe'de çok yüksek bir nitelik ve standartlaşma göstermektedir. Prizmatik dilgi çıkarımı ise bu üretimin amacı baskı tekniğini kullanarak seri halde dilgi çıkarmaktır. Amaçlanan 75 mm. boyundan uzun, yaklaşık 11 mm. eninde ve 3 mm. kalınlığındadır. Bu üretimde, iki yüzeyli önformlardan elde edilmiştir.

P alanında ayrıca bazı aletler ve farklı obsidyen malzeme de bulunmuştur. Aletler sayıca çok azdır ve iki gruba ayrılabilir; bir grup taş yontma ile ilgiliyken, diğer grup yaşam faaliyetleri ile ilgilidir. İlk grup sadece birkaç obsidyen ve riyolit vurgaç ile temsil edilmektedir. Bunlar büyük olasılıkla taslakların şekillendirilmesinde kullanılmıştır. Sürtme ile ilgili hiçbir alet bulunamamıştır ki, bu tekniğin yoğunlukla kullanıldığı gözlemlenmektedir. Düzelteli parçalar çok azdır: bir yan kazıyıcı, bir delici bir kalem ve kullanılmış bir dilgi ancak ok uçları ilginçtir; özellikle Abu Gosh tipi (**Şekil 79**) olan parça; Orta Anadolu'daki tek örnektir.⁴⁴⁷

Atölyenin ürünlerinin şimdilik en azından, Shillourokambos (Kıbrıs), Mureybet, Dja'de ve Tell Halula'da bulunduğu teknolojik ve kimyasal verilere dayanarak söylenebilir. Ancak bu dilgiler İç Anadolu bölgesinden hiç bilinmiyorlar. Obsidyen dilgilerin dağılımı ve dağılım yörelerindeki teknolojiye bakarak, Binder; Kaletepe uzmanlarının büyük olasılıkla Kuzey Suriye'den geldikleri ve ürettiklerini beraberlerinde götördükleri varsayımında bulunmuştur. Bu varsayımın ana dayanaklarından biri bu dönemde Kuzey Suriye'de naviform teknolojisinin bilinmesi ve çakmaktaşı uygulanmasıdır.⁴⁴⁸

⁴⁴⁷ Balkan-Atlı ve Binder, 2007: 218 – 219

⁴⁴⁸ Balkan-Atlı, 2003: 11

Mikro karbon örneklerinin analiz sonuçları göre C14 tarihleri profilin üst kısmı için geç tarihler verirken alt kısmı PPNB'ye ait bir tarih vermiştir.⁴⁴⁹ Kaletepe işliğı M.Ö 8300 – 8200'e tarihlenmektedir.⁴⁵⁰

5.5.5.3 Güllüce

Niğde İl merkezinin 9 km kuzeyinde; Güllüce Köyü'nün güney – güneybatısındadır. Niğde il merkezinin kuzeybatısındaki Melendiz Dağları'nın doğusunda; Niğde Ovası'nın batı eşiğinde yer almaktadır.

Ankara Jeoloji Enstitüsü'nden Prof. Dr. Solomon Calvi'nin olasılıkla 1938 yılında yörede jeolojik amaçlı yaptığı araştırmada tesadüfen bulunmuştur.

Buluntuların ele geçtiğı yerin bir yerleşme yeri olup olmadığı anlaşılamamaktadır. Bu yerde kazıyıcı ve okucu olabilecek özelliklere sahip obsidiyenden mikrolitler bulunmuştur. **(Çizim 43)** Bittel; bu buluntuların Epipaleolitik Çağ'dan ziyade Neolitik Çağ tipinde olduklarını ileri sürmektedir.⁴⁵¹

5.5.5.4 İlbiz

Niğde-Çiftlik İlçesi; Bozköy-Kayırlı karayolunun doğusunda yer almaktadır. 1993 – 1995 yıllarında devam eden, “Niğde, Nevşehir ve Aksaray İlleri Obsidiyen Yüzey Araştırması” projesi kapsamında Kapadokya Bölgesi'ni araştırmak amacıyla, İstanbul Üniversitesi Prehistorya Dalından Nur Balkan Atlı ve M. R. Cauvin'in başkanlığında oluşan bir ekip tarafından tespit edilmiştir. **(Şekil 80)**

Karakaya'nın hemen hemen karşısında bir obsidiyen kaynağı ve geniş bir atölye saptanmıştır. Obsidiyen kaynağı karayolunun kestiğı yamaçta dikey damarlar durumunda gözlenmektedir. Atölye ise bu kaynağın üzerinde kumlu bir arazide dağınık

⁴⁴⁹ Balkan-Atlı vd., 2001: 30

⁴⁵⁰ Balkan-Atlı, 2003: 11

⁴⁵¹ Harmankaya vd., 1997: Güllüce

ve geniş bir alan kaplayan durumdadır. Atölyede çok sayıda yonga, dilgi ve çekirdek bulunmuştur. Çekirdekler tek veya iki vurma düzlemli dilgi çekirdekleridir. Naviform veya Kaletepe tipi çekirdeklere rastlanmamıştır.⁴⁵²

2007 yılında Nur Balkan Atlı tarafından tekrar araştırılmış, erozyona uğrayan alanda işlik alanını genişlettiği ve yeni dilgiler tespit edilmiştir.⁴⁵³

5.5.5.5 Kabaktepe – Kayırlı Vadisi

1995 yılında N. Balkan Atlı'nın yönettiği ekip tarafında Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidiyen Yüzey Araştırması kapsamında tespit edilmiştir.⁴⁵⁴

Niğde - Çiftlik ilçesine bağlı Kayırlı Köyü'nün (**Şekil 81**) doğu – güneydoğusunda Kabaktepe masifine ait bir riyolit koni ve akıntı vardır. Koninin merkezine giden vadide büyük obsidiyen yatakları gözlenmiştir. Bu obsidiyen siyah renkte olup, daha çok tablasal durumda ve işlenmeye çok uygundur.

5.5.5.5.1 Ekinlik

Kayırlı Vadisi'nin batısında bulunan platoda bir atölye bulunmuştur. Bu atölyede tek (**Çizim 44**) ve iki vurma düzlemli çekirdekler, büyük yongalar ve ihraç için hazırlanmış obsidiyen bloklar gözlenmiştir.

5.5.5.5.2 Bitlikeler

Kayırlı Vadisi'nin doğusunda ve Ekinlik Platosu'nun karşısında bulunan yamaç ve platoda geniş bir atölye saptanmıştır. Bu atölyede zengin bir buluntu

⁴⁵² Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 298

⁴⁵³ Balkan-Atlı vd., 2009: 338

⁴⁵⁴ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 293

topluluğuna rastlanmıştır: Çeşitli teknikte hazırlanmış çekirdekler, yongalar, dilgiler, ihraç için hazırlanmış ikiyüzlü tipi verilmiş obsidiyen bloklar. Atölyenin obsidiyen ihtiyacını karşılayan kaynak ise Bitlikeler Platosu'nun doğusundaki yamaçta bir akıntı ve büyük bloklar durumda bulunmuştur.

Bitlikeler atölyesinde Kaletepe tipi iki ve tek vurma düzlemlili naviform çekirdekler dikkati çekmiştir. İşçilik Kaletepe'deki kadar mükemmel olmasa da teknik aynıdır. Ayrıca çok miktarda çeşitli tek vurma düzlemlili ve iki vurma düzlemlili dilgi çekirdeklerinin bulunması bu atölyenin farklı zamanlarda farklı ustalar tarafından kullanıldığını göstermektedir.⁴⁵⁵ Buradaki atölyede, Bitlikeler'de iki farklı amaç gözlenmektedir: Dilgi ihracı ve önşekillendirilmiş blok ihracıdır. Bu Anadolu'da ilk olarak gözlenen bir durumdur.⁴⁵⁶

5.5.5.3 Kayırlı Pınarcık

Kayırlı – Bozköy karayolu üzerinde, Pınarcık Köyü sapağında yer almaktadır. Bir obsidiyen kaynağı ve birkaç yonga bulunmuştur. Obsidiyen kaynağı Pınarcık Köyü sapağının karşısında yaklaşık 1620 m. yüksekliğinde ufak bloklar durumundadır. Yongaların toplandığı nokta ise kaynağın karşısındaki platoda, Pınarcık Köyü yakınlarındadır. Buluntuların azlığı burası için fazla bilgi vermemektedir.

Sonuç olarak; Kayırlı buluntuları burasının daha çok Akeramik – Neolitik ve Neolitik Dönem insanı tarafından kullanıldığını göstermektedir.⁴⁵⁷

5.5.6 Nevşehir İli

İç Anadolu Bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde Kırşehir, Yozgat, Kayseri ve Niğde arasındadır. İl topraklarını Kızılırmak vadisi ikiye böler.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 297

⁴⁵⁶ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 298

⁴⁵⁷ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1997: 298

⁴⁵⁸ Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, 1984: 89

5.5.6.1 Damsa Barajı

Nevşehir il merkezinin güneydoğusunda; Ürgüp'ün güneyindeki Damsa Baraj Gölü'nün batı kıyısında; piknik alanının olduğu yerdedir.⁴⁵⁹ **(Şekil 82)**

Yerleşim 1996 yılında Aksaray, Niğde, Nevşehir illeri obsidiyen yüzey araştırması sırasında N. Balkan Atlı ve M. C. Cauvin başkanlık ettiği ekip tarafından tespit edilmiştir.

Baraj gölünün kıyısında içinde çanak çömlek barındırmayan bir obsidiyen buluntu topluluğu tespit edilmiştir. Büyük ölçüde gölün suları nedeniyle sürüklenmiş olan bu buluntular omurgalı dilgiler, iki vurma düzlemlili dilgiler, ara parçalar ve ön kazıyıcılar içermektedir.⁴⁶⁰ **(Çizim 45)** Bu üç obsidiyen buluntu topluluğu birbirlerine benzemekte ve teknolojik ve tipolojik açıdan çanak çömlekli Neolitik'in son evrelerinin özelliklerini göstermektedirler.⁴⁶¹ "Türkiye Arkeolojik Yerleşimleri" içerisinde Harmankaya tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik⁴⁶² olarak gösterilmiştir.

5.5.6.2 İlfat Kayalığı

Nevşehir ili, Acıgöl ilçesi, Karacaören Köyü sınırları içinde İlfat Kayalığı, Nevşehir – Aksaray karayolunun 20.km.'sinde, yolun hemen sağında yer almaktadır. **(Harita 20)**

İlfat Kayalığı, 1997 yılında Nevşehir İli Yüzey Araştırması sırasında S. Yücel Şenyurt tarafından tespit edilmiştir.

Yerleşimde, Kahverengi ve siyah obsidiyen yatağı olan kayalık üzerinden toplanan obsidiyen parçaları arasında işlenmiş olanlara da rastlanmaktadır. Bu parçalardan İlfat Kayalığı'nın muhtemelen Akeramik Neolitik Dönem'e ait bir açık hava atölyesi olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁶³

⁴⁵⁹ Harmankaya vd., 1997: Damsa

⁴⁶⁰ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1998: 222

⁴⁶¹ Balkan-Atlı ve Cauvin, 1998: 223

⁴⁶² Harmankaya vd., 1997: Damsa

⁴⁶³ Şenyurt, 1999: 456

5.5.7 Kayseri İli

Kayseri, Bölgenin Orta Kızılırmak Bölümünde, Erciyes Dağı'nın eteklerinde, Yozgat, Sivas, Kahramanmaraş, Adana, Nevşehir ve Niğde illeri arasında yer alır.

5.5.7.1 Dededağ

Kayseri ili, Yahyalı ilçesinin 9 km. kuzeydoğusunda, Ağacaşar Köyünün güneyinde yer almaktadır. Doğal tepenin üzerindedir. **(Şekil 83)**

1990 yılında Orta Anadolu Yüzey Araştırmaları sırasında Sachihiro Omura başkanlığındaki Japon ekip tarafından tespit edilmiştir.

Yüzey toplaması sırasında obsidiyen aletler ele geçmiştir.⁴⁶⁴ Omura kesin Neolitik Çağ yerleşmeleri arasında gösterilmektedir. Bununla birlikte Harmankaya tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik döneme verilmektedir.⁴⁶⁵

5.5.7.2 Toparın Pınar

Kayseri ili, Develi ilçesinin 18 km. kuzeybatısında, Çayırözü köyünün güneyinde yer alan düz bir yerleşmedir. **(Şekil 84)**

1990 yılında Orta Anadolu Yüzey Araştırmaları sırasında Sachihiro Omura başkanlığındaki Japon ekip tarafından tespit edilmiştir.

Yüzey araştırmasından toplanan malzemenin büyük kısmını oluşturan obsidiyen aletler kazılmış kanal toprağı arasından ele geçmiştir. Yoğunluğu az olmasına rağmen obsidiyen malzeme azdır.⁴⁶⁶ Mevsimlik bir konaklama yeri olduğu sanılmaktadır. Olasılıkla Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ (?) konaklama yeridir.⁴⁶⁷

⁴⁶⁴ Omura, 1992: 542

⁴⁶⁵ Harmankaya vd., 1997: Dededağ

⁴⁶⁶ Omura, 1992: 542

⁴⁶⁷ Harmankaya vd., 1997: Toparın Pınar

5.5.8 Sivas İli

Yukarı Kızılırmak bölümünde yer alan kentin diğer kısımları ise Karadeniz ve Doğu Anadolu Bölgesindedir. Sivas'ın doğusunda Erzincan, güneyinde Malatya ve Kahramanmaraş, güneybatısında Kayseri, batısında Yozgat, kuzeyinde Tokat ve Ordu, kuzeydoğusunda ise Giresun İlleri yer alır⁴⁶⁸

5.5.8.1 Mergesen

Sivas il merkezinin güneybatısında; Şarkışla İlçesi yakınındaki Çatalyol (Mergesen) Köyü civarındadır. **(Harita 21)**

K. Kökten'in 1945 yılında İç ve Doğu Anadolu bölgelerinde gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında saptanmıştır

Yüzey toplamada, Mergesen köyüne yakın bir sel yarıntısı içinde ve tarlalar üzerinde İ. Kökten sileks ok uçları bulmuştur. **(Çizim 46)** Taş aletler ise Paleolitik alet formundan başka bir formda yapılaş göstermektedirler. Ele geçen ilk taş alet düz ve ufak vurma yumrulu, esmer renktedir. 2 numaralı alet ise diğerlerinden çok işlenmiştir. Ok ucu şekline sokulmuştur. Üzerinde yonga yüzler baskı ve dayanıklı retuş tekniği ile yapılmış olması bakımından Orta Solutreen bir işçilik göstermektedir. Koyu gri renklidir.

3 numaralı sileks alet siyah renklidir. Dip kısmında kırmak suretiyle yapılan tutak yeri kendisini karakterlendirir. Bu kenar çentiklerin vurma yüzünde ve iki taraflı görünüşü, 2 numaralı ok ucu ile uyumluluk göstermektedir.

4 numaralı alet esmer sileksden yapılmıştır. Uzunca yaprak çakıcıdır, fakat bunun sağ yonga yüzünde dalgalı⁴⁶⁹ ve yuvarlak yonga yüzleri Üst Paleolitik'ten ayrı bir teknik göstermektedir.

Bu aletler üzerinde açılan yonga yüzleri, dip kırma ve çentikli tekniği genel bakımından Orinyasiyen, Solutreen devirlerde görülen bir tekniği hatırlatmaktadır. Böyle olmasına rağmen bu aletleri Orta ve Üst Paleolitik, Mezolitik devirlere

⁴⁶⁸ T.C Sivas İl Valiliği ÇDR, 2008: 44

⁴⁶⁹ Kökten, 1947b: 452

tarikhlemek mümkün değildir. Bunların bulundukları yer ve çevresinde görülen çanak çömleklere göre, yüksek bir ihtimalle Neolitik döneme ait olmaları kabul edilmelidir.⁴⁷⁰

Bulunan bir ok ucu; İç Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ ok uçları tipindedir. Bu açıdan Kökten'in tarihlenmesine katılmak ve bu buluntuları Neolitik Çağ olarak tanımlamak doğru olacaktır.⁴⁷¹ Çanak Çömleksiz Neolitik dönem açısından şüphle yaklaşılacak yerleşimlerden biridir.

5.6 Karadeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşimlerin Dağılımı

Bölge; batıda Sakarya ovasından başlayıp, Gürcistan sınırına kadar uzanır. Genişliği değişik olup bazı yerlerde 100 km., yer yer de 200 km. yi bulur. Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Tokat, Amasya, Samasun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Rize, Artvin illerinin tamamı bu bölgenin içindedir..⁴⁷²

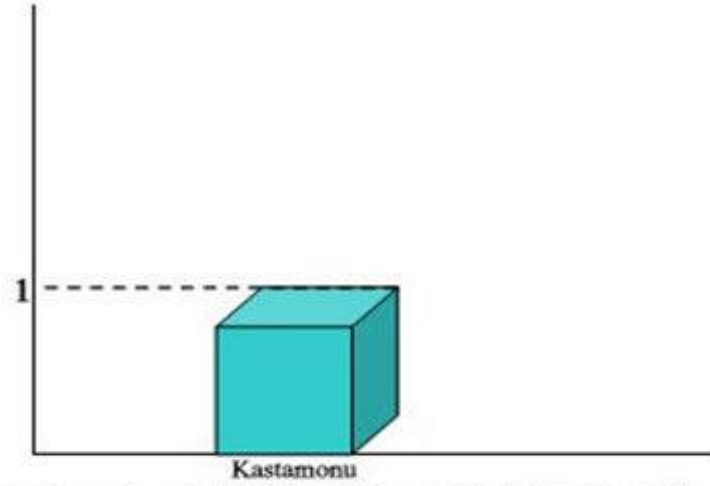
Karadeniz Bölgesinde 1996 yılı araştırmalarında tespit edilen Sokukayası (Kastamonu) şüpheli buluntu yeri dışında bu yörede herhangi bir Neolitik yerleşme bulunamamıştır.⁴⁷³

⁴⁷⁰ Kökten, 1947b: 453

⁴⁷¹ Harmankaya vd., 1997: Mergesen

⁴⁷² Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, 1984: 245

⁴⁷³ Harmankaya, 1997: 17

Grafik 7. Karadeniz Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinin il bazında sayısal dağılımı

Karadeniz Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de, Kastamonu’da Sokukayası yerleşim alanı ile grafikte “1” sayısal değeri ile gösterilmiştir.

5.6.1 Kastamonu İli

Kastamonu Bölgesi, Karadeniz ve Bartın, Sinop, Karabük, Çankırı, Çorum illeri arasında kalır. **(Harita 22)**

5.6.1.1 Sokukayası

Yerleşim, Kastamonu ili, Taşköprü ilçesinin batısında Kızılcaören Köyü’nün kuzeyindeki kayalık arazide yer almaktadır.⁴⁷⁴

Yerleşim 1995 yılında Kastamonu yüzey araştırması kapsamında İstanbul Fransız Anadolu Araştırmaları Enstitüsü ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

⁴⁷⁴ Özdoğan vd, 1997: 306

Prehistorya Anabilim Dalı ortak projesiyle oluşturulan ekip tarafından tespit edilmiştir.⁴⁷⁵

Sokukayası'nın kayalardan yuvarlanmış taşlarla kaplı yamacında belirli bir bölgede yoğun çakmaktaşı yonga ve bir bilezik parçası bulunmuştur. (**Çizim 47**) Bulunan çakmaktaşı Üst Paleolitik ya da Epipaleolitik Dönem'e ait olabilirler. Bilezik parçası ise, Diyarbakır Çayönü Çanak Çömleksiz B yerleşmesinde bulunmuş olanlara benzemektedir. E.Bostancı'nın 1951 yılında yaptığı araştırmada, el baltalarının dağılım alanının dışındaki bu bölgede bulmuş olduğu Aşöl ve Mikok el baltaları bu bölgenin geçmişinin oldukça eskiye gittiğini göstermektedir. Bunun yanı sıra İzmit'in Karadeniz kıyısındaki değişik dönemlere ait çakmaktaşı atölye buluntularına rastlanan Kefken ve İstanbul çevresinde Dudullu'da bulunmuş olan el baltaları ile paralellik kurulmasına olanak verecek olması açısından önemlidir.⁴⁷⁶ “Türkiye Arkeolojik Yerleşimler” içerisinde Harmankaya tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e verilmiştir.⁴⁷⁷

5.7 Marmara Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşmelerinin Dağılımı

Bölge, adını Marmara denizinden almaktadır. Anadolu'nun kuzey – batı köşesi ile Trakya'yı içine alır. İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Edirne, Kırklareli illerinin tamamı ile Bursa, Bilecik, Balıkesir'in büyük bir kısmı bu bölgenin sınırları içine girer. Çanakkale'nin Ayvacık ilçesinin çok küçük bir kısmı Ege Bölgesi'ne dâhil olup, diğer yerlerin hepsi Marmara Bölgesi'ne aittir. Bölgenin sınırları içinde bulunan yerlerin toplam yüzölçümü, yaklaşık olarak 67. 306 km²'dir.⁴⁷⁸

Marmara Bölgesi dâhilinde Trakya, İstanbul Avrupa Yakası ve Çanakkale Ecabaat Mevki, Anadolu coğrafyasını temsil etmediği için tezimizin kapsamına alınmamıştır.

⁴⁷⁵ Özdoğan vd, 1997: 303

⁴⁷⁶ Özdoğan vd, 1997: 306

⁴⁷⁷ Harmankaya vd., 1997: Sokukayası

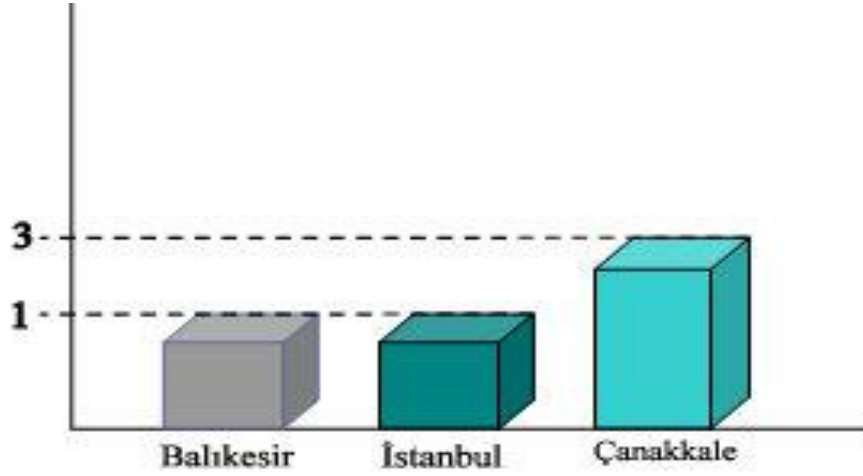
⁴⁷⁸ Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, 1984: 258.

Karadeniz ve Marmara kıyılarında Mezolitik – Epi Paleolitik Dönem’e ilişkin verilerle karşılaştırılması, Çalca ve Musluçeşme gibi Akeramik Neolitik Dönem’e tarihlendirilen buluntu yerlerinin saptanması, Çanak Çömlekli Neolitik Dönem öncesindeki sürecin sınırlı da olsa tanımlanmasını sağlar. 1981 ve 1992 yıllarında Pendik, 1987 yılında önce Ilıpınar, ardından Menteşe kazıları yapılır. 2005 yılında başlayan Barçın Höyük ile 2004 yılında başlayan Aktopraklık kazılarına ise halen devam edilmektedir. 1986, 1988-1990 yılları arasında Yarımburgaz ve 2008 yılından itibaren yürütülen Yenikapı Neolitik Dönem kazıları Marmara’nın doğusundaki kültürel özelliklerin Boğaz’ın diğer yakasında takip edilebilmesini sağlar. Kuzeybatı Anadolu Neolitik Dönem öncesinde de iskân edilen bir coğrafyadır. Eldeki sınırlı veriye rağmen burada mikrolit endüstrisini benimseyen Mezolitik – Epi/Paleolitik toplumların olduğu bilinmektedir. Bu döneme tarihlenen buluntu yerleri daha çok Karadeniz ve Marmara kıyı şeridinden bilinen Ağaçalı, Gümüşdere, Dolmalı, Alaçalı, Kefken gibi yerlerden edinilen yüzey bulgularıyla tanımlanabilmiştir. Bir sonraki dönem ise bölgenin batı kesimlerinde, Çanakkale yakınlarında bulunan Çalca ve Musluçeşme ile Eskişehir yakınlarındaki Keçiçayırı gibi yerleşimler ile tanınan Akeramik Neolitik Dönem’dir.⁴⁷⁹ **(Harita 23)**

Anadolu’nun batı kesimlerinde, Keçiçayırı, Çalca gibi buluntu yerlerinde de makro dilgilerin bulunmuş olması M. Özdoğan’a Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ’ın sonlarında bölgeye doğrudan bir etkinin geldiğini ve bunun Balkanlar’a aktarıldığını düşündürmüştü. Her üç buluntu yerinin de alüvyonlu ovalarda değil yüksek yaylalarda olması, doğudan batıya doğru hareketlenmenin ilk başlarda evcil hayvan sürüleriyle yaylaları izleyerek başladığını, gerçek çiftçilerin daha sonra ikinci bir göç dalgası oluşturduğunu göstermektedir. Fakat özellikle İzmir bölgesi Neolitik yerleşimlerindeki yontmataş geleneğinin mikro dilgi gelenekli olması soruna yeni bir boyut kazandırmıştır. Bu durumda farklı ve birbiriyle çelişir görünmesine karşın, birlikte doğru olabilecek çözümler de düşünülebilir. Bir olasılık bölgede mikro dilgi gelenekli bir Mezolitik topluluk varken, bunların arasından Neolitik çobanların

⁴⁷⁹ Karul, 2009: 1-2

sızarak geçmesi, ikinci olasılık da bu yapım gelenekleri arasındaki farkın kültürel işlevsel olduğudur.⁴⁸⁰

Grafik 8. Marmara Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerin il bazında sayısal dağılımı

M

armara Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de, Balıkesir’de Musluçeşme Mevkii ve İstanbul’da Dudullu yerleşimleri olmak üzere, grafikte “1” sayısal değerde gösterilmiştir.

Çanakkale’de, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem’de Anzavurtepe, Çalca Mevki ve Gavurtarla Mevkii yerleşmeleri olmak üzere, grafikte “3” sayısal değerde gösterilmiştir.

5.7.1 Çanakkale İli

Çanakkale, Marmara Bölgesinin güneyinde, Marmara ve Ege Denizleri, Balıkesir ili arasındadır.

Çanakkale bölgesinde çoğunlukla dağarası vadiler ve Biga, Çan, Bayramiç, Edincik, Yenice ve Pazarköy’de başta olmak üzere prehistorik işgalin kanıtı saptanmıştır. Biga, prehistorik yerleşimler, ağırlıklı olarak güney ve batıda düz sınırdaki yüksekliklerin üzerinde bulunmaktadır. Eğer prehistorik yerleşimler, ovanın kuzey parçasında var olsaydı, Karabiga barajının güneyinde tamamen Roma dönemi kalıntılarını gömen alüvyona bağlı birikimlerin altında kaybolmuş olmalıydı.

⁴⁸⁰ Özdoğan, 2007b: 410

Anzavur Tepe’de altıncı binyıl tarihlenen çakmaktaşı ve obsidyenden oluşan Neolitik malzeme ele geçirilmiştir.⁴⁸¹

Yerleşim yerleri; 1988 Yılında M. Özdoğan tarafından Trakya ve Marmara Bölgesi Yüzey Araştırmaları sırasında tespit edilmiştir.⁴⁸² **(Harita 24)**

5.7.1.1 Anzavur Tepe

Biga İlçesi sınırları içerisinde ovanın güney sınırında, Bakacakköy yakınlarında yer almaktadır. **(Şekil 85)**

Anzavurtepe olarak adlandırılan doğal yükseltinin üzerinde küçük ve önemsiz bir Orta çağ yerleşmesi, ancak bunun çevresi ve özellikle eteklerinde Neolitik dönemin belirgin özelliklerini taşıyan çakmaktaşı ve daha az sayıda doğalcam (obsidyen) aletler bulunmaktadır. Esas olarak minik dilgilerden oluşan buluntu topluluğu Çan ovasındaki Çalca Mevkii yerleşme yerinde toplanan buluntularla tam bir benzerlik göstermektedir.⁴⁸³

Çalca Mevkii ise Epipaleolitik – Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ’a tarihlenmektedir. Bu açıdan bu buluntu yerini de şimdilik Epipaleolitik (?) – Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ konaklama yerleri arasında gösterilmiştir.⁴⁸⁴

5.7.1.2 Çalca Mevkii

Çan ilçesinde Karlıdere’nin sol kıyısında, orta seki üzerinde yer alan “Çalca Mevkii” dir. Yaklaşık olarak 300 x 200 m.’lik bir alanda çakmaktaşı⁴⁸⁵ aletlerin kesintisiz bir yoğunluk gösterdiği, bunun hemen batısında, alt terasta da yapım artıkları ile çekirdek ve çekirdek parçalarından oluşan ikinci bir yoğunluk alanı bulunmuştur.

⁴⁸¹ Yakar, 1991: 242

⁴⁸² Özdoğan, 1990: 443

⁴⁸³ Özdoğan, 1990: 450

⁴⁸⁴ Harmankaya vd., 1997: Anzavur Tepe

⁴⁸⁵ Özdoğan, 1990: 447

Çalca Mevkii'nin, olasılıkla sürekli bir yerleşme yeri değilse bile, uzun bir süre kullanılmış konaklama yeri olduğunu, yanında tespit edilen işlik yeri kanıtlamaktadır. Buluntu topluluğu çakmaktaşı minik, küçük ve orta boy dilgiler, küçük kazıyıcılar, tek düzlemli çekirdekler ile belirlenmektedir. Malzemenin tam olarak değerlendirmesi henüz yapılmamışsa da, Epi – Paleolitik ile İlk Neolitik dönem arasındaki bir süre içine girdiği açıktır. Bu bölgede yapılan tüm yoğun araştırma esnasında ancak üç parça prehistorik çanak çömlek parçası bulunmuştur. Çalca Mevkii'nde yapılan yoğun toplama sırasında az miktarda da olsa doğalcam (obsidiyen) dilgi ve yongalarına rastlanmıştır.

Çalca Mevkii'ndeki yerleşme yerinin konumu kadar, kapladığı alan da ilginçtir; yaklaşık 60 bin m²'lik alanı ile Ege ve Anadolu'nun en büyük ve eski yerleşim alanlarından biri görünümündedir. Ele geçen yüzey buluntuları kesin bir tarih vermemektedir; ancak bir genelleme yapılarak Özdoğan tarafından Çalca Mevkii'nin M.Ö. 8 bin ile 5500 yılları arasındaki bir döneme ait olduğu belirtilmektedir.

Çalca Mevkii, konumu itibarıyla Anadolu'da şimdiye kadar bilinen Neolitik yerleşmelere göre farklı bir durum göstermektedir. Bu da yerleşmenin beslenmesinin tarımdan çok avcılık ya da yoğun toplayıcılığa dayalı olduğu izlenimini vermektedir. Özdoğan'a göre; yüzey malzemesi tam olarak değerlendirilmeden ve çevrede yeniden yoğun bir toplama yapmadan daha sağlıklı bir yorum yapmak olanaksızdır. Ancak Çalca Mevkii'nin Ege ve Anadolu kültür tarihi açısından çok büyük bir önem taşıdığı, bu çok az bilinen dönemi aydınlatma potansiyeli olduğu bellidir.⁴⁸⁶

5.7.1.3 Gavurtarla Mevkii

Biga İlçesi sınırları içerisinde, havzanın batı sınırında Çakırlıköy yakınlarındaki Gavurtarla Mevkii'nde de Çalca Mevkii ile aynı buluntulara rastlanmıştır. Çakmaktaşı ve daha az sayıda doğalcam (obsidiyen) aletler bulunmaktadır. Esas olarak minik dilgilerden oluşan buluntu topluluğu ele geçirilmiştir. (Şekil 86)

⁴⁸⁶ Özdoğan, 1990: 448

Her iki buluntu yeri, yalnızca Marmara Bölgesi'nin değil, tüm Batı Anadolu ve Ege Neolitik kültürlerinin anlaşılması açısından büyük bir önem taşımaktadır.⁴⁸⁷ Anzavurtepe'de bulunanların Neolitik Çağ'ın belirgin özelliklerini taşıdığı yorumuna dayanarak bu buluntu yeri; Epipaleolitik (?) — Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ'a tarihlenmektedir.⁴⁸⁸

5.7.2 Balıkesir İli

İl, batıda Ege denizi, Çanakkale ili, kuzeyden Marmara Denizi, doğusunda Bursa ve Kütahya, güneyden Manisa, güneybatıda İzmir illeriyle çevrilidir.

1987 yılı içinde M. Özdoğan tarafından Gönen-Manyas ve Bandırma bölgelerinde yapmış olduğu çalışma, ayrıntılı bir araştırmadan çok, bölgeyi tanıma amacı güden bir ön hazırlık olarak kabul edilmelidir.⁴⁸⁹

Bandırma, Manyas. Gönen, İvrindi gibi geniş ova ve düzlüklerin bulunduğu Balıkesir ili, hem İlk tarımcı topluluklar için uygun bir ortam oluşturmakta, hem de Anadolu'dan Ege ve Marmara'ya açılan doğal yolların üzerinde yer almaktadır. Tarihöncesi dönemler açısından Yortan kültürü ile ilgili bir kaç yer dışında Tunç Çağları da hiç bilinemeyen Balıkesir bölgesinin Anadolu tarihi coğrafyası açısından da durumunun belirlenmesi önem taşımaktadır.⁴⁹⁰

5.7.2.1 Musluçeşme Mevkii

1989 yılında M. Özdoğan tarafından Balıkesir İl'i yüzey araştırması sırasında tespit edilmiştir.

Manyas – Aksakal bucağının 3 km. kadar batısında, Musluçeşme'nin hemen batısında, Manyas Gölü'nün taraçalarında, 150x100 m. lik alanda İlk Neolitik Çağ yerleşmesidir. Daha çok minik dilgiler ve az sayıda doğal cam aletler ile

⁴⁸⁷ Özdoğan, 1990: 450

⁴⁸⁸ Harmankaya vd., 1997: Gavurtarla Mevkii

⁴⁸⁹ Özdoğan, 1988: 571

⁴⁹⁰ Özdoğan, 1988: 572

belirlenmekte. Bölgeden bilinen üçüncü çanak çömleksiz Neolitik yeri olması açısından büyük önem taşımaktadır.⁴⁹¹

5.7.3 İstanbul İli

İstanbul, Anadolu'nun en kuzeybatı ucunda, batısında Tekirdağ ve Kırklareli illeri, Güney de Marmara Denizi ve kuzeyden Karadeniz ile çevrilidir. Batısında Kocaeli ili yer almaktadır.

İstanbul-Yenikapı'da, deniz seviyesinden 6.3 m. aşağıda, bir Neolitik Dönem yerleşmesinin keşfedilmesi, Kuzeybatı Anadolu'da tarihöncesi döneme ilişkin bilgilerimizin ne kadar sınırlı olduğunu gösteriyordu. Kıyı topografyasının değişimi kadar, hızlı kentleşme ve sanayileşmenin olumsuz etkileri de bunun sebepleri arasındadır. Oysa Marmara Denizi çevresinde tarihöncesi ile ilgili ilk kazılar, yarım asır öncesine dayanır. İlk sistematik kazı 1952 – 54 yılları arasında Kurt Bittel ve Halet Çambel tarafından Fikirtepe'de gerçekleştirilir. Bu çalışmaların sonuçları, bölgedeki tarihöncesi dönemlerin tanımlanması bakımından ayırt edici özelliğini Mehmet Özdoğan'ın 1979 tarihli doktora çalışmasıyla kazanır. Bu tarihe kadar farklı görüşler öne sürülse de Fikirtepe, nihai olarak Neolitik Dönem'in sonlarına tarihlenir ve bölgeye gelen İlk Neolitik toplumlar ile yerel Mezolitik – Epi Paleolitik avcı ve toplayıcıların etkileşimi, dolayısıyla özgün özellikler taşıyan bir kültür grubu olarak tanımlanır. Bu dönem içerisinde Ş. A. Kansu, Fikirtepe ve Pendik'te küçük sondajlar yapmışsa da, bu çalışmaları kazı sistematigi içerisinde değerlendirmek güçtür. 1980'li yıllar ile birlikte araştırmalar yeniden ivme kazanır. Özdoğan'ın bu tarihlerde yaptığı yüzey taramaları, Mellart ve French'in bulduğu yerlere yenilerinin eklenmesini sağlar.⁴⁹²

5.7.3.1 Dudullu

⁴⁹¹ Özdoğan, 1991: 347

⁴⁹² Karul, 2009: 1 – 2

İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları Karma Projesi kapsamında 1964 yılında Arthur J. Jelinek tarafından yüzey araştırması sırasında saptandı. **(Harita 25)**

Dudullu, İstanbul ili, Ümraniye ilçesi sınırları içerisinde yer almaktadır.⁴⁹³ Yapılan yüzey araştırmasının asıl amacı İlk Neolitik Çağ insanların akarsu akaçlama alanlarından ne ölçüde yararlandıklarının saptanması ve bu bölgedeki ilk besin üreticisi toplulukların, ana çizgileri ile niteliklerinin belirlenmesiydi.⁴⁹⁴

Yüzey araştırmasının asıl amacı olan, ilk köy toplulukları evresine tarihlenebilecek buluntu topluluğuna Dudullu'nun 1\4 km. kadar batısındaki bir sırtın üzerinde rastlanmıştır. Ele geçen buluntular bir minik dilgi, iki orak bıçağı ve bir yassı baltanın cilalı küçük köşe baltasından oluşuyordu. Yerleşimde çanak çömlek ele geçirilmemiştir.⁴⁹⁵

Neolitik dönemin dışında herhangi bir dönemden bahsedilmemiştir, ele geçen buluntularda çanak çömleğin olmayışı göz önüne alınacak olursa olasılıkla Çanak Çömleksiz Neolitik dönem yerleşmesidir.⁴⁹⁶

⁴⁹³ Jelinek, 1980: 311

⁴⁹⁴ Jelinek, 1980: 309

⁴⁹⁵ Jelinek, 1980: 311

⁴⁹⁶ Harmankaya vd., 1997: Dudullu

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem, İnsanların henüz çanak çömlek yapmayı bilmediği, onun yerine taş kapları kullandığı dönemdir. Araştırmacılar tarafından Neolitik Dönem'in evreleri basite indirgenerek bu şekilde adlandırılmıştır.

Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem de, insanlar tarafından kullanılan hammadde "taş"tır. Arkeolojik kazılarda ve yüzey araştırmalarında ele geçen maddi kültür kalıntısı içerisinde çeşitli yongalama aletlerine, ok uçlarına, kaplara, günlük kullanım eşyalarına, ritüel amaçlı yapılan objeler ele geçirilmiştir.

Anadolu'nun coğrafi bölgesel farklılıklarından dolayı, Anadolu'da bölgeler de kendine özgü nitelikte, farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Neolitiğin gelişimi, aynı coğrafyada farklı zamanda yaşanmıştır.

Çalışmamızda, Anadolu'da Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in dağılışını bölgelere ayırarak incelenmiştir.

Akdeniz Bölgesi'nde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in araştırılması çok fazla yapılmamıştır. Yapılan araştırmalar ve kazılar sonucu, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in varlığının saptandığı yerleşim alanlarından bazılarına şüpheyle yaklaşılmıştır.

Doğu Akdeniz, bulunduğu konum itibariyle, Orta Anadolu Obsidyen yataklarından çıkarılan "naviform" çekirdeklerin, ticaretinin yapılmasında önemli rol oynamıştır. Akdeniz Bölgesi ve Kıbrıs araştırmalarında, bu iki alanda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de deniz ulaşımının sağlandığı ortaya çıkarılmıştır.

Akdeniz Bölgesi'nin, batı kesimin de yer alan Antalya'da, araştırmalar sonucu saptanan Paleolitik ve Epipaleolitik'in varlığına karşın, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşim alanlarının azlığı ilginçtir. Öküzini Mağarası'nda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in varlığına şüpheyle yaklaşılmıştır. Yine Akdeniz Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Göller Bölgesi'nde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem sorunu ortaya çıkmıştır. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen Hacılar Höyük, R. Duru tarafından İlk Neolitik Çağ'a ait olduğu kanıtlanmıştır. Mersin'de yer alan Gözlükule Höyük'te A. Özyar'ın kazı başkanlığını yaptığı kazılar sonucu taban suyu seviyesinden dolayı inilemeyen alt tabakalarda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem tabakaları var olmalıdır. İ. K. Kökten tarafından yapılan yüzey

araştırmaları sonucu Kahramanmaraş Yamaçtepe yerleşiminde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem aletlerine rastlanmıştır.

Doğu Anadolu Bölgesi'nde yapılan araştırmalar ve kazılar sonucu, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de yerleşim gördüğü ortaya çıkarılmıştır. Doğu Anadolu'nun sarp coğrafyası ve sert ikliminden dolayı Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de, Tırşın Yaylası mevkiinde görülen kaya üstü resimleri, araştırmacıları şaşkınlık içerisine düşürmüştür. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de, Doğu Anadolu Bölgesi'nin iklimi günümüzden daha ılıman olmalıydı.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem diğer yerleşimleri, Malatya'da yer alan Cafer Höyük ve Elazığ'da yer alan Boytepe ve Çınaz III yerleşim yerleridir.

Doğu Anadolu Bölgesinde, saptanan yerleşim alanları Çanak Çömleksiz Neolitik B (PPNB) ve Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Bölgede Çanak Çömleksiz Neolitik A (PPNA) kültürü saptanamamıştır. PPNA'nın saptanmamış olması, araştırma eksikliğinden dolayıdır.

Bölgede, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem hakkında Karakaya Baraj suları altında kalacak alanları saptamak amacıyla yapılan araştırmalarda önemli bilgiler elde edilmiştir.

Araştırmaları yapılan Akeramik merkezler göz önüne alınacak olursak, Malatya'da yer alan Boytepe'de ele geçen buluntular Cafer Höyük ve Çayönü buluntuları ile benzerlik göstermiştir. PPNB'dönemine tarihlendirilmiştir, yine Malatya sınırları içerisinde yer alan Çınaz III yerleşiminde ele geçen yontmataş teknikleri açısından önemlidir. Dilgi çıkarımında sadece baskı yöntemi uygulanmıştır.

Elazığ'da yer alan Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmesi olan Cafer Höyükte ise, diğer merkezlerden daha kapsamlı veriler sağlanmıştır. Höyükte, gömütler bulunmuştur. Akeramik Neolitik ölü gömme gelenekleri hakkında bize bilgiler sunmaktadır. Gömütler de, kafatası alınmış durumda ve iç mekan dışında saptanmıştır. Kafatasının alınmış olması, höyükte "kafatası kültü" olarak yorumlanmıştır. Höyükte tarım yapıldığının saptanmış olması, Anadolu'da üretime geçişin ilk devresini gözler önüne sermiştir.

Hakkari, Tirşin Yaylası'nda saptanan kaya resimleri, kaya yüzeyine küçük darbeler vurularak açılan oyukların çizgisel olarak birleştirilmesiyle yapılmıştır. Hayvan ve hareket halindeki insan betimlemelerine rastlanılmıştır. Tirşin Kaya Resimleri, Özdoğan tarafından Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Araştırmacılara tarafından, M. Ö 9 – 6 bin yılları arasında bölgede ve yakın coğrafyasında çok görkemli bir kültürün varlığı kanıtlanmıştır.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yaşanırken, aynı dönemde Batı Anadolu'da Mezolitik Dönem yaşanmıştır.

Ege Bölgesi ve İç Anadolu Bölgesi, etkileşim alanında Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'in varlığı bilinmesine karşın, Neolitik Dönem'in gelişim aşamalarından Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem tam olarak bilinmemektedir.

Araştırmacıların "Neolitik Oluşum Bölgesi" olarak yorumladığı aktarımın, Batı Anadolu'ya nasıl geldiği sorularına aranan cevap, araştırmacıları Balkanlar'a itmiştir. Bilgi eksikliğinin giderilmesi açısından yapılan incelemeler de, buralarda Neolitik yaşamın ortaya çıkışı ile Orta Anadolu ve Yakındoğu'daki başlangıçtan en azından 3 – 4 binyıllık bir farkın olduğudur.

İç Ege'de, Ö. Koçak tarafından yapılan yüzey araştırması sonucu tespit edilen Baldanlar Höyük, Akeramik Neolitik Dönem'e kadar tababakaların ineceğini vurgulanmıştır. Ege Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinin azlığı, yapılacak olan kazı ve araştırmalarla artması beklenmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimlerinin Anadolu'da en iyi temsil edildiği bölgedir. Bölge, Tarihsel süreç içerisinde Mezopotamya ile Anadolu arasında etkileşimi sağlayan bir noktada yer almıştır. Bölgede araştırmalar sistemli olarak 1967'de Keban Projesi, 1975'li yılları ve sonrasında baraj suları altında kalacak olan arkeolojik sit alanlarını belgelemek amacıyla yapılan kazı ve yüzey araştırmaları ile devam etmiş ve 1980'li yıllarında H. Çambel ve R. J. Braidwood tarafından yapılan araştırmalar, Bölgenin Neolitik Dönem açısından önemi ortaya çıkartmıştır. Kazı ve araştırmalar 1990'lı yıllardan beri halen aralıksız devam etmektedir.

Fırat ve Dicle nehirleri, bölgenin halen can damarı durumundadır. Neolitik Dönem'de yerleşimlerin su kaynaklarına yakınlığı dikkat çekmektedir. Fırat vadisi boyunca uzanan Gritille, Levzin ve Hayaz Höyük, Gaziantep Sakçagözü mevkisinde

ele geçen buluntular yerleşimlerin de kendi içlerinde etkileşimin olduğunu açıkça göstermektedir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem insanının besin ekonomisinin başında gelen avcılığa eşdeğer olarak Gritille Höyük'te domuz evcilleştirilmiştir.

Güneydoğu Anadolu bölgesin'de 1940'lı yıllarda yapılan Paleolitik Dönem araştırmaları ile önem kazanmıştır. Paleolitik döneme verilen merkezler, bazı yayınlarda Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir. Bundan dolayı bazı merkezlere tarihleme açısından şüpheyle yaklaşılmıştır.

Şanlıurfa sınırları içerisinde yer alan, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'in illeri boyutta, devasa inşaat tekniğinin ortaya çıkarıldığı Göbekli Tepe, döneminin içerisinde kült amaçlı yapılan nadir yerleşim alanlarından biridir. Nevali Çori yerleşimi ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde en eski tapınaklardan birine sahiptir. Nevali Çori ve Göbekli Tepe mimarisinin temelini, "T" biçimli dikilitaşlar oluşturmuştur. Bunlar insanı stilize eden eserlerdir. Ele geçen anıtsal yontular, özel yapılarla ilgili olmalıdır. Gürcütepe'de hayvancılık ve tarımın olduğu saptanmıştır. Akarçay Tepe, bölgede Çanak Çömleksiz Neolitik'ten Çanak Çömlekli Neolitik Dönem'e kadar kesintisiz yerleşme gösteren ender yerleşimlerden birisidir. Bozova'da yer alan Biris Mezarlığı ve Söğüt Tarlası, Şanlıurfa Yeni Mahalle, Karahan Tepe, Sefer Tepe ve Hamzan Tepe, bölgede yer alan diğer Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmeleridir. Mezraa – Teleilat ise evcil sığırının atasının bulunduğu önemli Akeramik Neolitik merkezdir.

Diyarbakır' da yer alan Çayönü Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'i, Anadolu'da en iyi yansıtan öncü bir merkezdir. Bulunduğu coğrafya diğer merkezlerle etkileşim içerisinde olmasını sağlamıştır. Yüzey araştırmaları sonucu saptanan; Giryan, Gri Havsarık, Gölbent Mevkii, Papaz Gölü ve Kikan Harabesi, Akeramik Neolitik Dönem'e tarihlenen diğer alanlardır. Körtik Tepe ise Yukarı Dicle Vadisi içerisinde yer alan Akeramik Neolitik merkezdir.

Batman'da yer alan; Hallan Çemi, Harif Pınar, Nevala Denik ve Demirköy Höyük Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşim alanlarıdır.

Siirt'te yer alan, Ber Ava Şikefte, Güzir Höyük, S63/26 ve S63/7 Ayn Germ Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşim alanlarıdır.

Orta Anadolu, Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeleri kendine özgü nitelikte, Anadolu'nun Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmelerinin dağılımında 2. yaygınlığı göstermektedir. Orta Anadolu'nun İç Ege ile kesişim noktasında yer alan Eskişehir'de Keçiçayırı, T. Efe'nin kazılarıyla ortaya çıkarılmıştır.

Konya-Seydişehir'de yer alan Suberde (Görüklük Tepe) Bordaz'ın çalışmalarıyla ortaya çıkarılmıştır. Suberde, Göller Bölgesi'ne yakındır, birbirine yakın coğrafyada yer almasına rağmen Göller Bölgesinde Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşiminin bulunmayışı ilginçtir. Konya'da yer alan diğer önemli merkez Catalhöyük'tür. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de yapıların duvarları sürekli yenilenmiştir. Çukurkent ve Biçer Höyük diğer Akeramik Neolitik merkezlerdir.

Karaman il sınırları içerisinde Akeramik Neolitik Merkezlerden D. French'in araştırmalarını yaptığı Can Hasan III, Neolitik ölü gömme geleneği ile dikkat çeken Pınarbaşı A yerleşmeleri ve Hasanlı – Mezel Tepe vardır.

Aksaray ili, Orta Anadolu'da, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem merkezlerini barındıran önemli bir bölgededir. Aşıklı Höyük verilerinden yola çıkarak Orta Anadolu'nun Kapadokya kesiminde Neolitik Dönemin Çanak Çömleksiz Evre'sinde yapıların tümüyle kerpiçten inşa edildiği söylenebilir. Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de Aksaray yöresi, sahip olduğu obsidyen kaynaklarından, dış pazara hammadde sağlamıştır. Buda önemli bir ticaret ağının o dönemde olduğunu bize göstermektedir. Nenezi Dağ, Acıyer, Bunuş, Çakılbaşı ve Yapılıpınar, Hantepesi, İninönü, Musular, Selime/Yaprakhisar, Sırçantepe, Taşkesti ve Yellibelen, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlenen bazıları bağımsız buluntu alanı, bazıları obsidyen işliğidir. Musular ise Aşıklı Höyük gibi önemli, fakat özel yapıların yer aldığı yerleşim alanıdır.

Niğde'de yer alan Hacıbeyli Höyük, Güllüce, İlbiz, Kabaktepe – Kayırlı Vadisi alanlarında Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de yerleşim görmüş alanlar ve obsidyen kaynakları vardır.

Nevşehir'de Damsa Baraj alanı, İlfat Kayalığı ve Kayseri'de Dededağ, Toparın Pınar ve Sivas'ta yer alan Mergesen Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e verilen alanlardır.

Karadeniz Bölgesi, Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'den daha sonraki dönemlerde yerleşim görmüştür. Saptanan Soku Kayası yerleşim alanı Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem için şüpheli bir merkezdir.

Marmara Bölgesi Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'de, Jelinek'in araştırmaları ile İstanbul'da Dudullu, M. Özdoğan tarafından, Çanakkale'de Anzavur Tepe, Çalca ve Gavurtarla Mevkileri, Balıkesir'de, Musluçeşme Mevkii tespit edilen yerleşim alanlarıdır.

7. KAYNAKÇA

Algaze, G., Rosenberg, M., 1991. “The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989”, *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 137-162.

Algaze, G., Breuninger, R., Lightfoot, C., Rosenberg, M., 1991. “The Tigris – Euphrates Archaeological Reconnaissance Project: A Preliminary Report of the 1989-1990 Seasons”, *Anatolica* 17, s. 175-240.

Anadolu 1984. *Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi, I. Cilt*, (Ed: İ. Apak), İhlas Matbaacılık, İstanbul, s.259 – 264.

Arimura, M, Balkan. Atlı, N., Borell, F., Crauells, W., Duru, G., Erim. Özdoğan, A., Ibanez, J., Maede, O., Miyake, Y., Molist, M., Özbaşaran, M., 2001. “Akarçay Tepe Kazısı, 1999”, (Eds: N. Tuna – J. Öztürk – J. Velibeyoğlu). *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları*, TAÇDAM, Ankara, s. 309 – 337.

Atalay, İ., 1998. “Paleoenvironmental conditions of the Late Pleistocene and Early Holocene in Anatolia, Turkey”, (Ed: A. S. Alsharhan). *Quaternary deserts and climatic change: proceedings of the International*, A. A, Balkema, Rotterdam, s.227 – 239.

Aurenche, O., 2007. “Cafer Höyük”, (Ed: Nezih Başgelen). *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*. Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s.92.

Bahar, H., 1988. “Elazığ - Bingöl ve Tunceli İllerinde Prehistorik Araştırmalar, 1987”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 501 – 528.

Bahar, H., 1999. “Konya ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 1997”, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 23 – 54.

Bahar, H., 2001. “1998 – 1999 Yılı Konya – Karaman İlleri Yüzey Araştırmaları”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 187 – 204.

Baird, D., 2007. “ Pınarbaşı: Orta Anadolu’da Epipaleolitik Konak Yerinden Yerleşik Köy Yaşamına”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen), *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 285 – 311.

Balkan-Atlı, N., 1989. “L’Industrie lithique de Boytepe (Turquie)”, *Paléorient. 15 / 1*, s. 87 – 90.

Balkan-Atlı, N., 1994. *La Neolithisation De L’Anatolie*, De Boccard, Paris.

Balkan-Atlı, N., 2003. “Obsidien “Ticareti”: Yeni Veriler, Yeni Modeller, Yeni Sorunlar. Bir Deneme”, (Eds: M. Özbaşaran – O. Tanındı – A. Boratav). *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Arsebük için Armağan Yazılar*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 9-16.

Balkan-Atlı, N., 2007. “Çınaz III Obsidienleri (Doğu Anadolu) Genel Bir Değerlendirme”, *Refik Duru’ya Armağan*, (Eds: G. Umurtak – Ş. Dönmez – A. Yurtsever), Ege Yayınları, İstanbul, s. 25 – 30.

Balkan-Atlı, N., Cauvin, M. C, 1997. “1995 Yılı Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidien Yüzey Araştırması”, *XIV. Araştırmalar Sonuçları Toplantısı, I.Cilt*, Ankara, s. 293 – 311.

Balkan-Atlı, N., Cauvin, M., 1998. “1996 Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Obsidien Yüzey Araştırması”, *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 219 – 232.

Balkan-Atlı, N., Binder, D., 2007. “Kömürcü – Kaletepe Obsidiyen İşliğı”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 217 – 222.

Balkan-Atlı, N., Erim. Özdoğan, A., Özbaşaran, M., 1999a. “Akarçay Tepe, 1998 Araştırması” (Eds: N. Tuna – J. Öztürk). *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, TAÇDAM, Ankara, s. 63 – 73.

Balkan-Atlı, N., D. Binder ve M.-C Cauvin 1999b. “Sources, Workshops and Trade in Central Anatolia”, (Eds: M. Özdoğan - N. Başgelen), *Neolithic in Turkey*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 133 – 145

Balkan-Atlı, N., Binder, D., Cauvin, M.C, Faydalı, E., 2000. “1998 Kömürcü/Kaletepe Obsidiyen Atölyesi Kazısı”, 21. *Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 41 – 50.

Balkan-Atlı N., B., Binder, D., Faydalı, E., 2001. “Kömürcü / Kaletepe Obsidiyen Atölyesi Kazısı 1999”, 22.. *Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 27 – 36.

Balkan-Atlı, N., Borrel, F., Buxo, R., Duru, G., Ibanez-Estevez, J.J., Maeda, O., Molist, M., Özbaşaran, M., Piquet, R., Sana, M., Wattez, J., 2002. “Akarçay Tepe 2000”, (Eds: N. Tuna – J. Öztürk) *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, TAÇDAM, Ankara, s. 287 – 308.

Balkan-Atlı, N., Ferran, B., Duru, G., Ibanez, J., Maeda, O., Miyake, Y., Molist, M., Özbaşaran, M., 2004. “Akarçay Tepe 2001 Yılı Çalışmaları”, (Eds: N. Tuna – J. Greenhalg – J. Velibeyoğlu), *Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, TAÇDAM, Ankara, s. 227 – 240.

Balkan-Atlı, N., Ludovic, S., Kuhn, S., Açıkgöz, F., 2008. “Kömürcü – Kaletepe Obsidyen Atölyesi Paleolitik Dönem 2006 Yılı Kazısı”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı, III. Cilt*, Ankara, s. 53-70.

Balkan-Atlı, N., Kayacan, N., Dinçer, B., Çakan, Y., Astruc, L., 2009. “Niğde ve Aksaray İlleri Yüzey Araştırması (Göllüdağ Obsidiyen Araştırmaları) 2007”, 26.. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara*, s. 329-346.

Bar-Yosef, O., 1989. “Synthese: The PPNA in the Levant – An Overview”, *Paleorient* 15/1, s. 57 – 63.

Bayladı, D., 1996. *Uygarlıklar Kavşağı Anadolu*, Say Yayınları, İstanbul.

Benedict, P., 1980. “Güneydoğu Anadolu Yüzey Araştırması”, (Eds: H. Çambel – R. Braidwood, vd.). *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s.107-141.

Beysanoğlu. Ş., 1996. *Anıtları ve Kitabeleri İle Diyarbakır Tarihi*, I, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara.

Boran, A., Tüfekçioğlu, A., Erdal, Z., 2002. “Siirt ve İlçelerindeki 2000 Yılı Yüzey Araştırması”, 19.. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 17-32.

Bordaz, J., 1964. *Anatolian Research Project Suberde Excavations 1964, Bulletin* 64 – 2 Newyork University Department Of Classic. Konya.

Bordaz, J., 1966. *Anatolian Research Project Suberde Excavations 1966, Bulletin* 66-2, Newyork University Department Of Classic, Konya.

Bordaz, J., 1969. “The Suberde Excavations, Soutwestern Turkey: An Interim Report”, *TAD 17/2 (1968)*, Ankara, s. 43-71.

Braudel, F., 2007. *Bellek ve Akdeniz Tarihöncesi ve Antikçağ*, (Çev: A. Berktaş). Metis Yayıncılık, İstanbul.

Braidwood, R. J., 2008. *Tarihöncesi İnsanları*, (Çev: B. Altınok). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Bülbül, P., 2010. “Neolitik Devirden M.Ö 2. Binyıl Sonuna Kadar Afyonkarahisar ve Çevresi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi / 21*, Isparta, s.1-10.

Cauvin, J., 1983. “Cafer Höyük Kazısı”, *V. Kazı Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, s. 65-66.

Cauvin, J., Aurenche, O., Balkan-Atlı, N., 2007. “Cafer Höyük: Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme Ait Bir Yerleşme”, (Ed: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 99-114.

Childe, G., 1996. *Kendini Yaratan İnsan*, 5. basım, (Çev: F. Ofluoğlu). Varlık Yayınları, İstanbul.

Childe, G., 1998. *Tarihte Neler Oldu*. (Çev: M. Tunçay – A. Şenel). Kırmızı Yayıncılık, İstanbul.

Coşkunsu, G., 2001. “Mezra – Teleilat Yontmataş Buluntu Topluluğu 1999 Ön Raporu”, (Eds: N. Tuna – J. Öztürk – J. Velibeyoğlu). Ilısu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1999 Yılı Çalışmaları”, TAÇDAM, Ankara, s. 175-181.

Çambel, H., 1973. *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi*, TTK, Ankara.

Çambel, H., Braidwood, R.J., 1980. “1963 - 1962 Çalışmalarına Toplu Bakış”, *İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi Güneydoğu Anadolu Tarih Öncesi Araştırmaları*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s.1-31.

Çambel, H., Braidwood, R. J., Özdoğan, M., 1982. “Çayönü Kazısı 1981 Yılı Çalışmaları”, *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 9-24.

Çambel, H., Braidwood, J., Özdoğan, M., Schirmer, W., 1985. “1984 Yılı Çayönü Kazısı”, *VII. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 37-52.

Çambel, H., Braidwood, J., Özdoğan, M., Schirmer, W., 1988. “1987 Yılı Çayönü Kazısı”, *X. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 37-56.

Çambel, H., Braidwood, R. J., Özdoğan, M., 1990. “1988 Çayönü Kazıları”, *XI. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 59-80.

Çelik, B., 2000. “A New Early – Neolithic Settlement: KarahanTepe”, *Neo – Lithics 2 – 3 / 00 A Newletter of Southwest Asian Lithics Research*, Berlin, s. 6-8

Çelik, B., 2005. “A New Early Neolithic Settlement in Southeastern Turkey: Hamzan Tepe”, *Neo – Lithics 2/04 A Newletter of Southwest Asian Lithics Research*, Berlin, s. 3-5.

Çelik, S., 2006. “Sefer Tepe: A New Pre - Pottery Neolithic Site in Southeastern Turkey”, *Neo – Lithics 1/06 A Newletter of Southwest Asian Lithics Research*, Berlin, s. 23-25.

Çelik, B., 2007. “Şanlıurfa Yeni Mahalle – Balıklıgöl Höyüğü”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de*

Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 165-178.

Çevik, Ö., 2005. *Arkeolojik Kanıtlar Işığında Tarihte İlk Kentler ve Kentleşme Süreci, Kurumsal Bir Değerlendirme*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Derin, Z., Ay, F., Caymaz, T., 2009. “İzmir’in Prehistorik Yerleşimi – Yeşilova Höyüğü 2005 – 2006 Yılı Çalışmaları”, *Arkeoloji Dergisi* 2009 /1, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, s. 7-58.

Duru, R., 1966. *Eski Anadolu Kültürlerinin Ana Hatları (En Eski Çağlardan İkinci Binyılı Başlarına Kadar)*, Karadeniz Teknik Üniversitesi Ofset, Trabzon.

Duru, R., 1996. “Burdur Bölgesi Neolitik Çağ Mimarlığı ve Anadolu’daki Çağdaşları arasındaki Konumu Hakkında”, *Adalya* / 1, AKMED, s. 1-22.

Duru, R., 2007. “Göller Bölgesi Neolitiği: Hacılar – Kuruçay Höyüğü – Höyücek – Bademağacı Höyüğü”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 331-360.

Düring, B. S., 2011. *The Prehistory of Asia Minor: From Complex Hunter – Gatherers to Early Urban Societies*, Cambridge University Press, Newyork.

Efe, T., 1997. “1995 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 215-232.

Efe, T., Türkteki, M., 2007. “Keçiçayırı (Seyitgazi-Eskişehir) 2007 Yılı Kurtarma Kazıları”, *Colloquium Anatolicum VI*, Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul, s. 75-84.

Elazığ Özel İdaresi, 1992. *1992 Elazığ İl Yıllığı*, Elazığ.

Ellis, S. R., Voigt, M. M., 1981. "Excavations at Gritille, Turkey: 1981", *Paleorient* 7/2, s. 87-100.

Ellis, S. R., 1982. "The 1981 Season At Gritille Höyüğü", *IV. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 83-88.

Ellis, S. R., 1983. "Gritille Höyük Kazıları", *V. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 117-122.

Emin, Y., 1994. "Levzin Höyük Kurtarma Kazısı 1992", *IV. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, s. 286-296.

Emin, Y., 1993. "Levzin Höyük Kurtarma Kazısı 1991", *III. Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, Ankara, s. 351-360

Erdoğan, B., 2004. "Karşılaştırmalı Tablolara Göre Anadolu Kronolojisi", (Ed: B. Erdoğan – , O. Tanındı – D. Uygun). *Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri 14C Veri Tabanı*, Ege Yayınları, İstanbul.

Erim-Özdoğan, A., 2007. "Çayönü", (Ed: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı – Türkiye'de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 57-97.

Erim – Özdoğan, A., 2011. "Çayönü", (Ed: N Karul). *Arkeoatlas – Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*. Doğan Burada Dergi Yayıncılık, İstanbul, s. 62-63.

Esin, U., 2007. "Anadolu Neolitiğine Başka Bir Bakış", (Ed: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı – Türkiye'de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. x1 – x111.

Esin, U., Gülçur, S., Özel., M. E., 1999. “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1997 Ortak Yüzey Araştırması”, *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 187-207

Esin, U., 2000. “1998 Aşıklı Höyük (Aksaray İli) Kurtarma Kazısı Raporu”, *XXI. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 71-80

Esin, U., Harmankaya, S., 2007. “Aşıklı Höyük”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 255-272.

Fidan, E., 2009. “Keçiçayırı Kurtarma Kazısı”, *Ön Asya Arkeolojisi Bülteni 2009 / 1*, İstanbul, s. 6

French, D., Hillman, H – G. C., Payne, S. - R.J., 1972. “Excavations at Can Hasan III, 1969-1970”. (Ed: E. Higgs), *Papers in Economic Prehistory*, Cambridge University Press, Cambridge, s. 180-190.

Fujii, Ishikawa, S., 1995. “Hacıbeyli Höyük: A Pre – Pottery Neolithic Site in The Yay – Gölü Lake Basin”, (Ed: P. T., Mikasa), *Essays on Ancient Anatolia and Its Surrounding Civilizations*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden (Germany), s. 131-152

Garrard, A., 1997. “Survey Of Palaeolithic And Aceramic Neolithic Sites In Sakçagözü Region (Gaziantep): 1995 field Season”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 313-324.

Garrard, A.,1998. “Paleolithic and Neolithic Survey at a South – Eastern”, ,(Ed: R. Matthews), *Ancient Anatolia, Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara* , Ankara, s. 7-16.

Gates, C., 2003. *Ancient Cities: The Archaeology Of Urban Life in The Ancient Near East and Egypt, greece and roma*. Routledge, Londra ve New York.

Günaltay, M. Ş., 1987. *Yakınşark II-Anadolu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Gülçur, S., 1995. “Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması”, *XII. Araştırma Sonuçları*, Ankara, s. 191-214.

Gülçur, S., 1997. “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri 1995 Ortak Yüzey Araştırması”, *XIV.. Araştırmalar Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 401-411.

Gülçur, S., 1999. “Aksaray, Nevşehir, Niğde İlleri Yüzey Araştırmaları”, *Anadolu Araştırmaları / XV*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, s. 105-136.

Güzel, A., 2009. “Tarih Öncesi Bir Yerleşme Olan Şanlıurfa’nın Kuruluşuna Etki Eden Coğrafi Faktörler”, *Marmara Üniversitesi Coğrafya Dergisi / 9*, İstanbul, s. 108-129.

Harmankaya, S., 1997. “Türkiye Neolitik Araştırmaları Üzerine Bir Değerlendirme”, (Eds: S.Harmankaya – O. Tanındı – M. Özbaşaran). *TAY – Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2: Neolitik*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 13-20.

Harmankaya, S., Tanındı, O., Özbaşaran M., 1997. *TAY – Türkiye Arkeolojik Yerleşmeleri-2: Neolitik*, Ege Yayınları, İstanbul.

Hauptmann, H., 1997. “Nevali Çori”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2. cilt*, YEM yayın, İstanbul, s. 1344-1345.

Hauptmann, H., 1998. “Yukarı Mezopotamya’da Erken Neolitik Dönem”, *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*, T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, s. 117-153.

Hauptmann, H., 2007. “Nevalı Çori ve Urfa Bölgesinde Neolitik Dönem”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s 131-164.

Hauptmann, H., Schmidt, K., 2007. “12000 Yıl Önce Anadolu Erken Neolitik Dönem Yontuları”, (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce “ Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 21-32.

Hauptman, H., Özdoğan, M., 2007. “Die Neolithische Revolution in Anatolien”, (Ed: Badisches Landesmuseum. Karlsruhe), Die ältesten Monumente der Menschheit. Landesausstellung Baden-Württemberg im Badischen Landesmuseum Schloß Karlsruhe 20.1.–17.6.2007, Stuttgart. s. 26–36.

Hodder, I. 2007. “Çatalhöyük Yeni Çalışmalar”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 313-329.

İç Anadolu Bölgesi 1984. *Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi*, 8. Cilt, (Ed: İ. Apak), İhlas Matbaacılık, İstanbul, s. 54-56.

Jelinek, A. 1980. “İstanbul Boğazının Doğu Yakasındaki Vadilerden Paleolitik Buluntular”, *Güneydoğu Anadolu Tarihöncesi Araştırmaları I, İstanbul ve Chicago Üniversiteleri Karma Projesi*, , İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, s. 309-315.

Karadoğan, S., Tonbul, S., 2005. “Adıyaman Havzasında Kuvaterner’deki Doğal Ortam Koşullarının Yerleşmelerin Dağılışı ve Diğer İnsan Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri”, *Turqua – Türkiye Kuvaterner Sempozyumu V*, Avrasya Yer Bilimleri Enstitüsü, s. 191-204.

Karadeniz Bölgesi, 1984. *Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi*, 9. Cilt, (Ed: İ. Apak), İhlas Matbaacılık, İstanbul, s. 245-247.

Kartal, M., 2003. “Anadolu’nun Epi – Paleolitik Dönem Buluntu Toplulukları: Sorunlar, Öneriler, Değerlendirmeler ve Çeşitli Yaklaşımlar” *Anadolu (Anatolia) Dergisi* / 24, Ankara, s. 35-43.

Kartal, M., 2007. “Türkiye Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yontmataş Buluntu Toplulukları Kapsamında Neolitikleşme Sürecine İlişkin Bazı Düşünceler" (Eds: E. Öztepe – M. Kadioğlu). *Patronvs, Coşkun Özgünel'e 65. Yaş Armağanı*, Homer Kitapevi, İstanbul, s. 241-258.

Karul, N., 2003. “Mezra Teleilat Yerleşmesi ve AB Yapısı”, (Eds: M.Özdoğan – H. Hauptmann, N. Başgelen). *Ufuk Esin'e Armağan Köyden Kente Yakınoğu İlk Yerleşimler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 525-532.

Karul, N., Ayhan, A., Özdoğan, M., 2004. “2001 Yılı Mezra – Teleilat Kazıları” (Eds: N. Tuna – J. Greenhalg - J . Velibeyoğlu). *İhsu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2001 Yılı Çalışmaları*, TAÇDAM, Ankara, s 57-88

Karul, N., 2009. “Kuzeybatı Anadolu’da Anahatlarıyla Neolitik-Kalkolitik Dönemler”, *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi* / 28, Zero Produksiyon Baskı, İstanbul. s. 1-7.

Koçak, Ö., 2006. “Afyon İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları 2004”, 23.. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I.. Cilt, Ankara, s. 83-94.

Konyar, E., 2008. “Kahramanmaraş 2006 Yılı Yüzey Araştırması”, 25. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, Ankara, s. 403-410.

Kökten, İ. K., 1947a. “Bazı Prehistorik İstasyonlar Hakkında Yeni Gözlemler”, A. Ü. D. T. C. F. D., 5/2, Ankara, s. 223-239.

Kökten, İ. K., 1947b. “1945 Yılında Türk Tarih Kurumu Adına Yapılan Tarih Öncesi Araştırmalar”, *TTK Belleten XI/43*, Ankara s.431-472,

Kökten, İ.K., 1962. “Maraş ve Antalya Vilayetlerinde Sürekli Dip Tarih Araştırmaları Hakkında Kısa Bir Rapor”, *Türk Arkeoloji Dergisi XI / I*, Ankara, s. 40-44.

Köroğlu, K., 2006. *Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul.

Kürkçüoğlu, C., 2002. “Şanlıurfa’da Yapılan Arkeolojik Araştırmalar, Kazılar ve İl Sınırları İçindeki Sit Alanları”, (Eds: C. Kürkçüoğlu – M. Akalın – S . Kürkçüoğlu – S. E. Güler). *Şanlıurfa Uygarlığın Doğduğu Şehir*, ŞURKAV Yayınları, Şanlıurfa, s. 95-108.

Legge, T., 1996. “The Beginning of Caprine domestication in Southwest Asia”, (Ed: D. R. Haris). *The origins and spread of agriculture and pastoralism in Eurasia*, Routledge, London, s. 238-262.

Marmara Bölgesi, 1984. *Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi*, 11. Cilt, (Ed: İ. Apak), İhlas Matbaacılık, İstanbul, s. 258-259.

Mellaart, J. 1962. “Excavations at Çatal Hüyük. First Preliminary Report.1961”, *Anatolian Studies XII*, s. 41-65.

Mithen, S., 2003. *After The Ice : A Global Human History, 20,000 - 5,000 BC*, Harward University Press, America.

Mutluay, M., 2010. *Anadolu Neolitik Çağ Uygarlığı*, Alter Yayıncılık, Ankara.

Nevşehir, 1984. *Türkiye Gazetesi Rehber Ansiklopedisi*, 13. Cilt, (Ed: İ. Apak), İhlas Matbaacılık, İstanbul, s. 88-97

Omura, S., 1992. “1990 Yılı Orta Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları”, IX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 541-560.

Omura, S., 1998. “1996 Yılı İç Anadolu'da Yürütülen Yüzey Araştırmaları ”, XV. *Araştırmalar Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, Ankara, s. 43-49.

Özbaşaran, M., 1997. “A New Pre – Pottery Neolithic Site in Central Anatolia: Musular”, *Neo – Lithics 1/97 A Newsletter of Southwest Asian Lithics Research*, Garry O. Rollefson Ain Ghazal Research Institute, Ramstadt, s. 5.

Özbaşaran, M., 2003. “ Musular – Aşıklı İlişkisi'nde Kireç Tabanlı Yapılar”, (Edit: M. Özdoğan, H. Hauptann, N. Başgelen), *Ufuk Esin'e Armağan - Köyden Kente Yakındoğu'da İlk Yerleşimler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s. 361-372.

Özbaşaran, M., Endoğlu, M., 1999. “Musular 1997 Yılı Kazısı”, XX. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, II. Cilt, Ankara, s. 631-645.

Özbaşaran, M. 1999. “Musular: A General Assessment on a New Neolithic Site in Central Anatolia”, (Eds: M. Özdoğan-N. Başgelen), *Neolithic in Turkey*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, s.147-155.

Özbaşaran, M., Endoğlu, M., 2000. “Musular 1998 Yılı Kazısı”, 21.. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, Ankara, s. 81-92.

Özbaşaran, M., Duru, G., Erdoğan, B., Kayacan, N., Kiper, Y., 2006. “ Musular Kazı ve Araştırma Projesi, 2003 – 2004” 27. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, Ankara, s. 241-60.

Özbaşaran, M., Cutting, M., 2007. “Orta Anadolu’da Neolitiğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (Aşıklı Höyük – Çatalhöyük)”, (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 55-62.

Özbaşaran, M., Duru, G., Kayacan, N., Erdoğan, B., Buitenhuis, H., 2007. “Musular 1996 – 2004: Genel Bir Değerlendirme”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen), *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 273-283.

Özbaşaran, M., Molist, M., 2007. “Akarçay Tepe, Orta Fırat’ta Neolitik Döneme Ait Yeni Bir Yerleşme”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 179-187.

Özbek, M., 2005. “Körtik Tepe’de İnsan Sağlığı”, *XX. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s.41-52.

Özdoğan, A., 2007. “Çayönü”, (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 89-91.

Özdoğan, M., 1977. *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*, ODTÜ Aşağı Fırat Projesi Yayınları I / 2. Ankara.

Özdoğan, M., 1988. “1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması”, *VI. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 571 – 590.

Özdoğan, M., 1990. “1988 Yılı Diyarbakır Yüzey Araştırması”, *VII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 459-466

Özdoğan, M., 1991 “1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı”, *XII. Kazı Sonuçları, I. Cilt*, Ankara, s. 345-375

Özdoğan, M., 1995. “Yakındoğu Neolitiği ve Güneydoğu Anadolu Eleştirisel Bir Değerlendirme”, (Ed: N. Başgelen), *İn Memoriam – İ. Metin Akyurt – Bahattin Devam Anıt Kitabı – Eski Yakın Doğu Üzerine İncelemeler*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 267-280.

Özdoğan, M., 2000. “Van – Hakkari Bölgesi Yüzey Araştırması”, (Ed: O.Belli) . *Türkiye Arkeolojisi ve İstanbul Üniversitesi (1932 – 1999)*, İstanbul Üniversitesi, Başak Matbaacılık, Ankara, s.298–299.

Özdoğan, M., 2007a. “Bazı Genellemeler – Öngörüler”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 441-455.

Özdoğan, M. 2007b. “Marmara Bölgesi Neolitik Çağ Kültürleri” (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen), *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 401-426.

Özdoğan, M., 2007c. “Mezraa – Teleilat”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 189-201.

Özdoğan, M., 2007d. “Mezra – Teleilat”, (Ed: N. Başgelen). *12000 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 99-100.

Özdoğan, M., 2007e. “Neolitik Dönem Günümüz Uygarlığının Temel Taşları”, (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce “ Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 9-20.

Özdoğan, M., 2007 f. “Neolitik Dönem ve Batı Anadolu Sorunlar ve Bazı Tanımlar”, *Refik Duru’ya Armağan*, (Eds: G. Umurtak – Ş. Dönmez – A. Yurtsever). Ege Yayınları, İstanbul, s. 31-37.

Özdoğan, M., 2011a. “Çanak Çömlekli Neolitik”, (Ed: N Karul). *Arkeoatlas – Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası*. Doğan Burada Dergi Yayıncılık, İstanbul, s. 78-86.

Özdoğan, M., 2011b. “Çanak Çömleksiz Neolitik”, (Ed: N. Karul). *Arkeoatlas Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası*. Doğan Burada Dergi Yayıncılık, İstanbul, s. 56-61.

Özdoğan, M., 2011c. “Mezolitik Çağ / Adım Adım Yerleşik Yaşam”, (Ed: N. Karul), *Arkeoatlas – Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolu’nun Arkeoloji Atlası*, Doğan Burada Dergi Yayıncılık, İstanbul, s. 48-53.

Özdoğan, M, Özdoğan, A., Davis, M., 1991. “1989 Yılı Çayönü Kazıları”, *XII. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 71-86.

Özdoğan, M., Özdoğan, A., Bar – Yosef, D., Zeist, V. W., 1994. “Çayönü Kazısı ve Güneydoğu Anadolu Karma Projesi 30 Yıllık Genel Bir Değerlendirme”, *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 103-122

Özdoğan, A., Marro, C., Aksel, T., 1997. “1995 Yılı Kastamonu Yüzey Araştırması”, *XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 303-330.

Özdoğan, M. – I. Gatsov 1998. “The Aceramic Neolithic Period in Western Turkey and in the Aegean”, *Anatolica XXIV*, s. 209-232.

Özdoğan, M., Ayhan, A., Demirtaş, A., 1999. “Mezra – Teleilat: Fırat Havzasında Bir Neolitik Çağ Yerleşmesinin Tanıtımı” (Eds: N. Tuna – J. Öztürk). *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 1998 Yılı Çalışmaları*, TAÇDAM, Ankara, s. 5-11.

Özdoğan, M., Karul, N., Ayhan, A., 2001. “ Mezraa – Teleilat 1999 Yılı Çalışmaları”, 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, Ankara, s. 165-181

Özkaya, V., 2007. “ Körtik Tepe 2005 Yılı Kazısı”, 28.. *Kazı Sonuçları Toplantısı, I. cilt*, Ankara, s. 29-51.

Özkaya, V., San., O., 2007. “ Körtik Tepe: Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler”, (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu’da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa’ya Yayılımı – Türkiye’de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 21-37.

Özkaya, V., Coşkun, A., 2007a. “Körtik Tepe”, (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul. 86-88.

Özkaya, V., Coşkun, A., 2007b. “ Körtik Tepe Kazıları, Erken Neolitik Dönemde Bölgesel Kültürel İlişkiler Üzerine Bazı Gözlemler”, (Eds: B. Can – M. Işıklı). *Atatürk Üniversitesi 50. Kuruluş Yıldönümü Arkeoloji Bölümü Armağanı, Doğudan Yükselen Işık Arkeoloji Yazıları*, İstanbul, s. 85-98.

Özkaya, V., San, O., Yıldızhan, H., 2002. “Körtik Tepe 2000 Kazıları”, (N. Tuna – J. Velibeyoğlu). *Ilisu ve Karkamış Baraj Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları*, TAÇDAM, Ankara, s. 739-758.

Özkaya, V., San, O., Barın, G., Coşkun, A., Aksoy, M., Şahin, F.S., 2008. “Körtik Tepe 2006 Kazısı”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı, I.cilt* Ankara, s. 351-371.

Özkaya, V., San, O., Coşkun, A., Şahin, F.S., Kartal, M., 2009. “Körtik Tepe 2007 Kazısı”, 30. *Kazı Sonuçları Toplantısı, I. cilt*, Ankara, s. 85-106,

Özkaya, V., San, O., Coşkun, A., Şahin, F.S., Barın, G., Kartal, M., Erdal, Y. S., 2010. “Körtik Tepe 2008 Kazısı”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı, I. cilt*, Ankara, s. 511-533.

Özyar, A., Danışman, G., Özbal, H., 2005. “Tarsus Gözlükule 2003 Yılı Disiplinlerarası Araştırmalar”, 22.. *Araştırma Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 87-92.

Özyar, A., 2011. “Tarsus Gözlükule” (Ed: N. Karul). *Arkeoatlas – Tarihöncesinden Demir Çağı’na Anadolunun Arkeoloji Atlası*, Doğan Burada Dergi Yayıncılık, İstanbul, s. 229.

Rollefson, O. G., 1989. “Synthese: The Late Aceramic Neolithic of the Levant: A Synthesis”, *Paleorient* 15/1. s. 168-173.

Rollefson, O. G., 2003. “The Neolithic Period”, (Ed: S. Richard). *Near Eastern Archaeology: A Reader*. Eisenbrauns, s. 244-253.

Roodenberg, J. J., 1981. “Hayaz Höyük Kazısının İlk Sonuçları”, *III. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 93-94.

Roodenberg, J. J., 1984. “1983 Yılı Hayaz Höyük ve Civarı (Kumartepe) Kazıları”, *VI. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 1-4.

Roodenberg, J. J., 1989. “Hayaz Höyük and Final PPNB in the Taurus Foothills”, *Paleorient* 15/1, s. 91-101.

Rosenberg, M., 1992. “The Batman River Archaeological Reconnaissance Survey, 1990”, *IX. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Ankara, s. 447-460.

Rosenberg, M., 1993. "The Hallan Çemi Excavation 1991", *XIV. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 117-130.

Rosenberg, M., 1994. "Hallan Çemi Tepesi Some Further Observations Concerning Stratigraphy and Material Culture", *Anatolica XX*, s. 121-140.

Rosenberg, M., 1995. "Hallan Çemi Kazısı 1992", *XVI. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 85-94.

Rosenberg, M., 2007a. "Hallan Çemi", (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen), *Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı – Türkiye'de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 1-17.

Rosenberg, M., 2007b. "Demirköy", (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen), *Anadolu'da Uygarlığın Doğusu ve Avrupa'ya Yayılımı – Türkiye'de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 13-20.

Rosenberg, M. 2007c. "Hallan Çemi", (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı" Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 84-85.

Rosenberg, M., İnal, N., 1994. "The Hallan Çemi Excavation, 1992", *XV. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 123-129.

Rosenber, M., İnal, N., 1999. "Soundings at Demirköy Höyük, 1997", *XX. Kazı Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 249-258.

Rosenberg, M., Peasnell, B. 1998. "A Report on Sound – in at Demirköy Höyük" *Anatolica XXIV*, s. 195-207.

Rosenberg, M., Nesbitt, C., Redding, R.W., Strasser, T.F., 1995. "Hallan Çemi Tepesi: Some Preliminary Observations Concerning Early Neolithic Subsistence Behaviors in Eastern Anatolia", *Anatolica XXI*, s. 1-12.

Schmidt, K., 2005. "Göbekli Tepe Excavations 2004", 22. *Kazı Sonuçları Toplantısı, II. Cilt*, Ankara, s. 343-352.

Schmidt, K., 2007a. "Göbekli Tepe", (Eds: M. Özdoğan – N. Başgelen). *Anadolu'da Uygarlığın Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı – Türkiye'de Neolitik Dönem – Yeni Kazılar, Yeni Bulgular*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, s. 115-129.

Schmidt, K., 2007b. "Göbekli Tepe", (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğun Başlangıcı, Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s.93-95

Schmidt, K., 2007b. "Gürcütepe", (Ed: N. Başgelen), *12000 Yıl Önce "Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğun Başlangıcı", Neolitik Dönem*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, s. 96.

Schmidt, K., 2007c. *Taş Çağı Gizemli Kutsal Alanı Göbekli Tepe En Eski Tapınağı Yapanlar*, (Çev: R. Aslan). Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Schmidt, K., 2008. "Die Zahnefleischenden Raubtiere des Göbekli Tepe", (Edit: H. Kühn). *Fundstellen: Gesammelte Schriften zur Archäologie und Geschichte Alt Vorderasiens*, Wiesbaden Germany, s. 61-70

Schmidt, K., 2011. "Göbekli Tepe", (Ed: N. Karul), *Arkeoatlas – Tarihöncesinden Demir Çağı'na Anadolu'nun Arkeoloji Atlası*, Doğan Burada Dergi Yayıncılık, İstanbul, s. 64-65.

Saraçoğlu, H., 1989. *Akdeniz Bölgesi*, Meb yayınları öğretmen kitapları dizisi, İstanbul.

Şenel, A., 1993. *İnsanlık Tarihi, İç Asya'da Paleolitik, Neolitik, Ön Asya'da Uygar Toplum ve Örnekleriyle*, Ankara.

Şenyurt, Ş. Y., 1999. "Nevşehir ili 1997 Yılı Yüzey Araştırması", *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı, I. Cilt*, Ankara, s. 451-466

Taşkıran, H, 2003. "Paleolitik'te Triadique Pics (Uçyüzlü Kazmalar) ve Karkamış Baraj Gölü Alanından Örnekler", (Edit: M. Özbaşaran, O. Tanındı and A. Boratav (eds.), *Archaeological Essays in Honour of Homo amatus: Güven Ersebük için Armağan Yazılar*, Ege Yayınları, İstanbul, s. 245-252.

T.C Eskişehir İl Valiliği, 2009. *Eskişehir İl Çevre Durum Raporu*, Eskişehir.

T.C Gaziantep Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2009. *Gaziantep İl Çevre Durum Raporu*. Gaziantep.

T.C Karaman Valiliği İl Çevre Orman Müdürlüğü. 2008. *Karaman İl Çevre Durum Raporu*, Karaman.

T.C Niğde Valiliği İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, 2009. *Niğde 2008 Yılı İl Çevre Durum Raporu*, Niğde

T.C. Sivas İli Valiliği, 2008. *Sivas İli 2008 Çevre ve Durum Raporu*, Sivas.

Todd, A. I., 1980. *The Prehistory Of Central Anatolia I: The Neolithic Period*, Göteborg.

Todd, A. I., 1998. “Central Anatolian Survey”, (Ed: R. Matthews), *Ancient Anatolia, Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara* , Ankara, s. 18-26.

Tuğcu, B., 2010. “Anadolu’da, Canlida Yapılan ilk Trepanasyon Örneği: Aşıklı Höyük İnsanı”, *Türk Nöroşirürji Dergisi* 20/ 2, s. 70-75.

Tuncez, S., Candan, A., 2009. *Konya 2009 Yılı İl Çevre Durum Raporu*, T. C. Çevre ve Orman Bakanlığı İl Çevre ve Orman Müdürlüğü ÇED ve Planlama Şubesi, Konya.

Tuncer, O. C., 2001. “Diyarbakır Kent Kimliği”, *Bütün Yönleriyle Diyarbakır Sempozyumu*, Ankara.

Türkiye Coğrafya Atlası, 2009. Vatan Yayınları, İstanbul.

Umar, B., 1999. *İlkçağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, İstanbul

Velibeyoğlu, J., Schachner, A., Schachner, Ş., 2002. “Botan Vadisi ve Çattepe (Tilli) Yüzey Araştırmalarının İlk Sonuçları”, (Eds: N. Tuna – J. Velibeyoğlu). Ilısu ve Karkamış Gölleri Altında Kalacak Arkeolojik ve Kültür Varlıklarını Kurtarma Projesi 2000 Yılı Çalışmaları, TAÇDAM, Ankara, s. 783-834.

Voigt, M. M., 2000. “ Çatalhöyük in Context: Ritual At Early Neolithic Sites in Central and Eastern Turkey”, (Ed: I. Kujit). *Life in Neolithic Farmin Communities: Social Organization, İdentity and Differentiation*, Newyork, s. 253-290.

Watkins, T., 1998. "Pınarbaşı, Karaman Province: Investigating the Beginnings of Settlement in Central Anatolia", (Ed: R. Matthews), *Ancient Anatolia, Fifty Years' Work by the British Institute of Archaeology at Ankara* , Ankara, s. 27-34

Whallon, R., 1979. *An Archaeological Survey of the Keban Reservoir Area of East-Central Turkey*. Ann Arbor

Yakar, J., 1991. *Prehistoric Anatolia – The Neolithic Transformation and The Early Chalcolithic Period*, Graph – Chen Pres Ltd., Jerusalem.

Yalçınkaya, I., Leotard, J. M., Kartal, M., Otte, M., Erek, C. M, Atıcı, A. I., Lopez., 1997. "1990 – 1995 Öküzini Kazıları (Tardiglasier Yerleşimleri)" *XVIII. Kazı Sonuçları Toplantısı I. Cilt*, Ankara, s. 11-16.

Yiğit, T., 1995. "Tarih Öncesi ve Hitit Döneminde Isuwa Bölgesi," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 17/28 , Ankara, s. 233-251.

HARİTA ÇİZİM VE RESİMLERİN LİSTESİ

Haritaların Listesi

Harita 1. Bereketli Hilal Haritası (Hauptman ve Özdoğan 2007, s.27)

Harita 2. Anadolu ve Levant’da PPNA – PPNB – PN Yerleşimlerinin Dağılımı (Melaart 1975: 56)

Harita 3. Türkiye Bölgeler Haritası (Türkiye Coğrafya Atlası 2009)

Harita 4. Akdeniz Bölgesi Prehistorik Yerleşimlerin Dağılımı - Öküzini Mağarası (Yakar 1991, Map XI)

Harita 5. Göller Bölgesi ve Beyşehir Mevkii Prehistorik Yerleşimlerin Dağılımı (Yakar 1991, Map: VI)

Harita 6. Kahramanmaraş Yamaçtepe (Ardıl) Mevkii ([www. tayproject.org](http://www.tayproject.org))

Harita 7. Caferhöyük – Boy Tepe – Çınaz III’ün Dağılımı (Arkeoatlas Kartografya Servisi)

Harita 8. Çınaz III Akeramik Yerleşmesinin Durumu (Bahar 1988, Çizim 1)

Harita 9. Tırşın Tepesi (Google Earth Uydu Fotoğrafı)

Harita 10. Afyon Karahisar – Baldanlar Höyük (Koçak 2006, Har. 1)

Harita 11. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Neolitik Çağ yerleşimlerin Dağılımı (Arkeoatlas Kartografya Servisi)

Harita 12. Güneydoğu Anadolu - Doğu Anadolu Bölgesi bazı Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeler (Yakar 1991, Map XI)

Harita 13. Adıyaman Havzası Akeramik Yerleşmeler Dağılımı ve Jeomorfik Konumları (Karadoğan – Tonbul 2005, Harita 1)

Harita 14. Diyarbakır Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem bazı merkezlerin Dağılımı (Özdoğan 1990, Resim 5)

Harita 15. Demirköy Höyük ve diğer yerleşimlerin (Çayönü, Hallan Çemi Güzir Höyük) dağılımı (Rosenberg ve İnal 1999, Fig.1)

Harita 16. İç Anadolu Bölgesi Prehistorik Yerleşimler Dağılımı (Arkeoatlas Kartografya Servisi, 2011)

Harita 17. Çukurkent (Höyük) - Karaman Hasanlı – Mezel Tepe (Bahar 2001, Harita 1)

Harita 18. İç Anadolu Bölgesindeki Bazı Akeramik Neolitik Yerleşimlerin Dağılımı (Özbaşaran 1999, Plan 1)

Harita 19. Hantepesi ve Taşkesti Yerleşimlerin Dağılımı (Omura 1998, Harita 1)

Harita 20. İlfat Kayalığı (Şenyurt 1999, Harita 1)

Harita 21. Sivas Akeramik Neolitik Mergesen (Kökten 1947, Lev. LXXVII)

Harita 22. Sokukayası (Google Earth Uydu Fotoğrafı)

Harita 23. Kuzeybatı Anadolu’da Tarihöncesi Yerleşim Yerlerinin Dağılımı (Özdoğan – Gatsov 1998, Fig.1)

Harita 24. Marmara Bölgesi Başlıca Neolitik ve Kalkolitik Çağ Buluntu Yerleri (Özdoğan, 1990, Resim: 9)

Harita 25. Dudullu (www.tayproject.org)

Çizimler Listesi

Çizim 1. PPNA Yuvarlak Planlı Yapı (James Melaart 1975, Filistin Munhatta Plan a)

Çizim 2. PPNB Dikdörtgen – Köşeleri Yuvarlatılmış Planlı Yapılar (Jarf El Ahmar Yerleşme Planı - D. Stordeur Arşivi) (www.bilinmeyendiyarbakir.com)

Çizim 3. Öküzini Mağarası Plan (Albrecht vd. 1992, Fig. 2)

Çizim 4. Boytepe (1) Silex ve (2 – 3) Obsidyen Aletler (www.tayproject.org)

Çizim 5. Çınaz III Akeramik Neolitik Taş Eserleri (Bahar 1988, Çizim 2)

Çizim 6. Çınaz III Yerleşmesinde Ele Geçen Baskı Düzlemli Aletler (1 – 2) (Balkan Atlı 2007, Res. 1)

Çizim 7. Cafer Höyük Doğu Alanı, XIII Tabaka Evinin Canlandırma Çizim Denemesi (Cauvin 2007, Fig. 11)

Çizim 8. Sakçagözü Araştırmaları: Neolitik Yerleşimler (Garrard 1998, Fig 2.5)

Çizim 9. Sak 14 Yontmataş Eserleri (Garrard 1998, Fig 2.3)

Çizim 10. Gritille Höyük Yontma Taş Buluntular (Ellis 1981, Fig. 5)

Çizim 11. Hayaz Höyük Yontmataş Eserleri (Roodenberg 1989, Fig.1)

Çizim 12. Nevali Çori Topografik Plan (Hauptmann 1998, Res. 1)

Çizim 13. Nevali Çori I. Tabaka (Hauptmann 2007, Fig. 1)

Çizim 14. Akarçay Tepe Doğu Kesim, Tabakalara Göre Yapı Tipleri (Özbaşaran – Hauptmann 2007: Fig. 20)

Çizim 15. Biris Mezarlığı ele geçen yongaların çizimi (Balkan – Atlı 1994, Fig. 79)

Çizim 16. Şanlıurfa Yeni Mahalle batı profili çizimi (Çelik 2007, Fig. 12)

Çizim 17. Şanlıurfa Yeni Mahalle uç tipleri (Çelik 2007, Fig. 20)

Çizim 18. Karahan Tepe hayvanlarla dekore edilmiş kalker sütun parçası (Çelik 2000, Fig.2)

Çizim 19. Sefer Tepe Ok Uçları (Çelik 2006, Fig.4)

Çizim 20. Çayönü Yuvarlak planlı çukur barınaklar r3 (Erim Özdoğan 2007, Fig.6)

Çizim 21. Çayönü ilk ızgara planlı yapılar g1 – 4 (Erim Özdoğan 2007, Fig.6)

Çizim 22. Çayönü Taş Döşemeleri yapılar Evresi (Erim Özdoğan 2007, Fig.32)

Çizim 23. Çayönü Hücre Planlı Yapılar (Erim Özdoğan 2007, Fig.35)

- Çizim 24.** Nevali Denik ve Hallan Çemi NeolitikYonga Aletleri (Rosenberg 1992, 7)
- Çizim 25.** Güzir Höyük Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait silex aletler (Velibeyoğlu vd. 2002, Şekil 6)
- Çizim 26.** Çatalhöyük, Yapı 1'in sekiz kullanım evresinin çizimi (Hodder 2007, Fig.4)
- Çizim 27.** Beçene 11 – 19 (Bahar 1999: Çizim 10)
- Çizim 28.** Can Hasan III Akeramik Neolitik Köy (Yakar 1991, Fig. 97)
- Çizim 29.** Can Hasan III Site Planı (French 1972, Fig.2)
- Çizim 30.** Pınarbaşı Yerleşmesinin Topografik Planı ve Açmalar (Baird 2007, Fig. 2)
- Çizim 31.** Pınarbaşı Yontmataş Buluntu Topluluğu (Baird 2007, Fig. 6)
- Çizim 32.** Aşıklı Höyük Durum Planı (Esin – Harmankaya 2007, Fig.2)
- Çizim 33.** Nenezi Dağ İki Yüzlü (1), İki Yüzlü Oval (2) Uç (Esin 1998, Çizim. 10)
- Çizim 34.** Acıyer (Gülçur 1999, Şek. 9)
- Çizim 35.** Bunuş Obsidyen Buluntu (Balkan – Atlı, Cauvin 1998, Çizim. 5)
- Çizim 36.** Çakılbaşı Yaprak Biçimli Uçların Ön Formları (Esin vd. 1999, Çizim.3)
- Çizim 37.** Musular Kırmızı Kireç Tabanlı Yapının Restitüsyonu (Özbaşaran vd 2007 , Fig.4)
- Çizim 38 .** Musular'da Seçilmiş Eserler (Özbaşaran 1997, Fig.1)
- Çizim 39.** Selime / Yaprak Hisar Obsidyen Buluntular (Balkan- Atlı, Cauvin 1998, Çizim.4)
- Çizim 40.** Sırçantepe Yongalamaları (Gülçur 1999, Şekil 10)
- Çizim 41.** Yellibelen Aletler (Gülçur, 1997: Şekil. 3)
- Çizim 42.** Kömürcü Kaletepe Birincil Vurma Düzlemi Açma Yongaları (1 – 4), İkincil Vurma Düzlemi Açma Yongaları (5 – 7), Ön Omurga (8), Karşıt Omurgarlı Dilgi (9) (Binder 2007, Fig.5)
- Çizim 43.** Güllüce buluntu topluluğu (www.tayproject.org)
- Çizim 44.** Kayırlı / Bitlikeler Tek Vurma Düzlemli Çekirdek (1); Kayırlı / Ekinlik İki Vurma Düzlemli Çekirdek (2) (Balkan – Atlı, Cauvin, 1997, Çizim 5)
- Çizim 45.** Damsa Barajı Obsidyen Buluntular (Balkan – Atlı , Cauvin 1998, Çizim 5)

Çizim 46. Mergersen (Şarkışla) Köyü Çevresinde Bulunan Neolitik Sileks Uçları
(Kökten 1947, Lev .LXXXVI)

Çizim 47. Sokukaya Bilezik Parçası (Özdoğan 1997, Çiz:3/6)

Şekillerin Listesi

Şekil 1. Yuvarlak Planlı Yapı İllüstrasyonu (Karadağ, 2011, 58)

Şekil 2. PPNB Byblos Türü Saplı Ok Ucu - Nevali Çori (Şanlıurfa Müzesi, Env. No. NÇ 91 – 7)

Şekil 3. Kaletepe Naviform Çekirdek (Balkan Atlı 2007, 75)

Şekil 4. Gözlükule Höyüğü Genel Bir Görünüm (Özyar 2011, Gözlükule Kazı Arşivi)

Şekil 5. Boytepe Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 6. Cafer Höyük Genel Bir Görünüm (Cauvin 2007, Fig. 2)

Şekil 7. Cafer Höyük VIb tabakası Evi (Cauvin 2007, Fig. 13)

Şekil 8. Tırşın Yaylası Kaya Resimleri: Dağ Keçileri (Özdoğan 2007: Fig. 6)

Şekil 9. Tırşın Yaylası Kaya Resimleri: Dağ Keçileri (Özdoğan 200, Fig. 5)

Şekil 10. Baldanlar Höyük mevkii (Koçak, 2006, Resim 2)

Şekil 11. Sakçagözü genel bir görünüm (Yakar 1991, Fig 36)

Şekil 12. Gritille Höyük Genel Bir Görünüm (Yakar 1991, Fig. 24)

Şekil 13. Levzin Höyük El Baltaları (Yener 1993, Resim. 8)

Şekil 14. Göbekli tepe genel bir görünüm (Schmidt 2007a, Fig.1)

Şekil 15. Göbekli tepe D Mekanı (Schmidt 2007a, Fig. 24)

Şekil 16. Göbekli Tepe 9 nolu dikilitaş (Schmidt 2007a, Fig. 6)

Şekil 17. Göbekli Tepe güneydeki aslanlı taş (Schmidt 2007a, Fig. 10)

Şekil 18. Göbekli Tepe ok uçları (Schmidt 2007a, Fig. 3)

Şekil 19. Göbekli tepe kireç taşı insan başı (Schmidt 2007a, Fig. 18)

Şekil 20. Nevali Çori II nolu kült yapısı (Hauptmann 2007, Fig.7)

Şekil 21. Nevali Çori III nolu kült yapısı (Hauptmann 2007, Fig.8)

Şekil 22. Nevali Çori başın yılan betimli kabartmalı arka görünüm (Hauptmann 2007, Fig.10)

Şekil 23. Nevali Çori kadın başı kuş (Hauptmann 2007, Fig. 13)

Şekil 24. Nevali Çori kabartma bezekli kireç taşı kap (Hauptmann 2007, Fig. 16)

Şekil 25. Nevali Çori kilden erkek heykelciği (Hauptmann 2007, 21)

Şekil 26. Höyükler topluluğu Gürcütepe'nin kuzeyden kuş bakışı görünümü resmin sol yarısında yapılar ve ağaçların yer aldığı Gürcütepe II, Resmin sağ yarısında, bir çiftlikle beraber Gürcütepe III (Hauptmann 2007b, 96)

Şekil 27. Gürcütepe'den kötü korunmuş bir mimari buluntunun hava fotoğrafı (Hauptmann 2007b, 96)

Şekil 28. Akarçay Tepe Kuzeybatıdan Genel Bir Görünüm (Özbaşaran ve Hauptmann 2007, Fig.1)

Şekil 29. Akarçay Tepe Izgara Planlı N Yapısı Tabaka 11 (Özbaşaran ve Hauptmann 2007, Fig. 4)

Şekil 30. Akarçay Tepe çakmaktaşı dilgiler (Özbaşaran – Hauptmann 2007, Fig. 25)

Şekil 31. Karbonlaşmış bitkiler (Özbaşaran – Hauptmann 2007, Fig. 2)

Şekil 32. Biris Mezarlığı genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 33. Urfa Kalesi, Balıklıgöl ve Yeni Mahalle'nin genel Görünümü (Çelik 2007, Fig.1)

Şekil 34. Yeni Mahalle genel Görünümü (Çelik 2007, Fig.6)

Şekil 35. Şanlıurfa Yenimahalle yassı balta (Çelik 2007, Fig. 24)

Şekil 36. Urfa Heykeli (Çelik 2007, Fig. 4)

Şekil 37. Hamzan Tepe çukur ve delikli alanın genel görünümü (Çelik 2005, Fig. 1)

Şekil 38. Hamzan Tepe T Biçimli Stel (Çelik 2005, Fig. 1)

Şekil 39. Sefer Tepe genel bir görünüm (Çelik 2006, Fig. 1)

Şekil 40. Sefer Tepe T biçimli dikilitaş (Çelik 2006, Fig. 2)

Şekil 41. Sefer Tepe Bir Sütun Gövde Parçası (Çelik 2006, Fig. 3)

Şekil 42. Mezra Teleilat Höyüğü'nün havadan genel bir görünümü (Özdoğan 2007a, Fig.1)

Şekil 43. Mezra Teleilat Höyüğü'nün esas kazı alanının havadan görünümü (Özdoğan 2007a, Fig. 2)

Şekil 44 – 45. Mezra Teleilat Hayvan Figürini - Çakmaktaşı Ok (Özdoğan 2007a, Fig.8 - Fig. 12)

Şekil 46. Hilar Kayaları'nın güney ucundan kuzeye bakış, Çayönü (Erim Özdoğan 2007, Fig. 2)

Şekil 47. Çayönü Kafataslı Yapı (Erim Özdoğan 2007, Fig. 21)

- Şekil 48.** Söbe Kafa Taslı Yapı iskelet çukuru (Erim Özdoğan 2007, Fig. 22)
- Şekil 49.** CY Yapısı kil ev maketi (Erim Özdoğan 2007, Fig. 23)
- Şekil 50.** Giryan genel bir görünüm (www.tayproject.org)
- Şekil 51.** Gölbent Mevkii genel bir görünüm (www.tayproject.org)
- Şekil 52.** Körtik Tepe tabanda mezar olan yuvarlak ya da oval mimari doku (Özkaya – Sarı 2007, Fig.4)
- Şekil 53 – 54.** Körtik Tepe Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait hocker iskelet Mezar buluntu topluluğu (Özkaya – Sarı 2007, Fig. 8 - Fig. 9)
- Şekil 55.** Hallan Çemi genel bir görünüm (Rosenber vd. 1998, Fig. 2)
- Şekil 56.** Hallan Çemi 2 Nolu kamusal Yapı (Rosenberg 2007, Fig.7)
- Şekil 57.** Demirköy taş kap parçası (Rosenberg 2007a, Fig. 1)
- Şekil 58.** Demirköy köpek gömütü (Rosenberg 2007a, Fig. 1)
- Şekil 59.** Güzir Höyük doğudan genel bir görünümü (Velibeyoğlu vd. 2002, Şekil.3)
- Şekil 60.** S63/26 genel bir görünüm (www.tayproject.com)
- Şekil 61.** Keçiçayırı Mevkii Genel Bir Görünüm (Efe – Türkteki 2007, Res.1)
- Şekil 62.** B 88 açmasında ele geçen dilgiler ve kazıyıcılardan örnekler (Efe – Türkteki 2007, Res 3)
- Şekil 63.** Beçene – Biçer Höyük genel bir görünüm (www.tayproject.org)
- Şekil 64.** Suberde/ Görüklük genel bir görünüm (Yakar 1991, Fig. 88)
- Şekil 65.** Can Hasan III Kemik Boncuk (Frenc 1972, Plate III)
- Şekil 66.** Pınarbaşı Arka Sırtlar, Kaya Sığınakları ve Yamaç Akıntıları (Baird 2007, Fig. 3)
- Şekil 67.** Pınarbaşı 9. Binyıla Ait 10 No’lu Gömüt (Baird 2007, Fig. 14)
- Şekil 68.** Aşıklı Höyük Genel Görünüm (Esin – Harmankaya 2007, Fig.1)
- Şekil 69.** Aşıklı Yerleşme Maketi (Esin – Harmankaya 2007, Fig. 4)
- Şekil 70.** Aşıklı Höyük Küçük Buluntu Topluluğu (Esin – Harmankaya 2007, Fig. 19)
- Şekil 71.** Acıyer Mevkii Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)
- Şekil 72.** Üstte Aşıklı Höyük, Altta Musular Genel Bir Görünüm (Özbaşaran vd. 2007, Fig.1)
- Şekil. 73.** Musular Ön Kazıyıcılar (Özbaşaran vd. 2007, Fig.18)
- Şekil 74.** Selime / Yaprak Hisar Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 75. Yelibelen genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 76. Hacıbeyli Höyük genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 77. Kaletepe'nin Genel Bir Görünümü (Balkan Atlı – Binder 2007, Fig. 1)

Şekil 78. Kömürcü – Kaletepe P Alanı (Balkan Atlı – Binder 2007, Fig. 2)

Şekil 79. Kaletepe Abu Gosh Tipi Ok Ucu (Balkan Atlı – Binder, Fig. 9)

Şekil 80. İlbiz Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 81. Kayırlı Obsidiyen isligi (Balkan - Atlı vd. 1999, fig.8)

Şekil 82. Damsa Barajı Görünüm (www.tayproject.org)

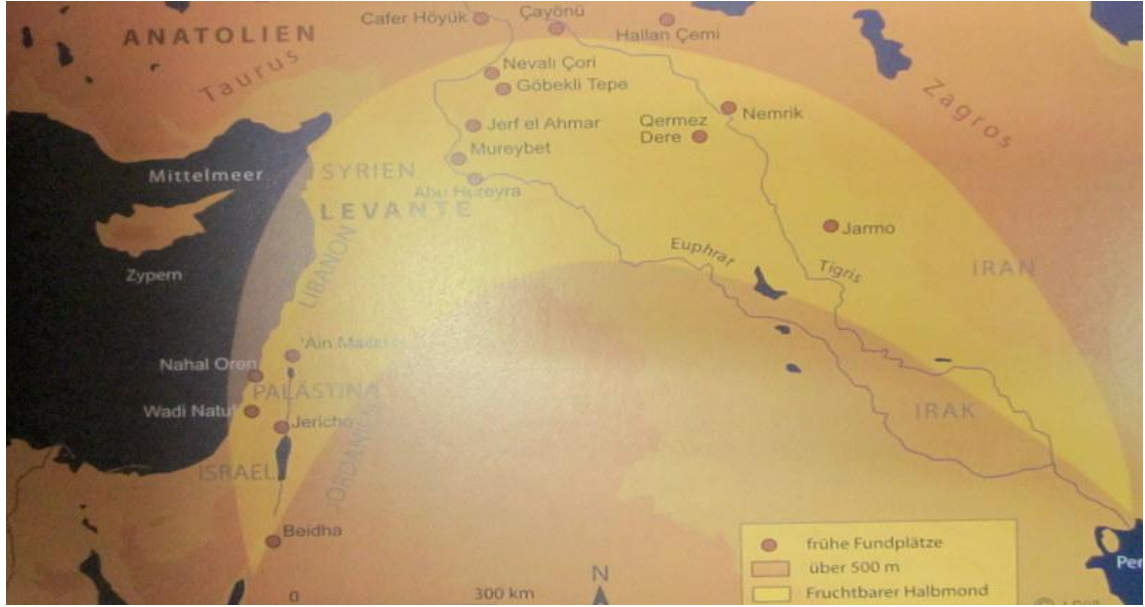
Şekil 83. Dededağ tay (www.tayproject.org)

Şekil 84. Toparın Pınar tay(www.tayproject.org)

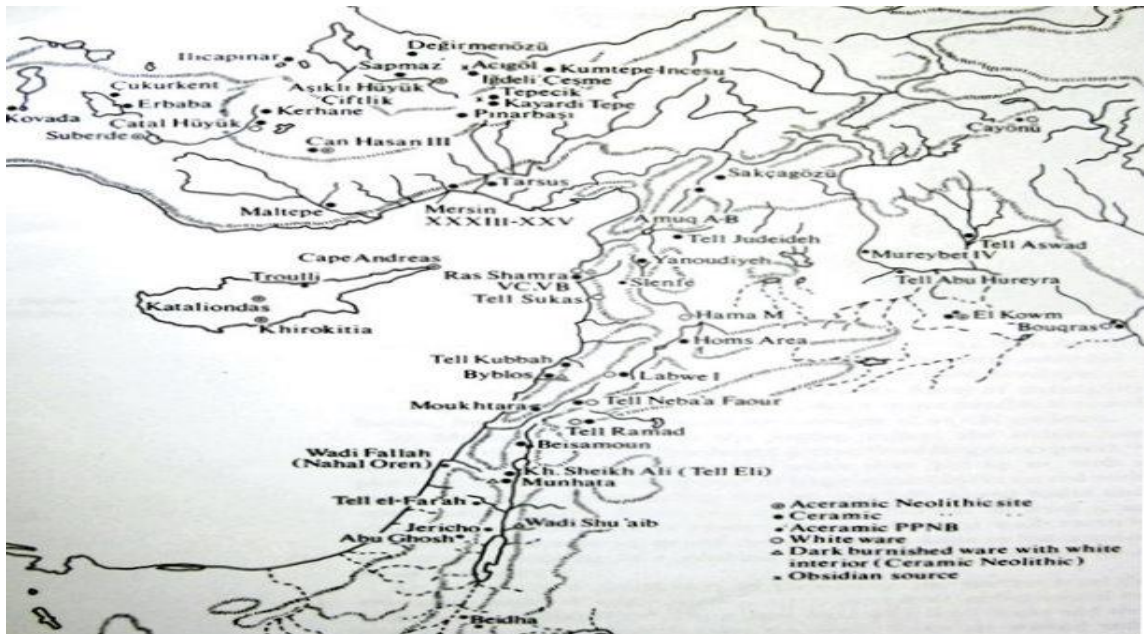
Şekil 85. Anzavur Tepe (www.tayproject.org)

Şekil 86. Gavur tarla(www.tayproject.org)

Haritalar

Harita 1. Bereketli Hilal Haritası (Hauptman ve Özdoğan 2007, s.27)

Harita 2. Anadolu ve Levant'da PPNA – PPNB – PN Yerleşimlerinin Dağılımı (Melaart 1975: 56)

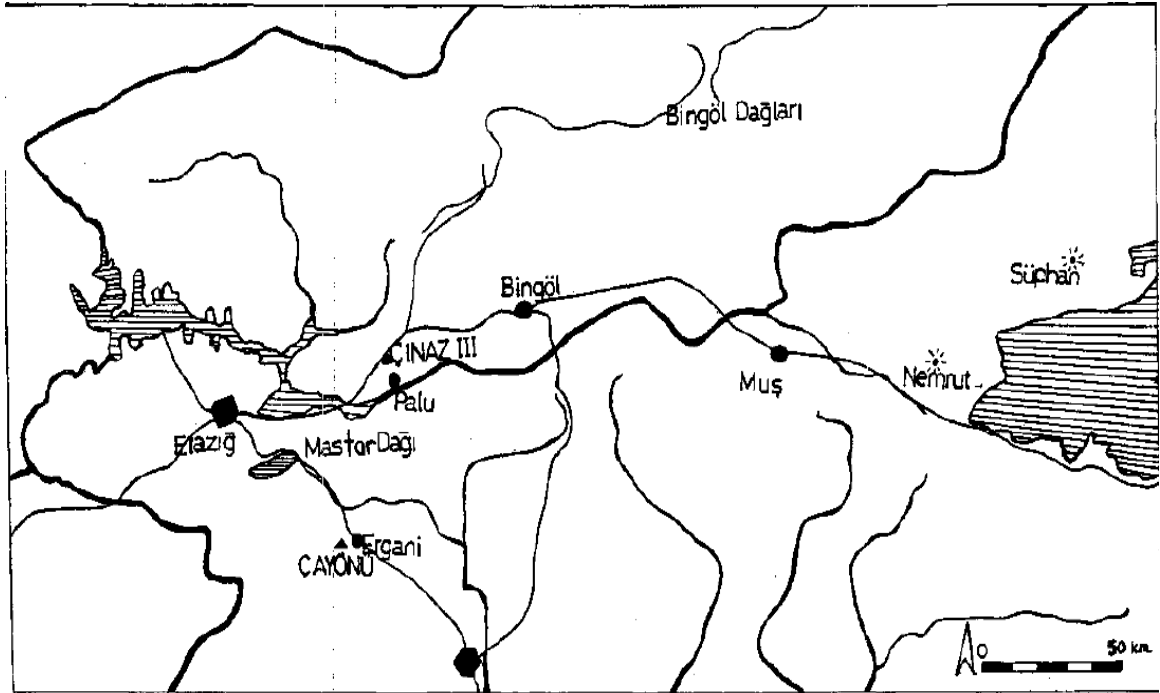
Harita 3. Türkiye Bölgeler Haritası (Türkiye Coğrafya Atlası 2009)

Harita 4. Akdeniz Bölgesi Prehistorik Yerleşimlerin Dağılımı - Öküzini Mağarası (Yakar 1991, Map XI)

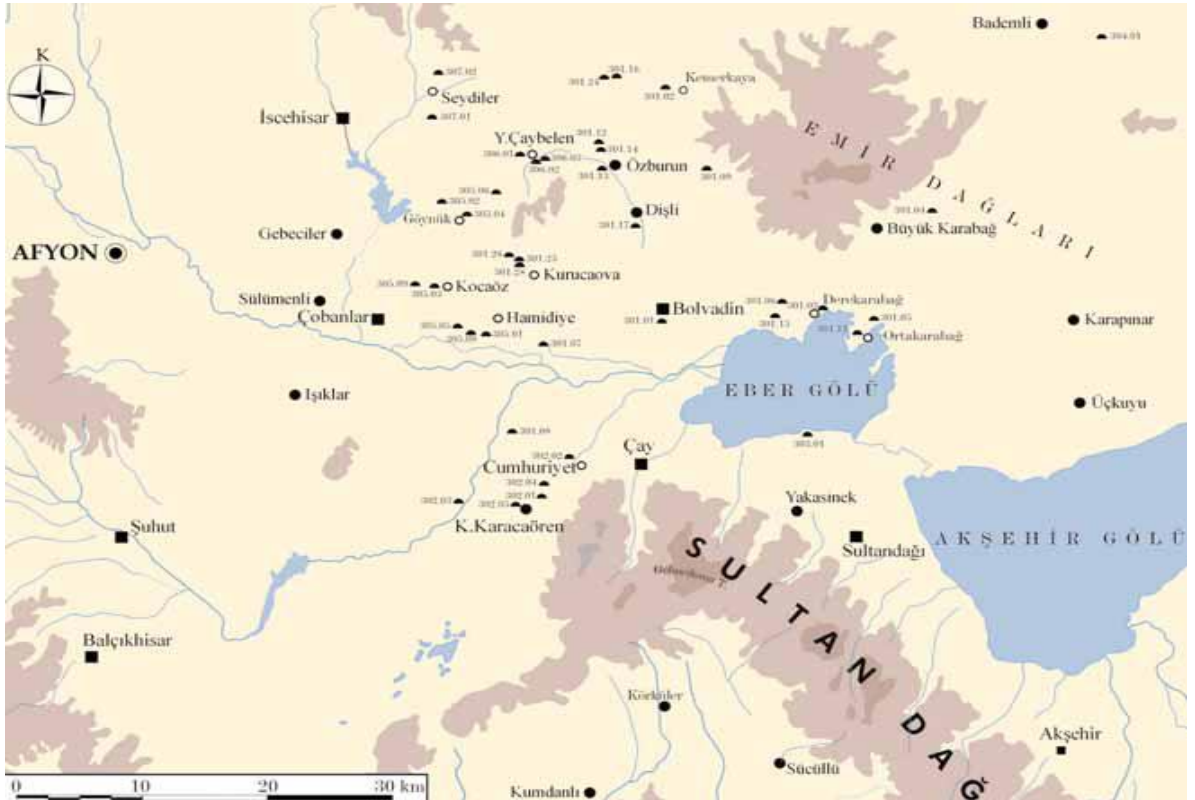
Harita 7. Caferhöyük – Boy Tepe – Çınaz III'ün Dağılımı
(Arkeoatlas Kartografya Servisi)

Harita 8. Çınaz III Akeramik Yerleşmesinin Durumu (Bahar 1988, Çizim 1)

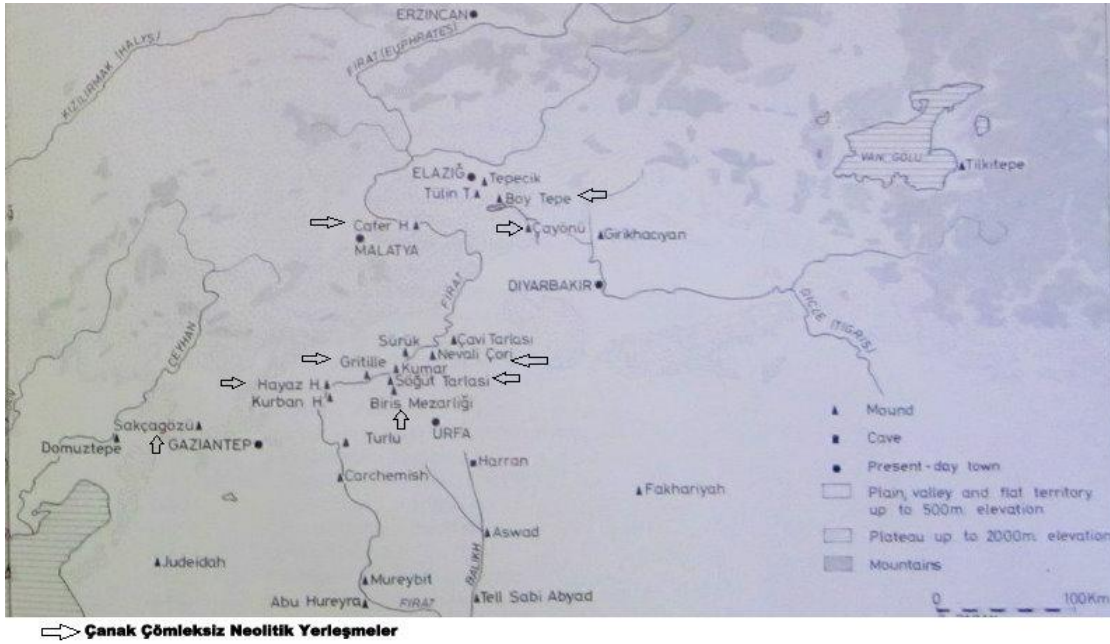
Harita 9. Tırşın Tepesi (Google Earth Uydu Fotoğrafı)

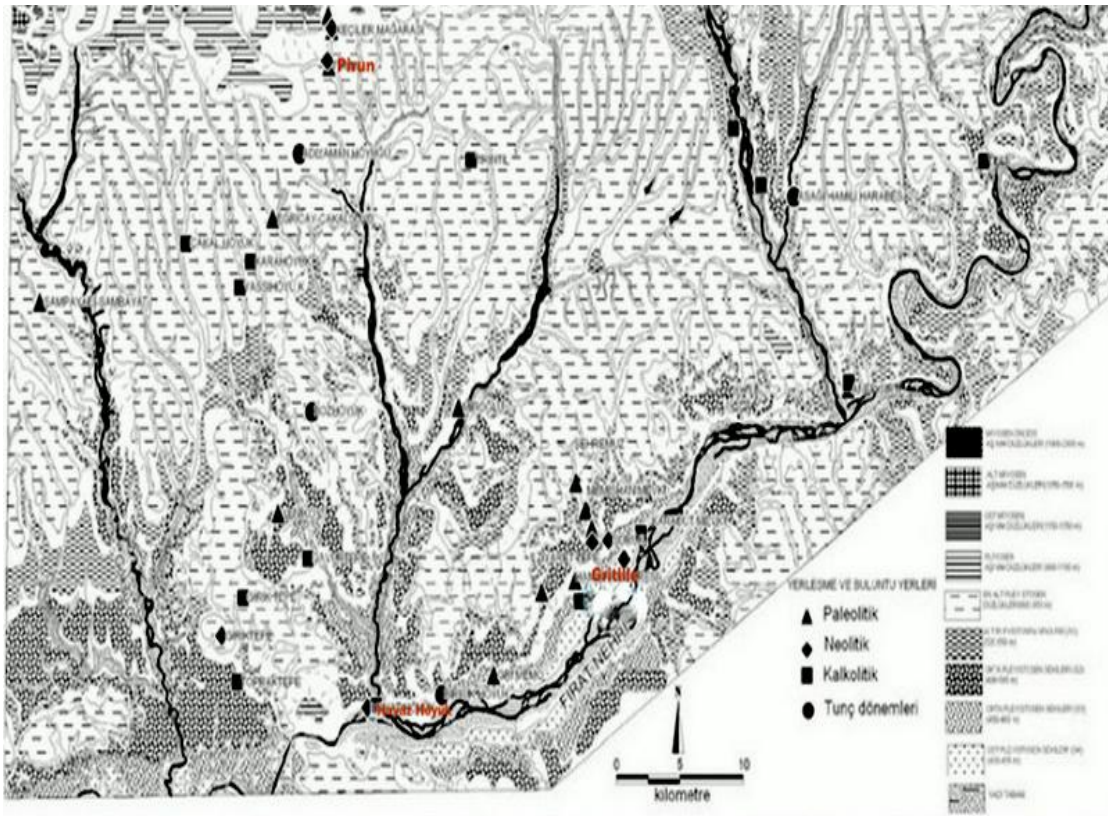
Harita 10. Afyon Karahisar – Baldanlar Höyük (Koçak 2006, Har. 1)

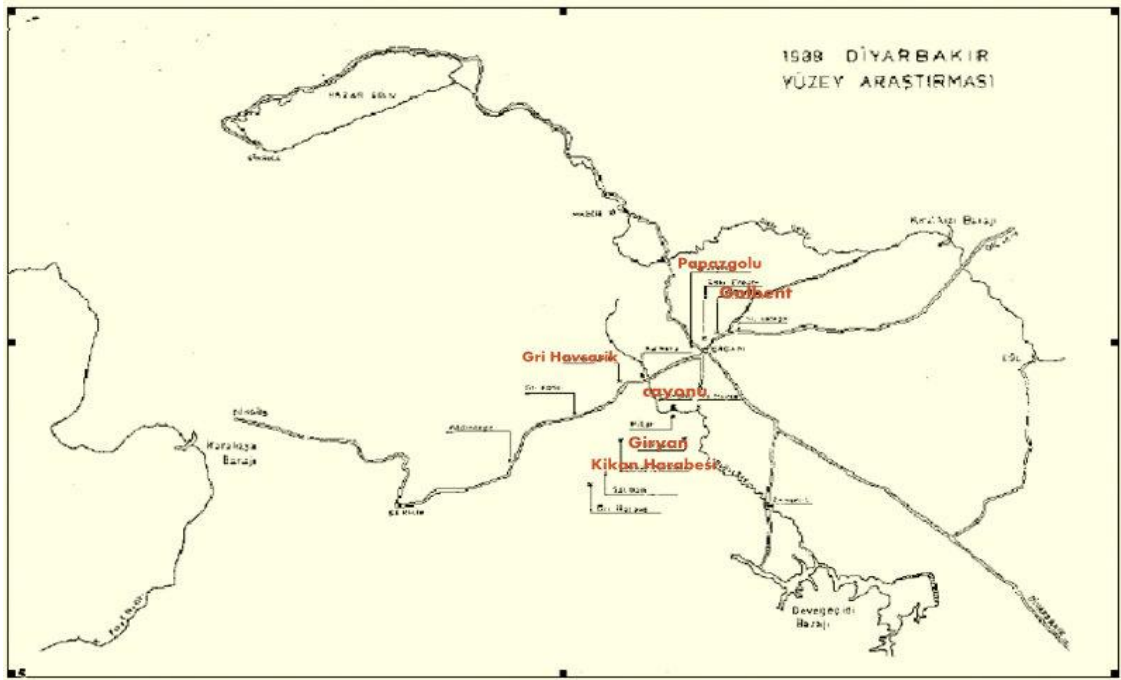
Harita 11. Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Neolitik Çağ yerleşimlerin Dağılımı (Arkeoatlas Kartografya Servisi)

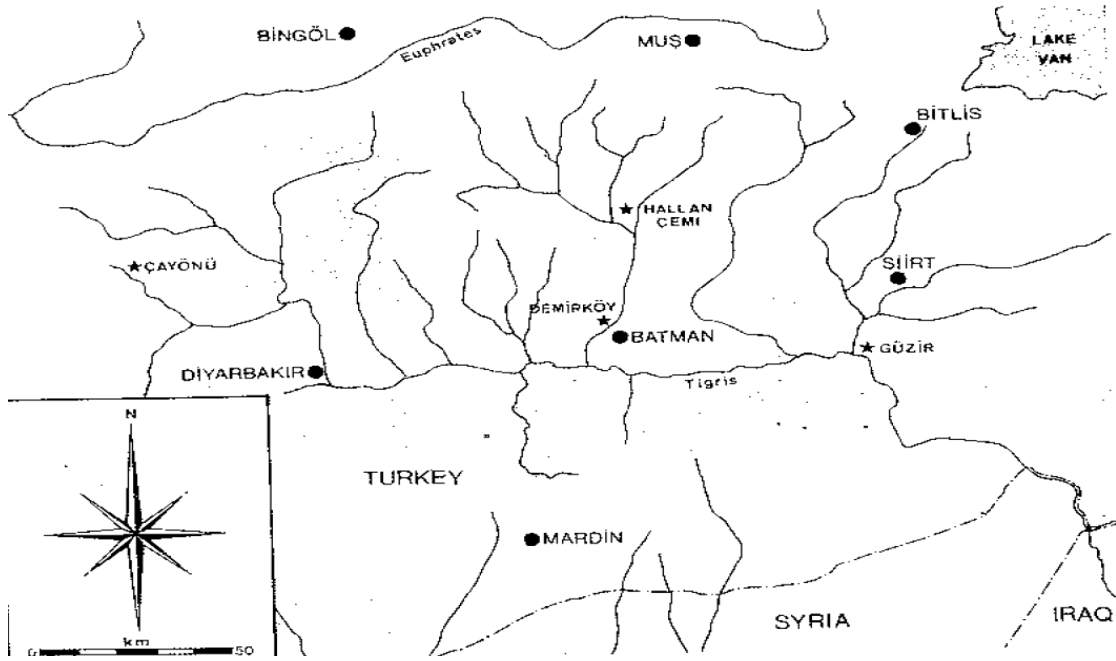
Harita. 12 Güneydoğu Anadolu - Doğu Anadolu Bölgesi bazı Çanak Çömleksiz Neolitik yerleşmeler (Yakar 1991, Map XI)

Harita 13.. Adıyaman Havzası Akeramik Yerleşmeler Dağılımı ve Jeomorfik Konumları (Karadoğan – Tonbul 2005, Harita 1)

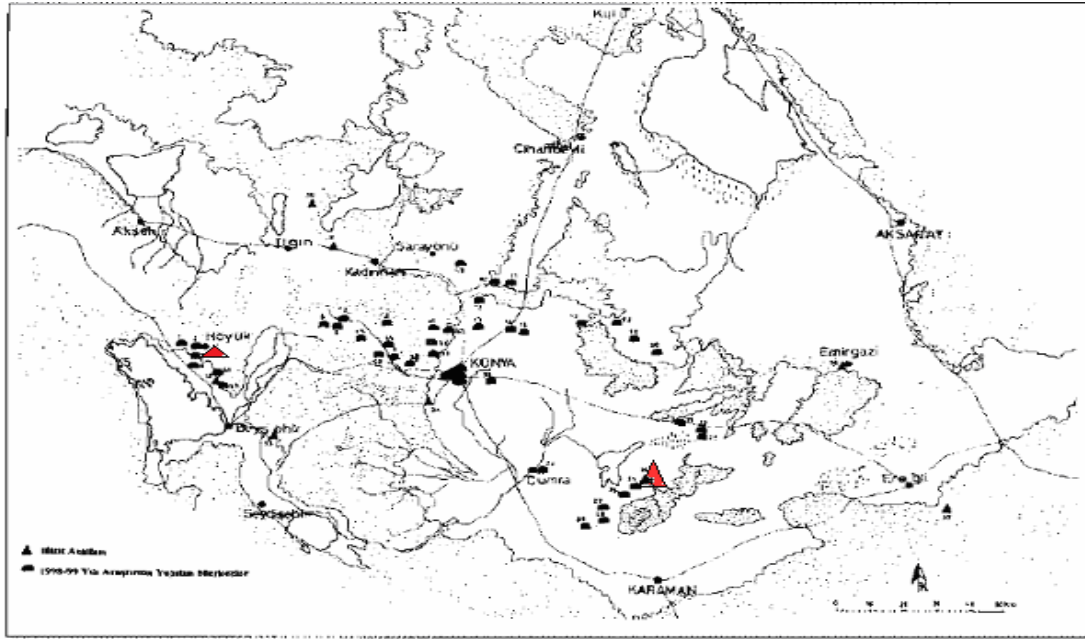
Harita. 14. Diyarbakır Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem bazı merkezlerin Dağılımı (Özdoğan 1990, Resim 5)

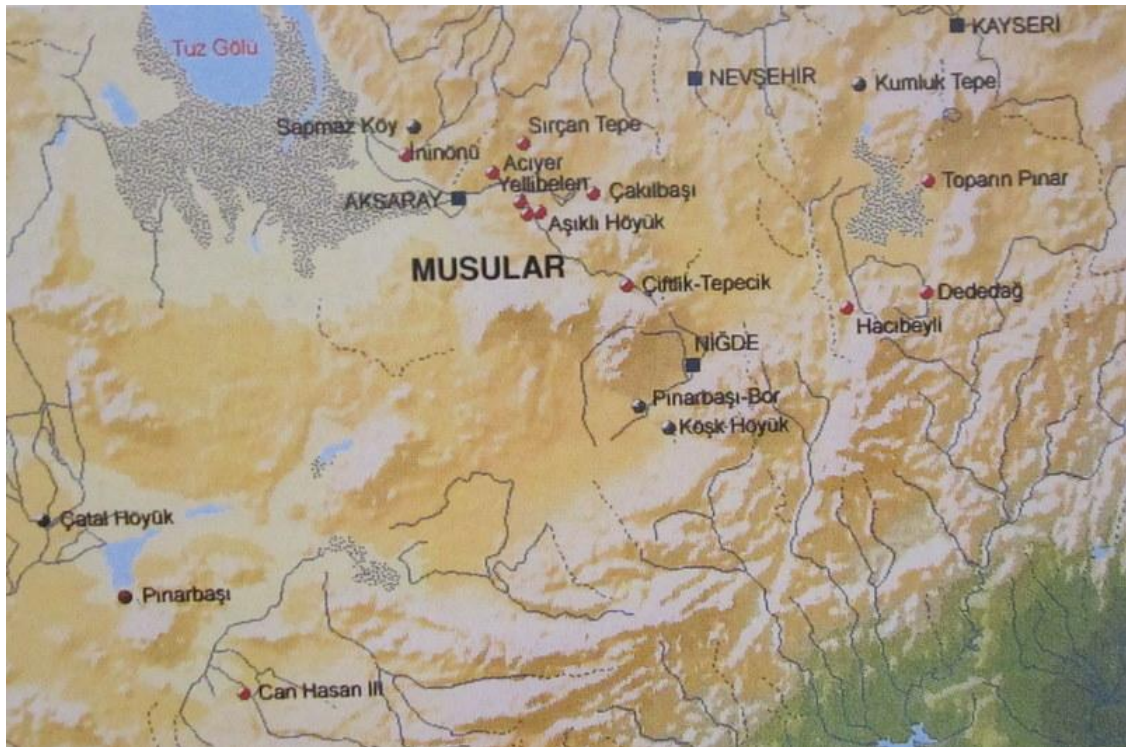
Harita 15. Demirköy Höyük ve diğer yerleşimlerin (Çayönü, Hallan Çemi Güzir Höyük) dağılımı (Rosenberg ve İnal 1999, Fig.1)

Harita 16. İç Anadolu Bölgesi Prehistorik Yerleşimler Dağılımı (Arkeoatlas Kartografya Servisi, 2011)

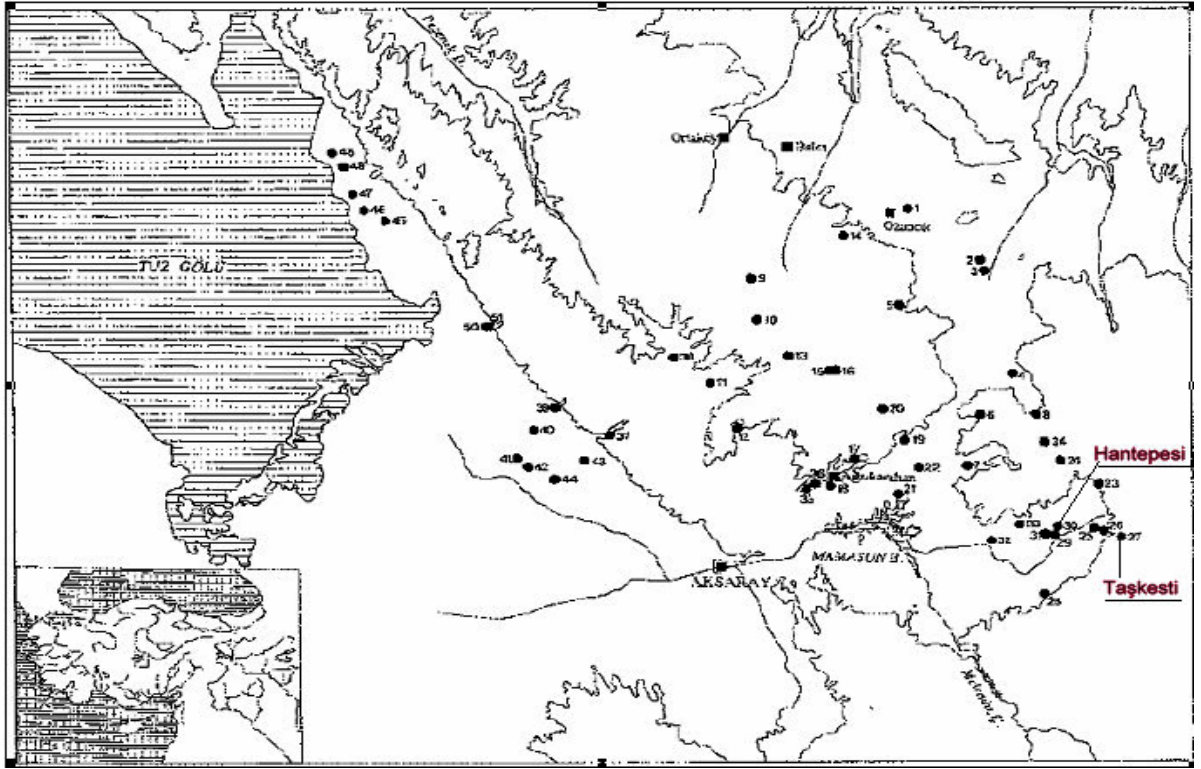

Harita 17. Çukurkent (Höyük) - Karaman Hasanlı – Mezel Tepe (Bahar 2001, Harita 1)

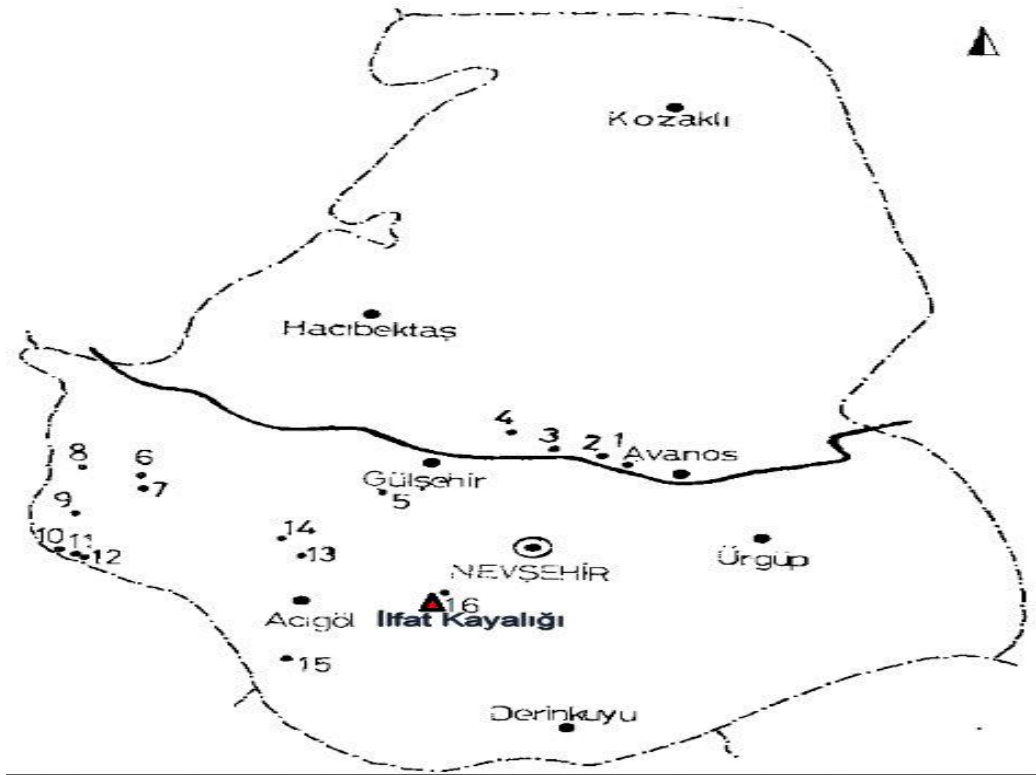

Harita 18. İç Anadolu Bölgesindeki Bazı Akeramik Neolitik Yerleşimlerin Dağılımı

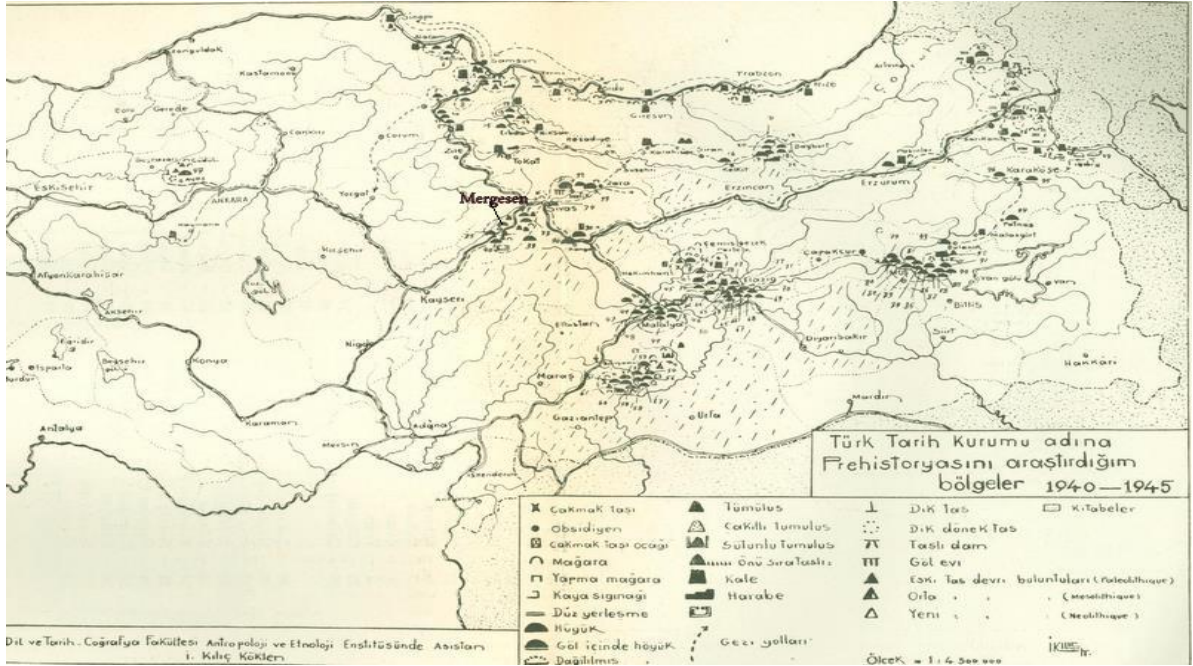
(Özbaşaran 1999, Plan 1)

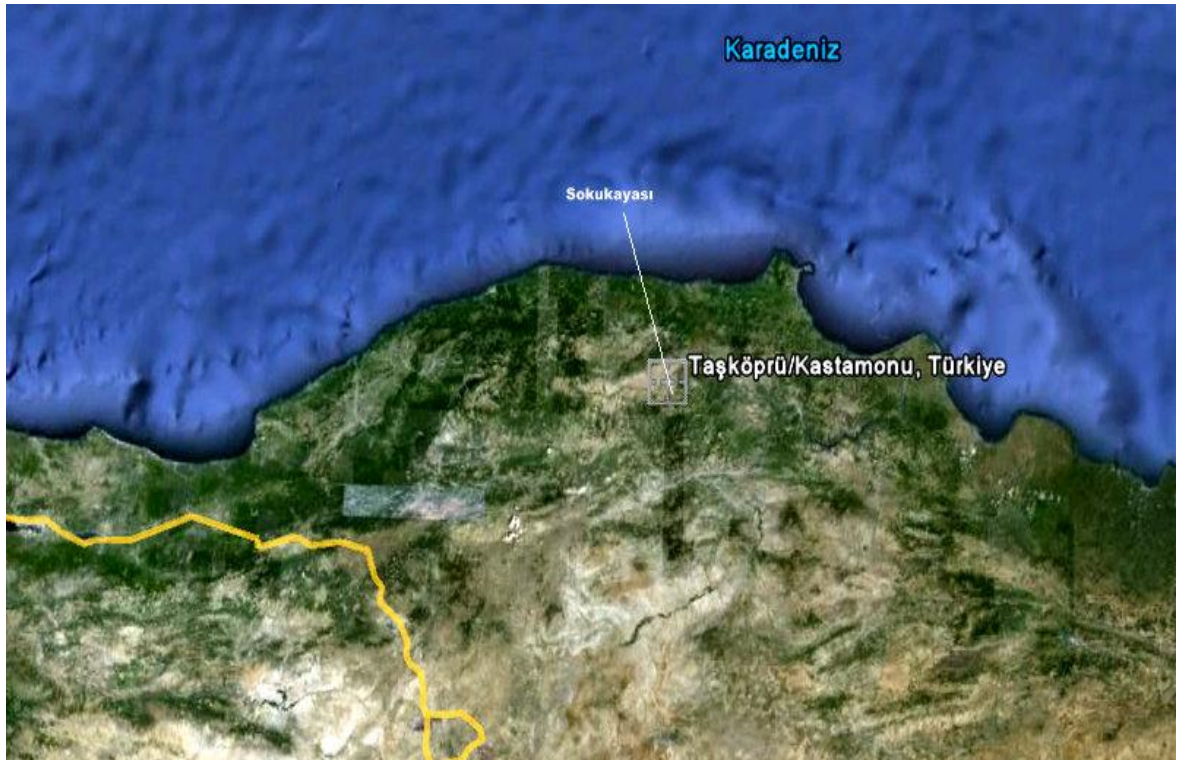
Harita 19. Hantepesi ve Taşkesti Yerleşimlerin Dağılımı (Omura 1998, Harita 1)

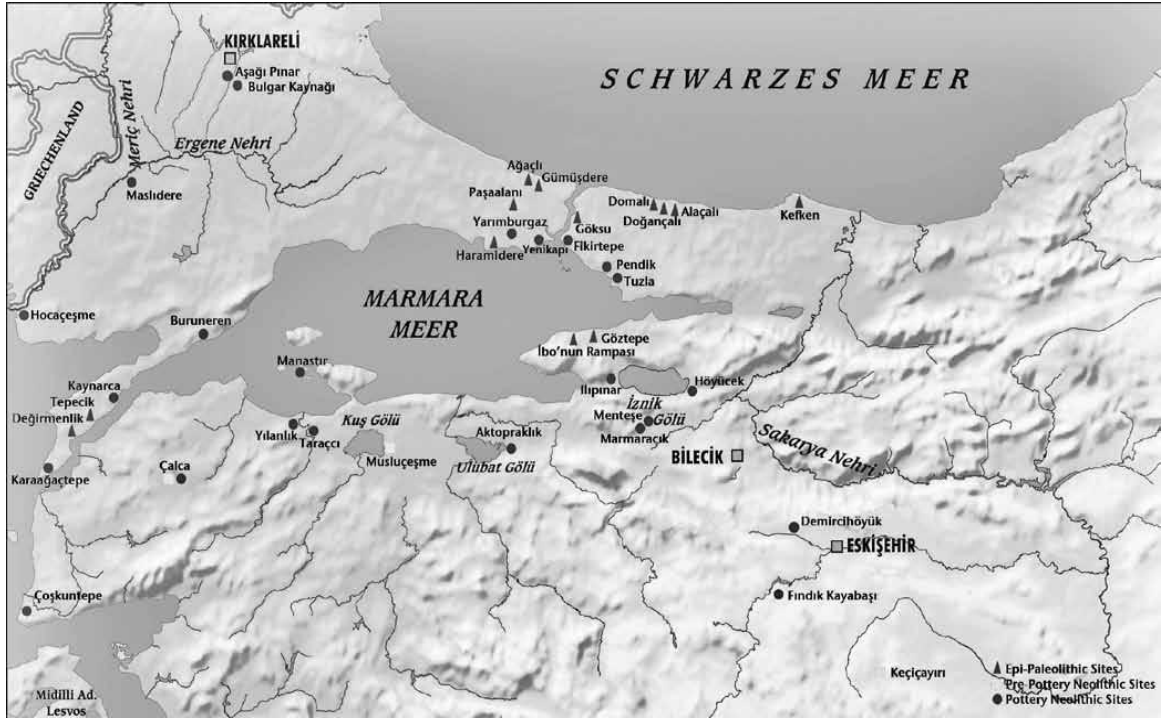
Harita 20. İlfat Kayalığı (Şenyurt 1999, Harita 1)

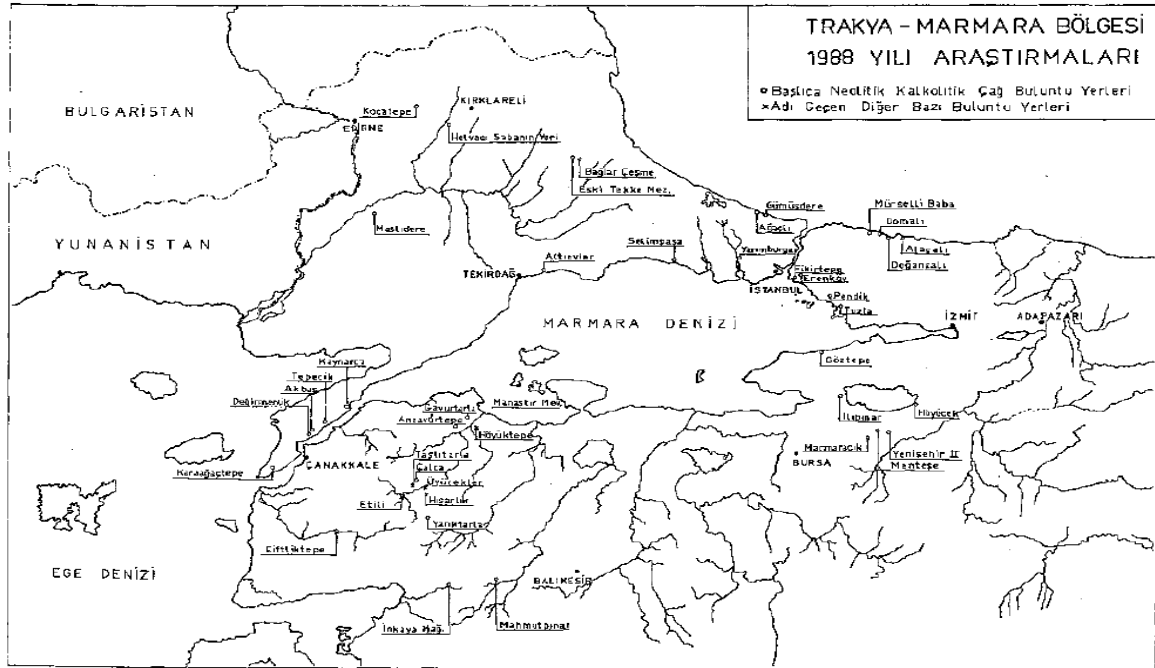
Harita 21. Sivas Akeramik Neolitik Mergesen (Kökten 1947, Lev. LXXVII)

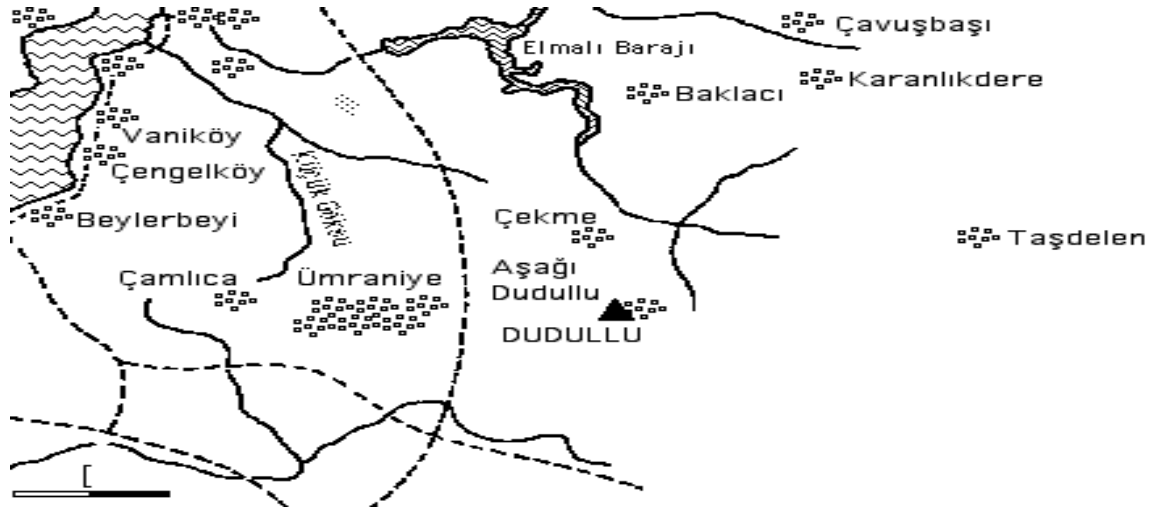
Harita 22. Sökükayası (Google Earth Uydu Fotoğrafi kullanılarak hazırlanmıştır)

Harita 23. Kuzeybatı Anadolu'da Tarihöncesi Yerleşim Yerlerinin Dağılımı
(Özdoğan – Gatsov 1998, Fig.1)

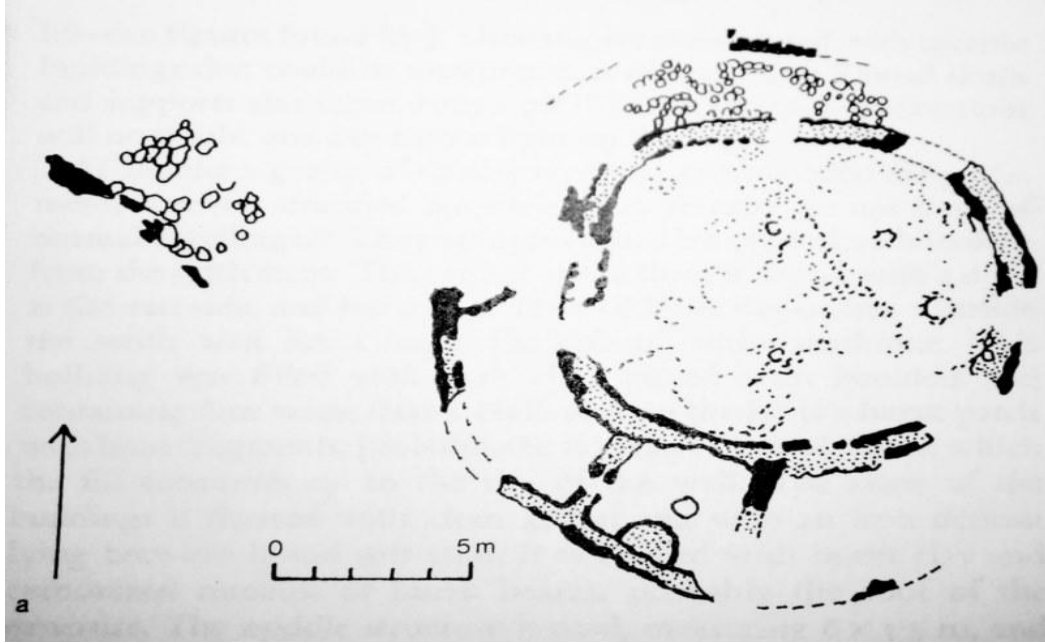

Harita 24. Marmara Bölgesi Başlıca Neolitik ve Kalkolitik Çağ Buluntu Yerleri
(Özdoğan, 1990, Resim: 9)

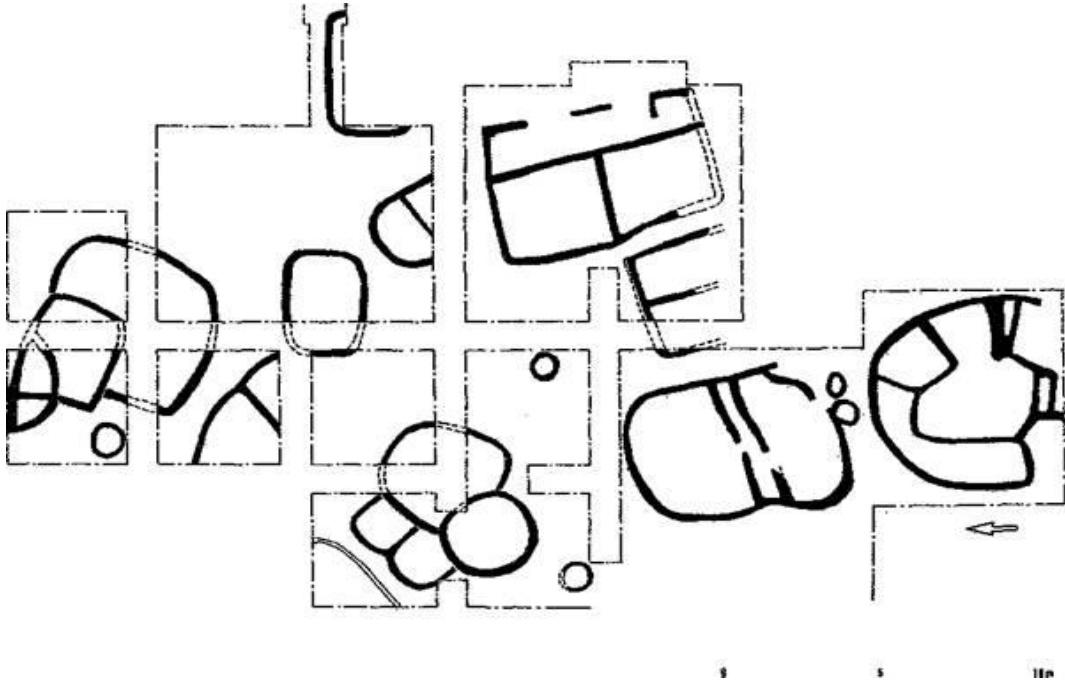

Harita 25. Dudullu (www.tayproject.org)

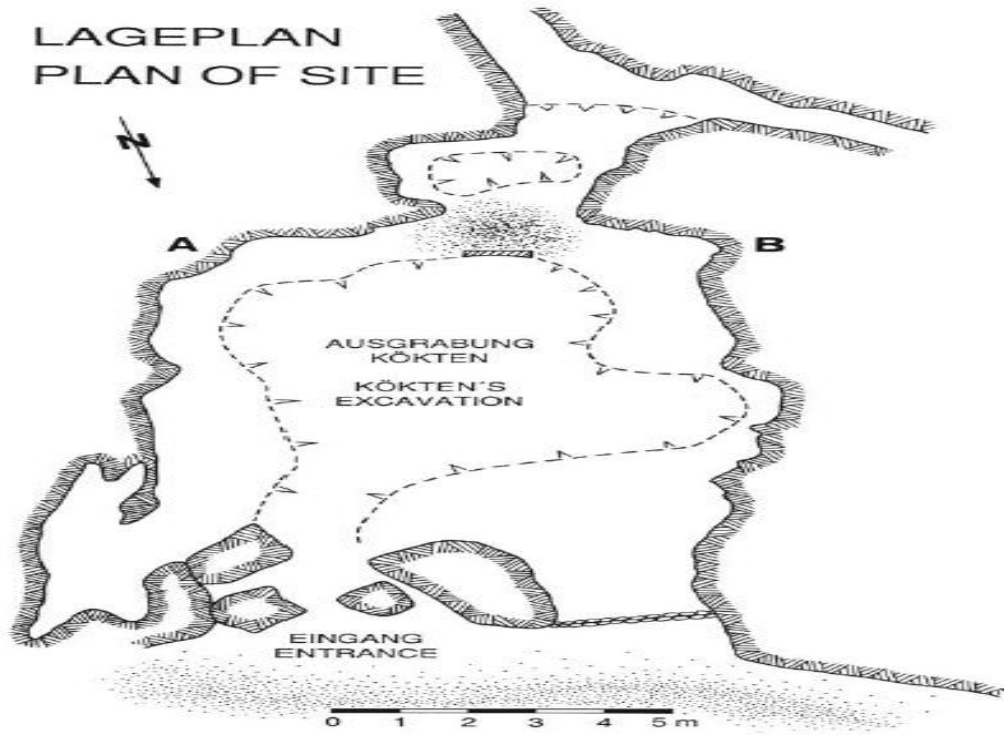
Çizimler

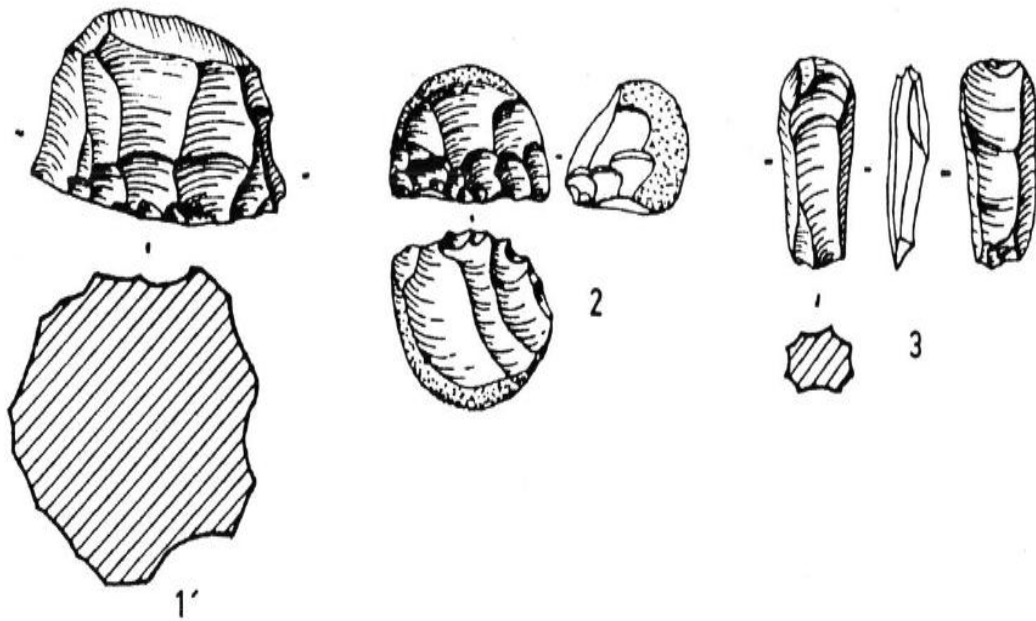
Çizim 1. PPNA Yuvarlak Planlı Yapı (James Melaart 1975, Filistin Munhatta Plan a)

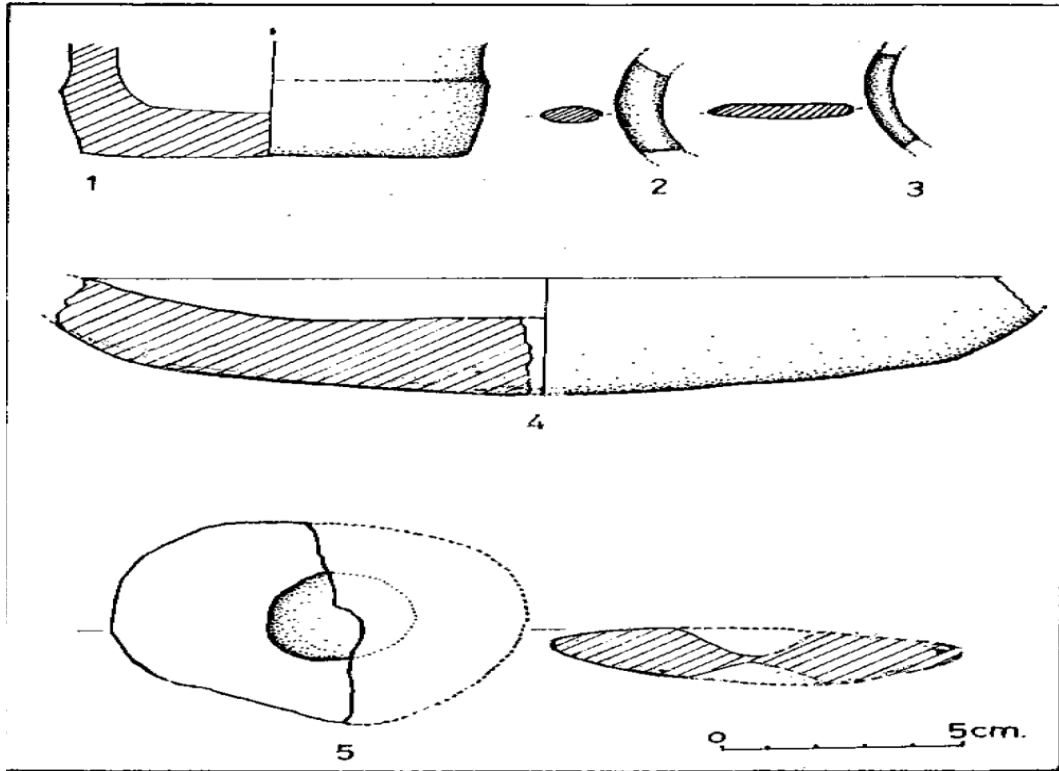
Çizim 2. PPNB Dikdörtgen – Köşeleri Yuvarlatılmış Planlı Yapılar
(Jarf El Ahmar Yerleşme Planı - D. Stordeur Arşivi)
(www.bilinmeyendiyarbekir.com)

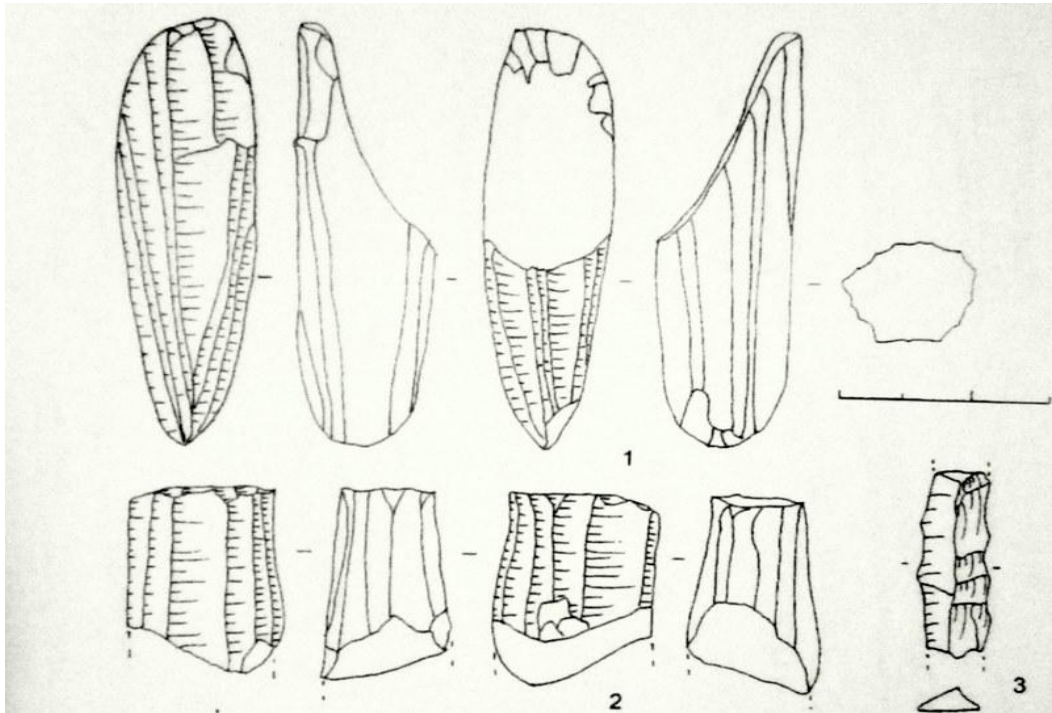
Çizim 3. Öküzini Mağarası Plan (Albrecht vd. 1992, Fig. 2)

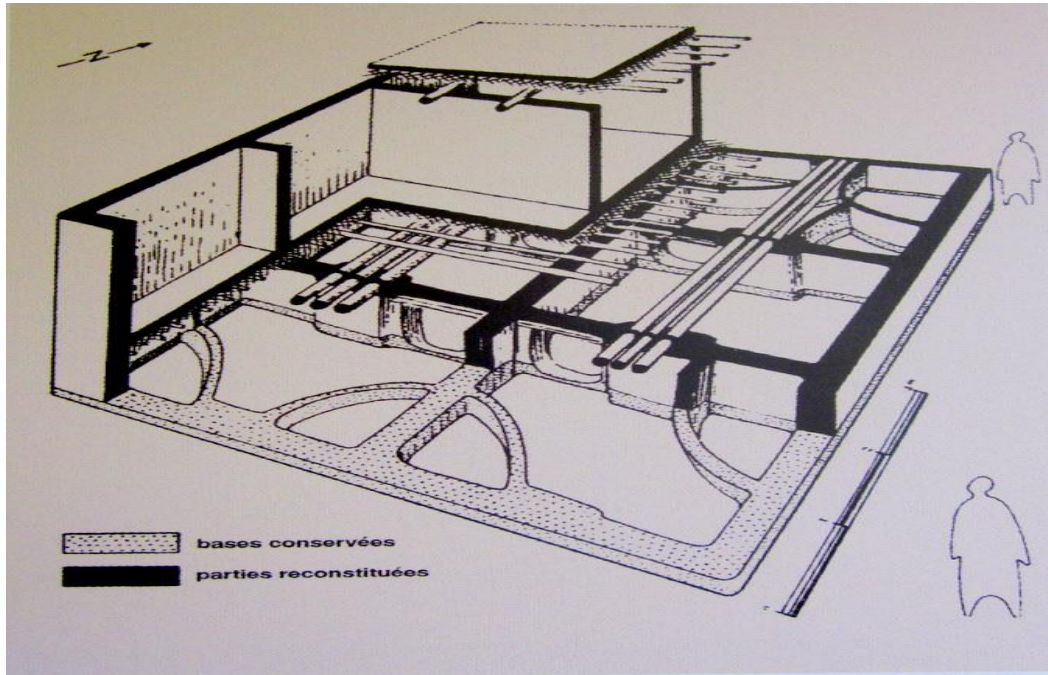
Çizim 4 .Boytepe (1) Silex ve (2 – 3) Obsidyen Aletler (www.tayproject.org)

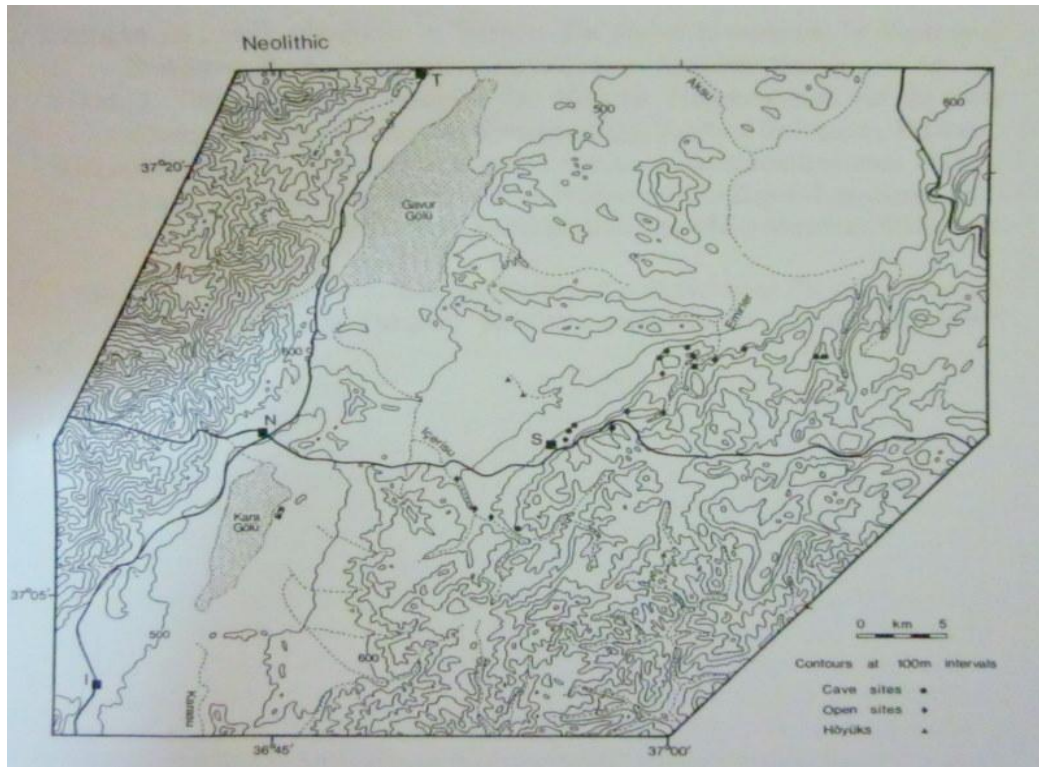
Çizim 5. Çınaz III Akeramik Neolitik Taş Eserleri (Bahar 1988, Çizim 2)

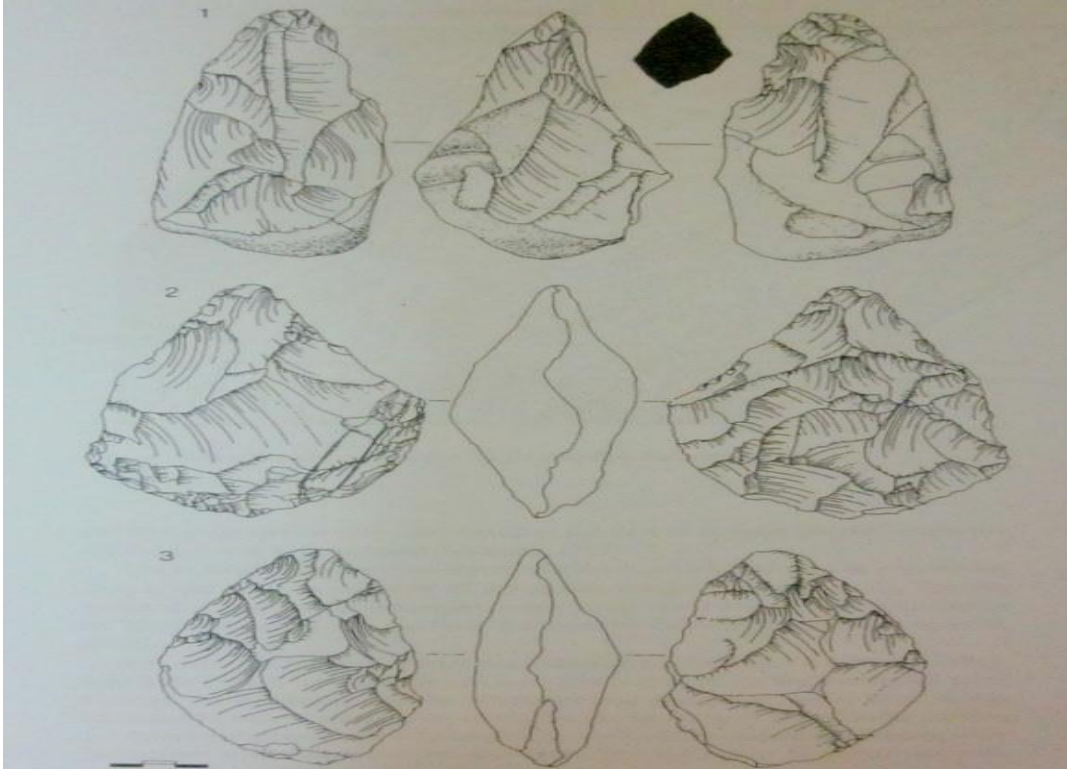
Çizim 6. Çınaz III Yerleşmesinde Ele Geçen Baskı Düzlemlü Aletler (1 – 2)
(Balkan Atlı 2007, Res. 1)

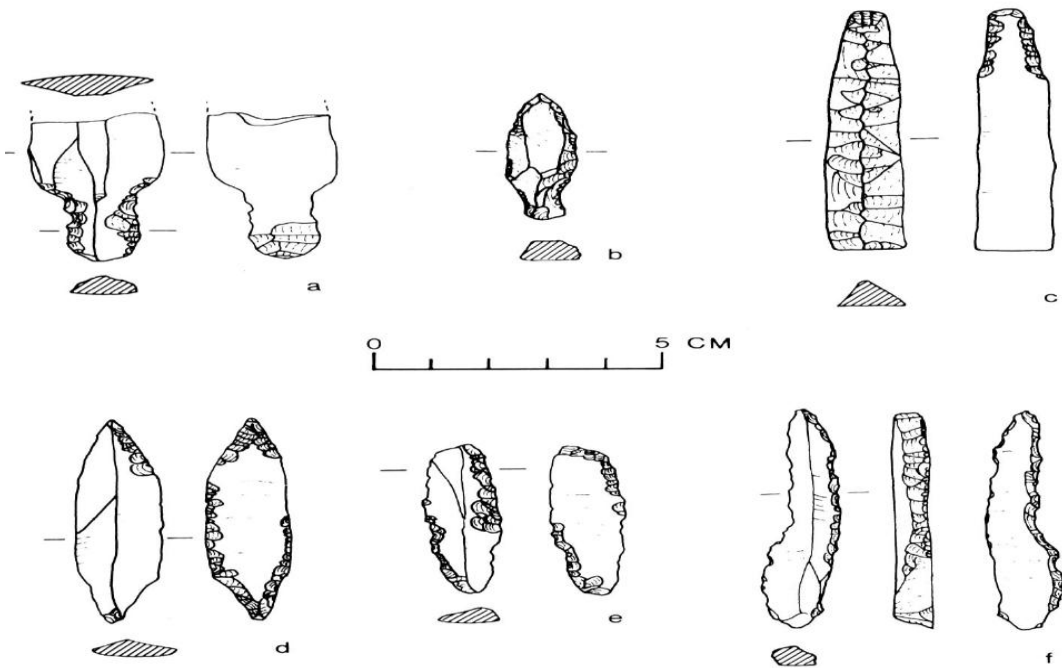
Çizim 7. Cafer Höyük Doğu Alanı, XIII Tabaka Evinin Canlandırma Çizim Denemesi (Cauvin 2007, Fig. 11)

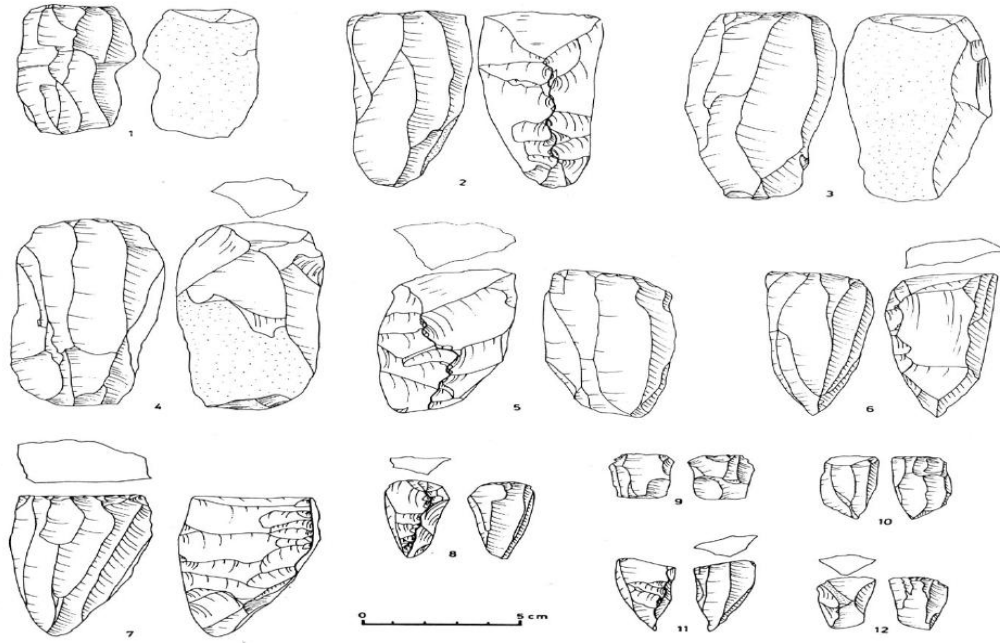
Çizim 8. Sakçagözü Araştırmaları: Neolitik Yerleşimler (Garrard 1998, Fig 2.5)

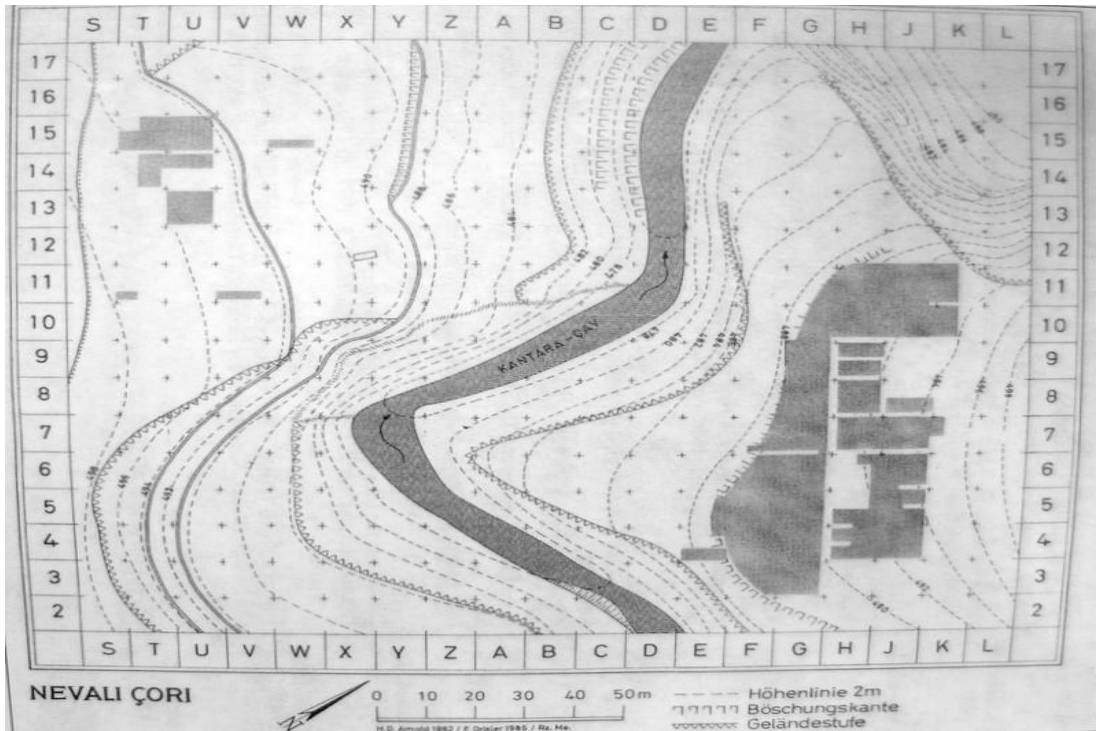
Çizim 9. Sak 14 Yontmataş Eserleri (Garrard 1998, Fig 2.3)

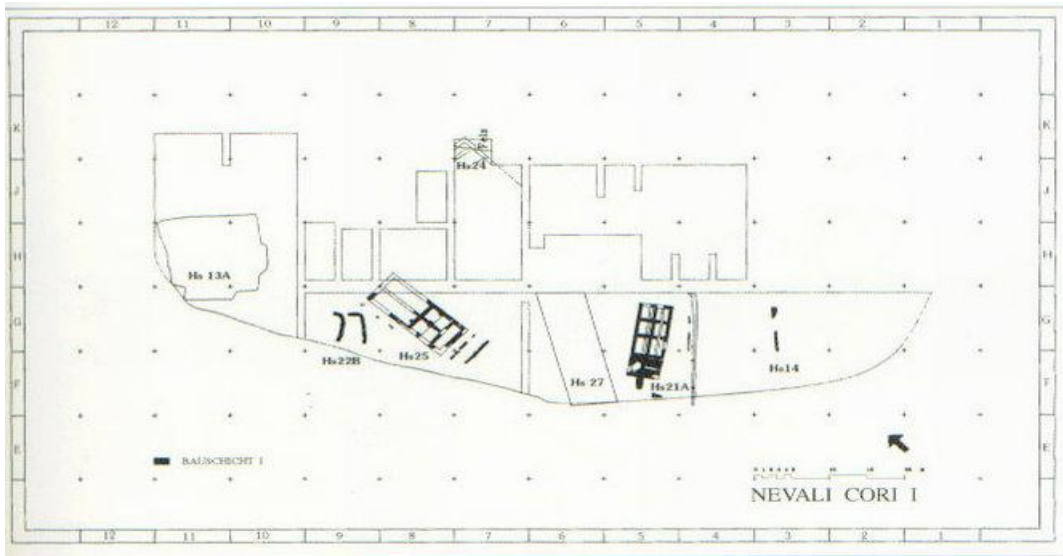
Çizim 10. Gritille Höyük Yontma Taş Buluntular (Ellis 1981, Fig. 5)

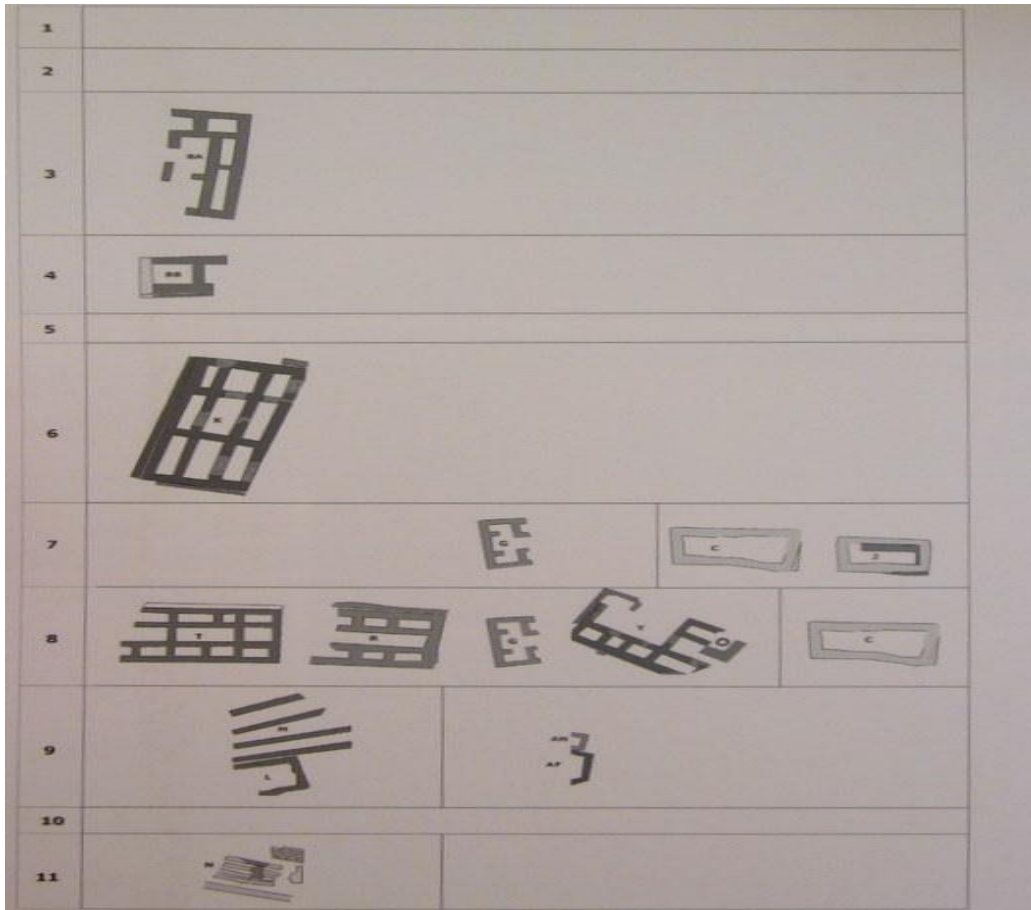
Çizim 11. Hayaz Höyük Yontmataş Eserleri (Roodenberg 1989, Fig.1)

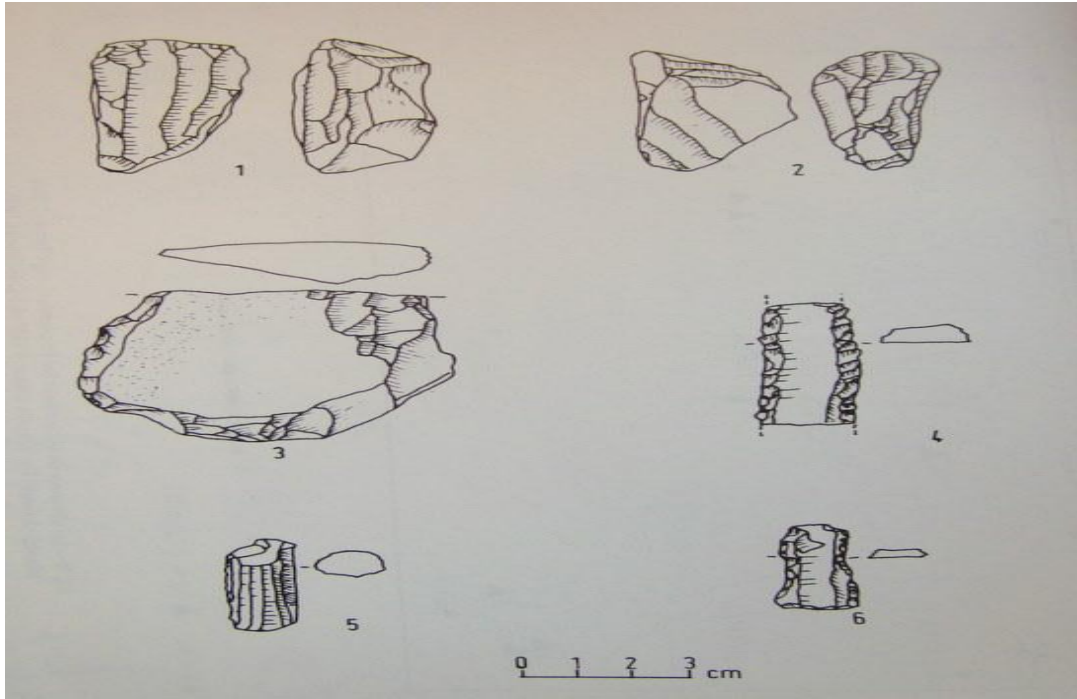
Çizim 12. Nevalı Çori Topografik Plan (Hauptmann 1998, Res. 1)

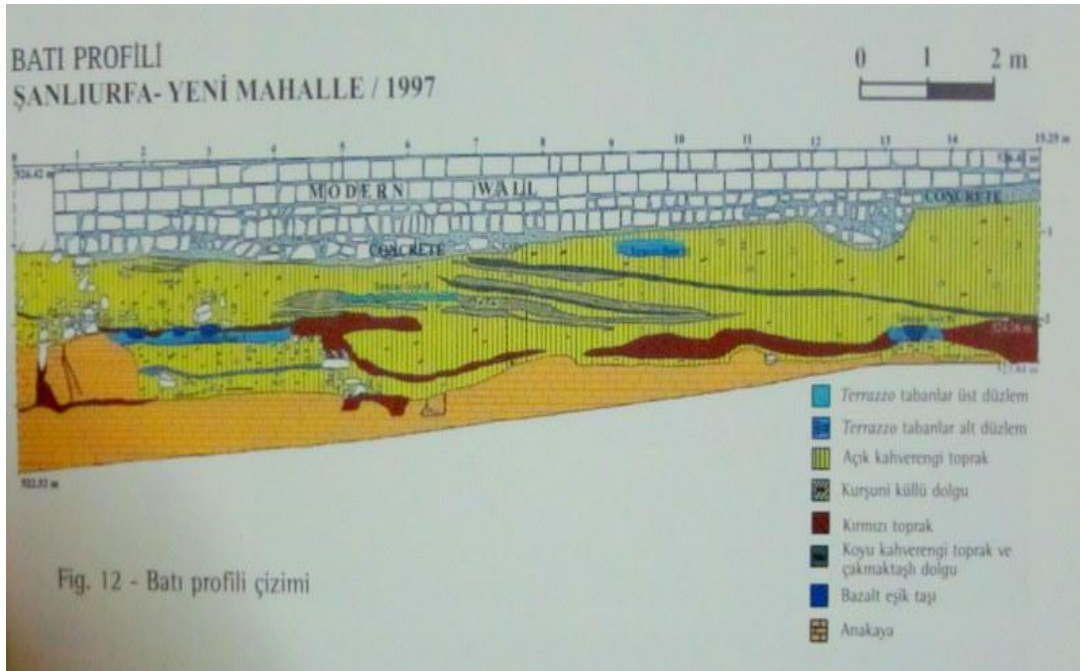
Çizim 13. Nevalı Çori I. Tabaka (Hauptmann 2007, Fig. 1)

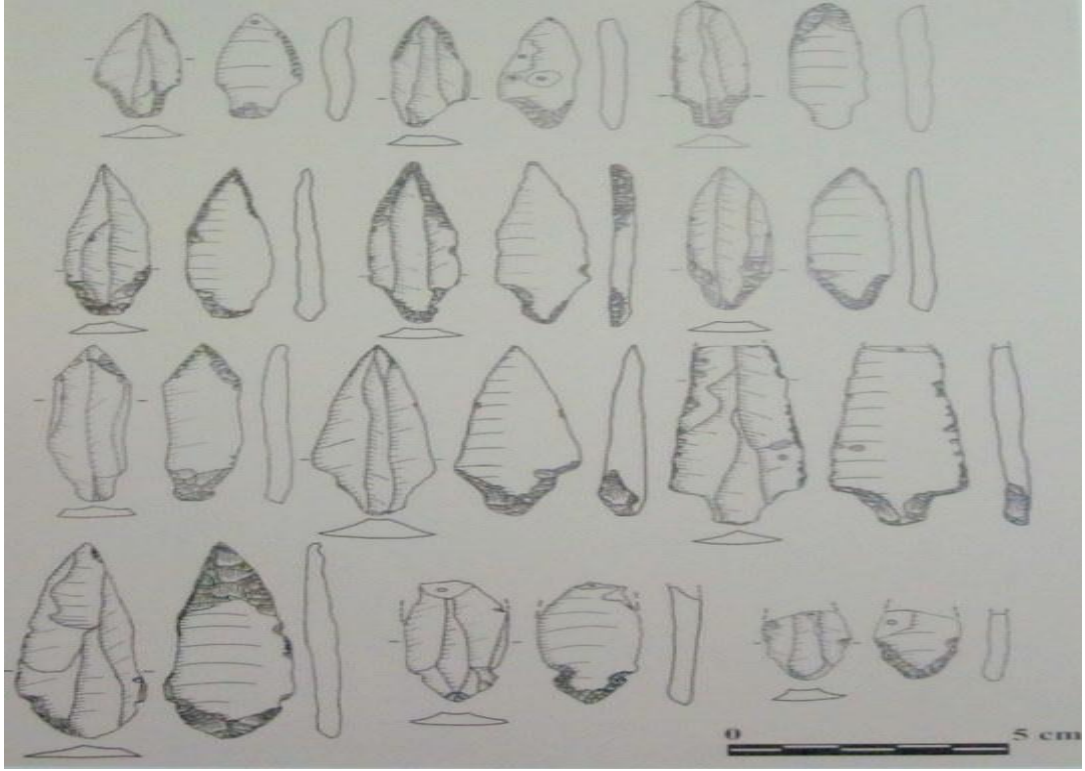
Çizim 14. Akarçay Tepe Doğu Kesim, Tabakalara Göre Yapı Tipleri (Özbaşaran – Hauptmann 2007: Fig. 20)

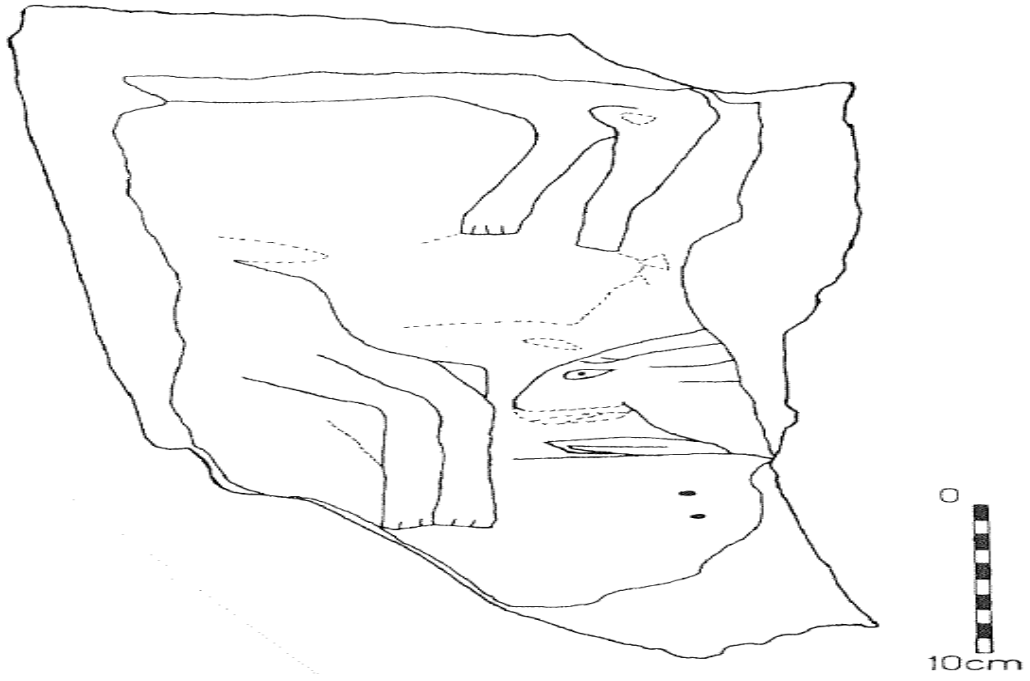
Çizim 15. Biris Mezarlığı ele geçen yongaların çizimi (Balkan – Atlı 1994, Fig. 79)

Çizim 16. Şanlıurfa Yeni Mahalle batı profili çizimi (Çelik 2007, Fig. 12)

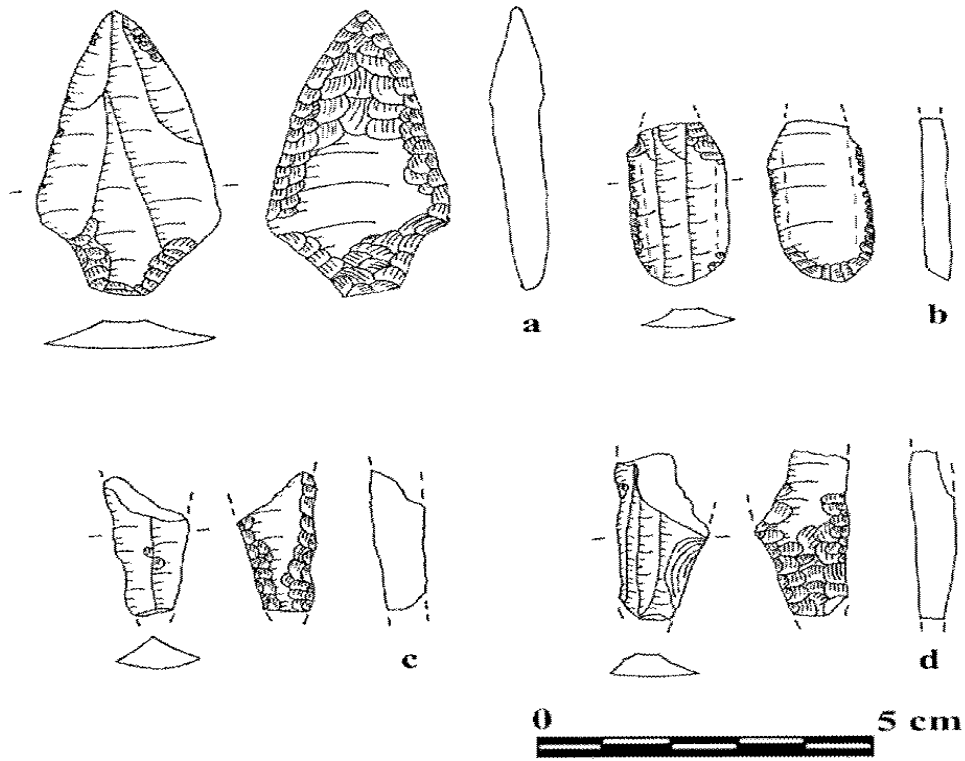

Çizim 17. Şanlıurfa Yeni Mahalle uç tipleri (Çelik 2007, Fig. 20)

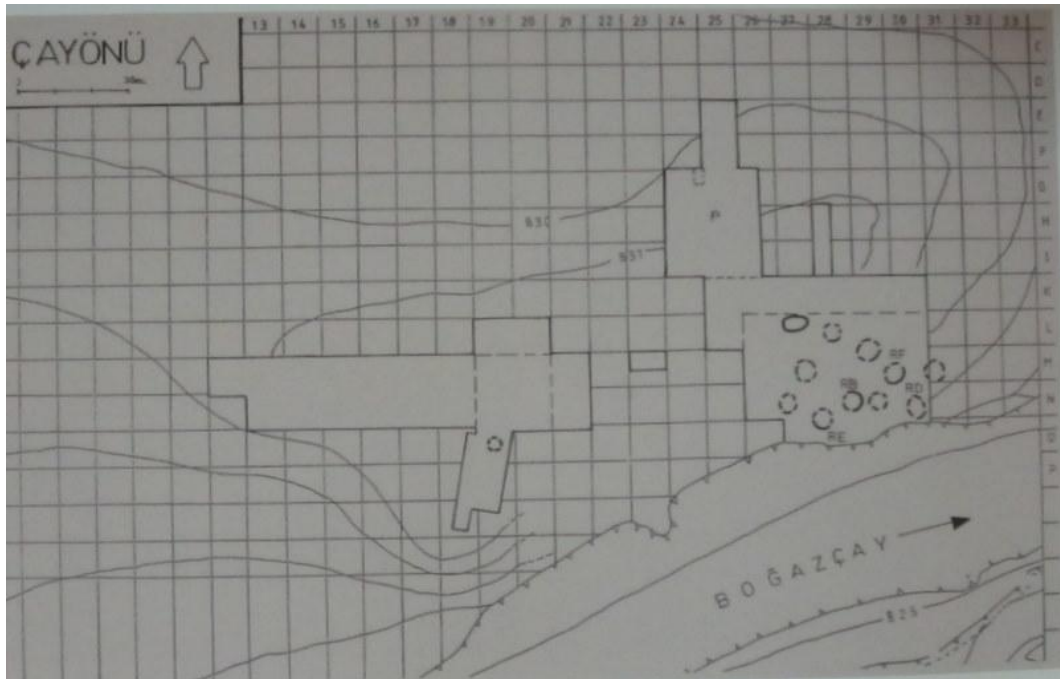

Çizim 18. Karahan Tepe hayvanlarla dekore edilmiş kalker sütun parçası

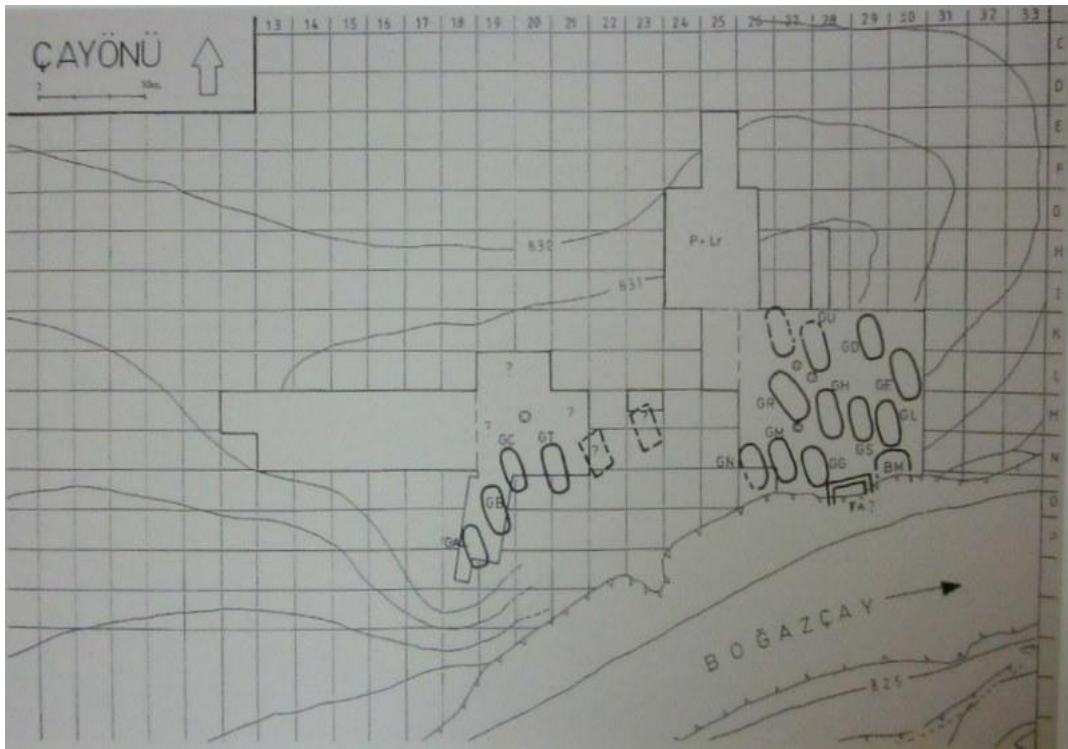
(Çelik 2000, Fig.2)

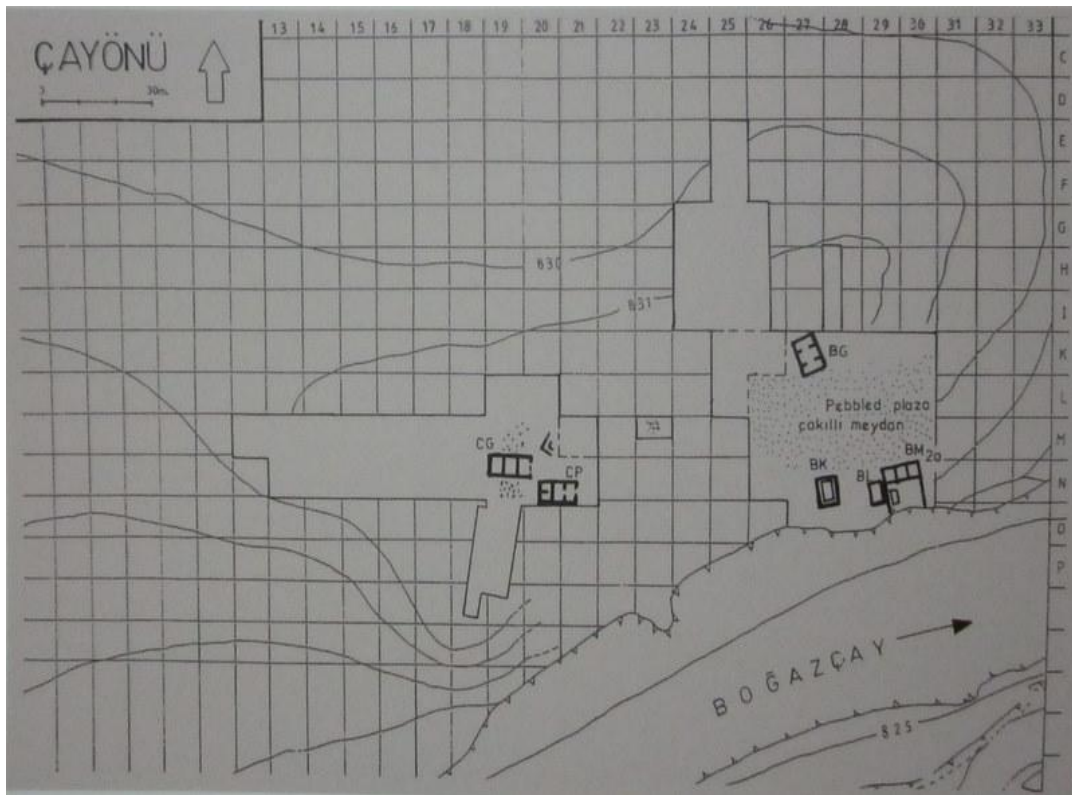
Çizim 19. Sefer Tepe Ok Uçları (Çelik 2006, Fig.4)

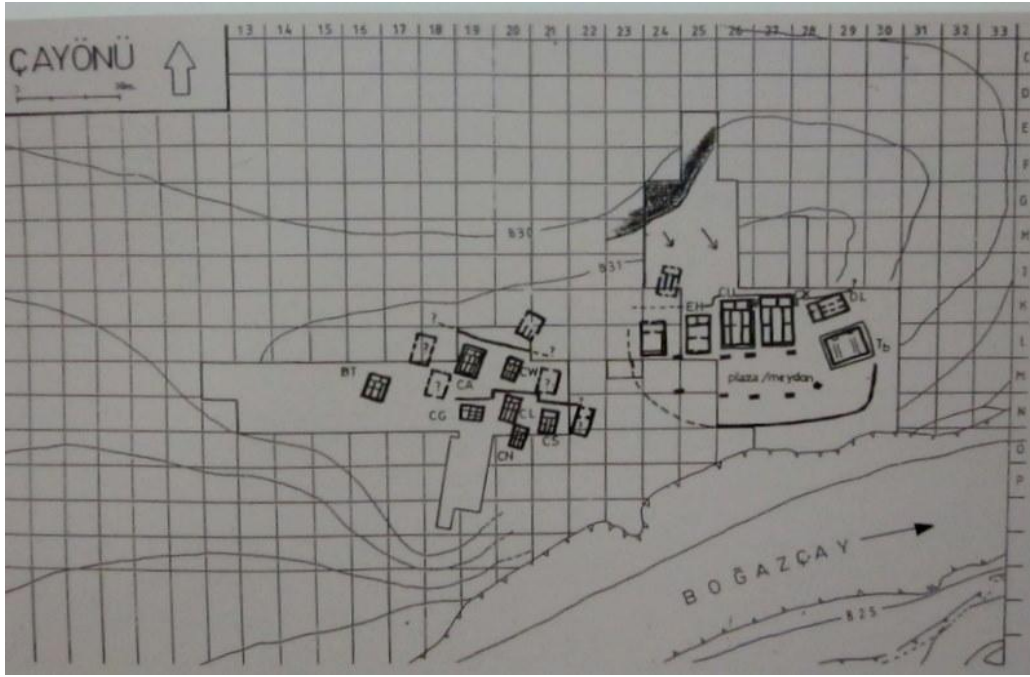
Çizim 20. Çayönü Yuvarlak planlı çukur barınaklar r3 (Erim Özdoğan 2007, Fig.6)

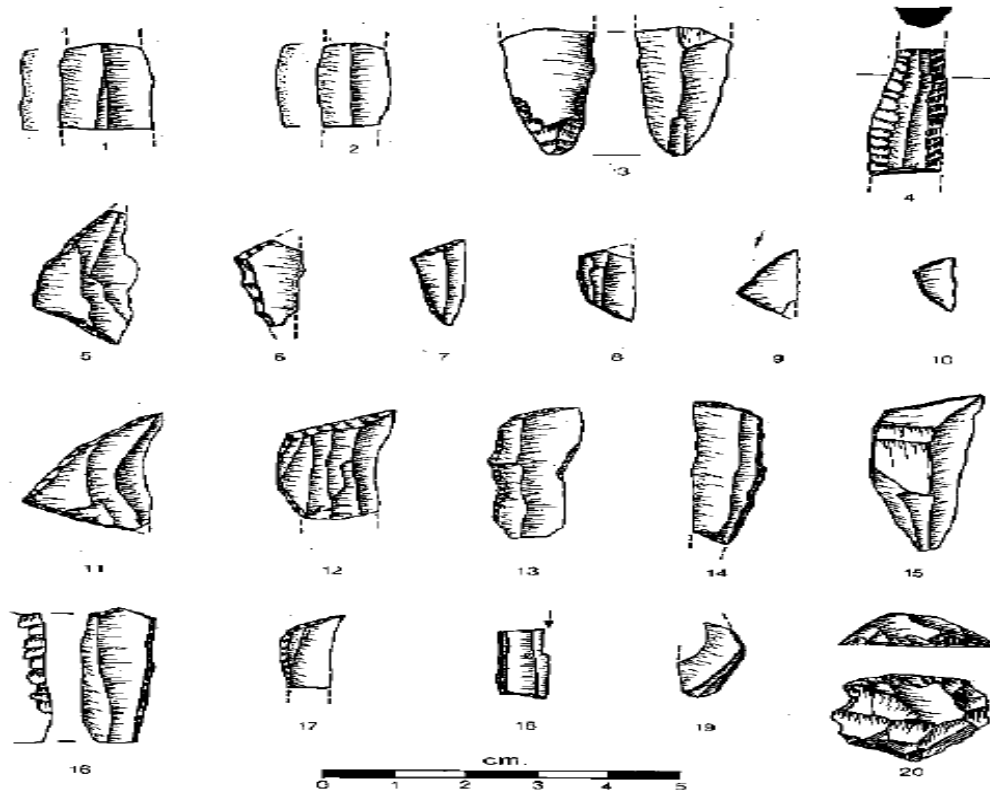
Çizim 21. Çayönü ilk ızgara planlı yapılar g1 – 4 (Erim Özdoğan 2007, Fig.6)

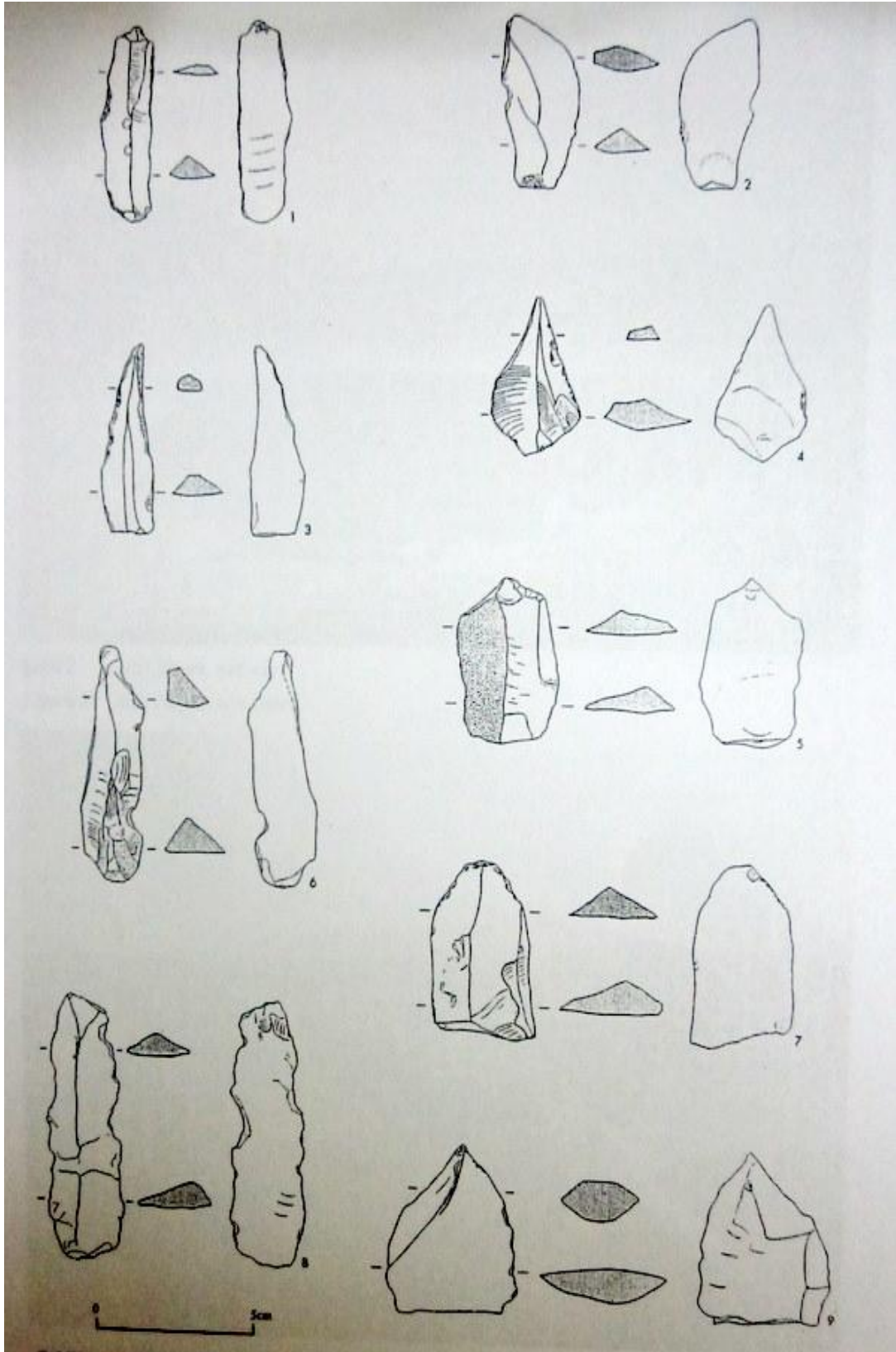
Çizim 22. Çayönü Taş Döşemeleri yapılar Evresi (Erim Özdoğan 2007, Fig.32)

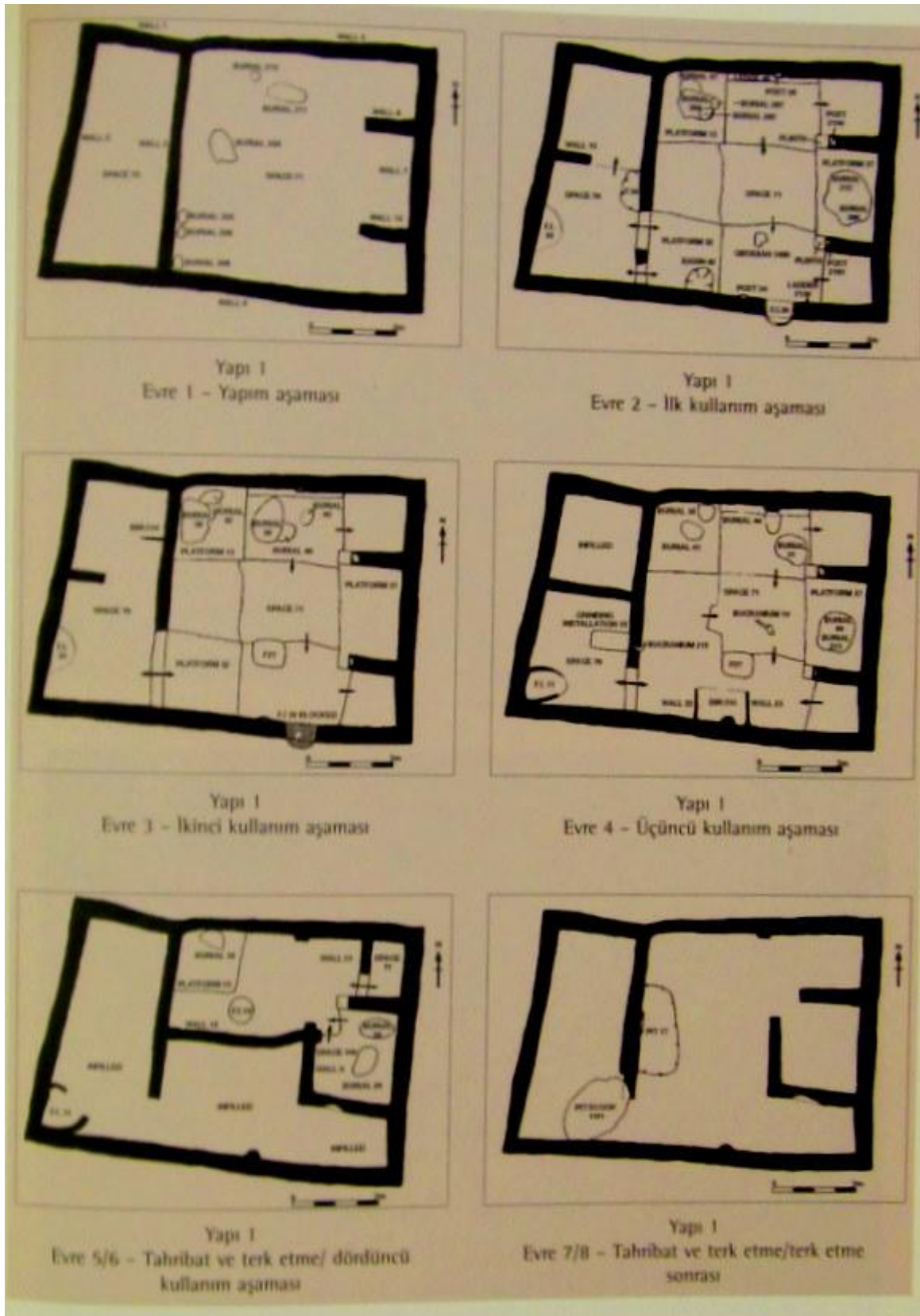
Çizim 23. Çayönü Hücre Planlı Yapılar (Erim Özdoğan 2007, Fig.35)

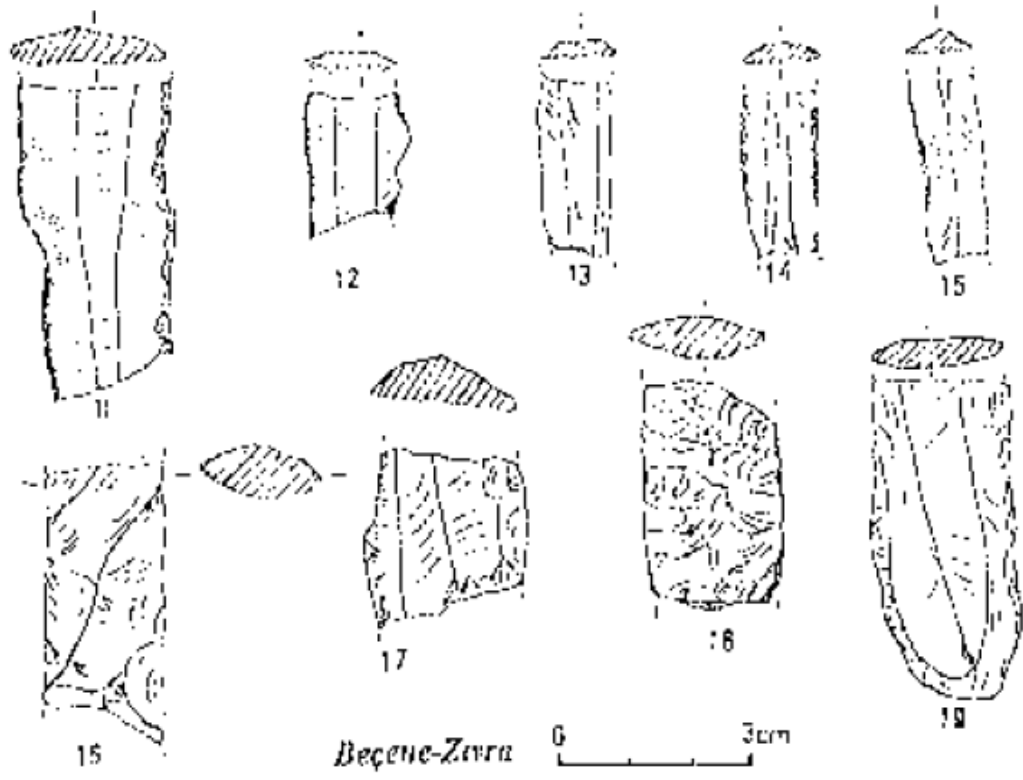
Çizim 24. Nevali Denik ve Hallan Çemi Neolitik Yonga Aletleri (Rosenberg 1992, 7)

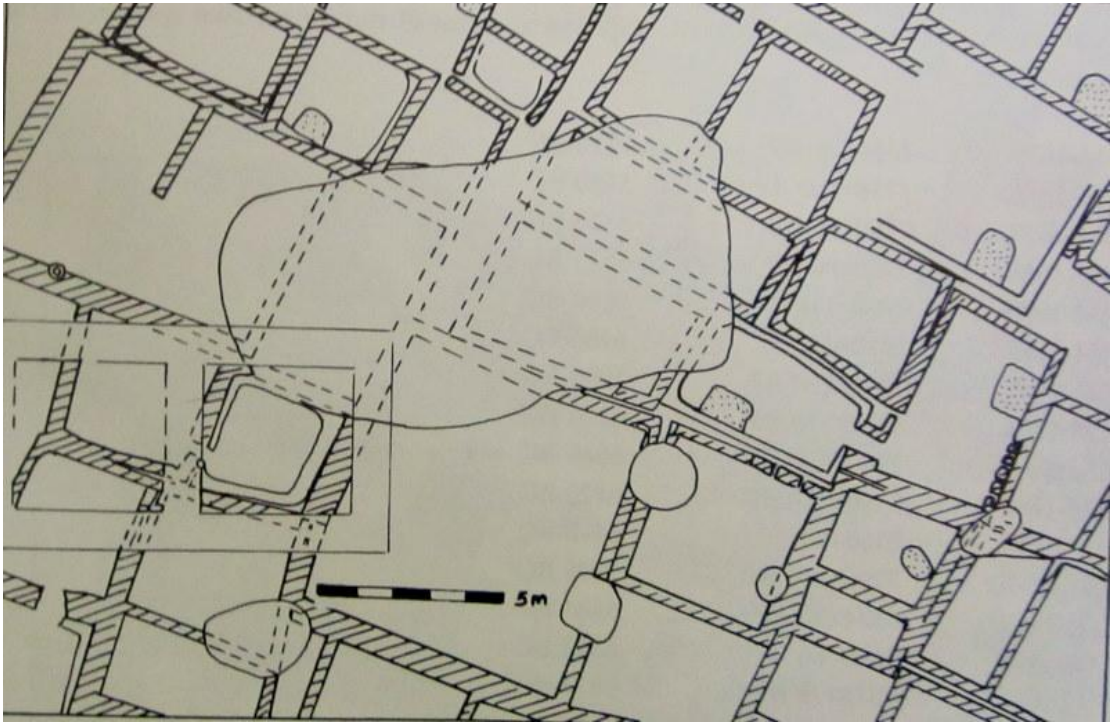
Çizim 25. Güzir Höyük Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e ait silex aletler
(Velibeyoğlu vd. 2002, Şekil 6)

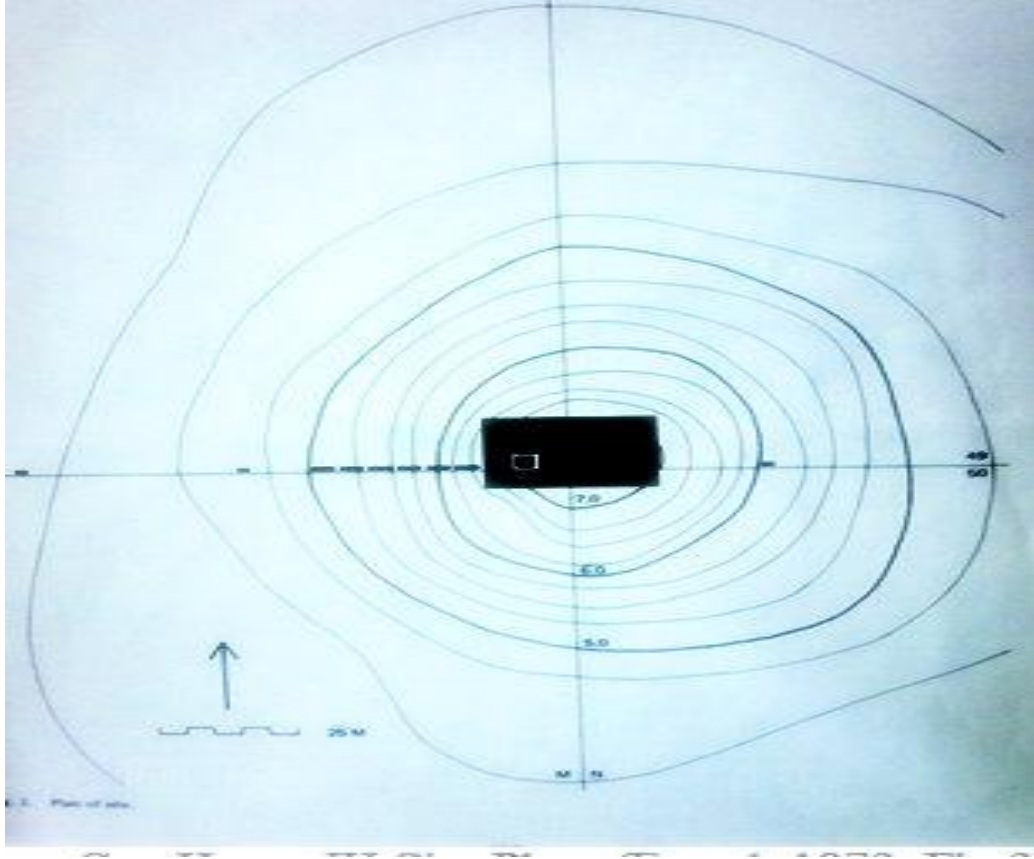
Çizim 26. Catalhöyük, Yapı 1'in sekiz kullanım evresinin çizimi (Hodder 2007, Fig.4)

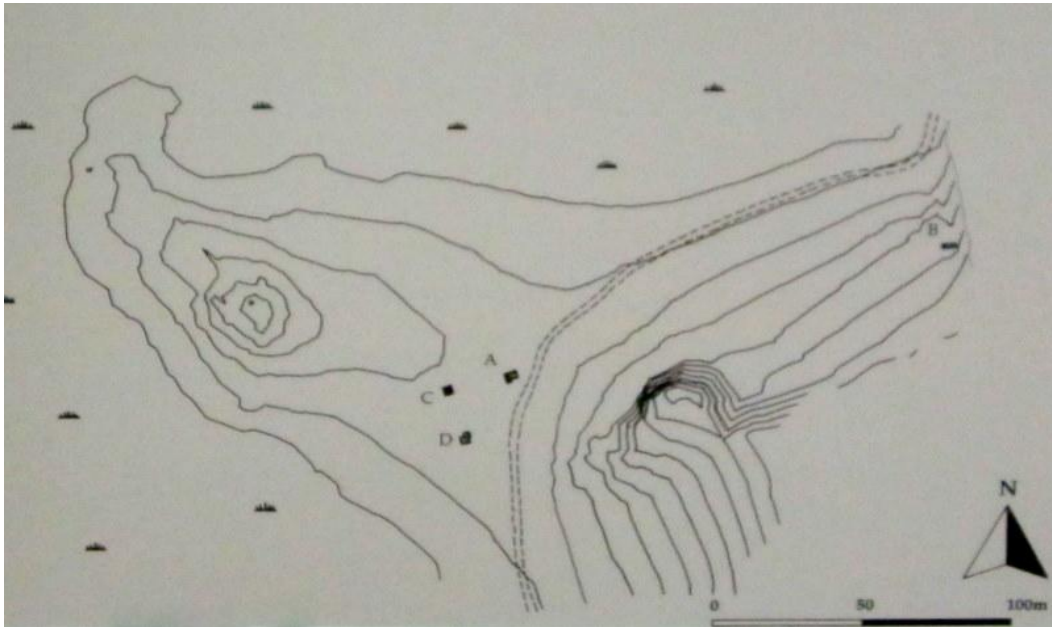
Çizim 27. Beçene 11 – 19 (Bahar 1999: Çizim 10)

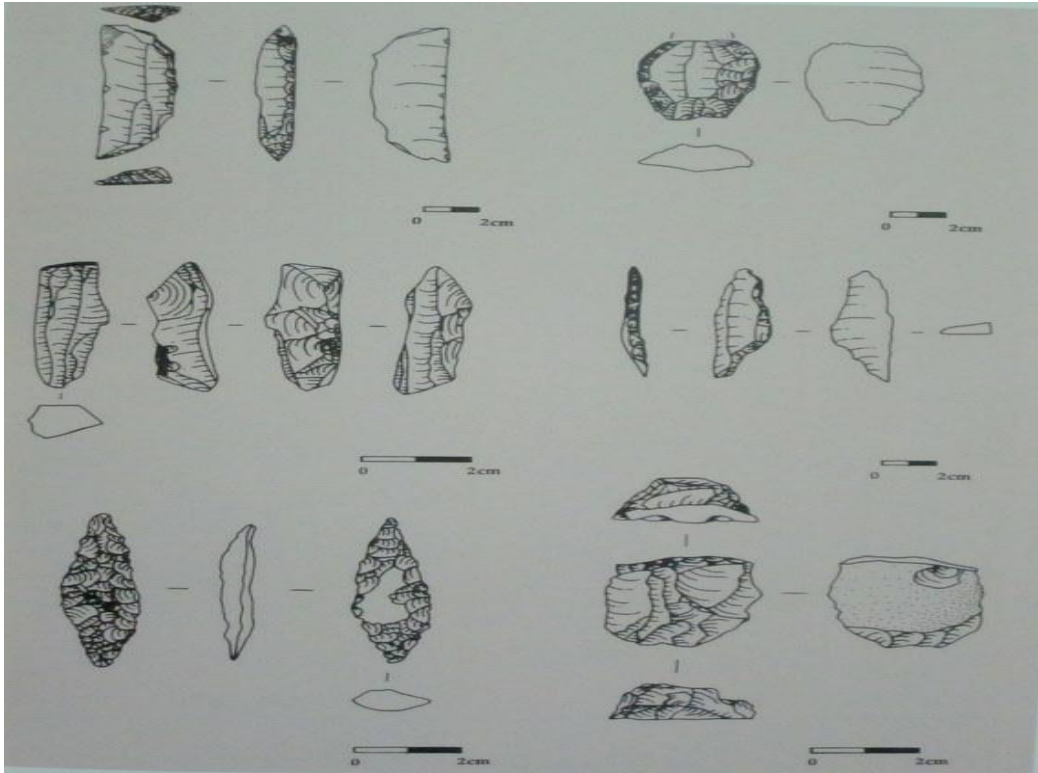
Çizim 28. Can Hasan III Akeramik Neolitik Köy (Yakar 1991, Fig. 97)

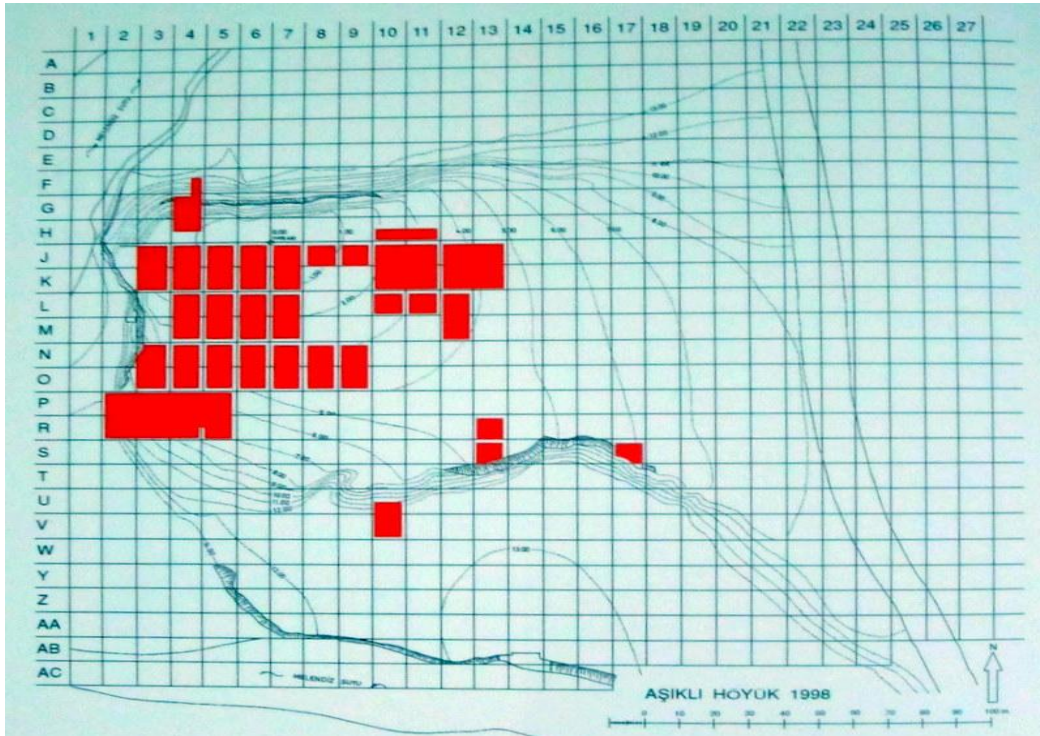
Çizim 29. Can Hasan III Site Planı (French 1972, Fig.2)

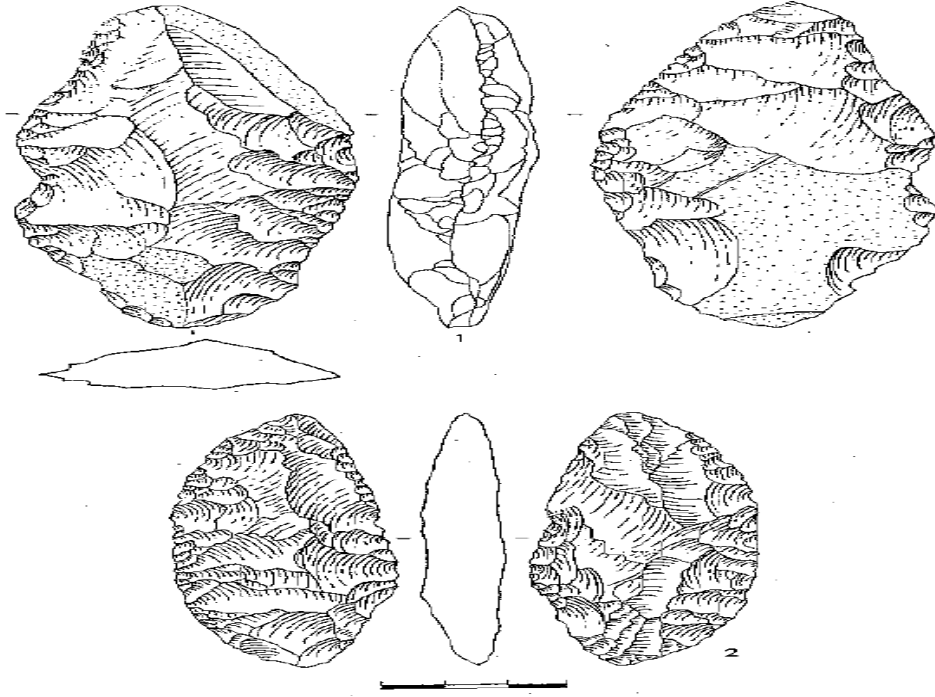
Çizim 30. Pınarbaşı Yerleşmesinin Topografik Planı ve Açmalar
(Baird 2007, Fig. 2)

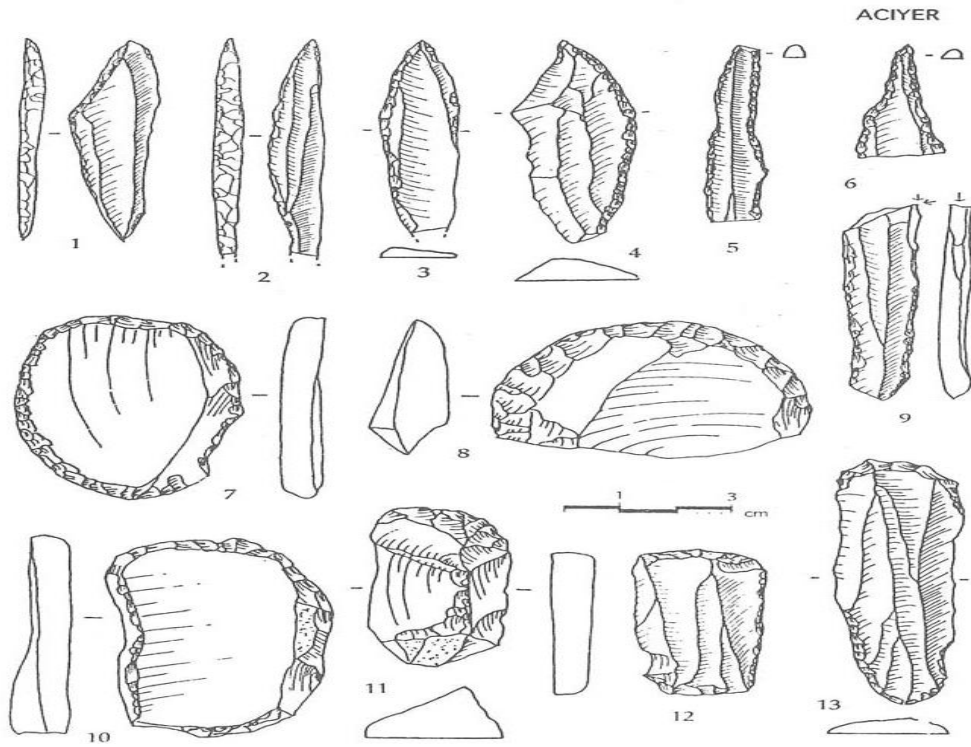
Çizim. 31 Pınarbaşı Yontmataş Buluntu Topluluğu (Baird 2007, Fig. 6)

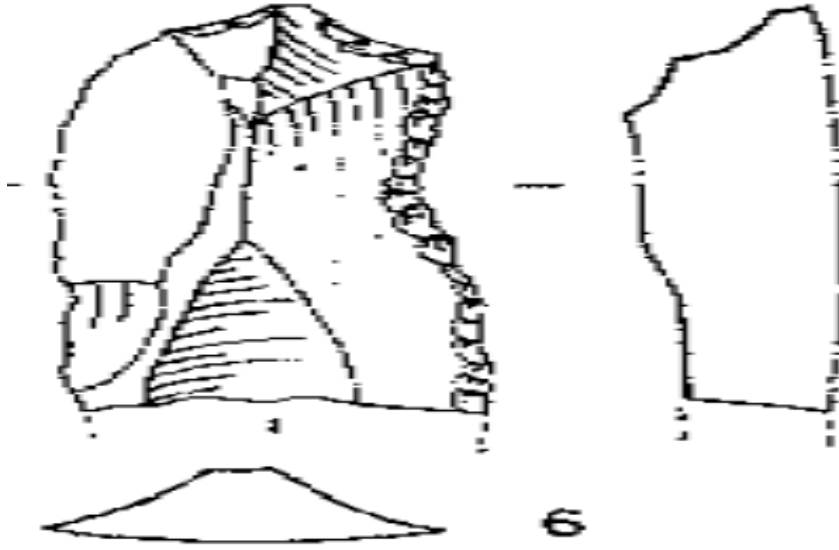
Çizim 32. Aşıklı Höyük Durum Planı (Esin – Harmankaya 2007, Fig.2)

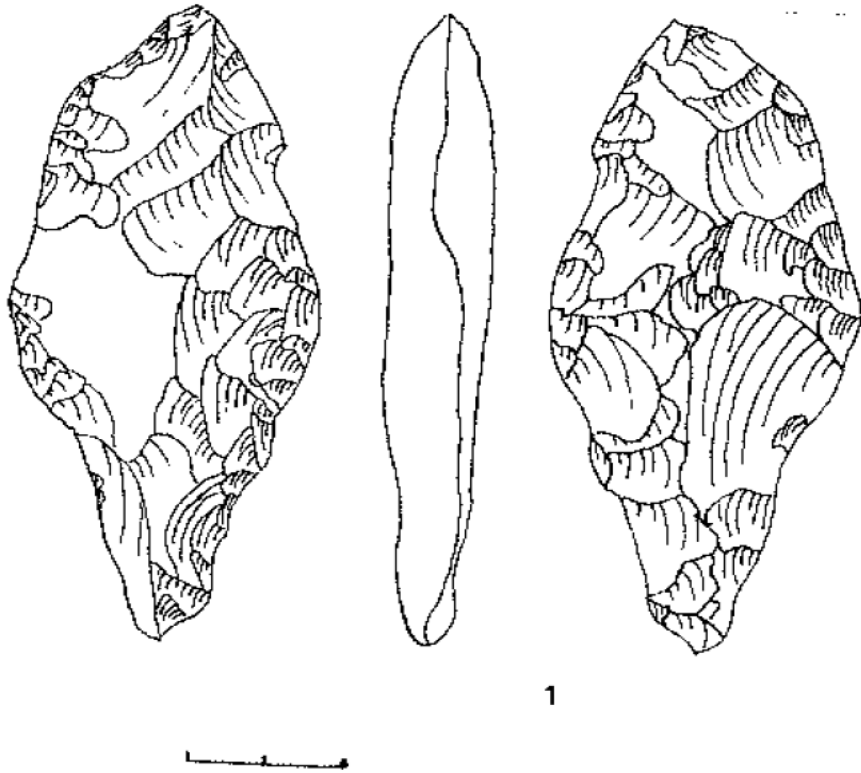
Çizim 33. Nenezi Dağ İki Yüzlü (1), İki Yüzlü Oval (2) Uç
(Esin 1998, Çizim. 10)

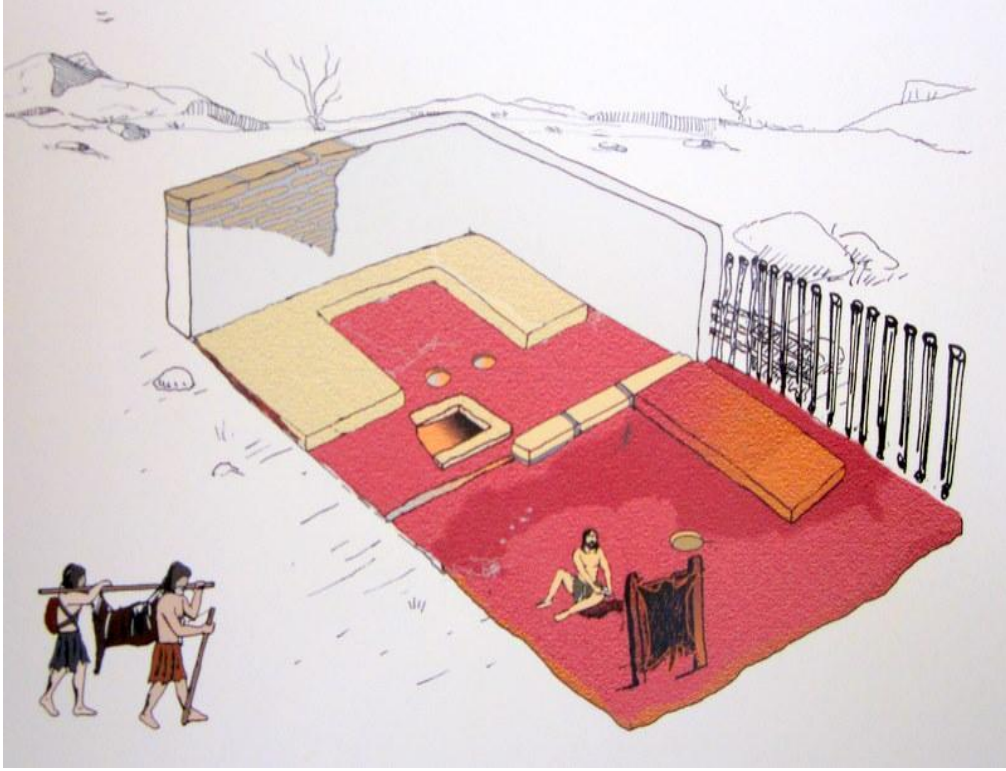
Çizim 34. Acıyer (Gülçur 1999, Şek. 9)

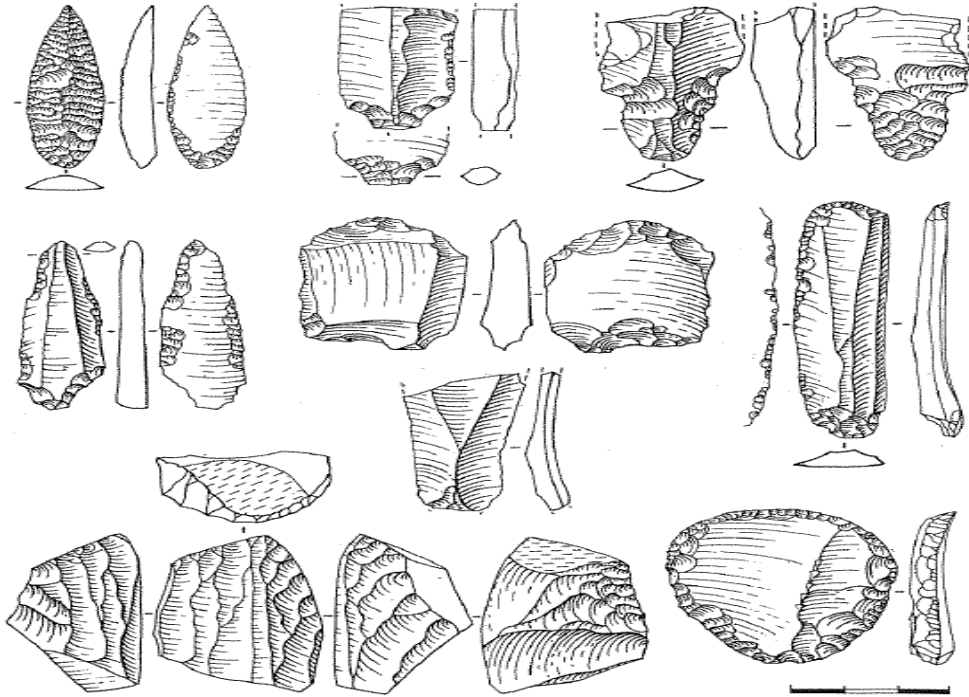
Çizim 35. Bunuş Obsidyen Buluntu
(Balkan – Atlı, Cauvin 1998, Çizim. 5)

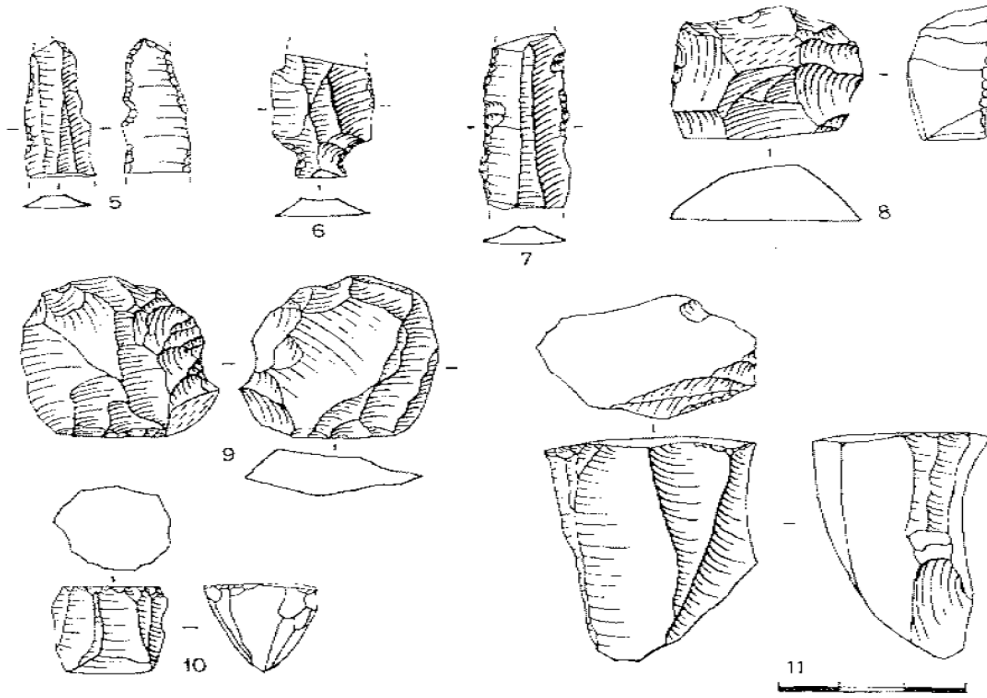
Çizim 36. Çakılbaşı Yaprak Biçimli Uçların Ön Formları (Esin vd. 1999, Çizim.3)

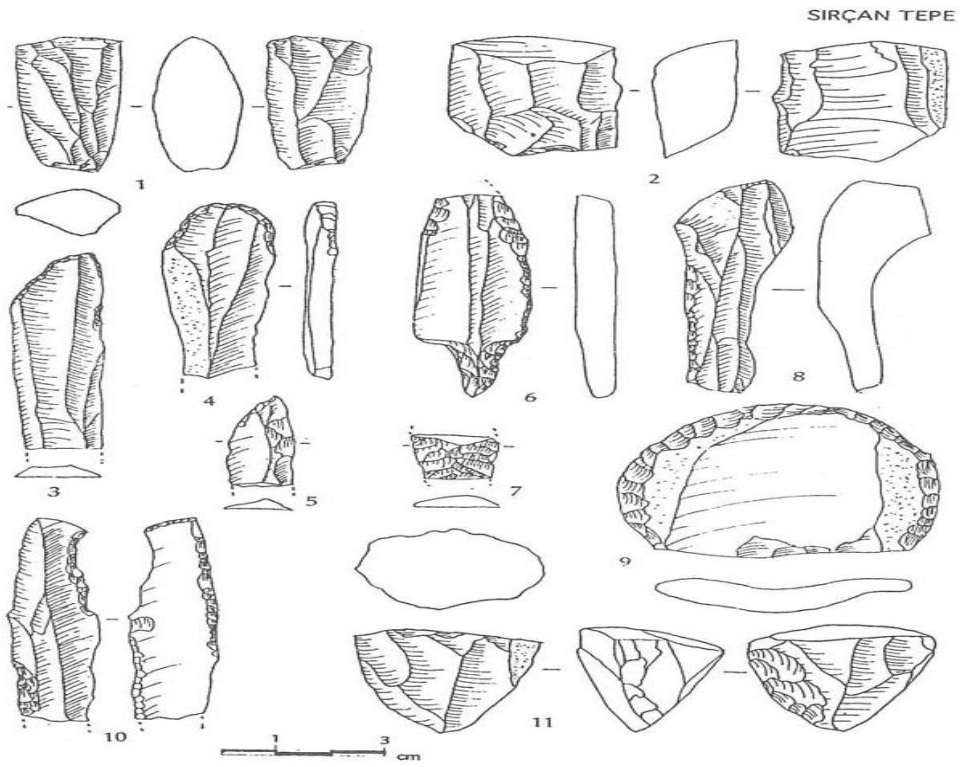
Çizim 37. Musular Kırmızı Kireç Tabanlı Yapının Restitüsyonu
(Özbaşaran vd 2007 , Fig.4)

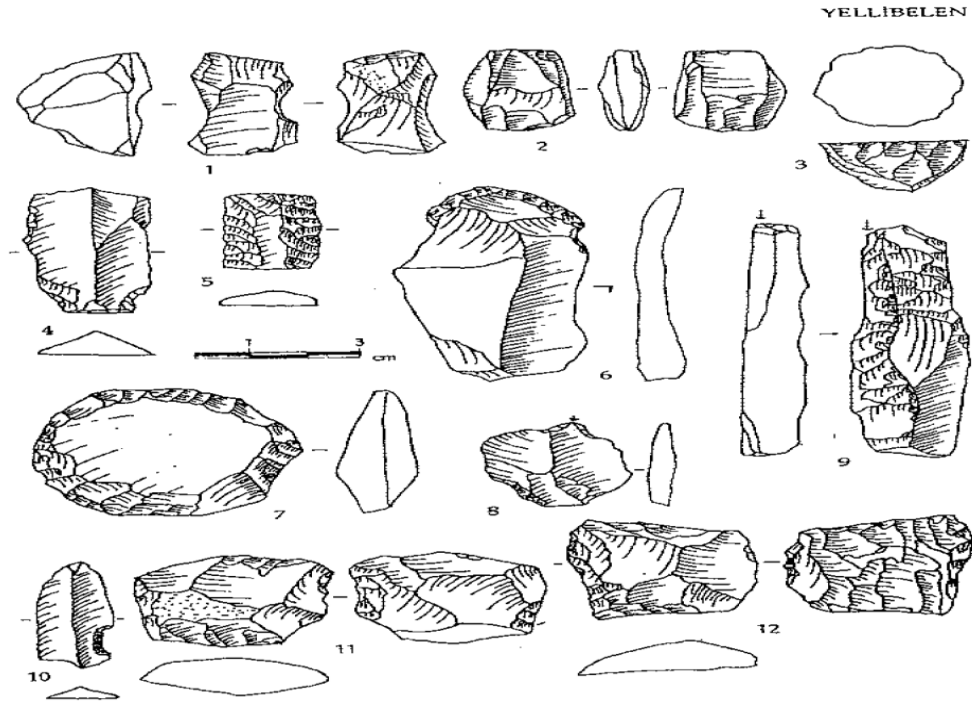
Çizim 38 . Musular'da Seçilmiş Eserler (Özbaşaran 1997, Fig.1)

Çizim 39. Selime / Yaprak Hisar Obsidyen Buluntular
(Balkan- Atlı, Cauvin 1998, Çizim.4)

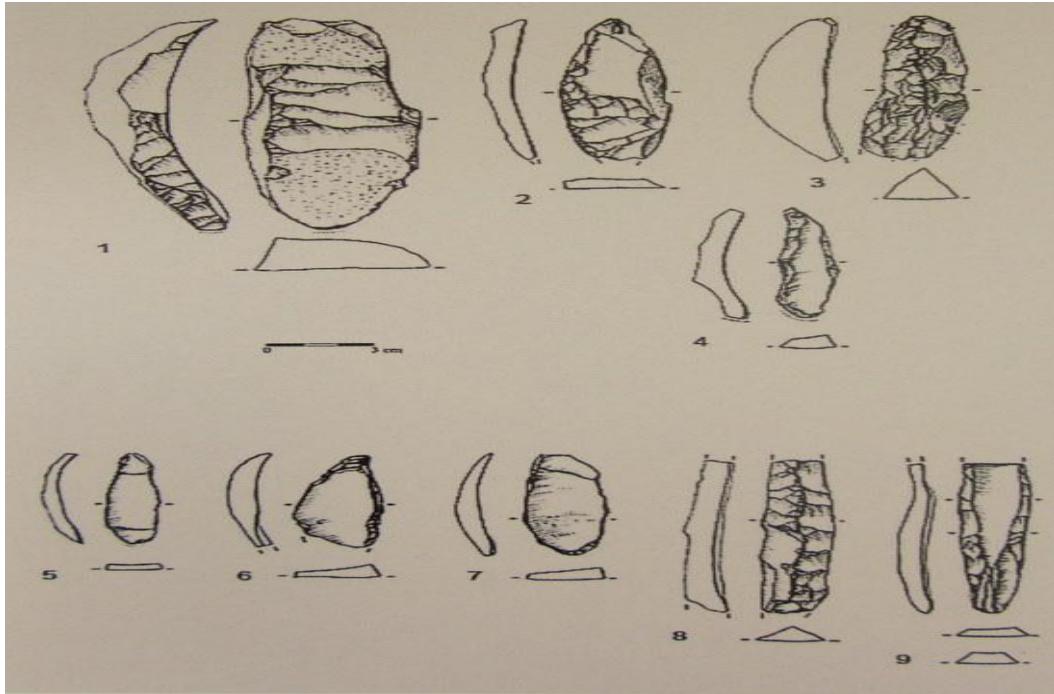

Çizim 40. Sirçantepe Yongalamaları (Gülçür 1999, Şekil 10)

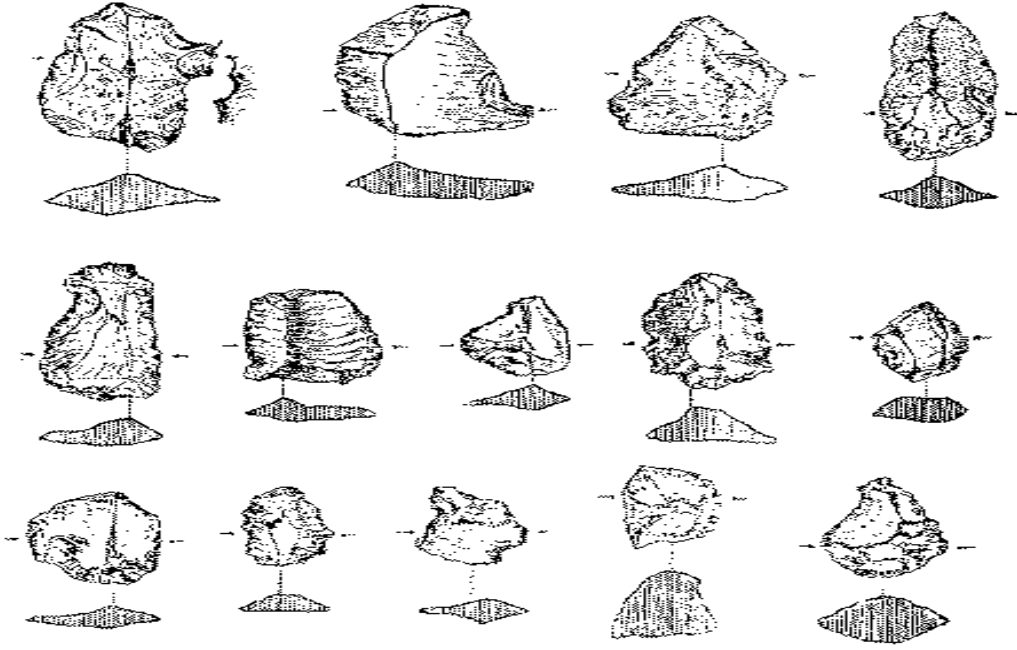

Şekil 3: Yellibelen (P33/09)
1-3. Çekirdek, 4-5. Ok ucu, 6-7. Kazıyıcı, 8. Delici, 9. Kalem, 10. Çentikli dilgi, 11-12. Splintered pieces

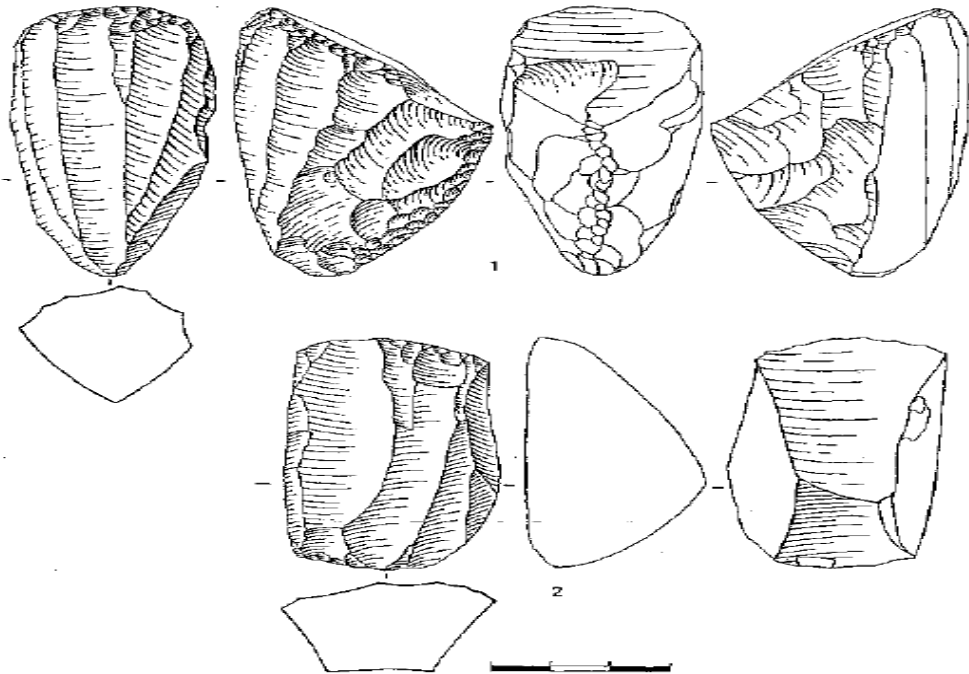
Çizim 41. Yellibelen Aletler (Gülçur, 1997: Şekil. 3)

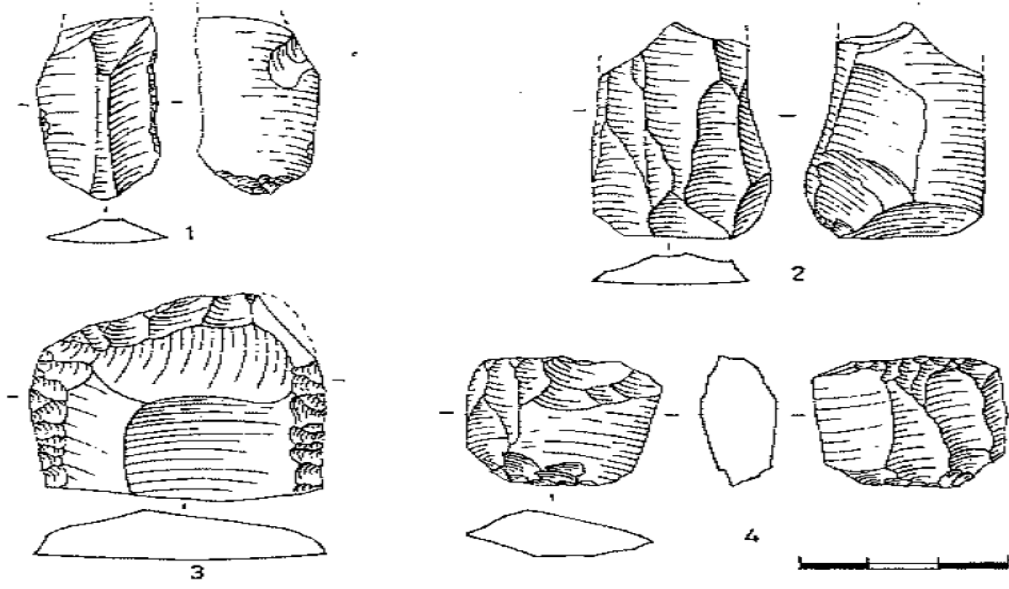
Çizim 42. Kömürcü Kaletpe Birincil Vurma Düzlemi Açma Yongaları (1 – 4), İkincil Vurma Düzlemi Açma Yongaları (5 – 7), Ön Omurga (8), Karşı Omurgalı Dilgi (9) (Binder 2007, Fig.5)

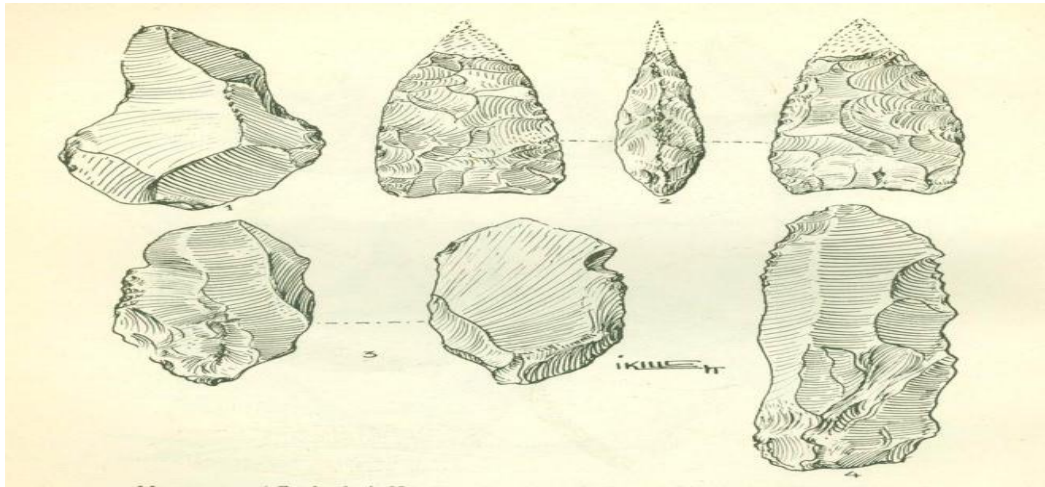
Çizim 43. Güllüce buluntu topluluğu (www.tayproject.org)

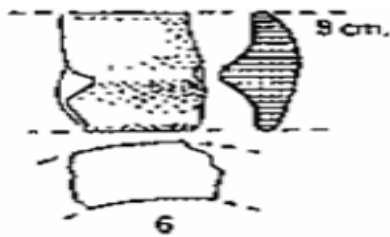
Çizim 44 .Kayırlı / Bitlikeler Tek Vurma Düzlemli Çekirdek (1);
Kayırlı / Ekinlik İki Vurma Düzlemli Çekirdek (2)
(Balkan – Atlı, Cauvin, 1997, Çizim 5)

Çizim 45. Damsa Barajı Obsidyen Buluntular
(Balkan – Atlı , Cauvin 1998, Çizim 5)

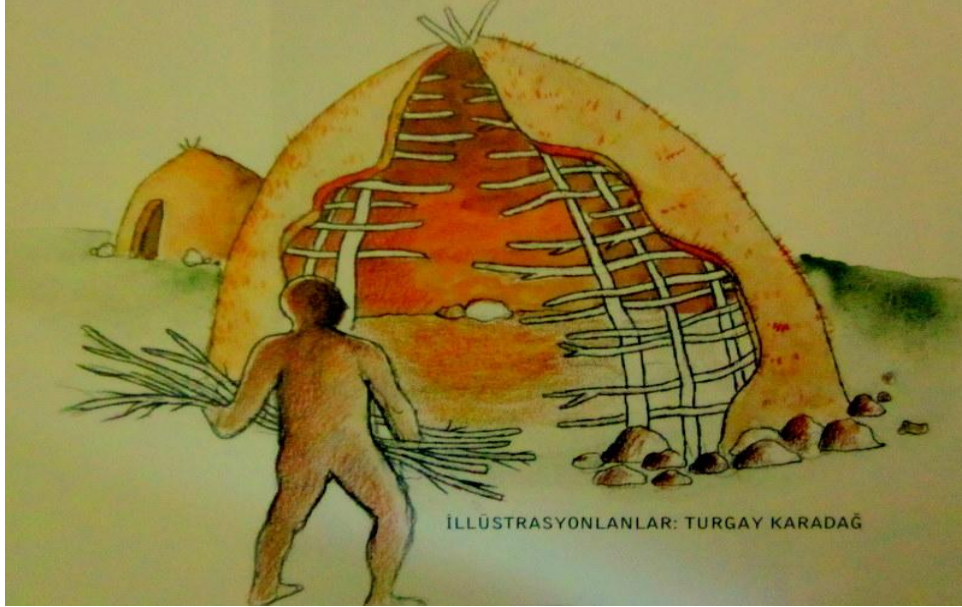

Çizim 46. Mergersen (Şarkışla) Köyü Çevresinde Bulunan Neolitik Sileks Uçları
(Kökten 1947, Lev .LXXXVI)

Çizim 47. Sokukaya Bilezik Parçası (Özdoğan 1997, Çiz:3/6)

Şekiller

Şekil 1. Yuvarlak Planlı Yapı İllüstrasyonu (Karadağ 2011, 58)

Şekil 2. PPNB Byblos Tüğü
Saplı Ok Ucu - Nevalı Çori
(Şanlıurfa Müzesi, Env. No. NÇ 91 – 7)

Şekil 3. Kaletpe Naviform Çekirdek
(Balkan Atlı 2007, 75)

Şekil 4. Gözlükule Hüyüğü Genel Bir Görünüm
(Özyar 2011, Gözlükule Kazı Arşivi)

Şekil 5. Boytepe Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 6. Cafer Höyük Genel Bir Görünüm (Cauvin 2007, Fig. 2)

Şekil 7. Cafer Höyük VIb tabakası Evi (Cauvin 2007, Fig. 13)

Şekil 8. Tirşin Yaylası Kaya Resimleri: Dağ Keçileri (Özdoğan 2007: Fig. 6)

Şekil 9. Tirşin Yaylası Kaya Resimleri: Dağ Keçileri (Özdoğan 2007, Fig. 5)

Şekil 10. Baldanlar Höyük mevkii
(Koçak, 2006, Resim 2)

Şekil 11. Sakçagözü gelen bir görünüm (Yakar 1991, Fig 36)

Şekil 12. Gritille Höyük Genel Bir Görünüm (Yakar 1991, Fig. 24)

Şekil 13. Levzin Höyük El Baltaları (Yener 1993, Resim. 8)

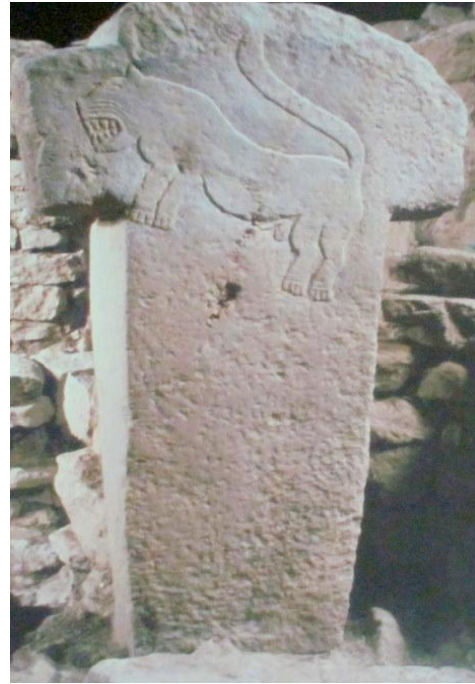
Şekil 14. Göbekli tepe genel bir görünüm (Schmidt 2007a, Fig.1)

Şekil 15. Göbekli tepe D Mekanı (Schmidt 2007a, Fig. 24)

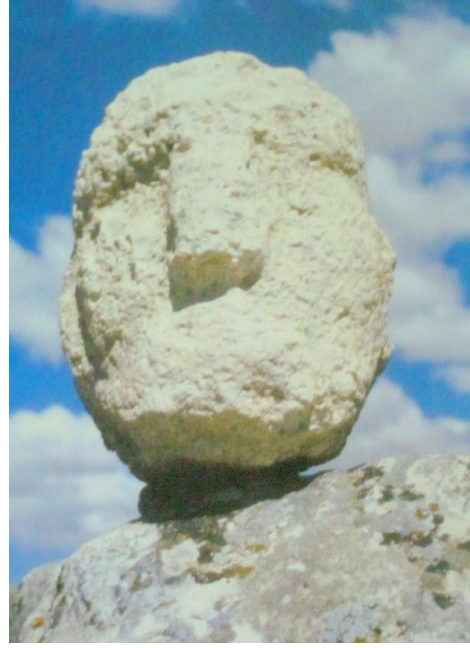
Şekil 16. Göbekli Tepe 9 nolu dikilitaş
(Schmidt 2007a, Fig. 6)

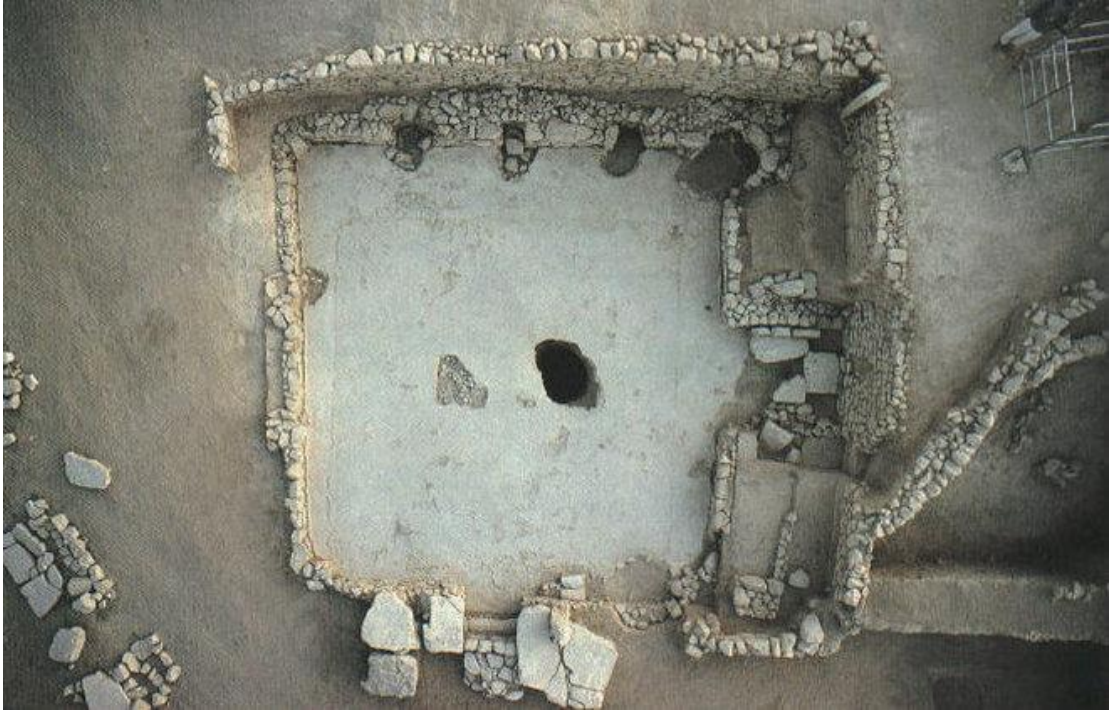
Şekil 17. Göbekli Tepe aslanlı taş
(Schmidt 2007a, Fig. 10)

Şekil 18. Göbekli Tepe ok uçları
(Schmidt 2007a, Fig. 3)

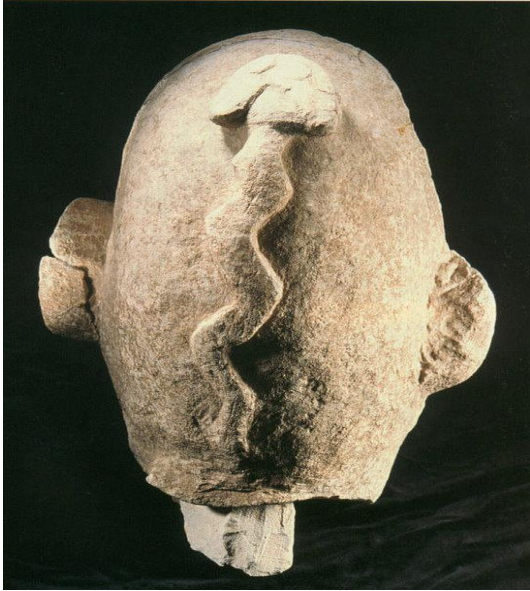
Şekil 19. Göbekli Tepe kireçtaşı insan başı
(Schmidt 2007a, Fig. 18)

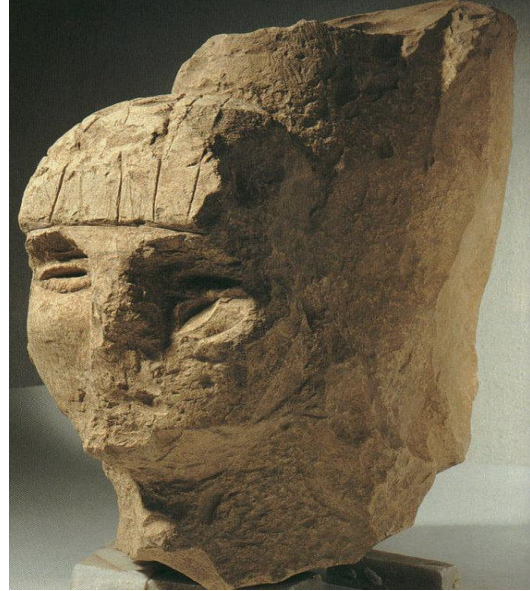
Şekil 20. Nevalı Çori II nolu kült yapısı (Hauptmann 2007, Fig.7)

Şekil 21. Nevalı Çori III nolu kült yapısı (Hauptmann 2007, Fig.8)

Şekil 22. Nevalı Çori başın yılan betimli kabartmalı dikilitaş arka görünüm (Hauptmann 2007, Fig. 10)

Şekil 23. Nevalı Çori kadın başı ve kuş (Hauptmann 2007, Fig. 13)

Şekil 24. Nevali Çori kabartma bezekli kireç taşı kap (Hauptmann 2007, Fig. 16)

Şekil 25. Nevali Çori kilden erkek Heykelciği (Hauptmann 2007, Fig.21)

Şekil 26. Höyükler topluluğu Gürcütepe'nin kuzeyden kuş bakışı görünümü resmin sol yarısında yapılar ve ağaçların yer aldığı Gürcütepe II, Resmin sağ yarısında, bir çiftlikle beraber Gürcütepe III (Hauptmann 2007b, 96)

Şekil 27. Gürcütepe’den kötü korunmuş bir mimari buluntunun hava fotoğrafı
(Hauptmann 2007b, 96)

Şekil 28. Akarçay Tepe Kuzeybatıdan Genel Bir Görünüm
(Özbaşaran ve Hauptmann 2007, Fig.1)

Şekil 29. Akarçay Tepe Izgara Planlı N Yapısı Tabaka 11
(Özbaşaran ve Hauptmann 2007, Fig. 4)

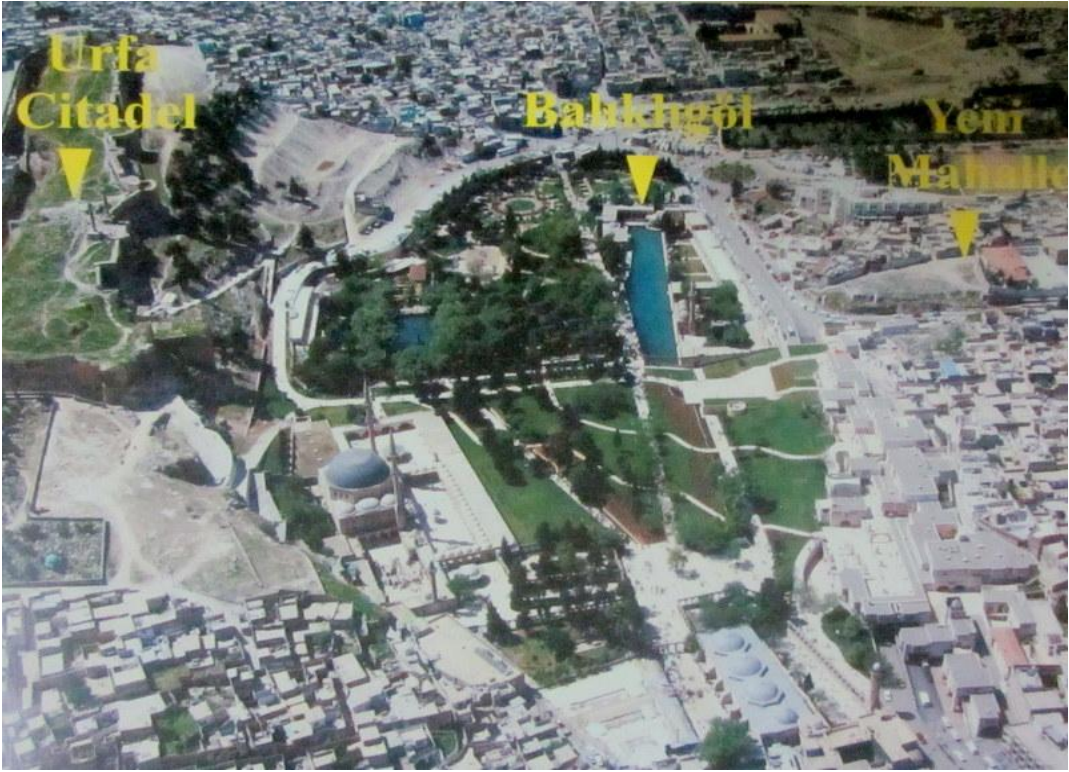
Şekil 30. Akarçay Tepe çakmaktaşı dilgiler
(Özbaşaran – Hauptmann 2007, Fig. 25)

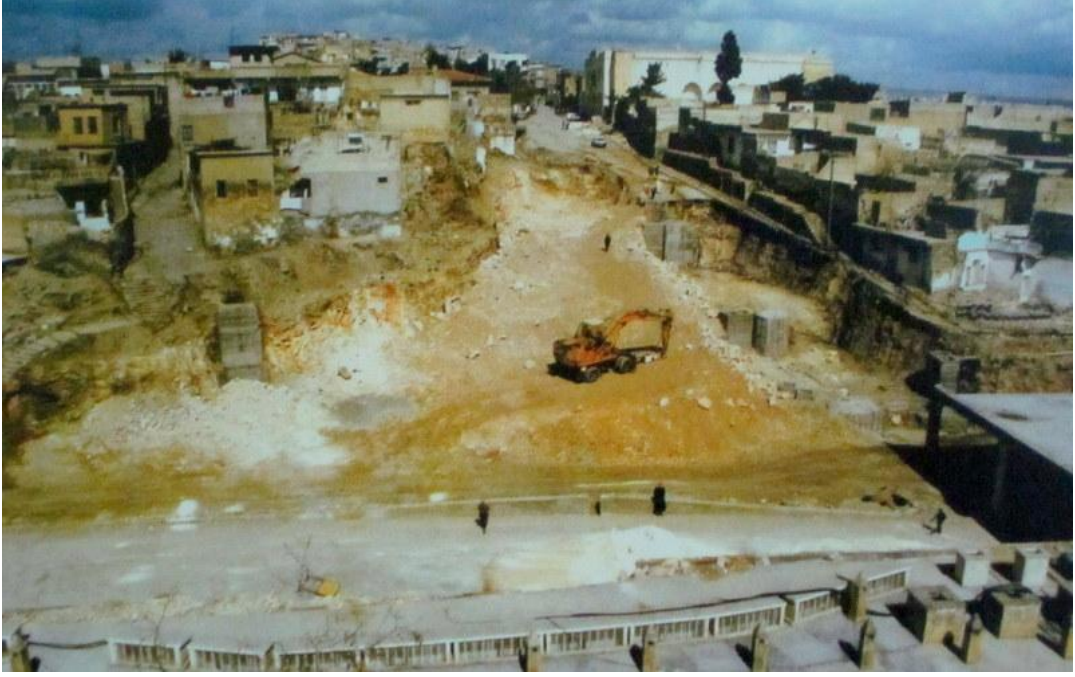
Şekil 31. Akarçay Tepe Karbonlaşmış bitkiler
(Özbaşaran – Hauptmann 2007, Fig. 2)

Şekil 32. Biris Mezarlığı genel bir görünüm (www.tayproject.org)

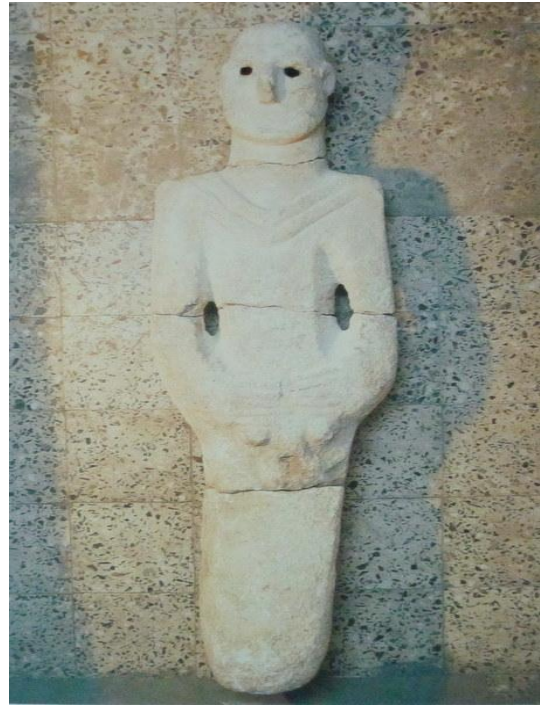
Şekil 33. Urfa Kalesi, Balıklıgöl ve Yeni Mahalle'nin genel Görünümü (Çelik 2007, Fig.1)

Şekil 34. Yeni Mahalle genel Görünümü (Çelik 2007, Fig.6)

Şekil 35. Şanlıurfa Yenimahalle yassı balta
(Çelik 2007, Fig4)

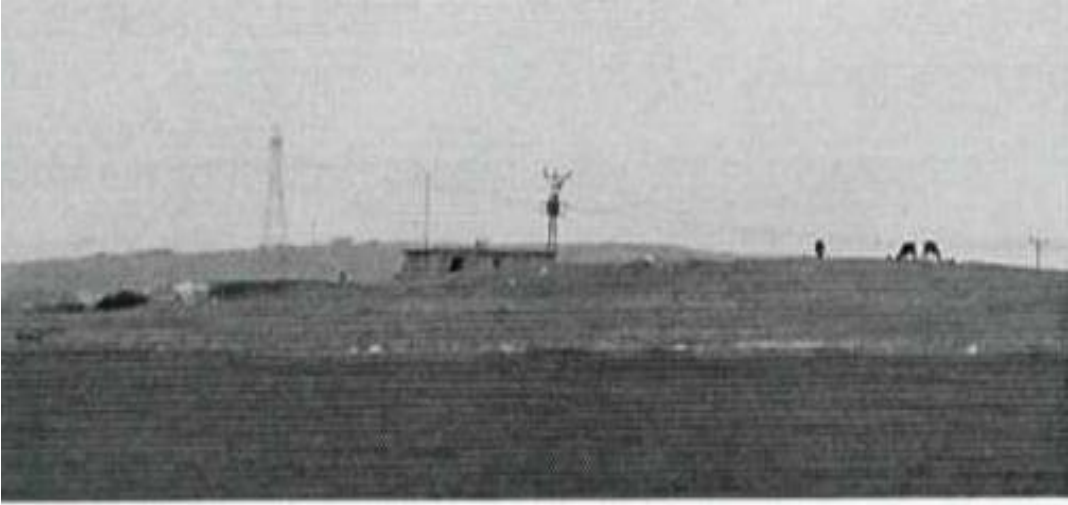
Şekil 36. Urfa Heykeli (Çelik 2007, Fig. 24)

Şekil 37. Hamzan Tepe çukur ve delikli alanın genel görünümü (Çelik 2005, Fig. 1)

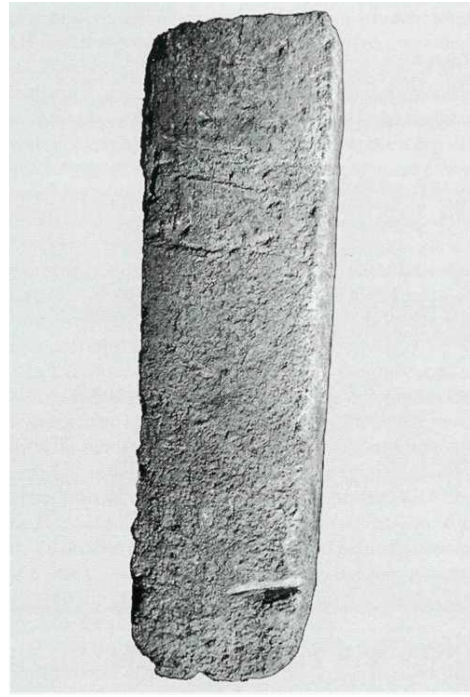
Şekil 38. Hamzan Tepe T Biçimli Stel (Çelik 2005, Fig. 1)

Şekil 39. Sefer Tepe genel bir görünüm (Çelik 2006, Fig. 1)

Şekil 40. Sefer Tepe T biçimli dikilitaş
Gövde Parçası (Çelik 2006, Fig. 2)

Şekil 41. Sefer Tepe Bir Sütun
(Çelik 2006, Fig. 3)

Şekil 42. Mezra Teleilat Hüyükü'nün havadan genel bir görünümü
(Özdoğan 2007a, Fig.1)

Şekil 43. Mezra Teleilat Hüyükü'nün esas kazı alanının havadan görünümü
(Özdoğan 2007a, Fig. 2)

Şekil 44 – 45. Mezra Teleilat Hayvan Figürini - Çakmaktaşı Ok
(Özdoğan 2007a, Fig.8 - Fig. 12)

Şekil 46. Hilar Kayaları'nın güney ucundan kuzeye bakış, Çayönü
(Erim Özdoğan 2007, Fig. 2)

Şekil 47. Çayönü Kafataslı Yapı (Erim Özdoğan 2007, Fig. 21)

Şekil 48. Söbe Kafa Taslı Yapı iskelet çukuru (Erim Özdoğan 2007, Fig. 22)

Şekil 49. CY Yapısı kil ev maketi (Erim Özdoğan 2007, Fig. 23)

Şekil 50. Giryen genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 51. Göl bent Mevkii genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 52. Körtik Tepe tabanda mezar olan yuvarlak ya da oval mimari doku

(Özkaya – Sarı 2007, Fig.4)

Şekil 53 – 54. Körtik Tepe Çanak Çömleksiz Neolitik Döneme ait hocker iskelet
Mezar buluntu topluluğu
(Özkaya – Sarı 2007, Fig. 8 - Fig. 9)

Şekil 55. Hallan Çemi genel bir görünüm (Rosenber vd. 1998, Fig. 2)

Şekil 56. Hallan Çemi 2 Nolu kamusal Yapı (Rosenberg 2007, Fig.7)

Şekil 57. Demirköy taş kap parçası
(Rosenberg 2007a, Fig. 1)

Şekil 58. Demirköy köpek gömütü
(Rosenberg 2007a, Fig. 1)

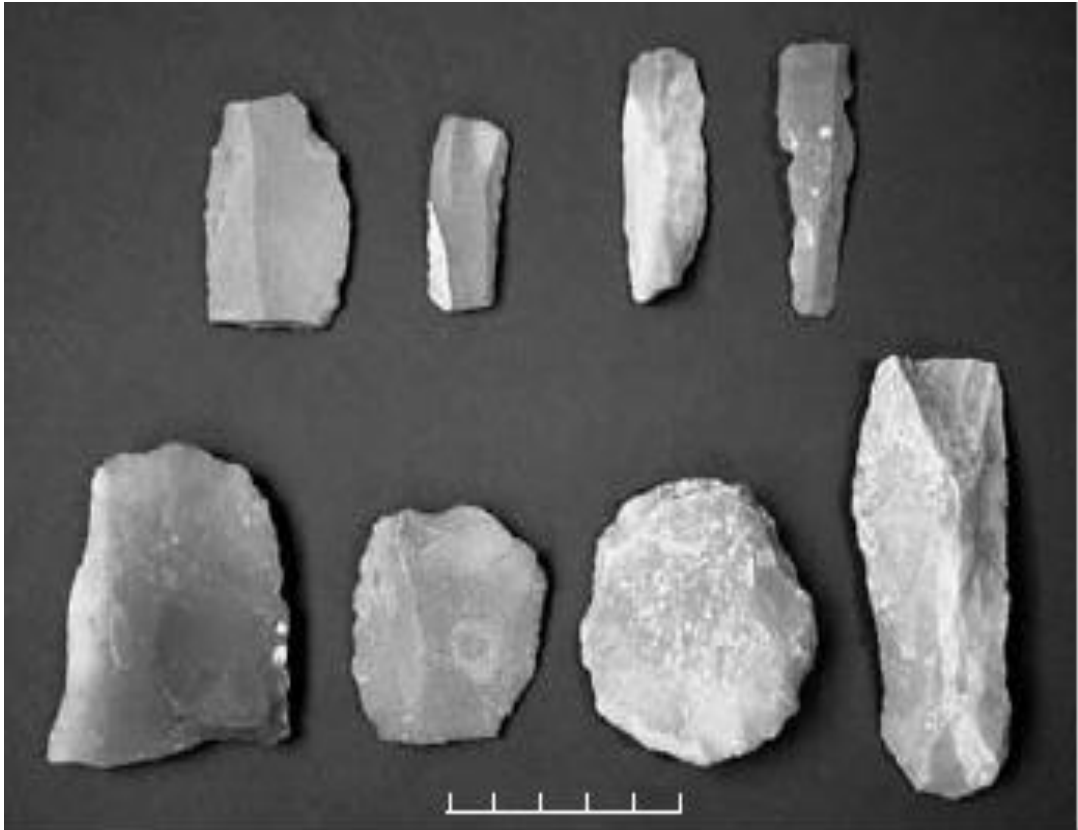
Şekil 59. Güzir Höyük doğudan genel bir görünümü
(Velibeyoğlu vd. 2002, Şekil.3)

Şekil 60. S63/26 genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 61. Keçiçayırı Mevkii Genel Bir Görünüm (Efe – Türkteki 2007, Res.1)

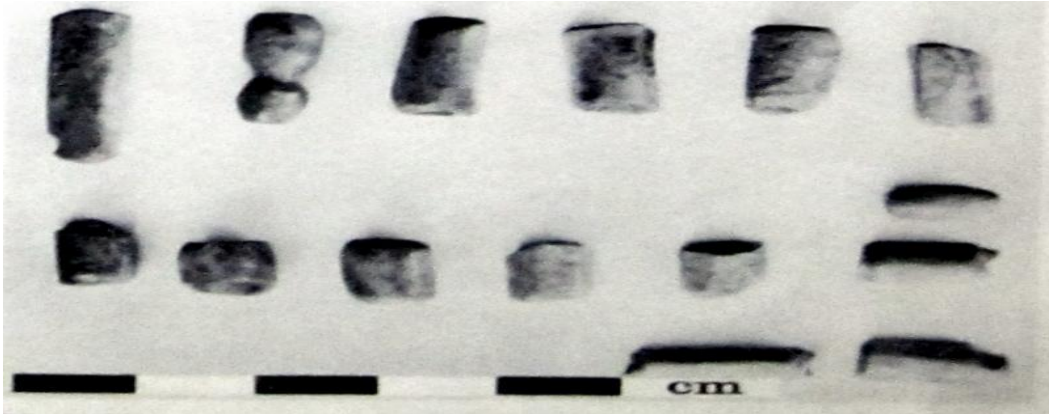
Şekil 62. B 88 açmasında ele geçen dolgiler ve kazıyıcılardan örnekler (Efe – Türkteki 2007, Res 3)

Şekil 63. Beçene – Biçer Höyük genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 64. Suberde/ Görüklük genel bir görünüm (Yakar 1991, Fig. 88)

Şekil 65. Can Hasan III Kemik Boncuk (Frenc 1972, Plate III)

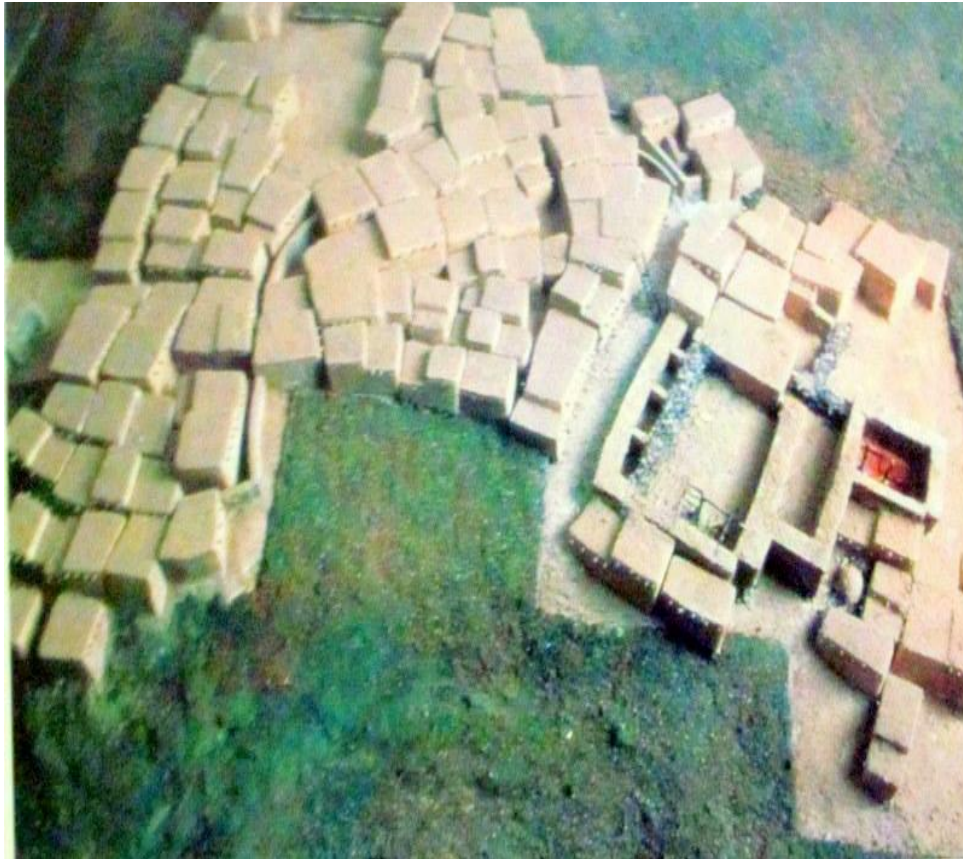
Şekil 66. Pınarbaşı Arka Sırtlar, Kaya Sığınakları ve Yamaç Akıntıları
(Baird 2007, Fig. 3)

Şekil 67. Pınarbaşı 9. Binyıla Ait 10 No'lu Gömüt (Baird 2007, Fig. 14)

Şekil 68. Aşıklı Höyük Genel Görünüm (Esin – Harmankaya 2007, Fig.1)

Şekil 69. Aşıklı Yerleşme Maketi (Esin – Harmankaya 2007, Fig. 4)

Şekil 70. Aşıklı Höyük Küçük Buluntu Topluluğu
(Esin – Harmankaya 2007, Fig. 19)

Şekil 71. Acıyer Mevkii Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 72. Üstte Aşıklı Höyük, Altta Musular Genel Bir Görünüm
(Özbaşaran vd. 2007, Fig.1)

Şekil. 73 Musular Öne Kazıyıcılar (Özbaşaran vd. 2007, Fig.18)

Şekil 74. Selime / Yaprak Hisar Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 75. Yelibelen genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 76. Hacıbeyli Höyük genel bir görünüm (www.tayproject.org)

Şekil 77. Kaletepe'nin Genel Bir Görünümü
(Balkan Atlı – Binder 2007, Fig. 1)

Şekil 78. Kömürcü – Kaletepe P Alanı (Balkan Atlı – Binder 2007, Fig. 2)

Şekil 79. Kaletepe Abu Gosh Tipi Ok Ucu
(Balkan Atlı – Binder, Fig. 9)

Şekil 80. İlbiz Genel Bir Görünüm (www.tayproject.org)

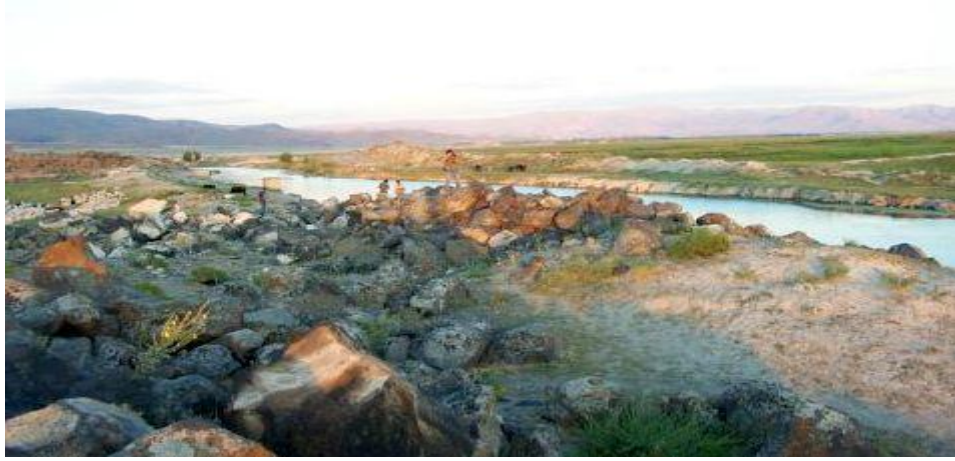
Şekil 81. Kayırlı Obsidiyen isligi (Balkan - Atlı vd. 1999, fig.8)

Şekil 82. Damsa Barajı Görünümü (www.tayproject.org)

Şekil 83. Dededağ (www.tayproject.org)

Şekil 84. Toparın Pınar (www.tayproject.org)

Şekil 85. Anzavur Tepe (www.tayproject.org)

Şekil 86. Gavur tarla (www.tayproject.org)

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Ece ÇOKSOLMAZ

Öğrenim Durumu:

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Arkeoloji	Selçuk Üniversitesi	2004 – 2008
Yüksek Lisans	Prehistorya Arkeolojisi	Selçuk Üniversitesi	2008 - 2011

Projelerde Yaptığı Görevler:

Kazılar:

Lagina Kazısı, Prof. Dr. Ahmet Adil TIRPAN, 2008

Sumaki Höyük Kazısı, Doç. Dr. Aslı Erim Özdoğan, 2009